

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra systematické teologie

ThLic. František Urban

Sondy do české středověké mariologie

**Mariologie Arnošta z Pardubic, Jana z Jenštejna,
Jana Husa a Jana Rokycany**

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. Ctirad V. Pospíšil, Th.D.

Obor: Systematická teologie a křesťanská filozofie

Zaměření: Dogmatická teologie

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. března 2012

Děkuji prof. Ctiradu V. Pospíšilovi Th.D. za odborné vedení práce a poskytnutí cenných rad a podnětů, především při volbě pramenů a uspořádání práce.

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 MARIÁNSKÉ INSPIRACE Z DOBY POČÁTKŮ CHRISTIANIZACE NAŠICH ZEMÍ.....	13
1.1 STRUČNÝ VÝVOJ MARIÁNSKÉ ÚCTY A NAUKY DO IX. STOL.....	13
1.2 POČÁTKY CHRISTIANIZACE NAŠICH ZEMÍ.....	15
1.3 MARIÁNSKÉ MOTIVY Z DOB POČÁTKŮ NAŠEHO PÍSEMNICTVÍ	18
1.3.1 Legendy o sv. Václavovi.....	19
1.3.2 Vojtěšské legendy	21
1.3.3 Prokop sázavský.....	23
1.3.4 Kosmova <i>Kronika česká</i>	24
1.3.5 Pokračovatelé Kosmovi.....	26
1.4 SVĚDECTVÍ PALLADIA A ARCHITEKTURY.....	28
1.4.1 Palladium země české	29
1.4.2 Architektonické památky	30
2 MARIÁNSKÉ MOTIVY V PÍSEMNÝCH PAMÁTKÁCH PŘED VYSTOUPENÍM MISTRA JANA HUSA.....	32
2.1 CHARAKTERISTIKA DOBY.....	32
2.2 MARIOLOGIE V PASIONÁLU ABATYŠE KUNHUTY.....	35
2.2.1 Historické souvislosti	35
2.2.2 Traktát <i>O statečném rytíři</i>	37
2.2.3 <i>Planktus Panny Marie</i>	39
2.2.4 Spis <i>O nebeských příbytcích</i>	41
2.2.5 <i>Planktus Máří Magdaleny</i>	42
2.2.6 Dílčí hodnocení mariánské tematiky Pasionálu	44
2.3 MARIÁNSKÉ INSPIRACE SPOJENÉ S OSOBOU CÍSAŘE KARLA IV.....	44
2.4 TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V DÍLE JANA MILÍČE Z KROMĚŘÍŽE	48

2.5	MARIÁNSKÉ INSPIRACE V DÍLE VOJTĚCHA RAŇKOVA Z JEŽOVA..	51
2.6	MARIÁNSKÁ TEMATIKA U MATĚJE Z JANOVA.....	55
2.7	MARIÁNSKÉ MOTIVY U TOMÁŠE ZE ŠTÍTNÉHO	58
2.8	MARIÁNSKÉ INSPIRACE V DÍLE STANISLAVA ZE ZNOJMA.....	61
2.9	TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V DÍLE ALBERTA PRAŽSKÉHO	63
2.10	MARIÁNSKÁ TEMATIKA V DALŠÍCH SPISECH PŘEDHUSITSKÉ DOBY .	65
2.10.1	Texty určené k meditaci	66
2.10.1.1	<i>Legenda o Panně Marii</i>	66
2.10.1.2	<i>Život Krista Pána</i>	68
2.10.1.3	<i>Radosti Panny Marie</i>	68
2.10.1.4	<i>Skladba Svaté Mařie s nebes chvála</i>	69
2.10.2	Mariánská tematika v kronikách doby XIV. stol.	71
2.10.2.1	<i>Mariánské motivy ve Zbraslavské kronice</i>	71
2.10.2.2	<i>Mariánské inspirace v Kronice Františka Pražského</i>	72
2.10.2.3	<i>Mariánská tematika v kronice Beneše Krabice z Weitmile</i>	73
2.10.2.4	<i>Mariánské inspirace v dalších kronikách této epochy</i>	75
2.10.3	Duchovní písně	76
2.10.3.1	<i>Nejstarší texty</i>	77
2.10.3.2	<i>Modlitby oslavující Krista</i>	77
2.10.3.3	<i>Mariánské modlitby a písně</i>	79
2.11	DÍLČÍ HODNOCENÍ MARIÁNSKÉHO FENOMÉNU V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ.....	82
3	MARIÁNSKÉ MOTIVY V ŽIVOTĚ A DÍLE ARNOŠTA Z PARDUBIC.....	85
3.1	DOBOVÉ POMĚRY VE XIV. STOL.	85
3.2	ŽIVOT ARNOŠTA Z PARDUBIC	87
3.3	MARIÁNSKÁ ÚCTA V ŽIVOTĚ A DÍLE ARNOŠTA Z PARDUBIC	89
3.3.1	Arnoštova mariánská úcta a jeho umělecká tvorba.....	90
3.3.2	Arnoštovy poznámky ke knize zvané „Apiarius“	92
3.3.3	Spisek <i>De gaudio et pulchritudine celestis patriae</i>	94

3.3.4	Žaltář <i>Mariale Arnesti</i>	96
3.4	DÍLČÍ HODNOCENÍ ARNOŠTOVY MARIOLOGIE	98
4	MARIOLOGIE JANA Z JENŠTEJNA	99
4.1	ŽIVOT JANA Z JENŠTEJNA	99
4.2	TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V DÍLE JANA Z JENŠTEJNA	103
4.2.1	Svátek Mariina navštívení a okolnosti jeho vzniku	103
4.2.2	Další témata z mariánské činnosti třetího pražského arcibiskupa 105	
4.2.3	Mariánské motivy z Jenštejnovy literární činnosti.....	106
4.3	VYHODNOCENÍ JENŠTEJNOVY MARIOLOGIE.....	111
5	TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V DÍLE MISTRA JANA HUSA. 113	
5.1	CHARAKTERISTIKA DOBY	113
5.2	ŽIVOT MISTRA JANA HUSA	115
5.3	TAJEMSTVÍ MARIINA ŽIVOTA V DÍLE MISTRA JANA HUSA	119
5.3.1	Počátek Mariina života.....	119
5.3.2	Maria a Josef	121
5.3.3	Andělské zvěstování.....	122
5.3.4	Tajemství vtělení	124
5.3.5	Mariina návštěva u Alžběty.....	125
5.3.6	Narození Páně	127
5.3.7	Očišťování panny Marie.....	128
5.3.8	Maria – přímělkyně	129
5.3.9	Mariino nanebevzetí	130
5.3.10	Další události Mariina života	132
5.4	HUSOVA MARIÁNSKÁ TEMATIKA	134
5.4.1	Věřoučný aspekt Husovy mariologie	134
5.4.2	Morální aspekt Husovy mariologie	137
5.4.3	Tituly a symboly.....	139

6	POSTOJE NEJVÝRAZNĚJŠÍCH FRAKČÍ HUSITSKÉHO Hnutí K TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ.....	143
6.1	HUSITSKÉ STRANY VŠEOBECNĚ.....	143
6.2	VĚROUČNÉ ROZDÍLY MEZI HUSITSKÝMI FRAKCEMI	144
6.3	ROZVOJ KAZATELSKÉ ČINNOSTI.....	147
6.3.1	Počátky a rozmach kazatelství v našich zemích	148
6.3.2	Mariánská úcta u Jakoubka ze Stříbra.....	149
6.3.3	Mariánské motivy v kázáních Jana Želivského	150
6.3.4	Stručné vyhodnocení	152
6.4	HUSITSKÝ ZPĚV	153
6.4.1	Rozmach zpěvu v době Husově	153
6.4.2	Jistebnický kancionál a pražští husité	154
6.4.3	Liturgie a zpěv u husitů tábořské orientace.....	159
6.5	DÍLČÍ ZÁVĚR.....	160
7	TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V MYŠLENKOVÉM ODKAZU MISTRA JANA ROKYCANY	162
7.1	CHARAKTERISTIKA DOBY	162
7.2	ŽIVOT A PŮSOBENÍ JANA ROKYCANY.....	163
7.3	HODNOCENÍ ROKYCANOVY OSOBNOSTI	169
7.4	MARIÁNSKÁ TEMATIKA V ROKYCANOVÝCH SPISECH.....	170
7.4.1	Postila česká	170
7.4.2	Postila sváteční.....	175
7.4.2.1	<i>Na den Vtělení Pána Ježíše Krista.....</i>	<i>175</i>
7.4.2.2	<i>Na den Navštívení matky boží.....</i>	<i>177</i>
7.4.2.3	<i>O nanebevzetí Panny důstojné Marie</i>	<i>178</i>
7.4.2.4	<i>Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání</i>	<i>180</i>
7.4.2.5	<i>Na den Narození Panny Marie</i>	<i>181</i>
7.4.2.6	<i>Na hod Obětování Pána Ježíše do chrámu kázání.....</i>	<i>183</i>
7.4.3	Mariánské motivy v dalších Rokycanových spisech	184

7.5	SOUHRNNÉ HODNOCENÍ ROKYCANOVY MARIOLOGIE	187
7.5.1	Dogmatické důrazy v Rokycanově mariologii.....	188
7.5.2	Morální důrazy v Rokycanově mariologii	190
	EXKURZ: CHELČICKÝ A JEDNOTA BRATRSKÁ.....	193
1	Osobnost Petra Chelčického	193
2	Chelčického Postila.....	195
3	Jednota bratrská.....	198
	ZÁVĚR	201
	PŘÍLOHA 1.....	205
	PŘÍLOHA 2.....	206
	PŘÍLOHA 3.....	210
	PŘÍLOHA 4.....	212
	PŘÍLOHA 5.....	219
	PŘÍLOHA 6.....	221
	PŘÍLOHA 7.....	222
	PRAMENY	223
	POUŽITÁ LITERATURA	229
	JINÉ ZDROJE	239
	SEZNAM ZKRATEK	240
	ANOTACE	243

ÚVOD

Postava Marie z Nazareta představuje v Písmu svatém přechod k novému počátku. Její osoba mi byla vždycky blízká, především pro svůj postoj naslouchání Božímu slovu a aktivního jednání v souladu s Boží vůlí.¹

K rozhodnutí věnovat se v této práci právě mariologii mě však vedly ještě jiné důvody. Jaké? Mariánský fenomén existoval, existuje a bude existovat. Nechat ho bez zkoumání, reflektování, prohlubování a kultivace by znamenalo, že teologie jakožto inteligence víry a spirituality v této oblasti na svoji funkci rezignuje.

Téma mariologie je na poli dnešní teologie stále aktuální, můžeme dokonce tvrdit, že úloha a význam Bohorodičky je řadou autorů stále více doceneována.² Na II. vatikánském koncilu, od jehož otevření si letos připomínáme 50 let, otcové znovu přehodnotili mariologický aspekt víry ve světle dnešní doby.³

Je zřejmé, že původních mariologických prací v češtině je velmi málo, pokud vůbec. V zásadě chybí zkoumání dějinného aspektu mariologie. Je třeba dodat, že existují práce, které zkoumají tuto tematiku z jiných aspektů, např. ikonografického.⁴ Z uvedeného důvodu je zkoumání mariánského fenoménu nanejvýš opodstatněné. Pokud chceme pochopit současnost, je třeba zmínit minulost.

¹ Srov. *Tertio millennio adveniente*, čl. 48.

² Dokladem toho jsou četné mariánské a mariologické kongresy, pořádané od konce XIX. stol., jakož i zřízení Mezinárodní papežské mariánské akademie v r. 1959. Srov. COURTH, F. heslo Kongresse. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon III*, s. 609-610. Uveďme též dokument zmíněné papežské akademie s názvem *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje* z jubilejního roku 2000. O český překlad tohoto dokumentu se zasloužil prof. C. V. Pospíšil, Th.D. Vydalo Karmelitánské nakladatelství v Kostelní Vydří r. 2003. Z našeho prostředí vzpomeňme na teologickou konferenci o Marii z Nazareta, konanou v Hradci Králové ve dnech 17. – 19. 2. 2003. Srov. *Maria z Nazareta*. Svitavy: Trinitas, 2003. 176 s. ISBN 80-86036-91-X.

³ Postavě Marie z Nazareta je věnována VIII. kapitola věroučné konstituce o církvi *Lumen gentium*. V ní je představena především jako panna a matka a jako prototyp (předobraz) církve.

⁴ Např. ROYT, J. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006. 342 s. ISBN 80-246-0963-8.

Musíme si také přiznat, že ne všechno v mariánské lidové úctě má nadpřirozená východiska. Mariánská lidová úcta nutně potřebuje taktní, fundovanou a trpělivou kultivaci, která odmítá jak mariofanatismus, tak mariofobii.

Toto snažení má pochopitelně také ekumenický aspekt, protože některé kritiky ze strany nekatolických autorů je třeba vnímat s velkou pozorností. Základním kriteriem naší mariologie musí být Písmo svaté, především Nový zákon. V tomto duchu chceme přistupovat k analýze zkoumaných projevů mariánské úcty.

Kde se mariánský fenomén projevuje? Pochopitelně v umění slovesném i výtvarném. Zprávy nacházíme nejen v kázáních a spirituálních spisech, ale též v kronikách, lyrických skladbách, dobové literatuře... Neomezujeme se pouze na mariánskou a mariologickou literaturu, ale pozornost věnujeme také uměleckým, resp. výtvarným projevům úcty k Marii z Nazareta. Mariánský fenomén tak představuje široké pole, jež není možno postihnout beze zbytku. Z toho plyne i název naší práce: *Sondy do české středověké mariologie*.

Jakou metodu budeme v našem úsilí aplikovat? Nejprve chceme hledat stopy mariánské úcty. U vybraných děl budeme používat především strukturální analýzu, pochopitelně převážně synchronního typu. U některých děl se budeme rovněž zabývat prameny, tj. nakolik se dotyční autoři opírají o Písmo, církevní otce, tradici.

V první kapitole se pokusíme přiblížit mariánský fenomén, jak existoval v počátcích christianizace českých zemí. Konkrétně si uvedeme některé písemné a také výtvarné projevy raného křesťanského kultu v naší vlasti, jež poukazují na osobu a úlohu Ježíšovy matky v dějinách spásy.⁵

Druhá kapitola nás nasměruje do let před Husovým působením v Betlémské kapli. Je to doba jeho předchůdců a současníků, k nimž patřili v první řadě Jan Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova, Tomáš Štítný ze

⁵ Srov. MPMA. *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje*, čl. 25.

Štítného a mnozí další. Zároveň je to doba velkého rozmachu mariánské úcty. Určitého vrcholu dosáhl vývoj této úcty právě ve 2. polovině XIV. stol. O dalších mariánských inspiracích této epochy pojednávají též kapitoly třetí a čtvrtá, v nichž nastíníme mariánskou tematiku dvou významných pastýřů pražské arcidiecéze, arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna.

Celé další směřování naší práce je určováno myšlenkovým tokem, který můžeme vysledovat u čelních představitelů husitského hnutí. Ve snaze těchto osobností zformulovat a uvést do života opravný program nejen pro církev, ale pro celou společnost měla určité místo pochopitelně i mariánská tematika. Od páté kapitoly se tedy soustředíme na projevy mariánské úcty a nauky, jak je můžeme vypořádat v jednotlivých proudech tohoto hnutí.

Nejprve se pokusíme sestavit mariologii mistra⁶ Jana Husa. Od tragické smrti tohoto církevního reformátora⁷ si za 3 roky připomeneme šestisté výročí. Postoje jednotlivých frakcí husitského hnutí k tajemství matky Páně prověříme v šesté kapitole. Konečně sedmou kapitolou, mapující mariánský profil mistra Jana Rokycany, voleného husitského arcibiskupa, celou práci uzavřeme. K této poslední kapitole ještě připojíme exkurz, jenž nám přiblíží některé mariánské inspirace Petra Chelčického a jeho stoupenců, pozdější Jednoty bratrské.

V závěru pak naši dosavadní analýzu shrneme. Již na tomto místě si ale dovoluujeme upozornit na skutečnost, že nauka o matce Boží v dílech našich autorů, především u představitelů husitského hnutí, nezaujímá ústřední postavení. Daleko větší pozornost a zájem věnují christologii a eklesiologii. Tyto oblasti, jak je známo, představují často spíše sporné pole

⁶ Tuto akademickou hodnost budeme v naší práci u Husa i dalších autorů psát vždy s malým počátečním písmenem, neboť jediným Mistrem je pro nás Ježíš Kristus. S tímto pohledem by nepochybně souhlasil i Jan Hus jakožto mistr pražské univerzity.

⁷ Mezi reformátory církve zařadil Jana Husa na prahu jubilejního roku 2000 papež Jan Pavel II. Srov. *Mezinárodní sympozium o Mistru Janu Husovi. Řím, Papežská lateránská univerzita 15. – 18. 12. 1999*, čl. 1.

teologické diskuse, zatímco mariologie jmenovaných autorů nám daleko více umožňuje stavět na společném základě.⁸ Maria tedy hraje významnou úlohu i v otázce ekumenických vztahů.⁹

V prezentovaných spisech našich autorů i v dalších zde uvedených dílech je užívána ortografie, která je odlišná od té, na jakou jsme dnes zvyklí. Kvůli větší autentičnosti jsme se však rozhodli ponechat citované texty v původním znění, resp. v podobě, jakou nalezneme v použitých literárních pramenech. My však budeme aplikovat ortografii, běžnou v našich kulturně-historických podmínkách.¹⁰

⁸ Na poli katolické teologie je mariologie stále víc chápána jako nutný doplněk christologie. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*,⁴ s. 236-237. Zároveň, jak konstatuje J. Vokoun, ani vztah mladší generace evangelických křesťanů k mariánské tematice již není v našem národním prostředí výhradně odmítavý. Srov. VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 276.

⁹ Mariánská tematika rozhodně není na překážku ekumenickému hnutí. Srov. UR, čl. 20 (In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 454) a také dokument MPMA *Matka Páně. Památka-přítomnost-naděje*, čl. 68-70.

¹⁰ Označení Marie z Nazareta jako např. panna a matka budeme uvádět vždy s malým počátečním písmenem. Jedinou výjimku z tohoto pravidla v naší práci představuje mariologický titul *Bohorodička*. U oficiálního názvosloví mariánských svátků se rovněž přidržíme ustálené ortografie.

1 MARIÁNSKÉ INSPIRACE Z DOBY POČÁTKŮ CHRISTIANIZACE NAŠICH ZEMÍ

„Země svatováclavské koruny jsou od počátků své christianizace spjaty s mariánskou úctou.“ Tuto větu můžeme číst v mariánském slovníku *Marienlexikon* v záhlaví hesla pojednávajícího o českých zemích.¹¹ V první kapitole naší práce prověříme pravdivost tohoto tvrzení.

Pro získání hlubších souvislostí zasadíme informace, jež zde chceme prezentovat, do širšího kontextu. Nejprve stručně představíme status quo mariánské otázky v situaci všeobecné církve starověku. Na to navážeme krátkým historickým exkurzem, který nám přiblíží některé důležité momenty z dob počátků christianizace našich zemí. Po tomto nasměrování si povšimneme některých písemných a uměleckých projevů raného křesťanského kultu v naší vlasti, jež poukazují na osobu a úlohu Ježíšovy matky v dějinách spásy.¹²

1.1 Stručný vývoj mariánské úcty a nauky do IX. stol.

Je nutno si uvědomit, že křesťanství začalo pronikat na naše území v době, kdy především na Východě prošlo mnoha významnými vývojovými fázemi. Ty nejdůležitější, jež ovlivnily i vývoj mariánské úcty a nauky, si nyní ve zkratce připomeneme.

Základem a výchozím momentem celého mariánského fenoménu v pohledu církve je Písmo svaté. Maria v něm zaujímá spíše nenápadné místo. Zmínky o ní mají především za úkol představit tajemství Krista.¹³

¹¹ VALÁŠEK, E. heslo Böhmen-Mähren-Sudetenschlesien, oddíl Historische Übersicht. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon I*, s. 520.

¹² Srov. MPMA. *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje*, čl. 25.

¹³ Důležitost matky Páně je ovšem dána právě jejím přičleněním ke Kristu. Na vztah mezi Marií a osobou vtěleného Slova poukazují četné úryvky Písma svatého, jež spolu vzájemně souvisejí. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 35.

Posvátný poklad Božího slova ovšem není tvořen pouze kanonickými knihami Písma sv. Jeho nedílnou součástí je také posvátná tradice¹⁴. Již ve II. a III. stol. vyjádřili otcové církve některé plodné nauky obsažené v této tradici, k nimž patřil např. antitetický protiklad mezi Evou a Marií a hluboká souvislost mezi Marií a církví.¹⁵

Za jednu z nejvýznamnějších událostí v oblasti vývoje mariánské úcty a nauky je možno považovat Efezský koncil (r. 431), kde bylo definováno, že Marii náleží titul Theotokos, Bohorodička.¹⁶ Už před tímto koncilem se však v církvi slavily biblické a christologické svátky, v nichž panna Maria zaujímá důležité místo.¹⁷

Po Efezském koncilu narůstá počet svátků, jež čerpají z apokryfů o Mariině dětství¹⁸ a ze spisů o jejím nanebevzetí.¹⁹ Teologická reflexe se rovněž začíná rozvíjet dvojím směrem: jednak je zde otázka po počátku Mariina života,²⁰ jednak se objevuje téma naplnění tohoto života ve slávě. S tím souvisí i otázka postavení matky Boží v rámci společenství svatých.²¹

¹⁴ Přidržíme se zde dnes běžného úzu, kdy je slovo „tradice“ psáno vždy s malým počátečním písmenem. Srov. POSPÍŠIL, C.V. *Hermeneutika mystéria*,² s. 74.

¹⁵ Srov. MPMA. *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje*, čl. 25.

¹⁶ Srov. SCHEFFCZYK, L. heslo Theotokos. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 390. Srov. též DS, čl. 251 n.

¹⁷ Na Východě to byly především tyto svátky: Hypapanté, tj. svátek Kristova setkání se Simeonem, a dále svátek Mariina zvěstování, jehož slavení otevřelo prostor pro komentování andělského pozdravení. Na Západě se od konce III. stol. slaví svátek Kristova pozemského narození. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 51-52 a 60.

¹⁸ Tak např. svátek Mariina pozemského narození je doložen od poloviny VI. stol. Svátek jejího početí se začíná slavit koncem VII. stol., podobně jako svátek Mariina uvedení do chrámu. Inspirace pro slavení těchto tří svátků objevíme již v nekanonickém *Protoevangeliumu Jakubově*, jehož vznik klade nejnovější zkoumání ne pozdější než V. stol. Srov. tamtéž, s. 53-54. Srov. též DUS, J. A., POKORNÝ, P. (ed.) *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. I. díl, s. 255.

¹⁹ Svátek nazývaný Zesnutí, Přechod (transitus) či Nanebevzetí dostává od počátku VI. stol. charakter oslavy *dies natalis*. Před polovinou VI. stol. se v Konstantinopoli slaví ještě jiný svátek: uložení šatu panny Marie v Blachernách (město s císařským palácem a chrámem zasvěceným matce Boží v blízkosti Cařihradu). Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 53.

²⁰ Víra v Mariino panenství byla potvrzena na I. cařihradském (r. 381) a Chalcedonském (r. 451) koncilu. Srov. SCHMAUS, M. *Život milosti a milostiplná*, s. 222. Srov. též DS, čl. 150 a 301.

²¹ Stále jasněji se ukazuje, že Theotokos je třeba stavět výš než svaté a že její poslání je univerzální. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 60.

Východní církve ve vývoji mariánské úcty a nauky v této době jednoznačně předběhla Západ. Mnoho mariánských inspirací, které budou na Západě dále rozvíjeny, pochází právě z Východu.²²

Úvahy teologů na Západě v období VI. - IX. stol. se soustřeďují výhradně na tajemství Kristova pozemského života. O panně Marii se tak mluví čistě v kristologických a soteriologických souvislostech.²³ Tak je tomu např. ve spisu *Tomus ad Flavianum*²⁴ papeže Lva Velikého (+ r. 461) nebo v prohlášení italských a afrických biskupů na synodě, konané v Lateránu r. 649.²⁵ Mariologická témata, jejichž biblický základ není na první pohled tak zjevný, totiž Mariino nanebevzetí s tělem i duší a její neposkvrněné početí, zůstávají zatím bez hlubší teologické reflexe. Stejně tak je tomu i v otázce Mariina prostřednictví a jejího duchovního mateřství.²⁶

1.2 Počátky christianizace našich zemí

Prvními hlasateli evangelia u českých Slovanů byli bavorští kněží. Šlo především o misi řezenskou.²⁷ Zatímco Čechy patřily pod duchovní

²² Tak je tomu i v případě čtyř svátků slavených v Římě: nejprve sem z Východu proniká svátek Hypapanté, tj. oslava Kristova setkání se Simeonem (z něj se vyvine svátek „Očišťování Panny Marie“, po II. vatikánském koncilu přejmenovaný na „Uvedení Páně do chrámu“), později kolem r. 650 se začíná slavit svátek Mariina nanebevzetí (zesnutí), ještě o něco později je to svátek Zvěstování Páně (z něho se stane „Zvěstování Panně Marii“, opět až do liturgické reformy II. vatikánského koncilu) a konečně těsně před koncem VII. stol. se objevuje svátek Mariina narození. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 60-61.

²³ Tamtéž, s. 63.

²⁴ Zde se praví o Kristu, že „byl počat Duchem svatým v lůně panenské Matky, která ho počala jako panna a která pannou zůstala, když ho porodila“. MPMA. *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje*, čl. 44.

²⁵ Tato synoda dospěla v otázce Mariina panenství k následujícímu závěru: „*Si quis sec. sanctos Patres non confitetur (...) Dei genitricem sanctam semperque virginem et immaculatam Mariam, utpote ipsum Deum Verbum specialiter es veraciter, qui a Deo Patre ante omnia saecula natus est, in ultimis saeculorum absque semine concepisse ex Spiritu Sancto, et incorruptibiliter eam genuisse, indissolubili permanente et post partum eiusdem virginitate, condemnatus sit.*“ DS, čl. 503.

²⁶ Titul prostřednice se v rozmezí IX. a XI. stol. objevil na Západě celkem 5x. Rovněž myšlenka Mariina duchovního mateřství byla v této době rozpracována jen u několika málo autorů. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 62-63, pozn. 53-54.

²⁷ Misionáři se učili slovansky, jak dokládají zchovalé rukopisy dómské kapituly sv. Jimrama v Řezně, liturgie byla ovšem slavena v jazyku latinském. K roku 845 zaznamenaly fuldské letopisy

pravomoc řezenského biskupa, Morava se Slovenskem tvořily misijní území pasovského biskupství.²⁸ Po r. 830 vystupují Moravané již sjednoceni pod svým panovníkem Mojmirém. Ten uznal svrchovanost Východofrancké říše a šíření křesťanství nebránil.²⁹ Podobně si počínal i slovenský kníže Pribina, který nechal někdy kolem r. 830 postavit v Nitře první křesťanský kostel. První chrám zasvěcený panně Marii byl zbudován r. 850 v Zalaváru, obci v blízkosti jezera Balaton v dnešním jihozápadním Maďarsku.³⁰

Na první snahy o christianizaci našich zemí navázala mise soluňských bratří, sv. Cyrila a Metoděje. Ti přišli na území Velké Moravy v r. 863 jako vyslanci byzantského císaře Michala III., na něhož se obrátil kníže Rastislav poté, co vypudil ze své země kníže Východofrancké říše.³¹ Oba bratři projevíli velký cit pro místní prostředí a zavedené tradice: Slovanská liturgie neměla dle jejich představ vzniknout prostým přenosem řecké literatury do jiných podmínek, ale měla vytvořit pevný základ pro svébytnou slovanskou kulturu, jež by se stala mladší sestrou kultury latinské a řecké.³² Významným počinem mise soluňských bratří bylo udělení křtu českému knížeti Bořivojovi a jeho manželce Ludmile.³³

Po pádu Velké Moravy se politická moc přesunula do Čech a s ní se začalo upevňovat křesťanství v latinské podobě. První křesťanské svatyně

křesť čtrnácti českých vévodů i s jejich družinami. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 14.

²⁸ Bavorské kroniky uvádějí, že církevní správy na Velké Moravě se ujal r. 831 pasovský biskup Reginharius. Srov. VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 44.

²⁹ Nesmíme přitom zapomínat, že přijetí křesťanství v době nastupujícího středověku ze strany panovníka určitého území bylo jednoznačně motivováno politicky a hospodářsky.

³⁰ Srov. VALÁŠEK, E. heslo Böhmen-Mähren-Sudetenschlesien. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon I*, s. 520.

³¹ Kníže Rastislav chtěl vytvořit vnitřně silný stát. Proto potřeboval samostatnou, na Němcích nezávislou církevní organizaci. Srov. BLÁHOVÁ, M. a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek I, s. 219 n.

³² Srov. VAVŘÍNEK, V. Původnost a historický význam kulturního díla cyrilometodějské mise. In POKORNÝ, L. (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*, s. 142. Dokladem velkomoravské kultury je mimo jiné i odkrytí základů víc než dvaceti chrámů v různých lokalitách Moravy a Slovenska. Srov. BAGIN, A. Účinkovanie sv. Cyrila a Metoda vo svetle historických prameňov a systematických archeologických výskumov. In POKORNÝ, L. (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*, s. 72.

³³ Srov. BLÁHOVÁ, M. a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek I, s. 234 n.

nechal v Čechách zbudovat již zmíněný kníže Bořivoj.³⁴ Po něm to byl kníže Vratislav, jemuž vděčíme za kostel sv. Jiří na Pražském hradě, a kníže Václav, který nechal na zmíněném hradě zbudovat rotundu sv. Víta. Další chrámy vznikaly především na knížecích hradech, kde byla centra politické správy země.³⁵

Po založení pražského biskupství r. 973 začaly vyrůstat v našich zemích četné kláštery. Ty hrály významnou úlohu v pokřesťanštění země a byly zpočátku obsazovány mnichy benediktinské řehole.³⁶ Slovanská liturgie³⁷ musela v 2. polovině XI. stol. ustoupit snahám po liturgické uniformitě, které tehdy v Evropě převládly.³⁸ I nejvýznamnější centrum slovanské liturgie, sázavský klášter založený r. 1032 sv. Prokopem, byl po vyhnání slovanských mnichů r. 1096 svěřen benediktinům latinského ritu.

V době XI. a XII. stol. se objevují další střediska duchovního života. Jsou to jednak kapituly vznikající u významných kostelů,³⁹ jednak kláštery nových reformních řádů, především premonstrátů a cisterciáků. Premonstráti, které uvedl do našich zemí olomoucký biskup Jindřich Zdík,⁴⁰

³⁴ První kamenný chrám na českém území vznikl někdy kolem r. 882 na Levém Hradci a byl zasvěcen sv. Klimentovi. Za vlády Bořivoje byl postaven i první kostel zasvěcený panně Marii, a to na místě, kde se dnes nachází Pražský hrad. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 27.

³⁵ Zde se soustřeďovala duchovní správa příslušné oblasti. Na kněze konkrétního hradního kostela se měli obracet obyvatelé určitého území ve svých potřebách. Nejstarší farnosti tak byly velmi rozsáhlé. Říkalo se jim velkofarnosti a v jejich čele stál arcikněz. Srov. tamtéž, s. 55.

³⁶ Benediktiny přivedl do Čech v r. 993 sv. Vojtěch, druhý pražský biskup, a usadil je na Břevnově. Při zakládání klášterů řehole sv. Benedikta sehráli velkou úlohu Přemyslovci. První klášter benediktinek u nás založila dcera Boleslava I., Mlada již někdy kolem r. 970. Zásluhou knížete Břetislava vzniklo probošství v Rajhradě (1048), dále byly obsazeny kláštery v Hradisku u Olomouce (1078) a v Opatovicích nad Labem (1086). Pěstiteli břevnovské mnišské reformy byli také řeholníci klášterů založených v Třebíči (1101), Kladrubech (1115), Postoloprtech u Žatce (1108), ve Vilémově u Havlíčkova Brodu (1120) či v Želivi (1139). Srov. ZESCHICK, J. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 15-21.

³⁷ Jejího schválení dosáhl Cyril a Metoděj u papeže Hadriána II. již r. 868.

³⁸ Byla tím postižena liturgie mozarabská ve Španělsku, ambroziánská v Miláně, právě tak jako slovanská liturgie v Chorvatsku a u nás. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 51.

³⁹ Ještě před založením vyšehradské kapituly (1068) vznikaly u nás kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi (1046) a v Litoměřicích (1057). Ve XII. stol. pak přibýly kapituly v Sadské a na Mělníce. V Olomouci biskup Zdík přenesl svoji biskupskou kapitolu k novému kostelu sv. Václava a u někdejšího biskupského kostela sv. Petra zůstala menší kapitula. Srov. tamtéž, s. 55.

⁴⁰ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 129.

pracovali především ve venkovské duchovní správě a jejich kláštery⁴¹ se staly významnými středisky výchovy. Reformovaní augustiniánští kanovníci, totiž cisterciáci, zase významně přispěli k zemědělskému pokroku v zemi. Svá sídla budovali především v odlehlých údolích řek, kde si obživu obstarávali prací vlastních rukou.⁴² Domácí obyvatelstvo si tak mohlo osvojit spoustu poznatků z různých odvětví zemědělství. I to byl jeden z důvodů, proč lid našich zemí postupně přestal vidět v křesťanství víru cizí, panskou, a přijímal ji dobrovolně.⁴³

V pražském podhradí u „Panny Marie pod řetězem“ bylo založeno r. 1159 první převorství johanitů. Příslušníky tohoto rytířského řádu brzy následovaly i další řehole s obdobným posláním, templáři a němečtí rytíři.⁴⁴ Úcta k matce Boží se rozvíjela ve všech těchto řádech. Do okolního prostředí pronikala ovšem pozvolna, stejně jako křesťanství samotné.

1.3 Mariánské motivy z dob počátků našeho písemnictví

Křesťanství v X. a v 1. polovině XI. stol. nebylo v Čechách na nijak zvlášť vysoké úrovni. Jak konstatuje prof. Králík, charakteristiky českého národa jsou v nejstarších legendách pramálo lichotivé. Toto své tvrzení ospravedlňuje tím, že proces christianizace byl zdlouhavý a těžký a že divoký národ bylo třeba nejprve trochu civilizovat a vychovat.⁴⁵ Přesto ale

⁴¹ Z původního dvojkláštera na Strahově s označením Sion (1142) přesídlily premonstrátky do Doksan (1145). Premonstrátské kanonie vznikaly i na místech původně obsazených benediktiny, jako např. v Želivi u Pelhřimova (1149) či Hradisku u Olomouce (1151). R. 1150 byla založena premonstrátská kanonie v Litomyšli. Premonstrátské kláštery zakládala od XII. stol. i knížata: v Dolních Kounicích u Brna (1183), Milevsku (kolem r. 1185), Louce u Znojma (1190), dále v Teplé (1193) či Chotěšově u Plzně (1200). Srov. BLÁHOVÁ, M. a kol. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek I, s. 580-581 a 676-678.

⁴² Prvním cisterciáckým opatstvím v našich zemích byl Sedlec u Kutné Hory (1143). Následovaly kláštery v Plasech u Plzně (1144) a v Pomuku pod Zelenou Horou (1145). Na počátku XIII. stol. vznikl v severních Čechách klášter v Oseku (1203) a na Moravě opatství na Velehradě (1205). Srov. KORUNA, B. *Cisterciáci*, s. 42.

⁴³ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 121.

⁴⁴ Srov. VANÍČEK, V. a kol. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek II, s. 304 n.

⁴⁵ Srov. KRÁLÍK, O. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, s. 153.

můžeme už v této době vysledovat v psaných projevech naší kultury některé náboženské motivy, svědčící o mariánské úctě.

1.3.1 Legendy o sv. Václavovi

Jedním z nejstarších dokladů našeho písemnictví je tzv. *Kristiánova legenda*. Její vznik kladou mnozí historikové na sklonek X. stol.⁴⁶ Pojednává se v ní o životě a utrpení sv. Václava. Ve 2. kapitole zmíněné legendy čteme v pasáži o českém knížeti Bořivojovi následující slova:

A poněvadž týž vévoda na Moravě prodlévaje zavázal se slibem Bohu všemohoucímu, uvede-li ho Pán se ctí do vlasti, že vystaví chrám ke cti Rodičky Boží a ustavičné Panny Marie, navrátiv se nemeškal a snažil se na samém hradě pražském splniti svůj slib. Jest prvním zakladatelem míst svatých, shromažditelem kleriků a vzdělavatelem náboženství, byť tak skrovně rozšířeného, jako tehdy bylo.⁴⁷

Bořivoj tedy nechal v Praze zbudovat kostel a zasvětit jej panně Marii.⁴⁸ Podle *Kristiánovy legendy* v překladu J. Ludvíkovského se nejednalo o obyčejný kostel, nýbrž přímo o baziliku.⁴⁹ Tím by se význam matky Boží již na úsvitu křesťanství v našich zemích symbolicky dotvrzoval ještě více. *Kristiánova legenda* napovídá, že Bořivoj byl před

⁴⁶ Jako autora této legendy uvádějí některé studie Radima, Vojtěchova bratra. Srov. KRÁLÍK, O. *Od Radima ke Kosmovi*, s. 18-20. Jiní naopak považují za autora tohoto spisu benediktinského mnicha z kláštera břevnovského, tedy latinského ritu. Tím by se i doba vzniku této legendy posouvala do následujících let či staletí. Nutno dodat, že *Kristiánova legenda* je nejdiskutovanější legendou václavského cyklu vůbec. Srov. BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 266. V naší práci vycházíme z přesvědčení, že tzv. *Kristiánova legenda* pochází z prostředí slovanského, a tedy z doby sklonku X. stol.

⁴⁷ První staroslověnská legenda o svatém Václavu. In KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, s. 63.

⁴⁸ První český psaná kronika ze XIII. stol., označovaná jako Dalimilova, připisuje stavbu tohoto chrámu rovněž knížeti Bořivojovi: „*Po té převeliké změně / Bořivoj se světcem stal a denně / almužníkům dary dávat velí / a přispívá hojně na kostely. / Tak nastala pak i chvíle ta, / kdy kostel svatého Klimenta / v Hradišti byl Čechy zbudován / a na Pražském hradě vedle bran / k počtě svatě Máří vznikl chrám.*“ *Kronika tak řečeného Dalimila*, kap. 23.

⁴⁹ Srov. POKORNÝ, L. *Slovanská liturgie v Čechách*. In TENTÝŽ (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*, s. 185.

vlastním křtem poučen o základních pravdách víry. K nim přednostně patří i pravda o vtělení Božího Syna a s ní související pravda o Theotokos.⁵⁰

Zřejmě v tomto kostele byl pokřtěn kníže Václav, jak se dozvídáme z legendy o tomto našem národním patronovi, sepsané ve staroslověněštině pravděpodobně v 1. polovině X. stol.⁵¹:

V chrámě svaté Marie byla proň odzpívána mše a potom biskup vzal hochu a postavil jej na rohu stupně před oltářem a požehnal jej slovy: Pane Ježíši Kriste, požehnej tohoto hochu jakos požehnal všechny své spravedlivé.⁵²

Ve *Druhé slovanské legendě o sv. Václavovi*⁵³ se naopak uvádí, že první křesťanské chrámy, totiž „*k ctihodné památce Boží rodičky Marie a svatého knížete apoštolů Petra*“ založil v Praze Bořivojův syn Spytihněv.⁵⁴ Tento rozpor se vykládá dvojím způsobem: pokud byl prvním křesťanským knížetem Spytihněv (ať už je tato zpráva důsledkem tendence usilující o zahlazení stop po slovanské misii v Čechách, nebo jen důsledkem zkratkovitého vidění minulosti), musel být on stavitelem prvního chrámu. Někteří autoři zase předpokládají, že Bořivoj se stavbou chrámů začal a Spytihněv ji dokončil.⁵⁵

Z obou těchto legend čerpá inspiraci i spis s názvem *Služba o svatém Václavu*. Přestože má vyloženě byzantský charakter, a to jak z hlediska liturgické struktury, tak i z hlediska jazykového stylu, původ tohoto veršovaného díla o sv. Václavovi je český.⁵⁶ Jedna z částí tohoto spisu nese

⁵⁰ Efezský koncil považoval např. tento titul za dostatečný teologický výraz proti nestorianismu. Srov. SCHEFFCZYK, L. heslo Theotokos. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 390.

⁵¹ Silně převládá názor, že první svatováclavská legenda vznikla brzy po Václavově smrti, někdy kolem r. 940, případně už v r. 932, kdy byly přeneseny ostatky Václavovy. Srov. První slovanská svatováclavská legenda. In BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 57.

⁵² Tamtéž, s. 54.

⁵³ Její předlohou byla latinská legenda Gumpoldova z konce X. stol.

⁵⁴ Srov. Druhá slovanská svatováclavská legenda. In BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 157.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 192.

⁵⁶ Důvody pro uznání českého původu tohoto díla jsou především jazykové. Srov. *Služba o sv. Václavu*. In BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 220.

název *Kánon o svatém Václavu*. Sestává z devíti veršovaných písní (tropů), jejichž poslední strofa se vždy obrací k Bohorodičce. Některé myšlenky tohoto kánonu zde pro přehlednost uvedeme.

Již v první písni se autor obrací na matku Boží následujícími slovy: „*Zdvihni mě, neboť (svými) skutky, jež hubí duši, jsem upadl mezi lotry a tonu ve smrti, Paní. Prosím tě, u svého Syna a Boha se za mě přimluv.*“⁵⁷ Proč je síla Mariiny přimluvy tak veliká, ukazuje čtvrtý zpěv zmíněného kánonu. Ten je zakončen oslavnou slokou následujícího znění: „*Vpravdě jsou nevyřetitelná a nepochopitelná jako Bůh pozemšťanům i nebešťanům tajemství tvého porodu, Rodičko boží, ty, kteráš vždycky (zůstala) pannou.*“ V šestém tropu je panna Maria vzývána tímto způsobem: „*Panovnice přečistá, ty, kteráš pozemšťanům porodila Kormidelníka a Pána, utiš líté vlnobití mých vášní a uděl mému srdci klid.*“ Ještě uveďme závěr sedmého tropu, v němž autor prosí Marii o pomoc: „*Nám, kteří jsme v temnotách, zasvitlo tebou světlo, Panno, neboť tys porodila Boha a Tvůrce všech (věcí). Ustavičně u něho pros, přečistá, ať na nás věřící sešle velikou milost.*“⁵⁸

Již bylo konstatováno, že Východní církve v době starověku a nastupujícího středověku v otázce mariánské úcty a nauky v mnohém předběhla Západ. Právě uvedené mariánské inspirace tuto tezi jen potvrzují. Zároveň můžeme zmíněnou staroslověnskou památku vnímat jako jeden z dokladů toho, že v Čechách zůstala tradice velkomoravské kultury zachována.

1.3.2 Vojtěšské legendy

Latinská legenda o sv. Vojtěchovi z pera Bruna z Querfurtu⁵⁹ vznikla někdy na přelomu X. a XI. stol. Nalezneme v ní motivy, odkazující na

⁵⁷ Služba o sv. Václavu. In BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu*, s. 229.

⁵⁸ Tamtéž, s. 236.

⁵⁹ Tento druhý apoštol pobaltských Prusů se setkal se sv. Vojtěchem v Římě v r. 996.

přítomnost a význam matky Boží v životě křesťana a apoštola, jakým druhý pražský biskup nepochybně byl. Hned v úvodu je líčeno zasvěcení sotva narozeného Vojtěcha Bohu těmito slovy:

„Ne nám, Pane, ne nám budiž živ tento chlapec, nýbrž jako klerik na počest Matky Boží nechť nosí tvé jho na krásné šíji.“ Tak řekli a položili jej na oltář Marie Panny, a v okamžení polevila bolest, nemluvnátko přišlo k sobě a zcela se uzdravilo. Tak předkládá Bohu prosby lidí k ní volajících dobrá a vznešená vládkyně andělů, Neposkvrněná Panna, neboť nedovede odepřít těm, kdož ji vroucně žádají, a přináší z nebes pomoc chorým smrtelníkům, zářivá hvězda mořská. Označila jsi svého, Maria Panno, sluhu.⁶⁰

Maria je titulována jako *hvězda mořská* i na dalších místech zmíněné legendy.⁶¹ Jedná se o jeden z nejstarších a nejrozšířenějších mariánských titulů⁶² s hlubokou symbolikou. Hvězdy jsou symbolem čehosi nedosažitelného, nebeského, všeobecně jsou považovány za znamení přinášející spásu.⁶³ Jsou to malá světla noci, jež poskytují útěchu a orientaci než vyjde slunce, symbolizující Krista.⁶⁴ Pro sv. Vojtěcha byla Maria bezesporu takovou hvězdou, jejíž záře odkazovala na daleko silnější zdroj světla, totiž na Krista samého.⁶⁵

O niterném vztahu druhého pražského biskupa k matce Boží vypovídá veršovaná legenda o jeho životě, opět z XI. stol.: „...on však,

⁶⁰ Bruno z Querfurtu. Život a utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka. In KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, s. 134-135.

⁶¹ Papež Řehoř vyhověl žádosti sv. Vojtěcha zvěstovat evangelium pohanům a při jeho odchodu z římského kláštera benediktinů jej vyprovodil těmito slovy: „*Hvězda mořská tě bude předcházet na tvé cestě.*“ Srov. Bruno z Querfurtu. Život a utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka. In KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, s. 147. Podobně vyznívá i zakončení celé legendy: „*Nechť vstane hvězda mořská, svatá Rodička Boží, k ní nechť se připojí anděl Michal a dobrotivý Petr, nechť následují všichni svatí!*“ Tamtéž, s. 159.

⁶² K jeho rozkvětu přispěl hymnus *Ave maris stella* z přelomu VIII. a IX. stol.

⁶³ Srov. *Redemptoris mater*, čl. 3.

⁶⁴ Srov. GEMERT, G. heslo Meerstern, oddíl Frömmigkeitsgeschichte. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon IV*, s. 384.

⁶⁵ V této souvislosti můžeme připomenout slova papeže bl. Jana Pavla II., že „*i když není možné stanovit přesný časový bod pro datum Mariina narození, přece je si církev stále vědoma, že Maria se objevila na obzoru dějin spásy dříve než Kristus.*“ *Redemptoris mater*, čl. 3.

*vzdávaje chválu své paní, Marii svaté, / v duchovním vzácném jídle, ne v tělesném liboval sobě, / ochutnáváje sladce té andělské, nebeské krmě.*⁶⁶

Zde si můžeme položit otázku: Kde bral sv. Vojtěch tuto andělskou krmi? Odkud se u něho vzal a kde rostl onen mariánský rys jeho křesťanské víry? Jedním z inspiračních zdrojů Vojtěchovy mariánské úcty byla jistě benediktinská řehole, s níž se druhý pražský biskup seznámil v Římě.

Benediktini usilovali, zejména pod vlivem clunyjské reformy o duchovní dokonalost. K tomu měla napomáhat především liturgie, která v jejich pojetí byla účastí na liturgii nebeské.⁶⁷ Vždyť i podle slov papeže Pavla VI. je liturgie zlatým pravidlem křesťanské zbožnosti.⁶⁸ Maria je s vykupitelským dílem Kristovým nerozlučně spjata, proto mariánskou úctu nelze z liturgie odstranit.⁶⁹ Sv. Vojtěch tuto zásadu ctil a náležitě rozvíjel.

1.3.3 Prokop sázavský

Obdobnou duchovní touhu po dokonalosti jako u sv. Vojtěcha můžeme objevit také u jiné osobnosti našeho národa, totiž u opata sázavského kláštera, Prokopa. Svědectví o ní podává latinsky psaná legenda s názvem *Život svatého Prokopa*, pocházející z 2. poloviny XI. stol.⁷⁰ Následující pasáž přebíráme ze 4. kapitoly zmíněné legendy:

Vystavěl si pak chrámec ke cti nejsvětější boží rodičky Marie a svatého Jana Křtitele a shromáždil u sebe několik bratří zbožných v životě a v mravech. Poněvadž se v jednomyslné lásce duchovně shodovali, ustanovil jim mnišská

⁶⁶ Verše o utrpení svatého Vojtěcha, biskupa a mučedníka. In KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, s. 105.

⁶⁷ Benediktini velmi podporovali sakrální hudbu. Chtěli, aby architektura a umění přispívaly ke kráse a vážnosti obřadů. Obohatili liturgický kalendář např. o slavení Památky věrných zemělých a přispěli k rozvoji mariánské úcty. http://www.radiovaticana.cz/clanek_print.php?id=12023 [vloženo 11.11.2009, cit. 1.4.2011].

⁶⁸ Srov. *Marialis cultus*, čl. 23.

⁶⁹ Srov. MAAS-EWERD, T. heslo Liturgie, oddíl Liturgie-West. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon IV*, s. 135.

⁷⁰ Jak dokazuje V. Chaloupecký, byla i tato legenda sepsána podle dnes již ztracené slovanské předlohy. Srov. CHALOUPECKÝ, V., RYBA, B. *Středověké legendy prokopské*, s. 34-43.

pravidla a posvátnou službu boží podle vzoru dobrotivého otce Benedikta. Sám se však stal nejmenším mezi nejmenšími.⁷¹

O Janu Křtiteli sám Kristus prohlásil, že je největším z těch, kdo se narodili ze ženy.⁷² Tato slova v daleko větší míře platí o Spasitelově matce. Skutečnost, že chrám pro sázavské mnichy byl zasvěcen právě těmto dvěma Kristovým svědkům, je sama o sobě ukazatelem cesty ke křesťanské dokonalosti. Na tuto cestu také odkazují následující Ježíšova slova adresovaná jeho učedníkům: „*Ne tak bude mezi vámi: kdo se mezi vámi chce stát velkým, buď vaším služebníkem; a kdo chce být mezi vámi první, buď vaším otrokem.*“⁷³

1.3.4 Kosmova *Kronika česká*

K nejvýznamnějším památkám latinského písemnictví u nás patří bezesporu Kosmova kronika. Jedná se na svou dobu o vynikající dílo, mapující dějiny našeho národa od jeho počátků do 1. čtvrtiny XII. stol.

I v této kronice se nachází několik skromných zmínek o matce Páně. Dozvídáme se zde např. o existenci benediktinského kláštera panny Marie v Postoloprtech⁷⁴ či o důvodu, proč se vypravil kníže Břetislav se svou družinou do Polska. Tam totiž, „*v hlavním sídle, jež nese jméno Hnězdno, v basilice svaté Boží rodičky Marie, věčné panny, odpočíval nejvzácnější poklad, tělo nejblahoslavenějšího mučedníka Vojtěcha.*“⁷⁵ Dalo by se v jistém smyslu říci, že podobně jako Kristus byl po smrti položen na klín

⁷¹ Život svatého Prokopa. In KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*, s. 203.

⁷² Srov. Mt 11,11.

⁷³ Mt 20,26-27.

⁷⁴ Srov. *Kosmova Kronika česká*. I. díl, kap. 13, s. 34.

⁷⁵ *Kosmova Kronika česká*. II. díl, kap. 3, s. 79.

své matky, tak i tělo tohoto velkého Kristova svědka bylo na krátký čas svěřeno do ochrany Bohorodičky v polské zemi.⁷⁶

Na jiném místě svého díla Kosmas vyzdvihuje význam knížete Vladislava. Ten „*byl pohřben v kostele svaté Panny Marie v Kladrubech, jež sám vystavěv Kristu a jeho matce, hojně nadal všemi kostelními potřebami a založil tam velmi znamenité mnišské opatství.*“⁷⁷

Ačkoliv je mnohdy Kosmova kronika pojmána jako historický pramen, hlavním záměrem autora bylo vytvořit dílo literární, tedy takové, které by se dobře četlo.⁷⁸ Na tento fakt poukazuje následující úryvek popisující vidění o soudu nad císařem Jindřichem, jenž založil chrám ke cti panny Marie a sv. Jiří v Bamberku:

Minulé noci, když jsem ani docela nespal, ani zas nebděl, zdvihlo mne vznešené zjevení na velmi rozsáhlou, širokou a pěknou rovinu; a viděl jsem tam zlé duchy hrozně ošklivé, jimž z hub a nosů šlehalý sírové plameny. Ti táhli císaře Jindřicha za vousy, ač se vzpíral, jako k soudu, a jiní, bodajíce ho do hrdla železnými vidlemi, radostně křičeli: „Náš jest, náš jest!“ A za nimi povzdáli šli Panna Maria a svatý Jiří, jaksi smutní a jako by ho chtěli vyrvati a s nimi se hádali, až byla zavěšena uprostřed toho pole váha, širší v objemu než dvě míle. Na levici vkládala strana zloduchů veliké, nesmírné a nesčíselné zátěže, což znamená zlé skutky. Ale na druhé straně jsem viděl svatého Jiří, jak klade na váhu veliký kostel s celým klášterem, viděl jsem zlaté kříže s těžkými drahokamy, viděl jsem mnoho mešních knih velkých s perlami a zlatem, viděl jsem zlaté svícný, kadidelnice, zlaté pláště a vše, co dobrého ten král zaživa učinil. A přece ještě strana zloduchů převažovala a křičela: „Náš jest, náš jest!“ Tu Panna Maria vzala veliký zlatý kalich z ruky svatého Jiří, a třikrát potřásla hlavou, pravila: „Zajisté není váš, nýbrž náš jest!“ a s velikým rozhořčením hodila kalichem o zeď kostela; i zlámalo se jedno ucho na něm. Při tomto zvuku ihned zmizel pekelný zástup a

⁷⁶ Na tuto podobnost může poukazovat i skutečnost, že biskup Šebíř doprovázející knížecí družinu přikázal všem jejím členům, aby se po tři dny postili a kajícně oddávali modlitbám, než se odváží tělo svatého mučedníka vyzvednout z hrobu.

⁷⁷ *Kosmova Kronika česká*. III. díl, kap. 58, s. 203. Jen dodejme, že se jednalo o opatství benediktinského řádu.

⁷⁸ Srov. TŘEŠTÍK, D. *Kosmova kronika*, s. 29.

Panna Maria vzala císaře za pravou a svatý Jiří za levou ruku a vedli ho s sebou tuším do nebeského bydliště.⁷⁹

Naturalisticky zabarvené líčení této události by v nás mohlo vzbudit dojem, že uvedená scéna se skutečně odehrála. Již jsme se zmínili, že Kosmas kladl na formu svého díla mnohem větší důraz než na jeho obsah, aby se čtenáři všeobecně líbilo. Smyslem tohoto úryvku, označeného autorem samým jako vidění, bylo posílit víru v přímluvu svatých a zvláště v mocnou ochranu matky Boží.

1.3.5 Pokračovatelé Kosmovi

Kosmas dovedl své vyprávění až do nástupu Soběslava I. na český trůn (16.4.1125).⁸⁰ Jeho dílo našlo brzy své pokračovatele, kteří ovšem nejsou známi svými jmény: starší z nich je obecně označován jako *Kanovník vyšehradský*, mladší jako *Mnich sázavský*.

První z nich navazuje přímo na Kosmu a ve svých záznamech líčí události z let 1126-1142.⁸¹ *Mnich sázavský* zase začíná své dílo úryvkem z historie kláštera sázavského, Kosmu na některých místech doplňuje⁸² a dovádí své vyprávění k r. 1162. Jediná zmínka o Bohorodičce se vztahuje k události z r. 1146, kdy se heslovitě poznamenává: „*Posvěcení kaple svaté Marie v Sázavě, kterou vystavěl pan opat Silvestr, od ctihod. biskupa Oty.*“⁸³

K významným kronikám zachycujícím další události XII. stol. náležejí letopisy Vincenciův a Jarlochův. Vincencius byl kanovníkem a notářem pražské kapituly a dlouhou dobu prožil ve službách pražského

⁷⁹ *Kosmova Kronika česká*. I. díl, kap. 37, s. 62-63.

⁸⁰ Srov. FIALA, Z. *Přemyslovské Čechy*, s. 97.

⁸¹ Více mariánských motivů než toto dílo obsahuje tzv. Druhé pokračování Kosmovy kroniky, mapující události let 1140-1320. Zde jsou podrobně vypočteny konkrétní dobové prvky mariánské úcty jako kostely a oltáře, zbudované ke cti matky Boží, či církevní svátky, při nichž byly udělovány odpustky (konkrétně svátky Zvěstování, Očišťování a Nanebevzetí Panny Marie).

⁸² Kosmas se totiž ve svém díle o slovanské liturgii záměrně nezmiňuje.

⁸³ Srov. *Kronika Mnicha sázavského*. In *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 21.

biskupa Daniela I. Jeho dílo popisuje události let 1158-1167 a je uvedeno následujícím věnováním králi Vladislavovi a jeho manželce Juditě:

Samy slavné činy Vaší Jasnosti nás nutí k tomu, abychom je uchovali na věčnou paměť. A není divu, že žena koná takové činy. Neboť přeslavná a přesvatá žena, královna nebes, matka Pána našeho Maria, přinesla spásu lidskému pokolení.⁸⁴

Zde nemůžeme nezpomenout na biblickou zprávu nazývanou *protoevangelium*. Tato zpráva totiž dle katolického chápání odkazuje právě na ženu, jež vykonala čin nad jiné slavný.⁸⁵

Jádrem celého Vincenciova spisu je vypsání italských událostí z let 1158-1160, při nichž autor zažil obležení Milána císařským vojskem. V souvislosti s touto událostí je uvedeno, že mír po porážce milánských vzbouřenců měl být uzavřen o svátku Narození Panny Marie: „*Jejich arcibiskup se pak připravoval na ten den narození blahoslavené Panny Marie sloužit mši cizím způsobem, způsobem ambrosiánským, kterého užívají podle dovolení starých papežů pouze Milánští.*“⁸⁶ Dodejme, že uzavření míru v uvedený den je více než symbolické. Vždyť právě skrze Marii se Bůh rozhodl darovat světu pravý mír, když ji vyvolil za matku Knížete pokoje.

Dalšího pokračování se Vincenciově kronice dostalo asi po 50 letech. Práce na něm se ujal opat premonstrátského kláštera v Milevsku jménem Jarloch. Ten si dal pořídit opis kroniky a přímo navázal na Vincenciův text. Výslovných zmínek o panně Marii v tomto díle opět nenajdeme mnoho. Nepřímo však rozkvět mariánské úcty v Čechách ve 2. polovině XII. stol. dokumentuje následující hodnocení krále Vladislava:

⁸⁴ *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, s. 50.

⁸⁵ Na Západě je to především Bernard z Clairvaux (+ 1153), který v přeneseném smyslu nahlíží na Marii jako na „Přemožitelku hada“. Srov. SCHEFFCZYK, L. heslo Protoevangelium, oddíl Dogmengeschichte. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon V*, s. 343.

⁸⁶ *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, s. 87.

Na jeho prosby a s jeho úsilím přišly do této země dva zbožné řády, totiž cisterciácký a premonstrátský, a jako slunce a měsíc ozářily Čechy. On změnil vrch Strahov na horu Sion a učiniv „z peleše lotrovské“ dům modlitby, vystavěl tam takové dílo, že se sotva najde jemu podobné v našem řádě. Vystavěl také jiný dům našemu řádu v Doksanech a umístil tam řeholní panny (...), třetí v Plasích šedému řádu, čtvrtý v Teplicích rovněž řeholnicím vyznávajícím řeholi blahoslaveného Benedikta, a pátý v Litomyšli.⁸⁷

Prozkoumáme-li mariánské motivy ve výše uvedených legendách, kronikách a letopisech, můžeme dojít k závěru, že autoři těchto spisů o Marii pojednávají spíš okrajově. Pokud tak již činí, ctí biblickou tradici a o nazaretské dívce se zmiňují především v souvislosti s jejím Synem.⁸⁸ Z mariánských témat stojí v popředí zejména tajemství Mariina panenství a jejího mateřství.

1.4 Svědectví Palladia a architektury

Jak jsme si již mohli povšimnout, jedním z důsledků christianizace našich zemí byl velký rozmach architektonické činnosti, především budování kaplí, kostelů a klášterů. Tak bylo vytvořeno kulturní zázemí, jež přispělo nemalou měrou k tomu, že od X. stol. se na našem území rozvíjí literární život.⁸⁹ Tyto stavby ovšem uchovaly ještě jiné bohatství, totiž umělecké předměty náboženské povahy. Některým z nich je věnována následující podkapitola.

⁸⁷ *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, s. 118.

⁸⁸ Do této doby se na Západě všeobecně Marii věnuje pozornost především v souvislosti s tajemstvím Ježíšova dětství. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 69.

⁸⁹ Srov. NECHUTOVÁ, J. *Česko-latinská literatura středověku*, s. 5.

1.4.1 Palladium země české

Obraz *Madony staroboleslavské*, známý spíše jako Palladium země české, vznikl v době od konce XIV. do poloviny XV. stol. Je vytepen z měděného materiálu a pozlacen, ovšem naši pozornost má zaujmout nejen svým vzhledem. Nedozírná cena tohoto obrazu spočívá právě v samotném materiálu, z něhož byl vyroben. Ten totiž pochází z původního reliéfu, který odkazuje na počátky křesťanství v našich zemích.⁹⁰

Podle jedné z legend, jimiž je původní reliéf opředen, přinesli soluňští bratři tuto ikonu s sebou z Řecka do Čech a Metoděj ji daroval při křtu kněžně Ludmile. Po její smrti zdědil obrázek sv. Václav, který jej měl stále u sebe. Když byl zavražděn, jeho sluha Podiven sňal obrázek z Václavovy hrudi a stačil jej někam ukrýt před zneuctěním.⁹¹

Po více jak dvou stoletích obrázek vyoral v poli rolník a přinesl ho kanovníkům staroboleslavské kapituly. Na místě nálezu byla postavena kaple, do níž začali putovat lidé z okolí, a to právě kvůli onomu obrázku. Za husitských válek došlo k vypálení kaple a z obrázku zbyla jen kovová beztvará hmota. Po ukončení těchto válek byla kaple ve Staré Boleslavi znovu postavena. Obrázek byl restaurován neznámým umělcem podle zachovalých popisů původní předlohy, nejpozději v 1. polovině XV. stol.⁹²

Důležitější než tyto skutečnosti však zůstává pro zdejší mariánskou tradici fakt, že kontinuita posvátného obrazu, především kontinuita duchovní, nebyla přerušena. Poutě na toto místo byly obnoveny a pověst o mariánském reliéfu se opět začala šířit do okolí.⁹³

⁹⁰ Tento reliéf o rozměrech 19 cm na výšku 13,5 cm na šířku (srov. *Příloha 1* této práce) patří svým stylem k tzv. Krásným madonám, blízký je především obrazu *Madony svatovítské* (*Příloha 6*). Srov. též <http://www.historickaslechta.cz/palladium-zeme-ceske-id2010110002-18> [vlozeno 3.11.2010, cit. 8.4.2011].

⁹¹ Vrahové jej však dohonili a oběsili, aby se zbavili nepohodlného svědka svého činu.

⁹² Srov. tamtéž.

⁹³ Úcta k Bohorodičce se zde totiž snoubí nejen s tradicí svatováclavskou, ale dosahuje až k našim slovanským věrozvěstům, sv. Cyrilu a Metodějovi. Srov. tamtéž.

1.4.2 Architektonické památky

Zvláštní pozornost mezi dalšími památkami románského období si zaslouhuje *rotunda sv. Kateřiny* na hradě údělných knížat ve Znojmě.⁹⁴ Ta v sobě skrývá vzácné vyobrazení nejstarších Přemyslovců, jaké nenajdeme v Praze ani v jiném královském městě.⁹⁵ Nás ovšem více zajímá cyklus fresek s mariánskou tematikou, které původně zdobily interiér kaple. Bohužel z tohoto cyklu zbylo pouze torzo, neboť poslední dochovaný obraz znázorňuje biblickou scénu „Útěk do Egypta.“ Dle některých autorů byla znojmská rotunda původně zasvěcena tajemství Mariina nanebevzetí. Výjev této události bychom pak museli hledat na konci celého mariánského cyklu, ve vyšším „patře“ maleb, kde by představoval důstojné završení celého sledu mariánských obrazů.⁹⁶

Další artefakt souvisí s nejstarším českým klášteřem benediktinek.⁹⁷ První abatyši tohoto klášteře se stala Mlada, dcera knížete Boleslava I. Přijala řeholní jméno Marie a strávila v tomto klášteře přes 20 roků svého života.⁹⁸ Nejstarší zobrazení abatyše Mlady nalezneme v basilice sv. Jiří, kde na opukovém reliéfu s trůnící madonou ze XIII. stol. je vyobrazena klečící postava řeholnice s nápisem „*Mlada prima abba.*“⁹⁹

Z přemyslovské doby se zachovaly i volné sochy, svědčící o pozvolné proměně společnosti: Majestát až jakousi strnulost postav doby románské začal v gotice poznenáhlu nahrazovat nový styl, jehož rysem byla větší něha a citovost.¹⁰⁰ Tento přechod je patrný např. na vyobrazeních

⁹⁴ BLÁHOVÁ, M a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek I, s. 565.

⁹⁵ Jde patrně o malby již z 1. poloviny XII. stol. nebo ještě starší.

⁹⁶ Vyšší horizontální pásma rotundy nyní odhalují návštěvníkům onen zmiňovaný panovnický cyklus. Ať už byly práce na mariánských obrazech zastaveny a již se v nich nepokračovalo, nebo byl celý cyklus mariánských fresek realizován a posléze překryt, jednalo se o zásah zvenčí, v rozporu s právy církve. Srov. http://www.znojmskarotunda.com/naz04m01.htm#Obrazova_priloha#Obrazova_priloha [vlozeno 25.1.2004, cit. 8.4.2011].

⁹⁷ Vznikl při jednom z našich prvních chrámů, zasvěcenému sv. Jiří na Pražském hradě.

⁹⁸ Zemřela 9.2.994 a byla pochována v kapitulní síni, později přeměněné na kapli sv. Anny.

⁹⁹ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 37. Srov. Příloha 2 této práce.

¹⁰⁰ Na vrcholu této vývojové linie ve XIV. stol. se pak před námi objeví celá škála vyobrazení tzv. Krásných madon.

Madony z Lomnice u Tišnova, bohužel ztracené od 2. světové války. Výjimečným skvostem na evropské úrovni je pak *Strakonická madona s dítětem*. Do brněnsko-tišnovské oblasti náleží zase *Tuřanská madona s dítětem*¹⁰¹ a kamenná plastika *Madony s dítětem od sv. Petra a Pavla z Brna*. Ke „stojícím“ madonám se konečně řadí *plastika Panny Marie z jihočeského Rudolfova* či *Madona s dítětem z Rouchovan*.¹⁰²

I u těchto několika málo dochovaných předmětů umělecké povahy můžeme zaregistrovat, že v centru křesťanského hlásání nestojí Maria z Nazareta, nýbrž postava jejího Syna.¹⁰³ Tuto skutečnost opakovaně dokládají výše uvedené prameny k počátkům našich nejstarších dějin, a to jak prameny písemné, tak i materiální povahy. Odkazovat na Spasitele je hlavním smyslem mariánského fenoménu vůbec.¹⁰⁴

¹⁰¹ Tuřanská madona byla vyřezána z hruškového dřeva kolem roku 1250 v takzvanou tradici trůnicích madon, odkazujících k severofrancouzskému řezbářskému okruhu. Srov. http://brno.idnes.cz/turanska-madona-a-navrat-k-trnum-krestanstvi-fnl-/Brno-zpravy.aspx?c=A081027_1074033_brno_dmk [vloženo 28.10.2008; cit. 9.5.2011].

¹⁰² Srov. VANÍČEK, V. a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek III, s. 570-572. Jednotlivá vyobrazení madony s dítětem viz *Příloha 2* této práce.

¹⁰³ „Žádný tvor totiž nemůže být nikdy kladen na jednu rovinu s vtěleným Slovem a Vykupitelem.“ LG, čl. 62. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 94.

¹⁰⁴ Jeden z významů mariologie spočívá v tom, že tato teologická disciplína na lidské rovině přispívá k hlubšímu pochopení christologických úvah a inspirací, které představují základ naší víry. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Maria – mateřská tvář Boha*, s. 22.

2 MARIÁNSKÉ MOTIVY V PÍSEMNÝCH PAMÁTKÁCH PŘED VYSTOUPENÍM MISTRA JANA HUSA

V následující kapitole zaměříme svou pozornost především na některé postavy a texty, jež ovlivnily veřejný, a tedy i náboženský život v době před působením mistra Jana Husa v Betlémské kapli.

Podobně jako v minulém oddílu si nejprve nastíníme charakteristiky doby, v jejímž kontextu chceme vnímat působení daných autorů. Následující medailonky nám vždy krátce představí životní příběh té které osobnosti a seznámí nás s mariánskými motivy, jež se v tvorbě toho konkrétního autora objevují. Náš přehled doplníme rovněž o myšlenky vybrané z dalších písemných památek této epochy, jež přispěly k rozvoji mariánského fenoménu. V závěru každého odstavce ještě provedeme krátké shrnutí. Celou kapitolu uzavřeme dílčím hodnocením dané problematiky.

Zvláštní a na svou dobu neobvyklé dílo představuje *Pasionál abatyše Kunhuty*.¹⁰⁵ Od něj při svém exkurzu vyjdeme a budeme postupovat k inspiracím dalších představitelů náboženského života této epochy.

2.1 Charakteristika doby

Od XIII. stol. začalo docházet k postupné emancipaci církve z područí světské moci,¹⁰⁶ v důsledku čehož se zdokonalovala církevní hierarchie. Pod vlivem kolonistů ze sousedního Německa se rovněž

¹⁰⁵ V r. 2005 bylo toto dílo prohlášeno za národní kulturní památku.

¹⁰⁶ Tento zápas zahrnoval především právo na biskupskou investituru, dále požadavek, aby klerici nebyli souzeni světskými soudy, a také uznání církevních nároků na nerušené držení a správu statků. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 143.

zlepšovaly poměry venkovského lidu.¹⁰⁷ Na duchovní ráz doby poukazuje též rozšíření nových řádů:¹⁰⁸ Františkáni, označovaní až do r. 1415 jako minorité, přišli do Čech kolem r. 1225 z Německa.¹⁰⁹ Jejich spiritualitu se rozhodla přijmout i Anežka, dcera českého krále Přemysla Otakara I.¹¹⁰ Příslušníci dominikánského řádu se do našich zemí dostali též z německé oblasti. Nejprve se usadili při chrámu sv. Klimenta v Praze (r. 1226).¹¹¹ Jejich kláštery se v průběhu času staly nedílnou součástí středověkých měst. Učiliště bratří kazatelů v hlavním městě českého království později tvořilo jeden z pilířů pražské univerzity, založené z popudu císaře Karla IV. roku 1348.

Působením těchto řádů se rozvíjela pozoruhodná kající praxe. Ta měla oporu v nařízení IV. lateránského koncilu z r. 1215, dle něhož věřící aspoň jednou do roka museli přistoupit ke sv. zpovědi a o Velikonocích ke sv. přijímání.¹¹² Vedle toho bylo pamatováno na spásu zemřelých: rozrostl se počet mší sv. za zemřelé, pro kostely byla sestavována nekrologia, tj. seznamy zesnulých, za něž se tyto mše měly sloužit, velkého rozsahu nabylo udílení odpustků.¹¹³

¹⁰⁷ Silný vliv našich západních sousedů se odrazil i na životě šlechty, která nejen pojmenovávala svá nově budovaná hradní sídla německými názvy, ale též přejímala z germánské oblasti mnohé rytířské zvyky. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 153-154.

¹⁰⁸ Rozkvět provázel v této době i stávající řeholní společenství, k nimž patřili benediktini, cisterciáci, premonstráti a dále příslušníci rytířských řádů.

¹⁰⁹ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 69. Tzv. Dalimilova kronika z počátku XIV. stol. popisuje příchod františkánů do našich zemí následovně: „*Bosí bratři léta Páně / tisíc dvě stě třicet dva / přišli pak do města Prahy / a útulek našli sobě / u svatého Jakuba.*“ *Kronika tak řečeného Dalimila*, kapitola 81.

¹¹⁰ Řeholní roucho přijala tato česká princezna na svátek Mariina zvěstování. Srov. <http://www.diecezch.cz/aktuality/kalendar-akci/3805-svatek-zvestovani-p.-marii---den-kdy-sv.-anezka-prijala-reholni-roucho---prohlidka.html> [vlozeno 25.3.2011, cit. 9.5.2011].

¹¹¹ Srov. VANÍČEK, V. a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek II, s. 315 n. Do třetího řádu sv. Dominika vstoupila též paní Zdislava z Lemberka (+ r. 1251), která přispěla mimo jiné k založení dominikánských klášterů v Jablonném v Podještědí a v Turnově. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 71.

¹¹² To bylo až do XIII. stol. podáváno pod obojí způsobou, poté začalo z praktických důvodů více ustupovat svatému přijímání pod způsobou chleba. Srov. tamtéž, s. 77.

¹¹³ Zde si dovolueme krátké upřesnění, že totiž odpustkem rozuměla církev vždy odpuštění trestu za hříchy, které již byly ve sv. zpovědi odpuštěny: „...*úkony a skutky opatřené odpustky, jako ostatně každý dobrý skutek nebo jakékoli trpělivě snášené utrpení, však rozhodně nejsou odtrženy od mše svaté a od svátostí, které představují primární zdroje posvěcení a očištění.*“ *Enchiridion odpustků*, s. 11.

Z této kající praxe začal vyrůstat sklon k mysticismu: Lidé navštěvovali raději kostely spravované řeholníky,¹¹⁴ kde považovali bohoslužby za atraktivnější než v kostelích farních. Obdobné to bylo i se sv. zpovědí.¹¹⁵ Liturgie začala nabývat bohatších forem, jak dokládá vývoj liturgického zpěvu i rozmach nádhery při bohoslužbě, zejména ve 2. polovině XIII. stol.¹¹⁶

Po vymření Přemyslovců vzrostl v našich zemích neklid a vnitřní napětí. Pražský biskup Jan IV. z Dražic (+ r. 1343) se přesto dál horlivě zasazoval o hmotnou i duchovní nezávislost církve. V pražské diecézi prosazoval nařízení viennského koncilu, jehož se osobně zúčastnil.¹¹⁷ Přispěl k povznesení nižšího kléru a uvedl do našich zemí řád kanovníků sv. Augustina.¹¹⁸

K výrazným postavám tohoto řádu náležel rakouský kazatel Konrád Waldhauser, kterého kolem r. 1360 do Prahy pozval sám císař Karel IV.¹¹⁹ V jeho promluvách se objevovala ostrá kritika svatokupectví s odpustky, jež se staly jedním z důležitých témat tehdejšího náboženského života.¹²⁰ Pod vlivem tohoto kazatele se vzdal svého úřadu v královské kanceláři Jan Milíč z Kroměříže. Zatímco Milíč předjímal svým požadavkem svobodného kázání jeden z husitských artikulů, jeho nástupce Matěj z Janova průkopnický prosazoval potřebu častého přijímání svátosti oltářní.

¹¹⁴ Rozkvět řeholního života pokračoval i díky četným fundacím krále Václava II. Z nich připomeňme především založení cisterciáckého kláštera Zlatá koruna (1263) v blízkosti Českého Krumlova. Srov. VANÍČEK, V. a kol. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek III, s. 270 n.

¹¹⁵ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 78.

¹¹⁶ Do této doby spadá i zavedení ranní mše ke cti matky Boží (tzv. maturity), jež je spojováno se jménem děkana svatovítské kapituly, Vítem. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 168.

¹¹⁷ Koncil (1311-1312) řešil mimo jiné sporné otázky mezi duchovenstvem farním na jedné straně a příslušníky žebravých řádů, tzv. mendikanty na straně druhé. Ty se týkaly praktických oblastí duchovní správy jako např. kázání, zpovídání a pohřbívání. Srov. tamtéž, s. 176.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 173-179. Tento biskup rovněž pověřil svého penitenciáře Františka, aby pokračoval v psaní kroniky pražského kostela i celého českého království. Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.a, s. 71-72.

¹¹⁹ Srov. SEDLÁK, J. *M. Jan Hus*, s. 66.

¹²⁰ O nápravu církevních poměrů se snažili v této době i další kazatelé a univerzitní mistři jako např. Matouš z Krakova, Štěpán z Kolína, dominikán Bitterfeld aj. Srov. tamtéž, s. 10. Některé texty posledně jmenovaného univerzitního mistra přibližuje P. Černuška ve své práci *Jindřich z Bitterfeldu – Eucharistické texty*. Brno: L.Marek, 2006. 266 s. ISBN 80-86263-88-6.

2.2 Mariologie v Pasionálu abatyše Kunhuty

Dřív než přistoupíme k analýze mariánských motivů Pasionálu, načrtneme některé okolnosti jeho vzniku. Zároveň s tím nastíníme strukturu celého tohoto díla a zmíníme se o autorovi některých jeho pasáží. Samostatné podkapitoly pak budeme věnovat rozboru těch částí Pasionálu, jež jsou pro zkoumání mariánského fenoménu přínosné. Dosažené výsledky pak ještě na závěr krátce shrneme.

2.2.1 Historické souvislosti

Pasionál abatyše Kunhuty bývá pokládán za jeden z nejkrásnějších iluminovaných rukopisů české provenience. Jak již samotný název napovídá, iniciátorkou tohoto spisu byla Kunhuta, dcera Přemysla Otakara II. a představená kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě.¹²¹

Kunhuta byla ustanovena abatyší zmíněného konventu r. 1302, tedy jen několik málo let poté, co bylo založeno svatojiřské skriptorium. Právě v něm byly překládány do češtiny a přepisovány základní modlitební texty jako např. žalmy, zde byla na počátku XIV. stol. zapsána i tzv. *Kunhutina modlitba*. Skriptorium se tak stalo významným centrem kulturního života a dcera Přemysla Otakara k jeho podpoře svým vlivem jednoznačně přispěla.¹²²

V klášteře sv. Jiří byl hluboce zakořeněn mariánský kult. O tom nás přesvědčují především tři rozsáhlé spisy, jež se nacházely v tamní klášterní knihovně: Prvním z nich byl rozsáhlý výklad andělského pozdravení od Konráda Saského s názvem *Zrcadlo Panny Marie*. Veršovaná skladba *Omni die dic Mariae mea laudes anima* zase velebila matku Boží především jako naši paní a orodovnici. Konečně antologie mariánských výroků a pojednání

¹²¹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 158.

¹²² Srov. [http://cs.wikipedia.org/wiki/Kláster_svatého_Jiří_\(Praha\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kláster_svatého_Jiří_(Praha)) [cit.7.2.2012].

od mnoha církevních otců i pozdějších spisovatelů vykreslovala Mariin život, její ctnosti i zázraky, které se staly na její přímluvu.¹²³

Ani tyto spisy ovšem plně neuspokojovaly touhu věřících po hlubším poznání osobnosti Ježíše z Nazareta a po přiblížení jeho života, v němž matka Boží zaujímalala důležité místo. I to byl jeden z důvodů, proč abatyše Kunhuta nechávala vypracovat další mystické spisy. Některé z nich objevíme právě ve zmiňovaném Pasionálu.

Pasionál abatyše Kunhuty je vysoce ceněn pro iluminace, které se v něm nacházejí a za jejichž autora je pokládán kanovník Beneš.¹²⁴ Nás ovšem přednostně zajímají texty tohoto rukopisu. K nejvýznamnějším z nich se řadí dva mystické traktáty (*O statečném rytíři* a *O nebeských příbytcích*), připisované dominikánskému bratrovi Koldovi z Koldic. Mezi tyto traktáty jsou vloženy dvě promluvy vztahující se k velikonočnímu tajemství (na Velký pátek a v předvečer Vzkříšení), jež od sebe odděluje *Planktus Panny Marie*. Koldovo autorství těchto textů je ovšem nejisté, stejně jako v případě *Planktu Máří Magdaleny*, tedy spisu, jenž celý rukopis uzavírá. Autor je naproti tomu uveden u kázání o Kristově umučení, vloženého před druhý z uvedených planktů. Je za něho označen papež Lev Veliký, ovšem ani tento údaj není zcela prokazatelný. Jediným jistým autorem, resp. spoluautorem textů Pasionálu tak pro nás zůstává již zmíněný dominikán Kolda.¹²⁵

¹²³ Tuto antologii je možno označit za předchůdce pozdějšího *Mariale* Konráda Heimburského. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 29. Konečně dodejme, že v knihovně tohoto konventu nescházely ani apokryfní spisy, usilující doplnit některé okamžiky ze života Ježíše a jeho matky Marie. Nalezli bychom zde např. *Pseudo-Matoušovo evangelium*, pojednání o mládí Ježíšově podle Tomáše (tzv. *Pseudo-Tomášovo evangelium dětství*) či evangelium Nikodémovo o utrpení Muže z Nazareta (tzv. *Akta Pilátova*). O odchodu matky Boží z tohoto světa zase pojednávalo např. *Slovo Jana Teologa o zesnutí svaté Bohorodičky*. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 27-29. Srov. též DUS, J. A., POKORNÝ, P. (ed.) *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. I. díl, s. 275-351; TENTÝŽ. *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. II. díl, s. 454-464.

¹²⁴ Jedná se o kanovníka při klášterním kostele sv. Jiří na Pražském hradě, tedy o osobu blízkou abatyši Kunhutě. Srov. MATĚJČEK, A. *Pasionál abatyše Kunhuty*, s. 9. Některá vyobrazení z Pasionálu viz *Příloha 3* této práce.

¹²⁵ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 31-32.

Kolda z Koldic pocházel ze šlechtického rodu pánů z Koldic. Patřil k prvním mistrům pražské univerzity. Z listu Jana Lucemburského papeži Klimentu V. se dozvídáme, že tento muž vynikající literárním vzděláním a bezúhonností mravů byl navržen za českého penitenciáře¹²⁶ do Říma. Dostalo-li se mu však této hodnosti, nevíme. Papež Kliment V. totiž r. 1314 zemřel. Od 1. května r. 1318 vykonával Kolda v pražské diecézi a Olomouci funkci papežského inkvizitora. O rok později byl zvolen na místo provinciála dominikánského řádu v Čechách. Zemřel 1. června 1327.¹²⁷

Jak sám Kolda sděluje, sepsal své mystické traktáty na popud abatyše Kunhuty.¹²⁸ Jeho tvrzení můžeme uvést do souladu s obecně známou skutečností, že totiž duchovním vedením ženských klášterů byly ve XIV. stol. pověřováni příslušníci dominikánského řádu.¹²⁹ Právě zde mohli lépe využít své teologické znalosti a přispět k rozvoji asketického života. Toto vše nasvědčuje domněnce, že úkol duchovního vůdce v prvním ženském klášteře řehole sv. Benedikta u nás zastával právě Kolda.¹³⁰

2.2.2 Traktát *O statečném rytíři*

Jádrem tohoto díla, sepsaného dle autora samotného za tři dny, je vylíčení tajemství Kristova vykupitelského díla, a to na základě podobenství, rozvedeného posléze bohatým alegorickým výkladem. Toto podobenství nyní ve zkratce připomeňme: Urozený rytíř z královského rodu se vydává hledat svoji snoubenku, kterou mu unesl a zneuctil jeho nepřítel.

¹²⁶ Kanovník penitenciář jak katedrálního, tak kolegiálního kostela má ze svého úřadu pověření zbavovat v oboru svátosti smíření nápravných trestů nastupujících bez rozhodnutí představeného, úředně nezjištěných, nevyhrazených Apoštolskému stolci. Srov. *Kodex kanonického práva*, kán. 508, § 1.

¹²⁷ Srov. MENDELOVÁ, E. Kolda z Koldic a abatyše Kunhuta. In *TT 6/98*, s. 198.

¹²⁸ Traktát *O statečném rytíři* vznikl r. 1312, spis *O nebeských přibytích* o dva roky později. Srov. MATĚJČEK, A. *Pasionál abatyše Kunhuty*, s. 7.

¹²⁹ O Koldovi navíc víme, že zastával úřad lektora. Nositel tohoto řádového titulu mohl učit na řádových učilištích a dále pokračovat ve studiu k označení *Magister sacrae paginae*. Srov. MENDELOVÁ, E. Kolda z Koldic a abatyše Kunhuta. In *TT 6/98*, s. 198.

¹³⁰ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*, s. 32. Vyobrazení dominikána Koldy klečícího u nohou abatyše Kunhuty viz *Příloha 3* této práce, iluminace z titulní strany *Pasionálu*.

Celých 32 let pro ni stráví ve vyhnanství, v mnoha zápasech a utkáních bojuje různými zbraněmi za její záchranu. Nakonec se mu podaří ji osvobodit, vyvést ze žaláře a navrátit jí dřívější slávu.¹³¹

Vyložit uvedené podobenství v křesťanském duchu neznamenal pak pro mistra Koldova formátu nijak velkou obtíž: Vznešeným rytířem je jednoznačně míněn Ježíš Kristus, jeho nepřítelem je ďábel, snoubenku představuje lidská duše. Líčení útrap, provázejících Kristovo hledání jeho milované snoubenky, zahajuje Kolda výrokem sv. Bernarda: „*Čti a znovu pročítej Spasitelův životní běh a nenajdeš od lůna Panny až po kříž nic než znamení chudoby.*“¹³²

Následně autor vyjmenovává zbraně, které byly v boji o záchranu snoubenky užity, a vypočítává nástroje Kristova umučení.¹³³ Vítězství Zmrtvýchvstalého pak dle dominikánského mistra zakouší vykoupená lidská duše tím, že smí vstoupit do nebeské slávy. Autor podotýká, že tato duše by neměla nikdy zapomínat, jakou cenu za ni musel Kristus zaplatit.

V textu samotného traktátu (s výjimkou jednoho místa, srov. výše) se Kolda o matce Boží ani o její přítomnosti na Kalvárii nezmiňuje.¹³⁴ Velký důraz klade ovšem na jednotlivé nástroje, jež spolupůsobily při Kristově oběti a které posléze objevuje v biblických předobrazech.¹³⁵ Tím je také naznačeno, jakým směrem se budou rozvíjet další mariánské inspirace.

¹³¹ Srov. Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 7.

¹³² Tamtéž, s. 15.

¹³³ Kolda mluví nejprve o noži, jímž se konala Ježíšova obřízka, dále zmiňuje krvavý pot v Getsemanech, pruty, jimiž byl Kristus bičován, a provazy, jimiž byl přivázán ke sloupu. V následujícím pořadí pak vypočítává tmovou korunu, kopí, jež probodlo bok Spasitele, hřeby, roucho, o něž vojáci losovali, houbu namočenou do octa. Na závěr uvádí kleště a žebřík, které sloužily k snímání mrtvého těla z kříže. Srov. tamtéž, s. 17-27.

¹³⁴ Je skutečností, že teologové se zajímají o Mariinu přítomnost při vykupitelské oběti jejího Syna až od XII. stol. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 70.

¹³⁵ V tomto „objevování“ můžeme právem spatřovat značnou autorovu invenci, neboť musel příslušnou parabolou koncipovat právě tak, aby mohl posléze poukázat na příslušná biblická místa, resp. vyčíst je ze Starého i Nového zákona. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*, s. 34.

2.2.3 *Planktus Panny Marie*

S rozvojem kultu Ježíšova ukřižování se zaměřuje i pozornost stále většího počtu autorů také na bolest, kterou prožívala panna Maria při umučení svého Syna.¹³⁶ Jedním z projevů tohoto kultu se staly rozmanité plankty (pláče), totiž mimoliturgické skladby, pokoušející se vylíčit některé pocity u osob přítomných při události Ježíšova ukřižování.¹³⁷ V *Pasionálu abatyše Kunhuty* se nacházejí dva takovéto plankty.¹³⁸ Nás nyní zajímá první z nich, totiž *Planktus Panny Marie*.

Text tohoto planktu navazuje v *Pasionálu* na traktát *O statečném rytíři*.¹³⁹ Opuštěná matka nařiká nad ztrátou svého Syna a její žal přerušují jen skoupá slova apoštola Jana. Na jeho otázku: „*Proč tedy marně neutěšitelně truchlíš? Proč lkáš? Proč pláčeš?*“ bolestná matka odpovídá refrénově se opakující výčitkou:

Jeho žádoucí krásná tvář, na niž hledí andělé nemohouce se nasytit pohledu, pokrytá krví smíšenou se slinami, má barvu, jako by trpěl malomocenstvím, a ty říkáš: Proč truchlíš, proč pláčeš? ... Ono útlé tělo, které mu Duch svatý utvořil v mých útrokách a které pro křehkost ani po zemi nemohlo kráčet bez bolesti, bylo rozdrásáno tolika ranami důtek, tolika údery kladiv a probodnutím hřeby, že od paty k hlavě na něm nezůstalo zdravého místa, a ty říkáš: Proč lkáš, proč truchlíš? ... Proč spíše i ty nepláčeš?¹⁴⁰

¹³⁶ Jedním z prvních literárních projevů této nové formy mariánské úcty je modlitba, v níž si sv. Anselm vyčítá, že neprožil s Marií její největší žal. Toto nové téma posléze propracovávají sv. Bernard a sv. František z Assisi a jeho následovníci. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 28.

¹³⁷ Srov. BERT, G. heslo *Planctus*, oddíl *Lateinische Tradition*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon V*, s. 247-248.

¹³⁸ V prvním z nich odhaluje svou bolest Janu apoštolovi matka Boží, v druhém pláči zase Maria vyzývá k žalozpěvu Máří Magdalénu. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 41-47.

¹³⁹ V kritickém vydání je připojen k tomuto traktátu a tvoří s ním nedílný celek. Přesto však, jak jsme se již zmínili, Koldovo autorství mariánského planktu není zcela průkazné. Srov. Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. xv.-xvii.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 33-35.

Smyslem hořekování panny Marie bylo vyvolat v adresátech spisu, tedy prvořadě v osobě abatyše Kunhuty samotné, patřičnou odezvu a roznítit citovou stránku osobnosti.¹⁴¹ O oblibě planktu jakožto literární skladby v českých zemích doby vrcholného středověku svědčí i jeho výskyt v dalších písemných památkách této epochy.¹⁴² Pasionál se svým mariánským planktem stojí ovšem na počátku této nové formy prožívání víry a zbožnosti.¹⁴³

Druhá část skladby popisuje Kristovo zmrtvýchvstání a jeho setkání s nejbližšími. Sám autor pobízí ženy spěchající od prázdného hrobu, aby šířily radostnou zprávu o vzkříšení, počínaje od osoby nejvýznamnější: „*Běžte nyní, svaté ženy, běžte a oznamte matce ženicha, která pláče slzami, pro něž není léku, že vstal z mrtvých syn, největší vítěz.*“ Právě jim vkládá do úst tvrzení, že u matky Boží byly jako u první ze všech lidí žal a opuštěnost vystřídány velikonoční radostí a plesáním:

Zbožně se totiž věří, ačkoli to není v Písmech zaznamenáno, že se po vzkříšení zjevil nejprve přesladké matce, aby ta, která prožívala větší bolest než ostatní, jako první pocítila radost ze zmrtvýchvstání. Spatřila ho tedy již dříve než my, již se s ním objala a políbila, již opřena o svého milovaného zaplesala rozplývajíc se blažeností.¹⁴⁴

¹⁴¹ To je zřejmě jeden z hlavních důvodů, proč je zde Koldovo autorství zpochybnováno. Pro oba traktáty, mezi něž je mariánský planktus vložen, je totiž příznačná snaha text přehledně členit a dobrat se alegoricky vysvětlení. Kolda tak nezapřel orientaci svého řádu, který měl blíže k racionální argumentaci než k rozvíjení citu. Srov. Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. xi.

¹⁴² Dva další plankty můžeme objevit např. v tzv. *Hradeckém rukopisu: Pláč svaté Mařie* vznikl překladem veršované skladby *Qui per viam pergitis*, doložené u nás ve XIV. stol., naproti tomu *Pláč Marie Magdaleny* měl za předlohu prozaické kázání, připisované původně Origenovi, popř. Anselmovi. Srov. HAVRÁNEK, B. a kol. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, s. 459 n.

¹⁴³ Jiným příkladem této nové formy duchovního života může být sekvence *Stabat mater* z počátku XIV. stol., jež dosáhla ve své době mnohem větší obliby a rozšíření než zmiňovaný planktus. Srov. BERT, G. heslo *Planctus*, oddíl *Lateinische Tradition*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon V*, s. 248.

¹⁴⁴ Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 39. Obraz, jímž ztvárnil kanovník Beneš zmíněný Koldův text, viz *Příloha 3* této práce, obraz setkání Zmrtvýchvstalého s matku (v Pasionálu list č. 16). Ozvěnou této víry mohou být i některá slova mariánských písní z *Kancionálu*, užívaných při bohoslužbě v současnosti: „*Raduj se a vesel, Panno Maria, velká tvoje žalost nyní minula; spatříš syna milého v blesku světla jasného, přivineš ho k srdci opět živého.*“ *Kancionál*, 3. sloka písně č. 404.

Samotný výjev setkání s matkou¹⁴⁵ soustřeďuje autor planktu do pozdravu Zmrtvýchvstalého, k němuž připojuje následující komentář: „...jako by říkal: Zanech už bolestného nářku, protože bez bolesti jsi mě v životě počala a bez bolestné námahy jsi mne porodila zůstávajíc pannou. Přestaň plakat, setři slzy, zapud' lkání, zanech vzdechů.“¹⁴⁶

Vítězství je tedy dosaženo a Maria je první, která má na něm podíl. Její radost se završuje v nebeské slávě, kterou Kristus naznačuje: „Ty však vstaň, má milovaná, má holubičko, má krásko, má vyvolená, již jsem dal přede všemi přednost, začni se již nyní radovat radostí, která ti v budoucnu daleko slavněji zůstane navěky.“¹⁴⁷

2.2.4 Spis *O nebeských příbytcích*

Druhý traktát dominikána Koldy (z r. 1314) se opírá o spis Pseudo-Dionysia Aeropagity *De coelesti hierarchia* a volně navazuje na traktát *O statečném rytíři*. Rytíř v tomto díle ukazuje své snoubence¹⁴⁸ příbytky, které připravil v domě svého Otce. Smyslem poučení ovšem není popis a význam jednotlivých nebeských hierarchií, ale oslava panny Marie, která se všemu hierarchickému uspořádání vymyká a je povýšena nad všechny kůry andělů i řády lidí.¹⁴⁹ Srovnání matky Boží s nejvyšším lidským sborem zahrnujícím patriarchy vyznívá následovně:

Nemůže totiž zahrnovat svatý sbor patriarchů tu, která významností svých zásluh život oněch otců v mnohém překonává a překračuje. Oni totiž viděli tajemství

¹⁴⁵ Názor, že Zmrtvýchvstalý se nejprve ukázal panně Marii, se objevuje v době vrcholného středověku častěji. K jeho obhájcům patřili např. Rupert z Deutzu či Albert Veliký. Srov. MICHL, J. heslo Auferstähung, oddíl Biblisch. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon I*, s. 268.

¹⁴⁶ Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 43.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Snoubenku zde již nepředstavuje lidská duše, nýbrž jak sám autor říká, buď Ježíšovo lidství přijaté z nazaretské panny, nebo církve. Srov. tamtéž, s. 51.

¹⁴⁹ Konkrétně autor vyjmenovává tři andělské hierarchie po třech kůrech, čemuž odpovídá dobové rozdělení světců do devíti řádů. Kolda zde přejímá celé pasáže 34. homilie Řehoře Velikého na evangelia, čímž si svou práci podstatně usnadnil. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 36.

spásy v hádance a pozdravovali je jakoby zdáli a pod závojem, tato však složila původce spásy a Pána s nebe ve svůj klín a zblízka všem ukázala tělem oděného, který byl vzdálen hříšníkům. O tolik tedy převyšuje tato panna patriarchy, oč více se skrze ni přiblížila naše spása.¹⁵⁰

Marii není možné nalézt ani mezi dalšími řády svatých a světic, neboť její ctnosti přesahují všechny zásluhy jednotlivých sborů.¹⁵¹ Obdobně pak vyznívá i porovnání s devíti andělskými hierarchiemi,¹⁵² z nichž nejobširněji se pojednává o serafech. Autor např. konstatuje, že Mariina láska ke Kristu byla větší než láska serafínů.¹⁵³ Na tuto skutečnost poukazuje bolest, kterou matka Boží prožívala, když se jí dvanáctiletý Ježíš ztratil v chrámu a především když jej doprovázela na křížové cestě.¹⁵⁴

Na základě všeho tohoto porovnávání Kolda dospívá k tvrzení, že Maria bezpochyby „*překračuje zásluhy andělů i lidí a raduje se dnes hned po Kristu nevypověditelně povýšena nad všechny sbory nebešťanů*“. Pro svou pokoru navíc zůstává otevřena k prosbám, s nimiž je možné se na ni obracet v jakýchkoli nesnázích.¹⁵⁵

2.2.5 *Planktus Máří Magdaleny*

Posledním spisem, zaznamenaným v Pasionále abatyše Kunhuty, je *Planktus Máří Magdalény*. Jako v případě předchozího planktu jedná se i

¹⁵⁰ Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 65.

¹⁵¹ K nim patří vedle výše zmíněných patriarchů ještě sbor proroků a apoštolů, dále jsou uvedeni mučedníci a vyznavači s rozlišením na věrné křesťany všeobecně a kněze, do poslední triády pak náleží panny a vdovy a celou hierarchii uzavírá posvátné lože manželů. Srov. tamtéž, s. 67-71. Iluminaci znázorňující celou hierarchii svatých a světic viz též *Přílohu 3* této práce (v Pasionálu list č. 22).

¹⁵² Ty nesou tradiční názvy: angeli, archangeli, principatus, virtutes, potestates, dominationes, troni, cherubin, seraphin. Srov. tamtéž, s. 70-76. Maria je nazývána královnou andělů i proto, že stojí Bohu blíž než kterýkoli jiný anděl. Srov. FASTENRATH, E. heslo Königtum Mariens, oddíl Königtum Mariens. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon III*, s. 592.

¹⁵³ „*Tento řád se nazývá serafové proto, že se pro zvláštní blízkost svého stvořitele silně zapaluje touhou lásky.*“ Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 77.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 79.

¹⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 81.

zde o dílo kazatelské: k jeho přednesu bylo totiž zapotřebí značné obratnosti. Do textu jsou rovněž mistrně zapracovány všechny zmínky evangelií o Máří Magdaléně. Ty mají posluchačům poskytnout důkaz Kristovy velké lásky k této osobě.¹⁵⁶

V úvodu celé skladby se nachází krátká zmínka o Ježíšově matce, která právě oplakala smrt svého Syna. Protože jí samotné již slzy nedostačují, vzbuzuje k pláči Máří Magdalénu. Autor planktu jí vkládá do úst následující slova: „*Ó sestro Magdaleno, přihlédni nyní a viz bolest mou! Mou mám říci či tvou? Řeknu spíše mou i tvou.*“¹⁵⁷

Není to však pouze pocit bolesti nad největší ztrátou, který obě tyto ženy přibližuje k sobě. Spíše řekněme, že tato bolest je líčena jako projev lásky, kterou obě Krista milovaly. Že Spasitel nebyl vůči těmto projevům lásky lhostejný, plyne i z dalších slov bolestné matky:

Vím zajisté, že tě vřele miloval; neboť můj družba Jan takto o tobě napsal (11,5) a pro budoucnost všem církvím ke čtení zanechal: Miloval, praví, Ježíš Martu a sestru její Marii. Na znamení pak vynikající lásky v jediné hodině ti mnohé hříchy odpustil, a nedbaje podezření Šimona farizeje, potom se s tebou důvěrněji než s ostatními ženami stýkal a tebe s sebou po hradech, po nichž káže chodil, družně vodil.

Poslední slova Bohorodičky tvoří pak jakýsi přechod k bolným slovům Máří Magdalény a uvádějí posluchače celé skladby do hlubin jejího zraněného srdce: „*Jaký div tedy, jestliže nad takovým přítelem, žalostně ti odňatým, se z hloubi srdce rmoutíš, jemuž jsi neměla rovného mezi lidmi?*“¹⁵⁸

¹⁵⁶ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*, s. 41. Skladba se odvolává především na následující perikopy Písma sv.: Lk 7,36-50; Lk 10,38-42; J 11,1-44. Srov. tamtéž, s. 44-46.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 44.

¹⁵⁸ Celý planktus Máří Magdaleny je uveden následujícími slovy: „*Ó smrti, ó děsná smrti, kéž bys byla zemřela.*“ Tamtéž. Věrná Kristova učednice vzpomíná na všechna setkání s milovaným Mistrem, pateticky je vyličena především událost vzkříšení Lazara. V závěru skladby je žal Máří Magdaleny vygradován touto větou: „*Sestoupím tedy kvílíc k němu do pekel, zda snad aspoň tam najdu útěchy, jestliže ho uvidím.*“ Srov. tamtéž, s. 44-46.

2.2.6 Dílčí hodnocení mariánské tematiky Pasionálu

Texty zaznamenané v *Pasionálu abatyše Kunhuty* shrnují dosavadní mariánskou tematiku a zároveň ji rozvíjejí novým směrem. Maria je zde představována především jako panna a matka. Zatímco panenství Bohorodičky je prezentováno jako jedinečný dar Boží milosti,¹⁵⁹ u Mariina mateřství je vyzdvižen především aspekt bolesti, která odkrývá její aktivní spoluúčast na díle spásy jejího Syna.¹⁶⁰ I tato spoluúčast nově potvrzuje jedinečné postavení svaté Panny ve slávě nebeského Jeruzaléma. Svatost matky Boží tak převyšuje svatost všech ostatních tvorů a Mariina přímluva je zvláště mocná. Z mariologických témat schází v *Pasionálu* pouze výslovná zmínka o neposkvrněném početí Bohorodičky.

2.3 Mariánské inspirace spojené s osobou císaře Karla IV.

V osobě Karla IV. dostal náš národ jednoho z nejschopnějších panovníků vůbec. Budoucí král český, německý a císař římský se narodil r. 1316 z manželství Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, dcery krále Václava II. Pokřtěn byl po svém dědovi jako Václav, nicméně do dějin se zapsal svým biřmovacím jménem Karel.¹⁶¹ První diplomatické zkušenosti získal následník českého trůnu r. 1331 v Itálii, po třech letech mu otec udělil titul markraběte moravského.¹⁶² Po smrti Jan Lucemburského v bitvě u francouzského Kresčaku r. 1346 byl Karel korunován za krále českého a

¹⁵⁹ Na to poukazují především slova uvedená v *Planktu Panny Marie*: „...bez bolesti jsi mě v životě počala a bez bolestné námahy jsi mne porodila zůstávajíc pannou.“ Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*, s. 43.

¹⁶⁰ Srov. LG, čl. 61. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 93.

¹⁶¹ Nosil jej na paměť francouzského krále a svého strýce Karla Sličného. Na jeho dvoře byl český kralevic vychováván a zde se i oženil. Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.a, s. 52-90. Karlovým vychovatelem ve Francii byl opat Pierre Roger de Rosiers, pozdější avignonský papež Kliment VI. Srov. KALISTA, Z. *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, s. 36-38.

¹⁶² Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.a, s. 143.

krátce nato dosáhl i císařské koruny.¹⁶³ Karlova vláda v Čechách trvala přes 30 let, během kteréžto doby nezasáhla země Koruny české žádná válka. Panovník ovšem nebyl ani v nejmenším ušetřen bojů a napětí, jež sebou nesla jeho politická a diplomatická mise na domácí i zahraniční půdě. Císař a král český zemřel 29. listopadu 1378 v Praze, tedy v městě, z něhož učinil jakýsi střed tehdejší vzdělané Evropy.¹⁶⁴ Tělo zesnulého bylo na vlastní císařovo přání oděno do františkánského hábitu a 16. prosince téhož roku pohřbeno do hrobky českých králů na Pražském hradě.¹⁶⁵

Karel IV. proslul nejen coby schopný politik a diplomat. K rysům jeho osobnosti patřila i hluboká křesťanská zbožnost, jejíž mariánskou dimenzi rozhodně nemůžeme opomenout. Ve *Vlastním životopise*, jenž představuje významné a na svou dobu ojedinělé dílo, svědčí např. sám budoucí český král o výchově, jaké se mu dostalo na francouzském dvoře:

Král mne velice miloval a přikázal mému kaplanovi, aby mne poněkud vycvičil v písmě, ačkoliv král sám nebyl písma znalý. A tak jsem se naučil číst hodinky blahoslavené Marie Panny, a když jsem jim poněkud porozuměl, čítal jsem je denně v dobách svého dětství stále raději, neboť mým opatrovníkům bylo od krále nařizeno, aby mne k tomu nabádali.¹⁶⁶

Ve prospěch Karlovy mariánské úcty dále hovoří jeho úmysl ustanovit při pražském katedrálním chrámu sbor 24 kleriků, tzv. mansionářů,¹⁶⁷ kteří by se každodenně modlili „*hodinky slavné Panny tak, aby o jejím životě, skutcích a zázracích bylo na každý den čteno nové čtení*“.¹⁶⁸ Úmysl vypsát ustanovení mariánských hodinek již nebyl realizován, neboť Karel IV. dovedl své

¹⁶³ Druhá říšská korunovace Karla a jeho druhé manželky Anny Falcké se odehrála v Cáchách r. 1349. Srov. tamtéž, s. 243. Na římského krále byl Karel korunován o Velikonocích r. 1355. Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.a, s. 301.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 456-461.

¹⁶⁵ Srov. SPĚVÁČEK, J. *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, s. 480-483.

¹⁶⁶ KAREL IV. *Vlastní životopis*, kapitola III. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 17.

¹⁶⁷ Mansionáři byli duchovní, kteří měli povinnost residence a trvalé péče o úroveň liturgického zpěvu při chrámu sv. Víta v Praze. Srov. FRANTIŠEK PRAŽSKÝ. *Kronika*. III. díl, 6. kapitola, redakce B. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 136, pozn. 76.

¹⁶⁸ KAREL IV. *Vlastní životopis*, kapitola XIV. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 39.

vyprávění ke konci r. 1340 a pokračovatel tohoto jeho životopisu¹⁶⁹ se o výše zmíněném počínu Karlově již nezmiňuje. Sbor byl ustanoven r. 1343 a potvrzen rozhodnutím papežského dvoru v Avignonu.¹⁷⁰

Z doby Karlovy se nám dochovaly zpěvy ke mši sv. v předvánočním čase, tzv. roráty.¹⁷¹ Ty rovněž obsahují četné mariánské inspirace. Jako jeden ze zpěvů před vlastní mši sv. se zde uvádí např. následující text:

Zdravas Bohem pozdravená / Rodičko Boží Maria / plna jsi Boží milosti / všech darův i také ctnosti. / Milostí Ducha svatého / od příbytku nebeského / přeradostně's obtížena / počala's Božího Syna. / Neb tě Pán Bůh k tomu zvolil / by se v tvém životě složil / Syn, jeho moudrost velebná / přecistá Panno Maria.¹⁷²

V závěru rorátní mše sv. jsou zase věřící vybízeni, aby se obraceli na matku Boží s prosbou o přimluvu. Dokladem toho je např. druhá sloka písně *Zdráva bud', Panno Maria*, vyjadřující tuto prosbu následovně: „*Shlédni na nás dolů s nebe, ó Královno! / my snažně prosíme tebe, ó Královno Maria.*“ Že Mariina přimluva není stavěna do rozporu s Božím plánem spásy, ukazuje zase čtvrtá sloka této písně: „*Po Bohu naše naděje, ó Královno! / tvá přimluva nám prospěje, ó Královno, Maria.*“ O tom, že tato píseň byla inspirována modlitbou *Zdravas, Maria*, konečně svědčí její sloka poslední, s pořadovým číslem 14: „*Prosiž za nás hříšné nyní, ó Královno! / též i v hodině poslední, ó Královno, Maria.*“¹⁷³

Je mimo veškerou pochybnost, že císař sám této mši sv. rád naslouchal¹⁷⁴ a matku Boží vyzýval o pomoc. O Karlově vyhraněné mariánské

¹⁶⁹ Anonymní autor podává líčení některých událostí Karlova života z let 1344-1346.

¹⁷⁰ Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.a, s. 192.

¹⁷¹ Název celé mše sv. je odvozen od jejího latinského vstupního zpěvu: „*Rorate coeli desuper*“.

¹⁷² PAULY, J., DOUŠA, K. (ed.) *Roráty. Posvátné zpěvy adventní z doby Karla IV.*, s. 6.

¹⁷³ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁷⁴ Účast na mši sv. patřila totiž k obvyklým bodům denního programu velkého panovníka. Na základě zvláštního papežského dovolení se navíc mohl Karel účastnit mše sv. i před svítáním. Srov. BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.a, s. 507.

úctě svědčí také fakt, že právě na jeho dvoře s největší pravděpodobností vznikl obrazový typ madony stojící na lvu.¹⁷⁵

Zbožnost Karla IV. se odrážela mimo jiné ve shromažďování ostatků různých světců, pro něž nechal zbudovat jako nedobytnou schránku hrad Karlštejn a zřídit zde kapitulou. Kanovníci této kapituly zde měli sídlit jako „*tutores reliquiarum sanctorum*“ (ochránci ostatků svatých).¹⁷⁶

Čestné místo mezi nejrůznějšími ostatky věnovanými císařem svatovítské katedrále náleželo jednomu kousku látky, považovanému za část ubrusu ze stolu Poslední večeře Páně.¹⁷⁷ O jiné významné památce se zmiňuje kronikář Beneš Krabice z Weitmile: šlo údajně o závoj panny Marie, jehož třetinu obdržel Karel IV. jako dar při své návštěvě kláštera sv. Heleny v Trevíru.¹⁷⁸ Bohatě zdobenou relikviářovou monstranci nechal císař dále zbudovat i pro pásek svaté panny.¹⁷⁹

Ostatky svatých Karel nejen shromažďoval a rozesílal do různých koutů Evropy,¹⁸⁰ ale též osobně uctíval.¹⁸¹ V tomto jeho náboženském postoji jakož i v mariánské úctě Karlově se odráželo přesvědčení, že panovníkova moc a vláda je účastí na vládě Boží a že je zároveň službou člověku. K jeho vykoupení právě matka Boží významnou měrou přispěla.

¹⁷⁵ Lev zde mohl symbolizovat linii davidovskou, na což poukazuje biblické proctví Jákobovo (Gn 49,9), jistě však také posloužil císaři a českému králi jako heraldický symbol odkazující na rodovou větev Přemyslovců. Srov. FAJT, J. *Karel IV. Císař z Boží milosti*, s. 51.

¹⁷⁶ Stavba hradu byla zamýšlena ve třech úrovních: první měla sloužit jako obytné prostory pro císaře a jeho družinu (toto místo mělo představovat obec pozemšťanů, tzv. *civitas terrena*); v druhé rovině, symbolizující místo očistění (tzv. *purgatorium*) se nacházela kaple panny Marie a kaple sv. Kateřiny; konečně třetí, nejposvátnější prostor ve věži hradu vyplňovala kaple sv. Kříže. Právě v ní byly uloženy zmíněné ostatky a také říšské korunovační klenoty. Srov. SPĚVÁČEK, J. *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, s. 401-402.

¹⁷⁷ Srov. FAJT, J. *Karel IV. Císař z Boží milosti*, s. 154.

¹⁷⁸ Srov. Z WEITMILE, B. K. *Kronika pražského kostela*. Kniha třetí. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 240.

¹⁷⁹ Toto „*Zingulum B. Marise Virginis*“ i jeho schránku pak věnoval dómu panny Marie a sv. Karla Velikého v Cáchách. Srov. FAJT, J. *Karel IV. Císař z Boží milosti*, s. 386.

¹⁸⁰ Tak např. r. 1362 nechal císař zbudovat v Cáchách, při hrobě Karla Velikého oltář sv. Václava. Rovněž zřízení oltáře tohoto českého knížete ve svatopetrské bazilice bývá někdy spojováno s Karlovou návštěvou Říma v r. 1355. Srov. KALISTA, Z. *Karel IV. Jeho duchovní tvář*, s. 153.

¹⁸¹ Výmluvné je např. svědectví jedné francouzské kroniky o tom, jak se císař při návštěvě Paříže r. 1378 i přes veliké bolesti odhodlal vystoupit k relikviářové schráně v tamní královské kapli, ba přímo se k ní nechal vytáhnout po točitém schodišti za ruce a nohy: „*Když dospěl na vrchol, sňal pokrývku z hlavy, sepal ruce a dříve než ostatky políbil, se slzami v očích se po dlouhou dobu modlil, ve veliké zbožnosti.*“ Srov. FAJT, J. *Karel IV. Císař z Boží milosti*, s. 140-141.

2.4 Tajemství matky Páně v díle Jana Milíče z Kroměříže

Milíč je považován za jednoho z nejvýznamnějších Husových předchůdců. Narodil se zřejmě někdy ve 20. letech XIV. stol. V mládí navštěvoval katedrální školu v Olomouci. Jeho stylistické schopnosti mu otevřely přístup do různých šlechtických a knížecích kanceláří. Někdy kolem r. 1358 se dostal do Prahy, kde pracoval v královské a císařské kanceláři. V letech 1360-1362 zde zastával úřad notáře, kterého se ale vzdal po obdržení významného benefícia: zřejmě od podzimu r. 1362 začal Jan Milíč zastupovat již delší dobu nepřítomného pražského arcijáhna.¹⁸² Tím také mohl být více konfrontován se skutečným morálním stavem církve.¹⁸³

Pod vlivem Konráda Waldhausera se Milíč na sklonku r. 1363 vzdal kanovnické hodnosti a úřadů s ní spojených a začal kázat česky.¹⁸⁴ R. 1367 odešel do Říma, kde vyzýval ke svolání všeobecného sněmu. Po svém druhém návratu z Říma v r. 1369 založil první soukromou kazatelskou školu u nás, tzv. Jeruzalém.¹⁸⁵ Studentům se věnoval nejen jako učitel, ale rovněž jim půjčoval knihy a peníze. I v souvislosti s tímto kazatelským ústavem se objevovaly nové útoky proti Milíčovi, takže byl povolán do Avignonu, aby se hájil před papežem. Zde byl sice ospravedlněn, do vlasti se však již nevrátil. Zemřel v Avignonu 1.8.1374 a byl zde i pochován.¹⁸⁶

Nemalou část působení tohoto „otce české reformace,“ jak bývá Milíč nazýván, tvořila kázání. Milíčova popularita coby kazatele vycházela

¹⁸² Srov. KAŇÁK, M. *Milíč z Kroměříže*, s. 10-16.

¹⁸³ „*Farář, jenž chodil po krčmách, opíjel se, hrával v kostky, přechovával na své faře podezřelé ženštiny, okrádal své farníky, nebyl z nejhorsích.*“ Tamtéž, s. 16.

¹⁸⁴ Pro vzdělanější vrstvy ovšem kázal latinsky a po smrti Konráda Waldhausera (+ 1369) převzal jeho německá kázání v Týnském chrámě. Srov. <http://www.husitstvi.cz/ro27.php> [cit. 2.5.2011].

¹⁸⁵ Jedním z účelů tohoto církevního zařízení bylo pečovat o napravené prostitutky. Mnohé se totiž pod vlivem kázání kněze Jana vzdaly dosavadního způsobu života a usilovaly o nápravu. V r. 1372 zde Milíč založil kapli, která byla zasvěcena sv. Máří Magdaleně a dvěma dalším obráceným ženám, sv. Afře, a sv. Marii Egyptské. Srov. tamtéž.

¹⁸⁶ Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b, s. 92-96. Srov. též KAŇÁK, M. *Milíč z Kroměříže*, s. 24-30.

především z toho, že se na široké vrstvy, především na chudinu obracel česky. Samotná kázání tohoto Husova předchůdce dosud vydána nebyla.¹⁸⁷ Výjimku představují tři kázání, jež Milíč pronesl na synodách kněžstva pražské arcidiecéze někdy v letech 1366-1373. Rozvinuté mariánské motivy v nich nenalezneme, nicméně náš autor nikdy neopomněl v úvodu každé řeči pozdravit Bohorodičku modlitbou *Ave Maria*. Z mariánských titulů je použito především označení *matka milosti*, dále se objevuje oslovení *slavná Panna, rodička Boží*, popř. *blahoslavená Panna*.¹⁸⁸

Krátkou zmínku o sedmi ctnostech Bohorodičky, uvedených v protikladu k sedmi hlavním hříchům Antikrista,¹⁸⁹ objevíme i v dochovaném kázání *O posledním dni Páně*. Náš autor je sepsal v Římě r. 1367 pro inkviziční soud, jímž byl vyslýchán.

Více mariánských inspirací nalezneme v některých modlitbách, jež Milíč skládal a přednášel lidu vždy po kázání.¹⁹⁰ Uvedme nyní část jeho modlitby k panně Marii, pronesené původně v německém jazyku.¹⁹¹ S největší pravděpodobností zazněla při oslavě některého z mariánských svátků té doby, snad svátku Mariina nanebevzetí:

Ó Maria, matko milosrdenstvie, nazadržij našeho spasenie, jenž tobě v tvoji ruce jest dáno! V tvéj moci jest náš život i naše smrt. Ó živote náš, podaj nám plodu požehnaného, jenž z tvého svatého života vyrostl, abychom ožili přijímajíce důstojně jeho svaté tělo i jeho svatú krev. Ó Maria, královno světa a paní andělóv, rač vzezřieti na všecy mužie pracné a zúfalé, aby každý učil tvú pomoc

¹⁸⁷ V r. 1974 (při příležitosti 600. výročí Milíčovy smrti) sice byly vydány tři synodní řeči tohoto kazatele, nicméně jeho dvě kazatelské sbírky na své vydání ještě čekají: První z nich, zvaná *Abortivus* (Nedochůdče), zahrnuje nedělní a sváteční řeči z let 1365-1366 a nachází se v rukopisech pražské univerzitní knihovny označených č. I D 37 a VIII D 26. Druhá sbírka nese název *Gratiae dei* (Boží milosti) a zahrnuje kázání na neděle a svátky z let 1368-1372. V pražské univerzitní knihovně je označena tato sbírka signaturou V B 13, popř. XII D 1. Srov. KAŇÁK, M. *Milíč z Kroměříže*, s. 37-38, pozn. 5 a 11.

¹⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 65 (*První synodní kázání Milíčovo*), s. 77 (*Druhé synodní kázání Milíčovo*), s. 93 (*Třetí synodní kázání Milíčovo*).

¹⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 110 (Kázání Milíče, dobré paměti, o posledním dni Páně). V traktátu našeho autora o Antikristovi ani v dopise papeži Urbanu V. se již žádná výslovná zmínka o matce Boží neobjeví. Srov. tamtéž, s. 120-134.

¹⁹⁰ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 128.

¹⁹¹ Celá modlitba je uvedena následujícími slovy: „Ó přeščastná Matko Božie, jenž si světu zatracenému porodila Jezu Krista, našich duší milovníka“. Tamtéž, s. 136.

v svéj núzi. Utěš smutné, zprošť vězně jaté, propušť vinné, přijmi vypověděné, naprav bludné, nauč neumělé, osvět' slepé, počsti nečsné, navrat' zúfalé! Ozdob panny čistou pokorú, manželý stydlivú krású, vdovy svatú modlitvú!¹⁹²

Z uvedeného textu je patrné, že autor se nechal inspirovat slovy modlitby *Zdrávas, Královno*.¹⁹³ Svoji modlitbu však rozvíjí samostatně, jak dokládá množství dalších titulů a oslovení, jimiž se obrací na matku Boží, jako např. „*milosrdná matko Maria srdečné milosti i nádeje naše*“.¹⁹⁴ Krom toho zaznívá v následném textu modlitby myšlenka, že Ježíšova matka jakožto naše orodovnice je schopna odvrátit i Boží hněv. Ze samotné modlitby je však patrné, že Maria není milosrdnější než Bůh, že by „zadržovala“ Boží trestající ruku.¹⁹⁵ Spíše vyprošuje u svého Syna milost pro naše vlastní obrácení, milost pro naši spolupráci s Božím plánem spásy:

Rač za ny orudovati před jeho svatým obličejem, naňžto obličej andělů žádají hlédati, ať nezadrží smilování! A když se právě uhněvá, uklid' naši nekázn, abychom více jeho nedrážili k hněvu. Velicít' jsú naši hříši, malá naše viera. Ustydla naše milost. Roztržena naše modlitva. Vrtký náš život, neustavičné naše pokání, bludná naše modlitva. A protož, čím smy vice neustavični, tiem sie vice nad námi smiluj! Ó Maria, pros za ny svého milého syna Jezu Krista. Amen.¹⁹⁶

Na úlohu Bohorodičky v plánu spásy poukazuje Milíč i v modlitbě směřované k Duchu svatému: „*Ó svatý Duše, poněvadž si ty spôsobil svaté tělo našeho milého Jezu Krista z těla a z čisté krve naše milé matky Marie, čisté panny, když jeho ot tebe počala...*“¹⁹⁷ Tuto modlitbu uzavírá prosbou k Duchu svatému o důstojné přijímání Nejsvětější svátosti.

¹⁹² VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 136.

¹⁹³ Za autora této mariánské modlitby je pokládán sv. Bernard z Clairvaux (+ 1153). Od XIII. stol., kdy se rozšířil zvyk po modlitbě kompletáře pozdravit ještě matku Boží, se zpočátku jako závěrečná mariánská antifona používala výhradně tato modlitba. Brzy k ní přibýly ještě *Alma Redemptoris Mater*, *Ave Regina caelorum* a *Regina caeli*. Srov. MAAS-EWERD, T. heslo *Salve Regina*, oddíl *Liturgiewissenschaft*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon V*, s. 649.

¹⁹⁴ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 136-137.

¹⁹⁵ Srov. POSPÍŠIL, C.V. *Maria – mateřská tvář Boha*, s. 41.

¹⁹⁶ VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 136-137.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 138.

Jan Milíč z Kroměříže ctil Marii především jako Ježíšovu matku. Dovolával se též její mateřské přímluvy ve vztahu k církvi. Na to poukazují výše uvedené tituly: *matka milosrdenství, matka milosti, milosrdná matka Maria, naše milá matka Maria*. Analýza těchto poměrně krátkých úryvků Milíčkových kázání a českých modliteb přesto poukazuje na vroucnost citu a touhy, jakou jejich skladatel ve vztahu k matce Páně projevoval.

2.5 Mariánské inspirace v díle Vojtěcha Raňkova z Ježova

Dalším významným učencem a kazatelem, ovlivňujícím široké spektrum lidí v předhusitské době u nás i v zahraničí, byl Vojtěch Raňkův z Ježova. Narodil se kolem r. 1320 v zemanské rodině pana Raňka z Malého Ježova u Malé Vožice v jižních Čechách. Studoval na pařížské Sorboně, kde dosáhl r. 1346 titulu mistra svobodných umění. V roce 1355 se stal jako první a jediný Čech rektorem pařížské univerzity.¹⁹⁸

Po jedenácti letech se mistr Vojtěch vrátil do vlasti, kde byl jmenován kanovníkem pražské metropolitní kapituly a r. 1369 se stal jejím scholastikem.¹⁹⁹ Brzy se ovšem dostal do sporu s mistrem německého původu Jindřichem z Oyty, který byl Vojtěchovým příčiněním obeslán do Avignonu.²⁰⁰ Teologická studia dovršil náš autor opět v Paříži, a to za hmotné podpory pozdějšího pražského arcibiskupa Jan z Jenštějna.²⁰¹ Jako vynikající kazatel pronesl Vojtěch Raňkův pohřební řeč nad rakví císaře

¹⁹⁸ Srov. KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 11-13. Zvláštní a na svou dobu ojedinělý přístup, v nepoměru k vynaloženému studijnímu úsilí, zaujal mistra Vojtěch k otázce vlastního kněžského svěcení, neboť se spokojil s přijetím nižších svěcení. Na kněze patrně ani vysvěcen nebyl. Srov. tamtéž, s. 21.

¹⁹⁹ V rámci tohoto úřadu dohlížel mistr Vojtěch na latinské školy pražské diecéze. Srov. <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/list.php?od=v&start=35&count=1> [cit. 2.5.2011].

²⁰⁰ Tam byl sice Jindřich, pozdější věhlasný profesor vídeňské univerzity obviněn z hereze zproštěn, nicméně císař Karel IV. právě kvůli tomuto obvinění již Vojtěchovi nedovolil vrátit se do vlasti. Srov. KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 24-27.

²⁰¹ Byl to právě Jenštěj, jehož přispěním získal mistr Vojtěch gradus doktora teologie. Později přivedl Vojtěcha zpět do vlasti a zprostředkoval smír mezi ním a Karlem IV. Srov. tamtéž, s. 27.

Karla IV.²⁰² v prosinci r. 1378, z pozice synodálního kazatele promluvil též několikrát ke kněžstvu pražské arcidiecéze.²⁰³ Vojtěch Raňkův udržoval korespondenci s Waldhauserem, osobní přátelství jej pojilo s Milíčem, byl horlivým podporovatelem nemajetných studentů, k nimž patřil např. Matěj z Janova.²⁰⁴ Vůbec požadavky těchto a dalších představitelů českého reformního hnutí hájil pařížský mistr jako legitimní.²⁰⁵ Zemřel r. 1388.²⁰⁶

Z mariánské tematiky uvedme především stanovisko našeho mistra k tehdy diskutované otázce Mariina neposkvrněného početí.²⁰⁷ V krátkém pojednání zvaném „admontský traktát“ nejprve mistr Vojtěch vypočítává důvody františkánské školy, svědčící ve prospěch posvěcení Bohorodičky, nicméně on sám se kloní spíše k zamítavému stanovisku. Teze, z níž Vojtěch Raňkův vychází, zní: „*Si Virgo gloriosa non esset in originali peccato concepta, ut fratres Minores dicunt, sequeretur, quod non esset sancificata.*“ A odpověď na ni je následující:

Sanctificacio est emundacio a macula peccati. Si ergo ipsa numquam habuisset peccatum, non fuisset emundata, quia mundum non emundatur, et per consequens non fuisset sanctificata, et pro eo angeli, qui fuerunt mundi, non sanctificati, sed potius dicuntur in gracia firmati.²⁰⁸

²⁰² V této promluvě s názvem *Concio in sepultura Caroli IV. imperatoris* bylo vůbec poprvé užito titulu *Pater patrie*. Srov. <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/vojtzj.html> [cit. 20.2.2012]. Srov. též Z JEŽOVA, V. R. Řeč při pohřbu Karla IV. In VILIKOVSKÝ, J. (ed.) *Próza z doby Karla IV.* s. 96.

²⁰³ Mistr Jan Hus ještě po letech označuje našeho autora čestným přívlastkem „rhetor limpidissimus“. Srov. KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 33-34.

²⁰⁴ V závěti odkázal značnou část svého jmění na podporu českých studentů filosofie a teologie v Paříži a Oxfordu. Srov. <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/vojtzj.html> [cit. 20.2.2012].

²⁰⁵ Pročítal např. české spisy Tomáše Štítného, aby byly prosty bludů, a přispěl nemalou měrou k vytvoření české teologické terminologie. Srov. KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 62.

²⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 68.

²⁰⁷ Zatímco situace na konci XIII. stol. směřovala v otázce neposkvrněného početí spíše k zamítavému rozuzlení celé problematiky (a to především díky vlivu učení Bernarda z Clairvaux, Tomáše Akvinského a Bonaventury z Bagnoregia), během XIV. a XV. stol. získala silnou pozici strana tzv. imakulistů. Tito následovníci J. Duns Scota přispěli ke znovuotevření celé otázky a tím i k obnovení disputací na toto téma. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Dějiny dogmatu o neposkvrněném početí Matky Páně. Kapitola 3. Období vrcholné scholastiky. Kapitola 4. Spory o toto tajemství ve 14. a 15. století.* Převzato z http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=555 a http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=538 [oba odkazy cit. 31.3.2012].

²⁰⁸ KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 39.

Důvody františkánské školy ve prospěch neposkvrněného početí se náš autor snaží vyvrátit např. touto argumentací: „*Z toho, že Bůh může něco učiniti, ještě nenásleduje, aby to učinil, tím méně pak, že to skutečně učinil.*“ Proti tvrzení, že Maria byla obdařena větší výsadou než Eva, kterou Bůh stvořil bez dědičného hříchu, zase mistr Vojtěch argumentuje poukazem na časovou následnost, neboť „*kdyby byla (Maria) počata dříve (před dobou porušené přirozenosti), byla by se narodila bez hříchu.*“ S argumentem, že Syn Boží by nemohl milovat takovou matku, která by byla počata s hříchem, se pařížský mistr vyrovnává tímto tvrzením: „*Syn věděl, že by ji byl mohl onoho hříchu uchránit, ale chtěl se narodit z člověka tak, jaký byl.*“ Podle jiné námitky františkánů odmítnout učení o neposkvrněném početí by znamenalo připustit, že svatost andělů je větší než Mariina. Mistr Vojtěch odpovídá tím, že „*P. Maria převyšovala anděly nikoliv přirozeností, nýbrž milostí*“ a spolu se sv. Tomášem Akvinským uzavírá: „*P. Marii přísluší nejvyšší chvála a čest proto, že navzdory tomu, že přišla na svět jako ostatní lidé, pro svou svatost byla vyvýšena nad andělské kůry.*“²⁰⁹

Podobný styl argumentace se nachází i ve fragmentech kázání našeho autora, proneseném v reakci na řeč výše zmíněného mistra Jindřicha z Oyty. Zaznívá zde též názor, že v případě pravosti neposkvrněného početí by přece církve nemlčela a toto Mariino privilegium již dávno vyhlásila:

Insuper ubicunque beata Virgo a quibusdam legibus humane miserie vel condicionis haberetur exempla, hoc ecclesia non tacuit, hoc et sanctorum patrum diligencia non preterivit, ut puta quod sine viro concepit, quod sine dolore peperit, quod in conceptu libido non fuit, quod in partu et post partum virgo permansit et cetera similia privilegia. De hoc autem ullus facit expressam et explicitam mencionem, sed tam in genere quam in specie sonare videntur oppositum.²¹⁰

²⁰⁹ KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 39-40.

²¹⁰ Tamtéž, s. 40.

Definitivní stanovisko k této otázce pařížský mistr nicméně nezaujal. Místo toho svědčí o své nevědomosti²¹¹ a říká, že mlčením o této věci se člověk hříchu nedopustí. Obdobný postoj vyčkávání můžeme vypožorovat u mistra Vojtěcha i v otázce zavedení svátku Mariina navštívení. Když arcibiskup Jenštejn r. 1386 vyhlásil, že v pražské arcidiecézi má být tento svátek slaven, byl to právě Vojtěch Raňkův z Ježova, kdo se jako scholastik (a tím i v děkanově nepřítomnosti mluvčí svatovítské kapituly) proti tomuto ustanovení postavil. V neprospěch tohoto slavení uvádí tři důvody:

Poněvadž svátek Navštívení Panny Marie ani nebyl schválen Svatou Stolicí, ani přijat pražskou metropolitní kapitulou, není obvyklý a autentický. Poněvadž byl vymyšlen lidmi prostoduchými a nevzdělanými, jest podezřelý z bludu. Poněvadž jest poznamenaný pověrou a postrádá nejvyššího schválení, nemá býti počítán k církevním svátkům.²¹²

Z výše uvedených postojů mistra Vojtěcha ovšem nemůžeme vyvodit jednoznačný závěr, že by tento odmítal prokazovat Bohorodičce patřičnou úctu. Naopak pro něj byla typická snaha vždy se držet věrně učení církve, a to i v otázkách mariánských.²¹³ Pařížský mistr označoval matku Boží termínem *Virgo gloriosa* či *beata Virgo*, panenství obecně přítom vnímal jako účast na životě samotných andělů.²¹⁴ Jeho pochybnosti o Mariině neposkvrněném početí musíme hodnotit v kontextu doby, v níž se tento „doctor famosus Parisiensis“ pohyboval.²¹⁵

²¹¹ „*Utrum autem verum sit, quod beata Virgo sit concepta sine originali peccato, non dico nec contradico, sed nescire me fateor.*“ KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 40.

²¹² K tomu dodává následující rozlišení: „... něco jiného je sama událost navštívení a něco jiného je svátek. Jinak by se právě tak oprávněně mohl světit svátek osla, na němž Kristus vjel do Jerusalema, ano i svátek Pilátův, Jidášův a Kaifášův, protože jest o těchto osobách v evangeliích zmínka.“ Tamtéž, s. 48.

²¹³ Spíše můžeme tvrdit, že určitému zjednodušení podlehl arcibiskup Jenštejn, když ve strastiplném skonu mistra Vojtěcha, právě v den slavení svátku Mariina nanebevzetí, spatřoval Boží trest. Srov. tamtéž, s. 68.

²¹⁴ „...*virgines sunt aut homines angelici aut angeli humani, quia in carne preter carnem vivere vita est angelica potius quam humana.*“ Tamtéž, s. 36.

²¹⁵ Vojtěch Raňkův byl ve svém názoru na neposkvrněné početí Bohorodičky ovlivněn jedním z užívaných rukopisů Národní knihovny v Paříži (č. 16407). Jeho neznámý autor zastává jednoznačný názor, že Maria musela být počata v hříchu dědičném (jinak by podle něj a podle celého systému scholastické teologie přestala platit pravda o univerzálním vykupitelském Kristově

2.6 Mariánská tematika u Matěje z Janova

Českým kazatelem a spisovatelem, řazeným mezi Husovy předchůdce, byl rovněž Matěj z Janova. Narodil se někdy mezi lety 1350-1355, podle svého přídomku v obci Janov u Mladé Vožice v jižních Čechách.²¹⁶ V mládí krátce žil a studoval v Praze a zde na něj hluboce zapůsobil svými názory výše zmíněný Jan Milíč z Kroměříže.²¹⁷

Od r. 1373 pokračoval ve studiích na pařížské Sorboně, kde za tři roky získal hodnost mistra svobodných umění.²¹⁸ Vyššího gradu ve studiu již nedosáhl. V Paříži byl však vysvěcen na kněze, takže po návratu do Prahy r. 1381 se stal penitenciářem a kazatelem v chrámu sv. Víta a také kanovníkem bez benefícia.²¹⁹ I v této době, stejně jako v době pařížských studií, mu velmi pomáhal jeho spolurodák, mistr Vojtěch Raňkův z Ježova. Ten poskytl Matějovi podporu a přístřeší ve svém domě, kde zůstal Janov zřejmě až do r. 1388.²²⁰

Ve své kazatelské činnosti vycházel tento „druhý pařížský mistr“ především z Písma sv. O Bibli se opíral přednostně i ve svém základním, šestisvazkovém díle, zvaném příhodně *Regulae Veteris et Novi testamenti*.²²¹ V porovnání s Biblí považoval Matěj nařízení církve za pouhá lidská ustanovení, jež křesťanský způsob života pouze předstírají.²²² Kvůli podlamování autority církve byl obeslán před arcibiskupský soud a donucen své názory odvolat (r. 1389). Matějovy knihy byly shledány závadnými a

díle). Srov. KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, s. 41. Otázkou také zůstává, zda Vojtěch znal spisy J. Duns Scota, jenž přispěl k řešení této pro scholastiku problematické otázky.

²¹⁶ KYBAL, V. M. *Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, s. 7.

²¹⁷ Narozdíl od tohoto svého učitele však Matěj z Janova neprosazoval ideál života v chudobě.

²¹⁸ Z JANOVA, M. *Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona*, s. 8.

²¹⁹ Kázal též u sv. Mikuláše na Malé Straně. Srov. KYBAL, V. M. *Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, s. 19.

²²⁰ V tomto roce totiž získal beneficium ve Velké Vsi u Pobořan. Ve farnosti však nepůsobil a žil dál v Praze. Z JANOVA, M. *Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona*, s. 9.

²²¹ Dokončeno bylo r. 1392. Výtah shrnující hlavní myšlenky díla byl vydán r. 1954 pod názvem „*Výbor z Pravidel Starého a nového zákona*“.

²²² Ve svých kázáních se Matěj se stavěl především proti uctívání obrazů svatých a jejich ostatků. Ostře kritizoval předstíranou zbožnost, náboženský formalismus a neřestný způsob života. Srov. <http://www.husitstvi.cz/ro23.php> [cit. 6.5.2011].

jejich autor suspendován z kněžského úřadu. Trestu byl zbaven teprve r. 1392, na základě nového slibu složeného před arcibiskupem Jenštejnem. Zemřel na sklonku r. 1394.²²³

Matěj z Janova byl zřejmě prvním z našich teologů, jenž z hloubky svého křesťanského přesvědčení odmítal ve svém díle násilí a barbarské války, které se zdály feudálnímu panstvu zcela přirozeným řešením jejich sporů. Časté byly i jeho výzvy k ctnostnému a spravedlivému životu ve společnosti.²²⁴ Vedle toho zdůrazňoval potřebu co nejčastějšího přijímání eucharistie laiky.²²⁵

O Matce Boží mluví náš autor jako o *svaté Panně* nebo o *svaté Marii*, nechybí u něj ani titul *oslavená Panna*, jenž odkazuje na tajemství Mariina nanebevzetí. Nutno ovšem říci, že „chudý filosof“, jak sám sebe Matěj nazýval, právě pro svůj důraz na Písmo svaté pravdu o nanebevzetí Bohorodičky s tělem i duší jednoznačně nepotvrzuje:

Ať již byla nejsvětější matka Kristova na nebe vzata s tělem ať bez těla, to víme jistě, že nemáme v církvi Boží žádné ostatky jejího nejsvětějšího těla, neboť Božská prozřetelnost to tak prospěšně zařídila, aby nebyli pohoršeni slabí. Chtěla však přece milostivost Spasitelova, aby byl v jeho církvi pořízen nejvěrohodnější osobou aspoň obraz v nejvěrnější podobě a přímo podle podoby jeho nejsladší matky zachycený, k poctě jeho matky a ke vzbuzení zbožnosti a pro útěchu jeho vyvolených.²²⁶

Onou „nejvěrohodnější osobou“ míní zde Matěj osobu sv. Lukáše, jenž podle tradice namaloval obraz Bohorodičky. Přitom náš autor

²²³ Srov. KYBAL, V. M. *Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, s. 21.

²²⁴ V této souvislosti uvádí dokument MPMA *Matka Páně*, že Kristův učedník se svým osobním rozhodnutím, svou kulturou a svým křesťanským a sociálním nasazením se nachází v prostoru společenského a politického života, v němž je přítomna i blahoslavená Maria: Ona se „nenápadným způsobem nasazuje ve službě spásy, již uskutečnil Kristus, a již ona vylévá na člověka proto, aby v každodenním životě jednal opravdu jako křesťan.“ Srov. MPMA. *Matka Páně. Památka – přítomnost – naděje*, čl. 65.

²²⁵ Časté přijímání totiž člověka sbližuje a spojuje s Kristem a odtrhuje jej od jeho odpůrce, Antikrista, jehož idea byla v době Janovově zvlášť silná. Srov. Z JANOVA, M. *Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona*, s. 18.

²²⁶ Tamtéž, s. 233.

neopomene poznamenat, že Boží vůlí bylo, abychom toto samotné tělo Mariino „*neuctívali mnohem více, než přísluší neživému stvoření, (...) a nečinili si z něho modlu.*“²²⁷

V souladu s pohledem „druhého pařížského mistra“ na Mariino nanebevzetí je i jeho výklad na 12. kapitolu knihy Zjevení sv. Jana. Apokalyptickou ženu, oděnou sluncem, s korunou z 12 hvězd kolem hlavy ztotožňuje Matěj z Janova s křesťanským lidem, resp. s oslavenou církví:

Žena totiž znamená tam, jak je známo z vykladatelů, nejprve a především církev svatých, která je v nebi, neboť, ač dosud žije v těle, přece již v nebesích prodlévá myslí a srdcem vzhůru povzneseným. (...) Sluncem však, kterým, jak se praví, byla žena oděna, neznačí nic jiného, než pravdu života a vědění podle Ježíše Krista. (...) Kristus sám je v tomto světě sluncem, které vzešlo lidem bojujícím se Boha. Měsíc pod nohama znamená, že tato žena šlape po vši marnosti, která je pod sluncem a kolotá neustále jako měsíc, jehož ubývá. Koruna z dvanácti hvězd značí apoštoly.²²⁸

Na církev vztahuje „chudý filosof“ i další označení vzata z pokladu Písma sv., jako např. „*jediné tělo panny zasnoubené králi králů,*“ „*choť Beránkova,*“ „*nevěsta Ježíše Krista ukřižovaného*“ či „*jediná sličná přítelkyně Syna božího.*“²²⁹ Vzhledem k tomu, že Maria je dnes chápána jako vynikající a zcela jedinečný člen církve,²³⁰ můžeme bez okolků zmíněné tituly vztáhnout i k její osobě.

Úcta Matěje z Janova k matce Páně vyrůstá především z biblických kořenů, především z poselství Nového zákona. Měřítkem pravé mariánské úcty je pro něj praktický křesťanský život. V tomto smyslu je třeba rozumět i pohledu našeho autora na nanebevzetí panny Marie: více než spekulovat o tělesném aspektu nanebevzetí je u něj ceněno rozhodnutí dávat své tělo do služeb Toho, který Marii přijal do své slávy a který touží po spáse všech.

²²⁷ Z JANOVA, M. *Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona*, s. 246.

²²⁸ Tamtéž, s. 75-76.

²²⁹ Srov. KYBAL, V. M. *Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*, s. 98.

²³⁰ Srov. LG, čl. 53. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 89.

2.7 Mariánské motivy u Tomáše ze Štítného

Tomáš Štítný pocházel z jihočeské zemanské rodiny, již patřila tvrz Štítné u Žirovnice. V letech 1348–55 studoval na artistické fakultě pražské univerzity, ale ještě před dosažením akademické hodnosti se vrátil do jižních Čech. Zde se oženil a měl pět dětí, z nichž se dospělosti dožily pouze dvě. Pod vlivem reformních kazatelů²³¹ začal svou vlastní literární a překladatelskou činnost: obracel se k malému kroužku svých nejbližších, dětem a sousedům, aby posílil jejich mravnost i víru a prohloubil náboženský život. V roce 1381 přesídlil natrvalo do Prahy s cílem věnovat se plně literární tvorbě. Zde zemřel někdy mezi lety 1401 až 1409.²³²

Štítný je prvním autorem, jenž psal o náboženské tematice ryze česky. Proto bývá nazýván nejstarším klasikem české prózy. Obyčejným lidem se snažil zpřístupnit základní pravdy křesťanství, a to především ve dvou svých dílech: jednak ve spise *Řeči besední*,²³³ jednak v rozsáhlém sborníku zvaném *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*.²³⁴

V obou těchto spisech se nacházejí mariánské výpovědi, především o panenství Bohorodičky. Tak např. v díle *Řeči besední* rozlišuje Tomáš čtyři způsoby, jak se člověk objevil na světě: „...*najprve Adama wywedl, ež ani muže ani ženy gmiel ku pomoci; druhe Ewu z muže, ale bez ženy; tretie toy učinil obecne, ež z muže a z ženy rodie se lide; a čtvrte chtiel take mieti, aby bez muže panna porodila.*“²³⁵

²³¹ Největší vliv zde měl opět Jan Milič z Kroměříže, jehož kázáním Tomáš Štítný coby student pražské artistické fakulty rád naslouchal. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.b, s. 198.

²³² Srov. <http://www.spisovatele.cz/tomas-stitny-ze-stitneho> [cit. 2.5.2011].

²³³ Toto dílo vzniklo někdy kolem r. 1390 a formou rozhovoru mezi otcem a dětmi vypovídá o základních křesťanských pravdách. S jazykovými úpravami bylo vydáno r. 1897 v Praze a r. 1901 v Brně.

²³⁴ Jednotlivé traktáty tohoto Štítného díla vznikaly postupně. Souhrnně se pak objevily r. 1376 právě pod zmíněným názvem. V novodobé historii (r. 1852) se o vydání celého spisu zasloužil K.J.Erben, od jehož narození uplynulo nedávno 200 let (7.11.1811). Starší vydání obou Štítného děl uvádíme v seznamu pramenů této práce (na rozdíl od vydání, z nichž jsme vycházeli, jsou ta ostatní označena hvězdičkou).

²³⁵ ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Řeči besední*, kap. XXII. V další kapitole Mariino panenství velebí následovně: „*O swate neposkwrniene panenstwo jejie, kterymi chwalami mož byti wypraweno, ež*

Více zmínek najdeme v druhém z výše uvedených děl. Zde se matce Boží dostává označení „*svatá Mařie*“ a „*čistá panna*.“ Tomáš Štítný ve shodě s učením církve vyznává nejen víru v panenské početí Ježíšovo, ale předkládá prostým lidem také s tím související pravdu, že Maria „*po početí ostala pannú*“.²³⁶ Zmiňuje se dále o Mariině pokoře, svatosti a nábožnosti.²³⁷ Skutečnost, že věřil v nanebevzetí Bohorodičky, dokládá i výklad modlitby Zdravas Maria, připojený k tomuto dílu v následném dodatku.²³⁸ Tak např. o ctnostech matky Boží se zde vyjadřuje následovně:

...nade vše svaté z milosti božie plna byla daruov jeho všelikých, plna šlechtnosti, plna viery, naděje i milosti; nikdy nepochybila u vieře, i u veliký pátek, a na zajťrie v sobotu, když všichni apoštolé pochybili, jediná ona sama sstála u vieře plné, v jisté naději a v milosti pravé křesťanské. Protož ten den v sobotu zvláště jí česť činí kostel svatý. A tak jest byla plna milosti, že jest ve všech věcech múdra, skrovna, silna i spravedliva byla.²³⁹

Právě ona všeobsažnost milosti, plnost zahrnující všechny rozličné dary, jimiž mohou být tvorové obdařeni, inspirovala teology od 2. poloviny XIII. stol. ke snahám systematicky odvodit celou mariologii z jednoho jediného principu.²⁴⁰

K raným památkám českého reformního myšlení patří i Tomášova díla obsažená v tzv. *Klementinském sborníku*.²⁴¹ Explicitní mariánské motivy bychom ovšem v těchto spisech hledali marně. Jinak je tomu s jeho překladem díla *Zjevení svaté Brigity*.²⁴² Dialogy, vedené mezi Božím

ten, gehož nebesa nemohu obkličiti, přišel nam jest panenským životem w svate plodnosti diewčeho břicha?“ ZE ŠTÍTNÉHO, T. Řeči besední, kap. XXIII.

²³⁶ TENTÝŽ. *Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*, s. 19.

²³⁷ Srov. tamtéž, s. 81 n.

²³⁸ Tamtéž, s. 287-298. Dle slov vydavatele se sice jedná o překlad z některého klášterního spisu, nicméně myšlenky zde uvedené Tomáš rozvíjí osobitým stylem. Srov. tamtéž, s. xxii.

²³⁹ Srov. ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*, s. 290.

²⁴⁰ Tím se ale zároveň začal stávat z mariologie uzavřený systém. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 73.

²⁴¹ Srov. <http://www.spisovatele.cz/tomas-stitny-ze-stitneho> [cit. 2.5.2011].

²⁴² Tato františkánská terciářka švédského původu (1303-1373) psala o svých mystických zážitcích a viděních, z nichž Tomáš Štítný pořídil překlad do češtiny. S touto prací začal až v r. 1391, tedy v roce kdy byla Brigita prohlášena za svatou. Církev touto kanonizací přijala „*souhrnnou*

Synem a jeho svatou matkou a zaznamenané sv. Brigitou, obsahují mimo jiné podobenství, nazvané *O jednom květu, jenž měl pět listův*. Tomáš zde českému čtenáři zpřístupnil Ježíšova slova chvály vůči Marii, z nichž citujeme následující pasáž:

Matko, ty jsi podobna květu, jenž jest rostl v malém údolí, u něhož bylo pět hor vysokých (...) Ty jsi to údolí pro svou pokoru, již jsi měla mimo jiné; ta jest vzrostla nad pět hor. Jedna hora byl Mojžíš, jenž jest zákon ustavený mému lidu měl jako obklíčen ve své hrsti, ale ty jsi jeho naplnila, nebs měla ve svém břiše obklíčena pána zákona všelikého ustaveného. Druhá hora byl Eliáš, jenž jest tak svatý byl, že i s tělem i s duší vzat jest ve svaté město, ale tys vyšší jeho, neb ty jsi ve svém těle i v duši vzata nade všechny andělské kůry k svému synu do jeho trůnu, s nímž přebývá tvé čisté tělo. Třetí hora byla jest Samsonova síla, již jest měl nade všechny lidi, avšak jej čert svou lstí přemohl, ale ty jsi svou silou d'ábla přemohla, protože jsi silnější Samsona. Čtvrtá hora byl David, jenž jest byl podle srdce mého, avšak upadl v hřích, ale ty jsi byla cele podle mé vůle a nikdy jsi nezhrěšila. Pátá hora byl Šalamoun, jenž jest byl pln moudrosti, avšak se zbláznil, ale ty jsi byla plna moudrosti a nikdež jsi nebyla nemoudrá ani oklamána, ty jsi vyšší Šalamouna.²⁴³

Tomáš Štítný vyznával a lidu k věření jako jistě předkládal pravdy o Mariině panenství a mateřství, mluvil též o jejím nanebevzetí. Jeho spisy neobsahují myšlenky o neposkvrněném početí Bohorodičky,²⁴⁴ nicméně tento autor neopomíjel zdůrazňovat příkladnou svatost matky Boží. Právě ta s pravdou o Mariině početí bez poskvrny dědičného hříchu úzce souvisí.

autenticitu její vnitřní zkušenosti, aniž by se vyjadřovala k jednotlivým zjevením“. Srov. <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13566> [vloženo 27.10.2010, cit. 1.3.2012].

²⁴³ ZE ŠTÍTNÉHO, T. Zjevení svaté Brigity. In VILIKOVSKÝ, J. (ed.) *Próza doby Karla IV.*, s. 130. Co se pak týká pěti listů květu, jímž je Maria, mluví se zde ctnostech Bohorodičky, konkrétně o Mariině počestnosti, o jejím milosrdenství, tichosti a kráse a konečně o zalíbení svaté panny v Boží milosti. Srov. tamtéž, s. 131.

²⁴⁴ Tomáš nic nechtěl rozhodovat bez vyjádření církve: S překladem díla švédské vizionářky např. začal, až byla Brigita prohlášena za svatou. Podobně v otázce, zda zůstává po proměnění podstata chleba a vína, nebo zda existují jen viditelné způsoby, nechtěl rozhodovat sám. A stejně tak ani v případě sporných článků mariologických nehlásal jako pravdivé něco, o čem se církev s jistotou nevyslovila. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 236.

2.8 Mariánské inspirace v díle Stanislava ze Znojma

Život a dílo Stanislava ze Znojma jsou rovněž spjaty s pražskou předhusitskou universitou. Tento universitní učitel se narodil někdy na začátku 60. let XIV. stol., snad ve vážené, byť ne bohaté rodině. Roku 1382 se imatrikuloval na universitě ve Vídni a pravděpodobně již po roce přešel do Prahy, kde svá studia dokončil. V r. 1385 se stal bakalářem svobodných umění a o tři roky později začal vyučovat na artistické fakultě.²⁴⁵

Od r. 1405 přednášel na teologické fakultě pražské univerzity jako profesor. V této době už stál 10 let v čele reformního universitního křídla a jako jeden z prvních Čechů seznamoval své žáky s Viklefovým dílem.²⁴⁶ Po návratu z Říma, kde obhajoval své učení, se mistr Stanislav dostal do tábora Viklefových odpůrců.²⁴⁷ Proti článkům oxfordského mistra vystoupil veřejně poprvé v r. 1412. Král Václav IV. jej poté vypověděl jako původce nepokojů z království.²⁴⁸ Poslední rok svého života strávil Stanislav v exilu na Moravě, odkud se chystal do Kostnice na koncil s úmyslem přednést řeč proti Husovi. Cestou však zemřel v Jindřichově Hradci r. 1414.²⁴⁹

Jedna z řečí znojemského mistra, pronesených k pražskému kléru, je uvedena následujícím veršem: „*Gaude Maria Virgo, cunctas hereses sola intermisti in universo mundo.*“²⁵⁰ Stanislav zde opěvuje Marii jako tu, která svou vírou a svým souhlasem s narozením Ježíše, Slunce spravedlnosti a pravdy, zachránila svět od lži a klamu:

²⁴⁵ Srov. SILAGIOVÁ, Z. (ed.) *Stanislaus de Znoyma: De gracia et peccato*, s. 7.

²⁴⁶ K těmto žákům náležel i Jan Hus, jenž později projevoval mistru Stanislavovi vděčnost i v době po vzájemném názorovém odcizení. Srov. tamtéž.

²⁴⁷ Přispělo k tomu i vydání Dekretu kutnohorského v r. 1409, čímž se zradikalizovala situace na pražské univerzitě a bylo dáno více prostoru Viklefovým stoupencům.

²⁴⁸ Srov. KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*, s. 47. Vedle něj byli tímto královým nařízením postiženi i další universitní profesoři, konkrétně Štěpán Páleč, Petr ze Znojma a Jan Eliášův. Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 281-282.

²⁴⁹ Srov. <http://www.husitstvi.cz/ro33.php> [cit. 2. 5. 2011].

²⁵⁰ „*Raduj se, Panno Maria, ty jsi zastavila četné omyly na celém světě.*“ Jedná se o první antifonu 3. nokturnu mariánského oficia, jež bylo doporučováno od dob arcibiskupa Arnošta z Pardubic.

Tu enim Virgo singularis credendo, dictis archangeli Gabrielis concepisti deum et hominem, quem postea genuisti atque post partum inviolata permansisti, pariendo autem deum et hominem effudisti in orbem et diffudisti per mundum inmensum solem iustitiae et veritatis, qui orbem perfecte illustravit, qui denique radiis sui luminis gratuiti tenebras impietatis et erroris de mundo et extra mundum, quia extra omnem ordinem universi, in vacuum in chaos horridissimum fugando perfectissime exterminavit.²⁵¹

O matce Boží se zmiňuje tento Husův učitel a současník i na některých místech svého teologického spisu *De gracia et peccato*. Když např. mluví o Ježíšově lidské přirozenosti, říká, že jednorozený Boží Syn se oděl do této přirozenosti ve své komnatě, tj. v lůně „*beate Marie semper Virginis*“.²⁵²

Na jiném místě tohoto díla označuje Stanislav ze Znojma Bohorodičku titulem „*dignissimum creatum suppositum*“ a specifikuje milost, jíž byla obdařena. Aby se Maria mohla stát matkou jednorozeného Božího Syna a paní světa (*domina mundi*), byla posvěcena zvláštní milostí. Ta stojí v pomyslném žebříčku o stupeň níže než „*gracia unionis*,“ která posvětila lidskou přirozenost Ježíše z Nazareta, přesto však vysoce převyšuje všechny milosti, udělené Bohem všem ostatním vyvoleným dohromady: „*Panna Maria je posvěcena víc než kterýkoli jiný tvor. Kdo může docenit, jak se skví v nebi, když je zbožštěna podivuhodnějším způsobem nad všechny jiné svaté po Kristu?*“²⁵³

Náš mistr se zamýšlí i nad jednáním Adama, prvního člověka a z něj plynoucími důsledky. V této úvaze, jak se zdá, můžeme zaznamenat i určitý odraz dobových disputací ohledně Mariina neposkvrněného početí:

Všichni Adamovi potomci, kteří nejsou ze sebe spravedliví, protože skrze dědičný hřích tuto spravedlnost ztratili, v Adamovi zhřešili, ale skrze Krista

²⁵¹ ZE ZNOJMA, S. *Sermo Mgr. Stanislai de Znoyma, sacre theologie professoris, contra quinque articulos Wycleff condempnatos*, s. 49.

²⁵² Srov. SILAGIOVÁ, Z. (ed.) *Stanislaus de Znoyma: De gracia et peccato*, s. 36.

²⁵³ Srov. tamtéž, s. 40.

mohou být spaseni, když přijmou jeho spravedlnost. Kristus (a také snad i Maria, vysvobozená na základě speciální milosti) je totiž jediný spravedlivý.²⁵⁴

Z velikosti milosti pak plyne velikost lásky, jež je kořenem všech ctností a darovaného života v Kristu.²⁵⁵ Aby člověk v tomto životě vytrval, má se dle Stanislava připodobnit nejen Bohu a jeho Pomazanému, ale také svaté Marii a celému nebeskému dvoru.²⁵⁶

Mistr Stanislav ze Znojma, shodně s předchozí tradicí, hlásal jako jisté pravdy o panenství a mateřství Bohorodičky. Na jeho víru v nanebevzetí Bohorodičky zase poukazuje např. titul *domina mundi*. O radikální Mariině svatosti tohoto Husova současníka vypovídá jeho úvaha o zvláštní milosti, udělené svaté Panně před početím vtěleného Slova, vždyť Maria je „*posvěcena víc než kterýkoli jiný tvor*“.²⁵⁷ Zdá se, že náš mistr, i přes základní snahu zachovat neutralitu v tehdy diskutované otázce Mariina neposkvrněného početí, byl nasměrován spíše k pozitivnímu řešení celé problematiky.

2.9 Tajemství matky Páně v díle Alberta Pražského

K horlivým mariánským ctitelům ve 2. polovině XIV. stol. patřil dále Albert Pražský, důvěrný přítel arcibiskupa Jana z Jenštejna. V letech 1382-1392 byl převorem kartuziánského kláštera „Zahrada Panny Marie u

²⁵⁴ ...*omnes suos posteros, qui non sunt ex se iusti, sicut Cristus (et forte eciam Virgo Maria ex speciali gracia secundum quosdam excipitur) ...* SILAGIOVÁ, Z. (ed.) *Stanislaus de Znojma: De gracia et peccato*, s. 73.

²⁵⁵ „*Post hoc talis amor (Christi) minor inventus est in Virgine Maria et sic gradatim usque ad infimum electorum descendendo.*“ Tamtéž, s. 96.

²⁵⁶ „...*Dei et Cristi eius, sancte Marie cum tota curia celesti.*“ Tamtéž, s. 186.

²⁵⁷ Náš autor ovšem nespecifikuje, zda byla tato milost udělena Marii před jejím narozením nebo až po něm (např. v okamžiku zvěstování). Proto bychom u něj hledali marně i další rozlišení, zda totiž toto posvěcení následovalo po spojení duše s tělem nebo ještě před ním (podle středověkého mínění přistupovala lidská duše k tělu až několik týdnů po početí). Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Dějiny dogmatu o neposkvrněném početí Matky Páně. Kapitola 2. Vznik svátku a první fáze sporů na Západě*. Převzato z http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=571 [cit. 31.3.2012].

Prahy“.²⁵⁸ V jeho modlitební knize *Scala celi* čili *Řebřík do nebe* nalezneme mimo jiné množství modliteb k matce Boží. Ty jsou dokladem mariánského kultu, v jehož prospěch autor sám uvádí následující tvrzení:

Marii je třeba uctívati proto, že si ji Bůh zvolil za matku nejvybranější a celému světu za vladařku a nejstatečnější pomocnici, nad niž po Bohu ani na nebi ani na zemi se nenachází tvor čistší a světější, takže každý, kdo se k ní utíká a věrně jí slouží, bývá sám podněcován její svatostí a dochází spásy.²⁵⁹

Velký prostor věnuje Albert ve svém díle tématu radostí Panny Marie.²⁶⁰ Nejznamenitější z nich vyjadřují svátky Zvěstování, Narození a Zjevení Páně, Očišťování Panny Marie, dále Vzkříšení a Nanebevstoupení Ježíšovo, Soslání Ducha svatého a konečně svátek Nanebevzetí matky Boží. Setkáváme se zde s názorem, že o těchto svátcích je Maria štědrější a ochotnější pomoci než jindy, protože sama tehdy došla větší radosti.²⁶¹

Podobně pečlivě Albert zpracovává i téma bolestí Bohorodičky. Autor názorně líčí např. děj Kristova umučení i žal panny Marie, tzv. *compassio*,²⁶² nechybí ani veršovaná skladba *Stabat mater*²⁶³, uvedeny jsou i další prozaické modlitby k matce Boží.²⁶⁴

²⁵⁸ Klášter založil r. 1342 Jan Lucemburský. Spolu s augustiniánskými kláštéry, kde se pěstovala moderní zbožnost, „devotio moderna“, patřily tento a další konventy kartuziánů k významným střediskům reformní práce u nás. (Na Moravě to byly především konventy v Králově Poli u Brna a v Dolanech u Olomouce.) Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 116.

²⁵⁹ VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 89.

²⁶⁰ Tematika radostí blahoslavené panny je starší a také obsáhlejší než např. výše zmiňované planky. Již od počátku byly tyto motivy spojovány a vznikaly tak cykly o pěti, sedmi i více částech. Srov. HAVRÁNEK, B. a kol. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, s. 451.

²⁶¹ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 89.

²⁶² Jak plyne už ze samotného názvu, jedná se o bolest sdílenou, tedy takovou, kdy člověk dobrovolně soucítí s druhým a pokouší se vcítit do jeho životního příběhu. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*,⁴ s. 208.

²⁶³ V době vrcholného středověku se stala tato sekvence jednou z nejrozšířenějších vůbec. V rozmezí XIV. a XVI. stol. bylo např. napačítáno víc jak 100 různých rukopisů nebo tisků této skladby, která se během dvou staletí rozšířila téměř po celé Evropě. Především v českém prostředí byl text sekvence zkrácen na sedm strof, jež mají upomínat na sedm bolestí panny Marie. Srov. KRASS, A. heslo *Stabat mater*, oddíl *Lateinische Tradition*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 263.

²⁶⁴ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 89.

Inspirační zdroje Albertova *Řebříku do nebe* je nutno hledat především ve spise *Mariale*²⁶⁵ Konráda Heimburského.²⁶⁶ Mnohé informace ovšem Albert převzal i z díla italského dominikána Jakuba de Voragine, tradičně označovaného jako *Legenda aurea*.²⁶⁷

Albert Pražský oslavuje ve svém díle *Scala celi* především tajemství Mariina nanebevzetí. To dokládá i v porovnání s dřívější dobou velmi rozvinutý kult radostí Bohorodičky, jenž prostupuje i do latinské duchovní poezie. Téma bolesti nazaretské panny bude poetickým způsobem rozvíjeno především v následujícím, tj. XV. stol.²⁶⁸ I z toho důvodu je ovšem Albertovo dílo hodno zvláštní zmínky.

2.10 Mariánská tematika v dalších spisech předhusitské doby

Doposud jsme v našem pojednání věnovali pozornost především některým význačnějším autorům předhusitské epochy. Vedle toho ale vznikalo již od konce XIII. stol. mnoho dalších děl s mariánskými motivy. Jedná se o spisy anonymní nebo takové, o jejichž autorech zde mnoho informací neuvádíme.

²⁶⁵ *Mariale* jakožto nový literární druh se začíná objevovat na teologické scéně již od XI. stol. Jedná se o jakýsi soubor mariánských hymnů, sermonů a liturgických formulářů, nechybí ani popisy nejrůznějších zázraků, připisovaných matce Páně, a další texty. Srov. POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách. In *TT 2000/5* (Lexikon), s. 205.

²⁶⁶ Začátkem 50. let XIV. stol. pobýval tento dolnorakouský kartuzián i v klášteře *Zahrada Panny Marie* v Praze, kde zastupoval tamního převora. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*, s. 82.

²⁶⁷ Toto dílo vzniklo někdy kolem r. 1270 a rozšířilo se po celé západní Evropě. V podstatě je v něm shrnuta celá hagiografická práce středověku. Do češtiny bylo souborně přeloženo někdy ve 2. polovině XIV. stol., pravděpodobně za vlády Karla IV. Český prozaický překlad je nazýván prostě *Passionál*. Srov. tamtéž, s. 82 a s. 141-144.

²⁶⁸ Celou tematiku ovšem začal rozpracovávat již v 1. polovině XII. stol. Bernarda z Clairvaux. Poukazoval na skutečnost, že Maria nesnášela utrpení svého Syna pouze subjektivně, ale měla podíl na objektivním vykupitelském díle Kristově. Proto je podle něj jako *mater dolorosa* povýšena nad mučedníky, neboť muka jejího utrpení převyšovala jakoukoliv tělesnou bolest. Srov. Finkenzeller, J. heslo *Schmerzensmutter*, oddíl Einführung. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 28.

Právě představení těch nejvýznamnějších textů jsou věnovány následující odstavce. Pro přehlednost rozdělíme prezentované spisy na tři skupiny: Pozornost zaměříme nejprve na některé významnější meditativní spisy. Dále nahlédneme do některých významnějších kronik, jež z hlediska periodizace můžeme souhrnně označit za kroniky doby karolínské. Do našeho přehledu zařadíme konečně i některá kratší díla jako hymny, sekvence, písně a další skladby, jež rovněž spolupůsobily na utváření náboženského prostředí sledované epochy.

2.10.1 Texty určené k meditaci

Rozkvět náboženského života ve XIV. stol. souvisel nejen s emancipací církve z područí světské moci. Vlastní příčiny tohoto vývoje musíme hledat na poli duchovním. Intenzivní náboženský život, sklony k mysticismu, rozjímání nad událostmi Písma, to jsou alespoň některé prvky charakterizující náboženské podhoubí této doby. Spisy určené k rozjímání, z nichž některé nyní představíme, k prohloubení mariánského aspektu víry a zbožnosti jenom přispěly.

2.10.1.1 *Legenda o Panně Marii*

Navzdory tomu, že *Legenda o Panně Marii* byla rozpoznána na základě jednoho rukopisu pražské kapitulní knihovny až r. 1878, formovala již od počátku XIV. stol. v našich zemích mnohé generace těch, kdo přijali křesťanskou víru. Tato legenda se řadí k nejstarším známým českým skladbám tohoto druhu.²⁶⁹ Jejich cílem bylo přiblížit českému posluchači

²⁶⁹ URBÁNKOVÁ, E. *Klementinské zlomky nejstarších českých legend*, s. 10-11.

některé biblické nebo apokryfní náměty.²⁷⁰ Ze zmiňované legendy se nám bohužel dochovala jen nepatrná část, resp. dva zlomky, jež byly později spojeny v jeden celek. Oba fragmenty vycházejí z textu zvaného *Pseudo-Matoušovo evangelium*.²⁷¹

První fragment pojednává o mládí Mariiných rodičů.²⁷² Ve druhém zlomku je Mariina matka znázorněna v sadu, kde spatří vrabčí hnízdo s mládřaty. Tento motiv působí na Annu zvlášť silně, neboť je tím víc konfrontována se svou vlastní situací, že totiž ani po dvaceti letech manželství jí nebylo dopřáno těšit se z daru dítěte. Ve své modlitbě však nepřednáší Pánu veškerenstva pouze svoji bolest, ale chválí jej za dílo stvoření a pokorně se odevzdává do jeho vůle:

Pro něž tobě jedinému / děkujú všdy, tvorcú svému, / že dáváš komuž co ráčě / svú voľú, nic neopáčě. / Hi jakžs chtěl, takžs vše obřiedil, / jediné mnes v to nedělil, / bych byla vňuž jiné tváři, / jěž tvá milost ščedřě daří, / hi sú plodem, jakž chceš, mocny / a sobě sbožně pomocny.²⁷³

Právě velebení tvůrce za jeho mocná díla a za povznesení pokorných jsou náměty, s nimiž se setkáme i ve známém chvalo zpěvu *Magnificat*. Tím se však na Boha již neobrací Anna, nýbrž její vznešená dcera, podle legendy vyprošená Jáchymovou manželkou.

²⁷⁰ Dochovaly se fragmenty legend s celkem osmi náměty: život panny Marie, umučení Páně, vyprávění o Jidášovi, skladba o Pilátovi, Seslání Ducha svatého, o apoštolech, o Jakubu Menším a konečně o papeži Silvestrovi. Srov. LEHÁR, J. *Nejstarší česká epika*, s. 97.

²⁷¹ Srov. DUS, J. A., POKORNÝ, P. (ed.) *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy*. I. díl, s. 289-312.

²⁷² Dozvídáme se z něj např. o svatební smlouvě mezi Jáchymem a Annou: „*Takž tu vše své dobré děnie / mlád sa, činil, k bohu mieně / v junoštvě bydle z dětinu. / A když dvadci let minu / pojal sobě ženě pannu / všie csti dievku, jménem Annu / jěž bě dci Ižakarova / rodu krále Davidova.*“ *Legenda o Panně Marii*, verše 12-19. In HAVRÁNEK, B. a kol. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, s. 195.

²⁷³ Tamtéž, verše 64-74, s. 196.

2.10.1.2 *Život Krista Pána*

Ve snaze o prohloubení duchovního života vznikl kolem r. 1270 spis s názvem *Meditationes vitae Christi*. Brzy se rozšířil po celé Evropě, a to i díky překladům do jazyků různých proveniencí. Základ díla tvoří čtená mystická a scholastická rozjímání, jejichž počet byl ale v naší národní úpravě podstatně snížen. Spis *Život Krista Pána*, jak bývá volný český překlad tohoto latinského díla označován, se soustřeďuje spíše na jednotlivé epizody ze života Ježíše a jeho matky Marie, jejichž osobní rysy rozvíjí.²⁷⁴ Např. na událost Mariina navštívení nahlíží anonymní spisovatel žijící v době Karla IV. následovně:

Tuto každý sbožný křesťan o pokorněj chudobě Matky Božie, ež se domov vrátivši kusa chleba ani krópe pitie ani ižádné potřeby nenalezla. A nad to ani dědin ani platov peněžitých jměla, a u sv. Alžběty tři měsiece čstnú potřebu jměvši, domov se k chudobě vrátila, nic nejmajíc, než což svýma svatýma rukama vydělala.²⁷⁵

2.10.1.3 *Radosti Panny Marie*

Tématu Mariiných radostí se věnuje v nejstarší české literatuře několik básnických skladeb. Jednou z nich je např. báseň *Devatero radostí*, již bychom našli ve zmíněném *Hradeckém rukopisu*. V naší práci budeme věnovat více pozornosti básnické skladbě *Radosti Panny Marie*. Je zapsána v tzv. *Svatovítském rukopisu* a rekapituluje těchto sedm důležitých událostí ze života Bohorodičky: první z nich popisuje vyvolení za matku Kristovu, resp. scénu zvěstování; dále jsou uvedeny události narození Páně, klanění tří králů a obětování v chrámu; radost z vykoupení lidstva má zase základ v

²⁷⁴ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 147-149.

²⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 151.

Ježíšově ukřižování a dovršena je v jeho vzkříšení; konečně celou sérii radostí uzavírá Mariino nanebevzetí.²⁷⁶

Skladbu čítající 732 osmislabičných veršů autor uvádí záměrem opírat se ve výčtu všech radostí o Písmo svaté: „*To já vám z Písma přeloži / sedmeru radost vám vyloží, / jižto jest ot boha jměla / Maria, když zde v světě byla.*“ Uvedme si úryvek z druhé části básně, odkazující na tajemství ustavičného Mariina panenství:

Druhá radost tehdy jměla, / když jest syna porodila / a své čistoty nezbyla / ani jie co poškrnila. / Sluchem jest byla počala, / čistú portú dokonala. / Byla jie ta milost přišla, / pro niž radostí bez čísla / jměla na jeho porodě, / tehdy, když jej křtichu v vodě. / Pošel jie z jejie života, / ostala při nie čistota / i vše žádne duostojenstvie; / koruna jejie děvojsstvie / s její hlavy jest nesňata, / jakž ustavena z ryzieho zlata. / Byla dřieve jeho dceří / a již jest jeho mateří, / a kto koli v to nevěří, / býtiť jemu v těžkém hoří.²⁷⁷

Na tajemství Mariina nanebevzetí s tělem i duší poukazuje samotný závěr celé skladby. Jedná se o slova, jimiž zvou Bohorodičku do nebeské slávy archandělé, kteří tak vystřídali v této úloze nižší andělské kúry: „*Pojdi, navščěv jeho, / svého synáčka milého, / žádát obličeje tvého / viděti předóstojného, / chrámu všeho světa božstvie, / v němžto vzvlékl na sě tělesenstvie.*“²⁷⁸

2.10.1.4 Skladba Svaté Mařie s nebes chvála

K rozjímavým skladbám s mariánskými motivy můžeme přiřadit též básnické dílo *Svaté Mařie s nebes chvála*. Jeho autorem je Levštejn, zřejmě

²⁷⁶ Srov. *Radosti Panny Marie*. In HAVRÁNEK, B. a kol. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, s. 451-459.

²⁷⁷ Tamtéž, verše 70-89, s. 453-454.

²⁷⁸ Tamtéž, verše 266-271 (číslování je posunuto kvůli 462 neotištěným veršům), s. 458.

kněz žijící ve 2. polovině XIV. stol.,²⁷⁹ jenž zde opěvuje velikost Bohorodičky převážně osmislabičným veršem. Formou může tato staročeská báseň připomínat předchozí skladbu, je však téměř o jednu třetinu kratší než dílo *Radosti Panny Marie*, neboť čítá „jen“ 449 takovýchto veršů.

Skladbu *Svaté Mařie s nebes chvála* bychom mohli rozdělit na několik částí. V úvodu autor vyzývá o pomoc Ducha svatého, aby mohl „*knyhy slozyti na czest kralewnye nebeskey*“.²⁸⁰ První část je uvedena Bileámovým proroctvím o tom, že „*hwezda wzenda z yakuba*“,²⁸¹ a že právě skrze Marii je „*nam kralowstwo nebeske dano*“. Druhá část líčí utrpení manželů Jáchyma a Anny a jejich radost z narození vytouženého dítěte, přičemž Levštejn se zde opírá o svědectví tradice, že Maria byla počata „*ne z plemene hrzyessneho, ale z ducha swateho*“. Vlastní Mariinu chválu, vyjádřenou mimo jiné bohatstvím nejrůznějších titulů a symbolů,²⁸² nalezneme ve třetí části díla, od verše 314. Skladbu autor uzavírá přesvědčením, že jeho chvála je nepatrná: „*Gyz czass, bych sye ya stawyl, do ssudna dne bych newyprawyl*“.²⁸³ Samotné zakončení díla se nedochovalo.

Abychom mohli názorně vnímat obsažnost celé skladby i způsob práce jejího autora, rozhodli jsme se zařadit do naší práce tuto báseň v nezkráceném znění. Činíme tak i z důvodu poměrně velké nedostupnosti díla.²⁸⁴ Text skladby uvádíme v příloze v původní podobě, v případě více různočtení upřednostňujeme variantu, která více osvětluje smysl textu.²⁸⁵

²⁷⁹ Srov. PATERA, A. Svaté Mařie s nebes chvála. In *ČČM*, roč. 53, s. 512.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 514, verš 20-21.

²⁸¹ Srov. Num 24,17.

²⁸² Matka Boží je označena např. jako „*kwyet wybrany, dyewiczie swata, wssiech pany zrcadlo, czyessarzowna andyelska*“ a mnoha dalšími obrazy. Srov. PATERA, A. Svaté Mařie s nebes chvála. In *ČČM*, roč. 53, s. 521 n., verše 314-433.

²⁸³ Tamtéž, s. 524, verše 434-435.

²⁸⁴ Skladba byla vydána tiskem a uveřejněna v r. 1884 v *ČČM*. Zmiňuje se o ní též *Lexikon české literatury*. Srov. LEHÁR, J. heslo Svaté Mařie s nebes chvála. In *Lexikon české literatury*. IV. svazek, 1. díl, s. 432.

²⁸⁵ Viz *Příloha 4* této práce.

2.10.2 Mariánská tematika v kronikách doby XIV. stol.

V první kapitole naší práce jsme jako jeden z dokladů pro rozvoj mariánského fenoménu v našich zemích uvedli Kosmovu *Kroniku českou* a některé její pokračovatele. Na tento přehled nyní navážeme a představíme mariánské inspirace, jak je uvádějí některé významné spisy naší historiografie ze XIV. stol.

2.10.2.1 Mariánské motivy ve Zbraslavské kronice

Zbraslavská kronika je všeobecně označována za vynikající dílo české historiografie doby vrcholné gotiky. Jejím autorem byl opat zdejšího cisterciáckého kláštera Ota (+ 1314), v jehož práci pak pokračoval především jeho nástupce Petr Žitavský (+ 1334).

Z mariánských motivů kroniky uveďme úryvek modlitby při posvěcení českého krále Václava II.: „*Dej, ó Kriste, ať král náš zbožný vždy žije vesele, beze všech pohrom (...) Nechať jsou dary, jež dává, i tobě milé, ctná Panno, ochraňuj ho a braň a všechno mu před tváří opláť Krista, jehož jsi ty, jsouc pannou, přivedla na svět.*“²⁸⁶ O vztahu tohoto krále k matce Boží zase mluví 58. kapitola, z níž citujeme:

Na důkaz oddanosti a lásky, kterou král Václav choval k matce milosti plné, Panně Marii, dostal od syna této Panny obzvláště jako nekoupený dar tu výsadu lásky, že si zvláště dával v své přítomnosti nejen v sobotu, nýbrž i takřka každý den, ne-li slavnostně zpívati, tedy aspoň sloužiti této blahoslavené Panně slavnosti mešní a zvláště „Rosu dejte, nebesa shůry“, totiž mši o Zvěstování, protože se v tom tajemství božského vtělení často vyslovuje oslavování a jméno Marie. Také při této mši velmi zbožně stával, a kdykoli zaznělo toto úcty hodné jméno Marie, k své potěše je poslouchal s očima i rukama k nebi zdviženýma a

²⁸⁶ *Kronika Zbraslavská*, s. 144.

otevřenýma ušima zbožného srdce, neboť říkal, že každá mše, při níž v jeho uši nezazní to sladké jméno Marie, v jeho mysl vstípené, méně bude milá jeho duši.²⁸⁷

Na ctnosti matky Boží poukazují ve zmíněné kronice např. tyto tituly: *radostná Maria, Panna svatá, ctná, dobrá a laskavá* aj. Další označení upomínají na výsadu Mariina nanebevzetí: *Panna blažená, královna dobrá, královna milosrdenství, přeslavná Maria Panna*.

2.10.2.2 *Mariánské inspirace v Kronice Františka Pražského*

Posledním pražským biskupem před vznikem samostatné českomoravské církevní provincie, byl již zmíněný Jan IV. z Dražic. Právě on pověřil svého penitenciáře Františka, aby pokračoval v psaní kroniky pražského kostela i celého českého království.²⁸⁸

Z mariánských motivů kroniky uveďme svědectví kronikáře o králi Václavu II., podle něhož panovník „...každodenně zpíval s největší horlivostí hodinky blahoslavené Panny.“²⁸⁹ Podrobně je zde též líčeno, jak byla sloužena mše sv. „o Zvěstování blahoslavené Panny“ při položení základního kamene zbraslavského kláštera.²⁹⁰ K zajímavostem kroniky patří rovněž popis vidění Tomáše Akvinského, zaznamenaný při příležitosti svatořečení tohoto významného teologa:

²⁸⁷ *Kronika Zbraslavská*, s. 173-174. Ve stejné kapitole je též zachycen údajný výrok Václava II., že totiž krásné a půvabné místo zbraslavského kláštera by nevěnoval nikomu jinému ze svatých a snad ani samému Kristu ne. Aby byl tento výrok správně chápán, doplnil jej opat Konrád tvrzením sv. Bernarda: „*Nikomu není pochybno, že zcela připadá k chvále a slávě Synově všechno, cokoli úcty a oslavy se prokáže jeho rodiče.*“ Tamtéž, s. 175.

²⁸⁸ František tak navázal na Kosmu a do svého díla zapracoval i celé pasáže ze Zbraslavské kroniky. Své vyprávění dovedl k roku 1342 a druhou redakci, věnovanou Karlovi IV., zakončil popisem událostí z r. 1353.

²⁸⁹ FRANTIŠEK PRAŽSKÝ. *Kronika*. I. díl, kapitola VI. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 65.

²⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 70.

Když se tento svatý Tomáš zbožně modlil v jakési kapli v Paříži před obrazem blahoslavené Panny, obraz pravil: „Tomáši, co žádáš?“ A on: „Žádám život věčný.“ A Kristus, jenž se též zjevil, mu řekl, že dobře psal o jeho těle i krvi.²⁹¹

Matka Boží je dále vzpomínána např. v souvislosti s Kristovou chudobou: „...*neb Panna Maria v plénky prosté ho zavinovala a opět převinovala, nosila po vzoru chudé též do chrámu maličké dary. Šila a prací svých rukou se živila, dávající tobě života příklad.*“²⁹²

Projevem mariánské úcty Karla IV. bylo již zmiňované ustanovení sboru 24 kleriků pro zpěv a recitování mariánských hodinek. S tím souviselo i vyhlášení hojných odpustků, jimiž papež Kliment VI. obdaril r. 1346 právě oltář blahoslavené panny, u nějž měli mansionáři působit.²⁹³

V souvislost se zbožností Karla IV. se kronikář František zmiňuje též o získání jednoho ostatku. Jednalo se o lebku sv. Ignáce z Antiochie, jenž „*napsal epištoly neboli listy blahoslavené Panně a ona mu milostivě odepsala*“.²⁹⁴ Nepodařilo se mu vypátrat, z jakého údaje kronikář tuto neověřenou zprávu čerpal, nicméně je třeba konstatovat, že informace tohoto druhu pravou mariánskou úctu silně poškozují.

2.10.2.3 Mariánská tematika v kronice Beneše Krabice z Weitmile

Dalším historiografickým spisem z doby Karla IV. je *Kronika pražského kostela z pera rytíře Beneše*, jehož rod bývá považován za jeden z nejbližších lucemburské dynastii. Kronika ve čtyřech knihách mapuje období našich dějin v rozmezí let 1283-1345, přičemž nejčennější je poslední její část, zachycující vládu Karla IV.

²⁹¹ FRANTIŠEK PRAŽSKÝ. Kronika. II. díl, kapitola XIII. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 101.

²⁹² TENTÝŽ. Kronika. III. díl, kapitola VI. redakce B. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 122.

²⁹³ TENTÝŽ. Kronika. III. díl, kapitola XXII. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 142, pozn. 95.

²⁹⁴ TENTÝŽ. Kronika. III. díl, kapitola XXIX. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 155.

Z mariánských motivů kroniky uveďme událost vztahující se k r. 1340, kdy „v den Nanebevzetí blahoslavené Panny pan Jan, biskup pražský, vysvětil chór svého kláštera v Roudnici“.²⁹⁵ Jinou zmínku nalezneme na počátku poslední knihy zmíněné kroniky, jež nese následující věnování: „Ke cti všemohoucího Boha a blahoslavené Panny Marie, rodičky Pána našeho Ježíše Krista, a svatých mučedníků Víta, Václava, Vojtěcha a Zikmunda, našich patronů...“²⁹⁶

Pro naše zkoumání mají daleko větší význam zmínky kanovníka Beneše týkající se císaře Karla IV. Tak k r. 1360 se poznamenává, že císař uvedl do našich zemí řád servitů: „Téhož roku v předvečer Zvěstování blahoslavené Panny umístil (...) bratry mnichy, kteří se nazývají služebníci svaté Marie, v kapli téže blahoslavené Panny pod vrchem Vyšehradem Na trávníčku, a postavil jim klášter.“²⁹⁷ Jiná zmínka mluví o vystavování ostatků svatých. K tomu byl určen jeden speciální den v roce²⁹⁸ a krom toho docházelo k výstavům ostatků při mimořádných příležitostech:

Téhož roku (r. 1368), v den Nanebevzetí blahoslavené Panny, začal v Pražském kostele rok milosti neboli odpustků. Náš pan císař totiž při zvelebování služeb božích a slávy svého Pražského kostela, když jednou přijel do města Trevíru, dostal v klášteře svaté královny Heleny třetinu závoje blahoslavené Panny, jež tam přivezla sama svatá Helena z krajů jeruzalémských, a dosáhl u pana papeže svolení, aby tato část závoje byla každoročně, vždy od sedmiletí k sedmiletí, ukazována lidu a aby ti, kdož by v den vystavení tohoto závoje přišli ve zbožném úmyslu do kostela, obdrželi od apoštolské stolice odpustky tři roky a třikrát čtyřicet dnů. A tyto odpustky budou trvat na věčné časy vždy od sedmého roku

²⁹⁵ Z WEITMILE, B. K. *Kronika pražského kostela*. Kniha třetí. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 202. Jan IV. z Dražic založil klášter v Roudnici „ke cti svaté rodičky Marie“ v r. 1329 a uvedl do něj řeholní kanovníky řádu sv. Augustina. Tamtéž. Kniha druhá. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 193.

²⁹⁶ Tamtéž. Kniha třetí. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 212.

²⁹⁷ Tamtéž. Kniha čtvrtá. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 232.

²⁹⁸ Byl to vždy pátek po Bílé neděli (dominica in albis), tedy podle dnešního označení po 2. neděli velikonoční. Srov. tamtéž, s. 241. Ukazování ostatků svatých, podobně jako i korunovačních klenotů a jiných cenností se uskutečňovalo v rámci příslušných obřadů. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 189.

k sedmému roku, jak je úplněji obsaženo v papežské bule. Proto nastal veliký sběh lidu k Pražskému kostelu po celý tento rok, a to i z cizích zemí.²⁹⁹

2.10.2.4 *Mariánské inspirace v dalších kronikách této epochy*

Z historiografických spisů doby XIV. stol. dosáhl největší popularity především *Vlastní životopis císaře Karla IV.*³⁰⁰ Vedle něj to byla *Kronika česká* Přibíka z Radenína, zvaná též Pulkavova. Z mariánských motivů zde uvedených se neobjevuje téměř nic nového. Autor se snažil zasadit dění v českých zemích do kontextu světových dějin. I proto jsou připomenuty některé starší události, jako např. že sv. Vojtěch, pražský biskup zahájil r. 992 stavbu prvního benediktinského kláštera u nás a poté jej posvětil „*k počtě svaté rodičky a vždy panny Marie*“.³⁰¹ Rovněž se poznamenává, že na den Mariina nanebevzetí došlo k usmíření krále Václava II. se synem Přemyslem Otakarem³⁰² a že po smrti Václava III., „*na oktáv Nanebevzetí blahoslavené panny Marie*“³⁰³ byla zahájena volba nového krále. Celá kronika je zakončena zmínkou, že byla sepsána „*na příkaz nejjasnějšího a zcela neporazitelného knížete a pána, pana Karla IV., z přízně milosti boží císaře římského a krále českého*“³⁰⁴ r. 1374.

Podobný styl líčení událostí nalezneme i ve světové kronice, jejímž sepsáním pověřil Karel IV. italského františkána Jana Marignolu. Jeho *Kronika česká* proto začíná z Písma sv. převzatým popisem stvoření světa, k němuž je připojen výklad o prvních lidech v ráji. Na počátku našich dějin uvádí Marignola mimo jiné postavu Anežky České, jež „*pohrdla císařským nebo královským sňatkem i sama sebou a stala se nejlepší napodobitelkou*

²⁹⁹ Z WEITMILE, B. K. *Kronika pražského kostela*. Kniha čtvrtá. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 240-241.

³⁰⁰ O něm jsme se zmiňovali výše. Srov. kapitulu 2.3 *Mariánské inspirace spojené s osobou císaře Karla IV.*

³⁰¹ Z RADENÍNA, P. *Kronika česká*. In *Kroniky doby Karla IV.*, kapitola XXIV, recenze I, s. 289.

³⁰² Srov. tamtéž, kapitola LXXII, recenze I, s. 360.

³⁰³ Tamtéž, kapitola XC, recenze II, s. 392.

³⁰⁴ Tamtéž, kapitola CVI, s. 412.

Panny“. Že onou „Pannou“ zde autor míní právě Marii z Nazareta, odhalují následující řádky: „*Byla nejdokonalejší láskou spojena se synem Panny po řádu svaté panny Kláry, následovnice Františka...*“³⁰⁵

Ani kronika Neplachova nic dalšího na doplnění soudobého obrazu mariánské úcty a nauky nepřináší. Výjimkou je poznámka k r. 591 (správně 590), kdy zemřel papež Řehoř: „*Ten zavedl litanie (...) a slyšel anděly zpívat antifonu Regina coeli. Vytvořil k této antifoně závěr, přidal totiž ono ora pro nobis deum.*“³⁰⁶ Jinou událost, tentokrát z českých dějin, autor uvádí k r. 1265, kdy král Přemysl Otakar pořádal „*ve svátek Očišťování Panny Marie*“ velkou hostinu při křtu své prvorozené dcery za přítomnosti tří biskupů, totiž pražského, olomouckého a bamberského:

Toho dne týž král přišel na procesí s královskou korunou na hlavě, vyslechl mši u oltáře sv. Marie v Pražském kostele a po dva dny slavil hody s řečenými biskupy a urozenými uvedených zemí v královské síni na Pražském hradě.³⁰⁷

2.10.3 Duchovní písně

Vedle náboženských spisů, k nimž zde řadíme traktátovou literaturu, spisy praktické a morální povahy, rozjímavé texty i díla historiografická, vznikaly ještě v době před působením mistra Jana Husa další skladby s mariánskými motivy. Podobně jako v případě některých skladeb určených k rozjímání i zde se jedná především o díla veršovaná, používaná k modlitbě, ať už byla určena ke zpěvu či recitaci. Na některé z nich nyní upozorníme.

³⁰⁵ MARIGNOLA, J. *Kronika česká*. II. díl, s. 457.

³⁰⁶ NEPLACH. *Stručné sepsání kroniky římské a české*. s. 534.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 545.

2.10.3.1 *Nejstarší texty*

K našim nejstarším skladbám, jež se řadí svým vznikem do doby X. – XIII. stol., patří především duchovní píseň *Hospodine, pomyluj ny*. Byla přejata do českého kulturního prostředí ze staroslověnského písennictví a mariánské motivy neobsahuje.

Podobně je tomu u písňové skladby *Svatý Václave*. Obsahovala původně tři sloky, jež vznikly nejpozději v 80. letech XIII. stol. Čtvrtá strofa, obracející se na matku Boží, byla k textu připojena téměř o jedno století později:³⁰⁸ „*Maria, matko žádúcie, tys královna všemohúcie, prosíš za ny, za křest'any, svého syna! Kristeleison!*“³⁰⁹

Do 2. poloviny XIII. stol. svým vznikem náleží i skladba *Slovo do světa stvoření*, známá též jako *Ostrovská píseň*. Text skladby ve čtyřech krátkých slokách oslavuje Boží Slovo, jež bylo sesláno vykoupit lidstvo po hříchu Evy, zvěstováno panně Marii a z ní narozeno, zrazeno, zabito a vzkříšeno. Tajemství vtělení přibližuje druhá sloka následovně: „*Dievcě dřéve porozenie / jest zvěstováno, / z Davidova pokolenie / božsky vzchováno.*“³¹⁰

2.10.3.2 *Modlitby oslavující Krista*

Základním poselstvím křesťanství je radostná zvěst o vykoupení člověka. Maria je k tomuto tajemství spásy přičleněna neobyčejně vznešeným způsobem. Stala se matkou vtěleného Slova a také „*naší matkou v řádu milosti*“.³¹¹ Na spojitost mezi Kristem, jeho matkou a církví poukazují některé eucharistické skladby, z nichž zmiňujeme tři následující:

³⁰⁸ Srov. LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 37.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 124.

³¹⁰ Tamtéž, s. 126.

³¹¹ Srov. LG, čl. 61. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 93.

Z doby kolem r. 1300³¹² pochází skladba zapsaná v latinském breviáři abatyše Kunhuty a označovaná dle toho jako *Kunhutina modlitba*.³¹³ Jedná se o skladbu podtrhující ve 152 verších úctu k eucharistickému Kristu. Ježíš tím, že zanechal církvi, své snoubence tak intenzivní památku své lásky, stále ji inspiruje ke chvále. Na ní dává Syn Boží, jak církev vyznává, účast i svým věrným: „*Daj dostojně tě vídati / i dostojně přijímati / aby mohl ty s matkú jmieti / chvály z toho i vsie světi.*“ Obdobně v závěru básně se praví: „*Daj nám s matkú tě vidúce / kraleovati v tobě jsúce / a tě v sobě viec jmajúce / v rozkoši sě kochajúce.*“³¹⁴

Jinou eucharistickou skladbou, zpívanou především o svátku Božího těla, je píseň *Jezu Kriste, šcedrý kněze*. Její původ je doložen až z konce XIV. stol., nicméně může být i starší.³¹⁵ S mariánskými motivy se setkáme např. v páté sloce této písně: „*Svatá Maří, buožie máti, / ty nám račiž spomáhati, / daj nám tvého syna znáti. / Kyrieleison!*“ Víra v mateřskou přímluvu Mariinu je vyjádřena i následovně: „*Svatá Maří, jdi před námi, / prosiec syna svého za ny, / za ny, hřiešné křesťany. / Kyrieleison!*“ Konečně na rozvoj tematiky Mariiných bolestí poukazuje následující strofa: „*Pro tvé muky i bolesti / a tvé matky pět žalostí / zbav nás smutka, daj radosti. / Kyrieleison!*“³¹⁶

Konečně zmiňme velikonoční píseň *Bouh všemohúci*, jež pochází zřejmě z 80. let XIV. stol. Přestože skladba opěvuje Kristovo velikonoční tajemství, nejsou zde opomenuty ani mariánské motivy. Čtvrtá strofa se přímo obrací na matku Boží: „*Maria žádúcie / z nebes róže stkvúcie, / pros za ny Hospodina, / svého milého syna! / Kyrieleison!*“ Maria je zmiňována i v šesté sloce skladby: „*Svaté Mařie synu, / otpusť hřiešným vinu, / Pane Jezu Kriste, / jenž si vstal zajisté! / Kyrieleison!*“³¹⁷

³¹² Z přelomu XIII. a XIV. stol. se nám dochovaly zlomky našich nejstarších legend, v této epoše též vznikla *Dalimilova kronika*.

³¹³ Srov. LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 45.

³¹⁴ Tamtéž, s. 127-129.

³¹⁵ Srov. tamtéž, s. 65.

³¹⁶ Tamtéž, s. 141-142.

³¹⁷ Tamtéž, s. 140.

2.10.3.3 Mariánské modlitby a písně

Více mariánských motivů nalezneme ve skladbách, komponovaných přímo k oslavě Bohorodičky. K rozšíření mariánského fenoménu přispěl mimo jiné vznik nového druhu duchovní písně, tzv. kantilény. Zásahu je zde třeba přičíst opět Kunhutě, abatyši svatojiřského kláštera benediktinek. Knihovna tohoto kláštera uchovává deset kantilén ze XIV. stol., z toho jednu mariánskou a tři vánoční. Zajímavou inspiraci nabízí např. píseň *Virgo parit filium*, jež rozvíjí myšlenku, že dcera porodila otce, z něhož vše pochází.³¹⁸

Za zmínku stojí též rukopis Národní a universitní knihovny *VH 11*, jenž vznikl o něco později a který skladby svatojiřského kláštera v jistém smyslu doplňuje.³¹⁹ Postava matky Boží se zde vyskytuje celkem třikrát: Ve velikonoční písni *Felici signo* jsou Marii připomenuta muka jejího Syna a ona sama je žádána o pomoc. Prosba, aby Bohorodička nepohrdala nářkem hříšníka, jemuž ze všech stran hrozí záhuba, a přispěla mu na pomoc, je formulována v mariánské skladbě *Maria triuni gerula*. Konečně třetí píseň s mariánskými motivy nese název *O Maria, mater pia*.³²⁰

Duchovní písně s mariánskými motivy bychom dále mohli objevit v rukopisu *Vyšebrodského kláštera*, pořízeného r. 1410 řádovým bratrem Přibíkem. Rukopis obsahuje na 40 písní, z nichž více než polovina zpracovává tematiku buďto mariánskou (12), nebo vánoční (12).³²¹ Oproti dosavadní tvorbě tak můžeme na začátku XV. stol. zaznamenat nárůst

³¹⁸ Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 63-64.

³¹⁹ Ve skladbách rukopisu *VH 11* bychom totiž písně s vánoční tematikou hledali marně a podobně u svatojiřských skladeb zase nenalezneme žádnou píseň velikonoční. Tamtéž, s. 65.

³²⁰ Srov. tamtéž, s. 66-67.

³²¹ K těmto skladbám patřila např. píseň *Stalat' se jest věc divná*, jejíž první strofu zde uvádíme: „*Stalat' se jese věc divná, / panna syna porodila / beze vsie strasti tělesné, / toť jest divné a nové, / divné a nové. / Izaijáš prorokoval / a Gabriel tě zvěstoval / řka: 'Zdráva, plná milosti, porodíš bez bolesti, bez bolesti.' Radujme se, veselme se / v Betlémě, malém městě / malém městě.*“ LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 151.

skladeb ve prospěch mariánské úcty, což potvrzují i skladby *rukopisu Mikuláše z Kozlí* z r. 1417.³²²

Některé skladby staročeské lyriky z přelomu XIV. a XV. stol. byly otištěny zásluhou prof. Vilikovského. Z náboženských textů obsahujících mariánské motivy uvedme především píseň *Na čest panně*, v níž se spojují témata Mariina panenství, mateřství a nanebevzetí,³²³ a dále skladby *Zdráva královno slavnosti*³²⁴ a *Pláč panny Marie*.³²⁵ Pro úplnost dodejme, že kantilény se staly velmi oblíbeným výrazem lidové zbožnosti, vždyť na počátku XVI. stol. jich můžeme napočítat více než tři sta.³²⁶

Vilikovského přehled našich duchovních lyrických skladeb z doby vrcholného středověku doplňuje J. Lehár. Jím uvedená píseň *Od císaře nebeského* z konce XIV. stol. rekapituluje především biblické náměty zvěstování a navštívení. Z 80. let tohoto věku pochází svým názvem ojedinělá skladba *Raduj se, Panno neposkvrněná*. Zabývá se tematikou Mariiných radostí, z nichž anonymní autor vypočítává především andělské zvěstování, narození Páně, Mariino ustavičné panenství a její nanebevzetí. Pro ukázkou uvádíme první dvě strofy:

Raduj se, Panno neposkvrněná, / jenž si ot anděla radost přijala, / raduj se, jenž si
Krista počala, / tváři mužské nikdy nepoznala! // Raduj se, jenž si Boha porodila,
/ porodivši, jemus se modlila, / raduj se, Maria, matko milá, / neb si po porodu
pannú ostala!³²⁷

³²² Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 67-70. Z tohoto rukopisu pochází např. skladba *Narodil se Emanuel*, z níž citujeme druhou sloku: „*Jezus malý pacholík / a Josef starý mužik; / vsadil Buoha na oslík, / jehožto jest porodila Maria. / Jest naplněno, což pověděl Gabriel, / radujmy se, veselmy se, / panna syna porodila, / toť jest byla boží milost nemalá.*“ LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 153.

³²³ Jedna z nejstarších mariánských písní českých, zachovaná již v rukopise, obsahujícím české modlitby Milíčovy. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Staročeská lyrika*, s. 131-133 a 193-194. Ukázkou z této písně viz *Příloha 4* této práce.

³²⁴ VILIKOVSKÝ, J. *Staročeská lyrika*, s. 134-136 a 194-195.

³²⁵ Téma planktu bylo v naší staré literatuře zpracováno vícekrát. Tamtéž, s. 137-138 a 196.

³²⁶ Rukopis vyšehradský z 2. poloviny XV. stol. obsahuje 140 těchto nových písní, v kancionále Franusově z r. 1505 jich napočítáme na 160. Srov. TENTÝŽ. *Písemnictví českého středověku*, s. 70-71.

³²⁷ LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 157.

V polovině XIV. stol. zřejmě vznikl staročeský překlad sekvence *Stabat mater*, připisované dlouhou dobu italskému básníkovi jménem Jacopone da Todi (+ 1306).³²⁸ V Lehárově souboru nese celý text označení *Stáše matka bolestivá*. Transkripce jedné z proseb sekvence zní následovně: „*Všech panen najkraššie panno, / prosím, bud' mi za dar dáno, / abych s tebu vždy plakal, / (...) / múk věčných bych byl zbaven, / matko božie, tebu bráněn / v den súdu poslednieho.*“³²⁹

Několik písní zde uvedených zpracovává svým způsobem původní text hymnu *Ave maris stella*. Matka Boží je zde nazývána např. jako „*dievka jedinečná*“, „*všech bludných cesta jistá*“, „*schrána božská*“, „*brána kniežčeská*“ aj.³³⁰ V písni *Ó Maria, róže stkvúcie* se tento námět objevuje taktéž: „*Mořskú tě hvězdú mnozí vykládají, / v tom tobě čest i chválu vzdávají, / za tebu bezpečenstvie mají, / obdržie vše, což žádají.*“³³¹

Jedním z nejkrásnějších projevů české duchovní lyriky středověku je *Krakovský zlomek mariánské písně*. Jeho text, doložený až z 1. třetiny XV. stol., na matku Boží vztahuje několik starozákonních předobrazů a bájných symbolů. Dvě strofy, jež zde uvádíme, představují větší polovinu dochovaného textu:

Jáz jako vinný kmen plodně / vzkvetlá dám vóni svobodně, / květ můj čest, kázn,
tichost, stud, bázn, / múdry mě miluje, ne blázn. / Jáz v Jerichu rózě vzkvetlá, / ze
všie tichosti osvetlá, / z kmene mého róženého / vzkvetl lilium, květ z květa
ctného. // Ty jsi živý oheň v divy / dán všem starým na obnovu, / fénix v tobě
vzímá sobě, / starajě sě, mladost znovu. / Tys věhlasná panna krásná, / jež
jednorožci moc vzímá: / své skvrnosti k tvé čistosti, / raduje sě, zapomíná.³³²

³²⁸ Srov. Krass, A. heslo *Stabat mater*, oddíl *Lateinische Tradition*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 262-263.

³²⁹ LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 160.

³³⁰ Tamtéž, s. 161-163.

³³¹ Tamtéž, s. 165.

³³² Tamtéž, s. 167.

Konečně zmiňme dvě skladby z Lehárova přehledu, jež pocházejí z poslední čtvrtiny XIV. stol. Už samotný jejich název (první je nadepsána *Vzdechnutí k panně Marii*, druhá podobně *Vzývání Panny Marie*) poukazuje na přesvědčení jejich skladatelů, že přímluva nebeské královny za hříšníka je zvláště mocná. Mariiny zásluhy a ctnosti jsou opěvovány mnoha rozličnými symboly. V případě druhé skladby se jedná vlastně o veršovanou litanii, z níž uvádíme několik veršů: „...*tys rozkoš bydla rajského, / tys chrám krále nebeského, / tys svatého Ducha schrána, / tys s počátku přichystaná / sieň svaté Trojice slavná, / tys královna svých sluh správná...*“³³³

2.11 Dílčí hodnocení mariánského fenoménu v době předhusitské

Pokusili jsme se představit některé texty s mariánskou tematikou, jak se objevovaly v předhusitské době. Uvědomujeme si, že okruh autorů a mariánských ctitelů, jež přispěli k rozšíření mariánského fenoménu na naší domácí půdě, by bylo možno obohatit o mnoho dalších jmen. K tomuto okruhu by jistě patřil olomoucký biskup Jan ze Středy, univerzitní mistr Štěpán Páleč z Rakovníka, Husův současník mistr Ondřej z Brodu, převor Štěpán z kartuziánského kláštera v Dolanech u Olomouce a mnozí další. Nemůžeme zřejmě počítat s tím, že mariánská tematika bude u těchto osobností zaujímat centrální prostor jejich tvorby, nicméně k širšímu pohledu na žitou mariologii doby vrcholného a pozdního středověku a tím i k prohloubení našich dosavadních závěrů by nás její analýza přivést mohla.

Jaký je ale obraz našeho dosavadního zkoumání? Mariánská tematika dosud uvedených skladeb navazuje na předchozí vývoj, který

³³³ LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*, s. 167.

přinesl vyjasnění pravdy o panenství a mateřství Bohorodičky.³³⁴ Že je Maria z Nazareta ustavičnou pannou, výslovně nepopírá již žádný z výše představovaných autorů. Mariino Boží mateřství, potvrzené r. 431 koncilem v Efezu, je nejen obhajováno, ale dále rozvíjeno. Zatímco předchozí období se soustřeďovalo spíše na Mariinu úlohu při vtělení, je v předhusitské epoše víc kladen důraz na její mateřskou přítomnost při Kristově velikonoční oběti.

Rozvíjí se kult bolestí panny Marie, jak dokládá např. dílo Alberta Pražského *Scala celi* z 2. poloviny XIV. stol. Ve prospěch tohoto kultu jednoznačně mluví i rychlé rozšíření skladby *Stabat mater* a její staročeský překlad. Úlohu matky Boží na Kalvárii se snaží postihnout i rozmanité plankty (pláče), jež do našeho prostředí uvedl mistr Kolda z Koldic.

K věření je lidu dále předkládána pravda o nanebevzetí Bohorodičky. Otázka, zda byla Maria vzata do nebe s duší i tělem či bez něj, je přitom stále otevřená: někteří autoři tělesný aspekt Mariina nanebevzetí neobhajují, jako např. mistr Matěj z Janova. Matka Boží je nicméně označována za nebeskou královnu a křesťané jsou skrze různé skladby a písně vyzýváni, aby se k ní utíkali o pomoc a přímluvu.³³⁵

Z výše uvedených textů rovněž vysvítá, že ani o Mariině svatosti není mezi našimi autory pochyb. Např. mistr Stanislav ze Znojma je přesvědčen, že matka Boží byla posvěcena více než kterýkoliv jiný tvor a že její svatost je mimořádná. Jinou otázkou je, odkdy tuto Mariinu výsadu datovat: byla Maria z Nazareta posvěcena před svým narozením nebo až po něm? A pokud před ním – bylo to hned po početí či někdy později? Spory makulistů a imakulistů naší oblast zasáhly spíše okrajově. Lze je částečně demonstrovat na díle mistra Vojtěcha Raňkova z Ježova, ovlivněného především jeho studii na pařížské Sorbonně.

³³⁴ Na Západě k tomuto vyjasnění velkou měrou přispěli především sv. Ambrož a sv. Augustin. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 43-44.

³³⁵ Za všechny skladby tohoto druhu zde uvedme především Levštejnovo dílo *Svaté Mařie s nebes chvála* z poloviny XIV. stol. Viz *Příloha 4* této práce.

Rozvoj mariánského fenoménu by byl samozřejmě nemyslitelný bez hluboké křesťanské zbožnosti. Nebyly to ovšem pouze široké vrstvy obyvatel, jimž byla tato zbožnost a tím i mariánská úcta vštěpována.³³⁶ Významnou roli zde sehrál i císař a český král Karel IV., jehož zbožnost měla jednoznačně vliv i na další členy jeho dvora.

K autorům doby předhusitské patří z hlediska chronologie i postava prvního pražského arcibiskupa, Arnošta z Pardubic, a dále osobnost Jana z Jenštejna, jenž byl Arnoštovým nástupcem v arcibiskupském úřadě. Mariánské dimenzi jejich křesťanského způsobu života budeme nyní věnovat samostatné kapitoly.

³³⁶ „Zvláště od Efeského sněmu podivuhodně vzrostla úcta Božího lidu k Marii a projevovala se uctíváním, láskou, vzýváním a následováním...“ LG, čl. 66. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 95-96.

3 MARIÁNSKÉ MOTIVY V ŽIVOTĚ A DÍLE ARNOŠTA Z PARDUBIC

V následující kapitole se pokusíme přiblížit mariánskou úctu a nauku, jak se projevovala v životě a díle prvního pražského arcibiskupa, Arnošta z Pardubic. Celé pojednání zahájíme stručnou charakteristikou dobových poměrů ve XIV. stol., jež částečně doplní informace uvedené v předchozí kapitole. Poté představíme životní příběh prvního pražského arcibiskupa. Pokusíme se též přiblížit mariánský profil tohoto našeho autora. Hodnocením Arnoštovy mariologie kapitolu uzavřeme.

3.1 Dobové poměry ve XIV. stol.

Politické i kulturní aktivity Lucemburků, především za Karla IV., vedly k větší otevřenosti našich zemí vůči západní a jižní Evropě.³³⁷ Jednotlivé země lucemburského soustátí byly díky Karlovým politickým a diplomatickým schopnostem spojeny v celek označovaný jako „Koruna království českého“.

Již od XIII. stol. vytvářely síť společenských vazeb v našich zemích především čtyři skupiny obyvatel: duchovenstvo, šlechta, měšťanstvo a rolnictvo. Vedle toho zde existovala celá řada lidí, kteří stáli na okraji společnosti: živili se příležitostnou prací nebo vůbec nepracovali.³³⁸ Pro většinu obyvatelstva byl život v době XIV. stol. nesmírně těžký. Úmrtnost a bídu, které zapříčinila velká neúroda na počátku tohoto věku,³³⁹ si lidé sami

³³⁷ Nejvýrazněji to můžeme deklarovat na případě pražské univerzity, která přispěla k formování myšlenkového obzoru inteligence a zároveň vedla k navýšení počtu vzdělaných osob v zemi. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b, s. 7.

³³⁸ Nalezli bychom zde např. potulné umělce, muzikanty, mobilní námezdní dělníky aj. Srov. tamtéž, s. 28 n.

³³⁹ Neúroda a z ní pocházející hlad trval po celou jednu generaci. Jejich následkem byla velká úmrtnost, která místy způsobila vyhlazení celých krajů. Morová rána, nazývaná „černá smrt“, byla výmluvným komentářem tohoto hladu. Postižené kraje Evropy, do níž se epidemie přenesla r. 1348 ze

ještě zvětšovali různými válečnými konflikty. Hlavním důvodem četných povstání proti vrchnosti bylo nemilosrdné zdaňování poddaných. Kromě toho z r. 1340 je doložena první křížová výprava proti kacírům u nás: konkrétně šlo o sektu valdenských v jižních Čechách, kde mělo toto kacířské hnutí četné stoupence.³⁴⁰

S tím, jak se zvyšovala kulturní a vědecká úroveň života,³⁴¹ docházelo k určitému uvolnění mravnosti. Hluboké rozdělení společnosti na chudé a bohaté³⁴² k tomuto uvolnění nezanedbatelným způsobem přispělo. Náboženský život byl přesto velmi bohatý: v jeho středu stála hlavně modlitba, mše sv. a přijímání svátostí.³⁴³ V Čechách se lidová zbožnost projevovala také velkou úctou ke svatým a k panně Marii.³⁴⁴

Socha madony s dítětem Ježíšem nechyběla v této době snad v žádném kostele, neboť názorně demonstrovala jeden ze základů křesťanské víry – vtělení. Starší typ trůnicí madony (tzv. „trůn moudrosti“) začal být od 2. poloviny XIII. stol. nahrazován monumentální stojící figurou.³⁴⁵ Ve XIV. stol. se objevil další sochařský typ – pieta³⁴⁶ a rovněž z této doby pochází skupina stylově příbuzných dřevěných soch, jejichž

Středního Východu, ztratily jen v prvních třech letech moru polovinu obyvatelstva. Srov. POLC, J. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 10-11.

³⁴⁰ V otevřené vzpouře r. 1338 se na stranu valdenských připojily široké vrstvy poddaného obyvatelstva, nespokojené se sociálními podmínkami. Zatčených bylo tolik, že vězení nedostačovala, ještě v letech 1341 a 1346 papežové žádali české pány, aby dali k dispozici své žaláře. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 181.

³⁴¹ Zásahu na tom měl především Karel IV., který učinil z Prahy centrum své říše.

³⁴² To podle očitých svědků nejen přetrvávalo, ale stále se prohlubovalo. Srov. Sociální nauka Jana z Jenštejna. In POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 260.

³⁴³ „Hlavní modlitební formulí jest Otče náš, jehož český text Arnošt z Pardubic úředně předepisuje, přidává se i Pozdravení andělské. Jako modlitebních formulí používá se také Apoštolského vyznání víry a Desatera; oblíbené jsou pouti a četná procesí. Budují se mnohé chrámy a věřící se účastní i slavností církevního roku. Svátost smíření a oltářní jsou přijímány ne toliko jednou v roce, ale podle staršího zákona třikrát.“ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 2-3.

³⁴⁴ Horlivý ctitel mariánský, arcibiskup Arnošt z Pardubic, i jeho nástupci povzbuzovali věřící lid k úctě církevními milostmi. Arcibiskup Jan Očko z Vlašimi vyhlásil r. 1374 odpustky 40 dní pro ty, kdo se při zvonění „ad Ave Maria“ pomodlí kleče třikrát Zdravas, a r. 1377 stejné odpustky těm, kdo k počtě Navštívení recitují chvalozpěv Magnificat. Arcibiskup Jenštejn nabídl r. 1381 odpustky těm, kteří pokleknou, kdykoli se při bohoslužbách vysloví jméno Ježíše Krista či panny Marie. Srov. tamtéž, s. 6.

³⁴⁵ Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b, s. 220. Příkladem takovéto figury může být např. Madona z Rouchovan. Viz Příloha 2 této práce.

³⁴⁶ Srov. SCHAWÉ, M. heslo Pieta, oddíl Werke des Mittelalters. In *Marienlexikon V*, s. 219-221.

autorství bývá spojováno se jménem „Mistra Michelské madony“.³⁴⁷ Větší pozornost by si právem zasloužil též soubor českých deskových obrazů 2. poloviny XIV. stol.,³⁴⁸ jakož i díla dalších umělců české provenience, označovaná jako „Krásné madony“.³⁴⁹ Na tomto místě pouze odkazujeme na příslušnou literaturu.³⁵⁰

3.2 Život Arnošta z Pardubic

Arnošt z Pardubic se narodil pravděpodobně někdy kolem r. 1300 v Kladsku.³⁵¹ Jeho otec jej dal nejprve zapsat do farní školy v Kladsku, poté mladý Arnošt odešel za vzděláním do Broumova a do Prahy. Plných čtrnáct let pak strávil na studiích církevního práva v Boloni a Padově a nějakou dobu také v Avignonu u papežské kurie, kde získal první zkušenosti s diplomacii.³⁵²

Po svém návratu do Čech po r. 1339 se stal Arnošt nejprve kanovníkem a poté děkanem kapituly u svatého Víta v Praze. V roce 1343 jej papež Kliment VI. jmenoval pražským biskupem. Krátce nato svolal Arnošt svou první diecézní synodu.³⁵³ Následujícího roku bylo pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství a tím vyvázáno z církevní podřízenosti arcibiskupství v Mohuči. Prvním arcibiskupem se stal dosavadní pražský biskup.

³⁴⁷ Tomuto anonymnímu sochaři, působícímu v našich zemích v 1. polovině XIV. stol., a jeho škole je připisováno kromě jiného vytvoření pěti madon: *Madona znojemská*, *Madona z Hrušek*, *Madona z Hrabové*, *Madona na Ivu z Klosterneuburgu* a konečně *Madona z Dýšiny*. Srov. <http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/zprava/863598> [vlozeno 23.3.2011, cit. 1.9.2011].

³⁴⁸ K nejvýznamnějším z nich patří devět desek tzv. *Vyšebrodského oltáře*. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.b, s. 230 n.

³⁴⁹ Srov. TSCHOCHNER, F. heslo *Schöne Madonnen*. In *Marienlexikon VI*, s. 47-48.

³⁵⁰ Např. monografie STAŇKOVSKÝ, B. K. *Staročeské madony*. Šumperk: nákladem Baarovy společnosti pro poznání Chodska a jeho zvelebování se sídlem v Domažlicích, 1947. 80 s.; BARTLOVÁ, M. *Poctivé obrazy. Deskové malířství v Čechách a na Moravě 1400-1460*. Praha: Argo, 2001. 496 s. ISBN 80-7203-365-4; FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*. Praha: Academia, 2006. 679 s. ISBN 80-200-1399-7 aj.

³⁵¹ Místo Arnoštova narození se dá zjistit pouze přibližně. Kladsko bylo totiž nejen město, ale tento název se zahrnoval i celé území, později země či hrabství, a bylo zde hradů více.

³⁵² Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 12-34.

³⁵³ Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 284-285.

Ve své nové funkci se Arnošt dále zaměřoval na správu diecéze, jako první z králových rádců však také zasahoval do veřejných záležitostí státu. Dne 7. září r. 1347 vykonal korunovační obřad, jímž se Karel Lucemburský stal českým králem.³⁵⁴

Když r. 1348 Karel IV. ohlásil svůj úmysl založit univerzitu a současně založit Nové Město pražské, byl to především pražský metropolita, kdo byl nápomocen těmto královým snahám: Arnošt z Pardubic se např. postaral o udržování některých profesorů teologické a právnické fakulty, vypisoval sbírky na hmotné zajištění univerzity, r. 1360 jako kancléř zmíněné univerzity sestavil statuta pro její fungování s názvem *Ordinationes Arnesti*.³⁵⁵ Obdobně když v Novém Městě pražském nechal Karel IV. postavit dva nové kostely, arcibiskup je povýšil na kostely farní a přičinil se o to, aby fary zmíněných kostelů připadly řádu *Křižovníků s červenou hvězdou*, a to jako náhrada za ztracené pozemky při zakládání Nového Města pražského.³⁵⁶

Arnoštova spolupráce s královským dvorem je patrná i při dalším stavebním počínu Karla IV., totiž při budování Karlštejna. V roce 1357 zde arcibiskup vysvětil kapli panny Marie, která se měla stát sídlem nové kapituly.³⁵⁷ Když se o rok později dostali do Čech Arnoštovou zásluhou příslušníci řádu servitů (oficiálně *Servi Beatissimae Virginis Mariae*), Karel IV. jim na popud pražského arcibiskupa v r. 1360 nechal postavit pod Vyšehradem kostel a klášter.³⁵⁸

Mimořádnou důvěru k politickým schopnostem prvního pražského arcibiskupa projevil Karel IV. tím, že při svém návratu z Itálie ustanovil Arnošta v Toskánsku svým místodržícím, podobně jako již nedlouho před

³⁵⁴ V této souvislosti je vhodné zmínit, že již předchozího roku pražský arcibiskup dosáhl v Avignonu schválení Karlovy volby za římského krále a jednal též o možnosti jeho korunovace na císaře. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 198.

³⁵⁵ Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 56-59.

³⁵⁶ Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 390.

³⁵⁷ Kapitulu potvrdil z arcibiskupské moci dne 1. října 1357. Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 62.

³⁵⁸ Srov. FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, s. 204.

tím r. 1354 byl Arnošt od Karla ustanoven po dobu jeho nepřítomnosti za místodržícího a správce v Čechách.³⁵⁹

Podpora stavitelské činnosti ze strany Arnoštovy se prosadila i ve Slezsku, především v samotném Kladsku. Zde byl založen r. 1352 klášter augustiniánů, zvaný též *Mons sanctae Mariae*, a špitál. S životem pražského arcibiskupa byla spjata i výstavba farního kostela v Kladsku, tedy chrámu, který si Arnošt vybral za místo svého posledního odpočinku.³⁶⁰

V r. 1362 zemřel papež Inocenc VI. a za jeho nástupce byl některými kardinály navrhován právě pražský arcibiskup, ač sám nebyl kardinálem. Po celý rok 1363 jakož i začátkem roku následujícího pobýval pak Arnošt souvisle v Praze, popř. v okolí tohoto sídelního města. V květnu r. 1364 přijel za císařem do Budyšina, aby zde předsedal svatodušním bohoslužbám. Ihned po nich jej ale zachvátila „zimnice“ a musel ulehnout. Již delší čas zesláblý arcibiskup zvládl ještě převoz na svůj hrad do Roudnice, zde ovšem dne 30. června zemřel.³⁶¹ Byl pochován ve farním kostele Nanebevzetí panny Marie v Kladsku, jak si přál. Císař Karel IV. v něm ztratil svého nejlepšího přítele a rádce.

3.3 Mariánská úcta v životě a díle Arnošta z Pardubic

Celá doba, do níž spadá životní příběh Arnošta z Pardubic, již od sklonku XIII. stol. počínaje, byla prosycena silnou mariánskou úctou a zbožností.³⁶² Matce Boží byly zasvěcovány nové chrámy, svůj vliv uplatňovaly také mnohé řády, jejichž hlavním úkolem bylo šířit mariánskou úctu: cisterciáci, karmelitáni či servité.³⁶³

³⁵⁹ CHALOUPECKÝ, V. *Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský*, s. 64.

³⁶⁰ KUTHAN, J. Arcibiskup Arnošt z Pardubic jako stavebník. In *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost – okruh – svědectví. Postać – środowisko – dziedzictwo*, s. 181.

³⁶¹ Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 101.

³⁶² Právě v této době se začalo slavit několik nových mariánských svátků, jako např. svátek Neposkvrněného početí panny Marie v Anglii nebo svátek Navštívení panny Marie u nás.

³⁶³ Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 195.

Ovšem ani velký rozkvět církevních obřadů, ani vysoká účast lidu na slavení bohoslužeb nám ještě neumožní správně postihnout, jak hluboká sama zbožnost jednotlivců a nižších vrstev společnosti skutečně byla. Bohorodička byla věřícími ceněna především pro sílu své přimluvy u Boha v různých životních potřebách – v neštěstí, při nemoci či na prahu smrti. Zároveň se však lidé utíkali k zařikáváním a kouzlům, jež se ani přes časté zákazy nedařilo z jejich života odstranit.³⁶⁴

Již z předchozích odstavců jsme mohli vysledovat, že první pražský arcibiskup projevoval matce Boží velkou oddanost a úctou.³⁶⁵ Nyní se dostáváme k vlastním projevům této Arnoštiny úcty.

3.3.1 Arnoštova mariánská úcta a jeho umělecká tvorba

První pražský arcibiskup projevoval značné mecenášské aktivity.³⁶⁶ Na prvním místě je zde nutno zmínit deskový obraz tzv. *Madony kladské*.³⁶⁷ Rovněž deskový obraz *Madony strahovské* byl objednan Arnoštem z Pardubic, nebo alespoň vznikl v téže malířské dílně, která pro něj pracovala. A do třetice to byl patrně opět pražský arcibiskup, kdo do Prahy z Boloně přivezl obraz panny Marie, jenž stál na počátku vývoje typu *Krumlovské krásné madony*.³⁶⁸

³⁶⁴ Provinciální statuta Arnošta z Pardubic magii rovněž zakazují. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b, s. 88.

³⁶⁵ Jedním z mnoha dokladů tohoto tvrzení je skutečnost, že při zasvěcení pražské katedrály staví Arnošt proti starší tradici na první místo pannu Marii a vedle ní teprve české světky. Hlavní oltář ve zmíněné katedrále byl r. 1344 zasvěcen panně Marii. R. 1365 byla katedrála vysvěcena znovu a tentokrát v ní byly dva hlavní oltáře, zasvěcené panně Marii a sv. Vítu. Srov. CHALOUPECKÝ, V. *Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský*, s. 40-41.

³⁶⁶ Jeho nejdůležitějšími pomocníky a stoupenci v tomto směru se stali augustiniánští kanovníci, jimž nechal Arnošt zřídit čtyři nové kanonie. Srov. FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, s. 180.

³⁶⁷ Na tomto obraze je znázorněna klečící postava arcibiskupa, jehož mitra a berla jsou položeny u nohou madony. Ta sedí s Ježíškem na trůně jako nebeská královna s žezlem a jablkem. Její trůn obklopují andělé: dva z nich ukazují nebeské královně na ubohou zem, za níž se ona přimlouvá, další dva andělé okušují kadidlem, což je symbol zbožných modliteb, a konečně dva nejvýše sedící andělé rozprostírají nad trůnem baldachýn. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 470. Viz též Příloha 5 této práce.

³⁶⁸ Srov. FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, s. 179-180.

Za umělecké dílo prvního řádu lze označit i sochu *Madony s Ježíškem, který chová ptáčka*.³⁶⁹ Socha se nachází ve farním kladském kostele a je dosti pravděpodobné, že byla objednána jak k počtě Bohorodičky, tak současně i na připomínku mariánského zázraku, který v Kladsku Arnošt z Pardubic zažil.³⁷⁰

Arcibiskup podporoval i vznik unikátních rukopisných liturgických knih s četnými barevnými iluminacemi pro pražskou katedrálu a pro klášterní kostely v Roudnici a Kladsku.³⁷¹ Pro svou osobní potřebu si u císařské umělecké dílny objednal rukopis zvaný *Orationale Arnesti*. Připomeňme také, že pozoruhodným dílem, spojovaným po dlouhou dobu s jeho osobou, je ilustrovaný rukopis mariánských chvalozpěvů zvaný *Mariale Arnesti*.³⁷²

Arnoštova podpora umění, zvláště objednávky uměleckých děl s mariánskou tematikou, musela být značně rozsáhlá.³⁷³ To dokládají i rozšiřované pověsti o tom, že on sám byl tvůrcem soch panny Marie.³⁷⁴

³⁶⁹ Fascinující je vnitřní síla, která z ní vyzařuje a která nemůže nepřipomenout vlastnosti parléřovské architektury. Srov. KUTHAN, J. Arcibiskup Arnošt z Pardubic jako stavebník. In *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost – okruh – svědectví. Postać – środowisko – dziedzictwo*, s. 188-189.

³⁷⁰ Srov. podkapitola 3.3.3 této práce.

³⁷¹ Od r. 1363 se pracovalo v jeho dílně na velkém antifonáři, graduálu, sekvencionáři a mešním ordináriu. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 469. Tak např. Arnoštův sekvencionář obsahuje na sto sekvencí, z nichž nejméně sedm je jinde nedoložených – tři z nich jsou sekvence mariánské. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*, s. 53.

³⁷² Rukopis obsahuje básně málo známého florentského minority a autora hymnů jménem Servasanto da Faenza. Srov. FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, s. 179. Stejným názvem bývá ale označován i opis jiného rukopisu z Arnoštovy doby, totiž díla *Laus Mariae* kartuziána Konráda z Heimburku. Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 246.

³⁷³ Např. kronikář Beneš Krabice z Weitmile píše o prvním pražském arcibiskupovi, že žádal několikrát papeže o souhlas k odstoupení ze svého úřadu. Přestože zůstal nevyslyšen, „...na znamení svého zmíněného přání byl zobrazován, jak klečí na zemi před obrazy Boha nebo svaté Panny, které kdysi dával malovat na oknech a jiných barevných kresbách, a u jeho nohou byly zobrazovány všechny arcibiskupské insignie, jako by se jich zřekl a odmítl je kvůli Bohu.“ Z WEITMILE, B. K. *Kronika pražského kostela*. Kniha čtvrtá. In *Kroniky doby Karla IV.*, s. 235.

³⁷⁴ Srov. FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*, s. 180.

3.3.2 Arnošty poznámky ke knize zvané „Apiarius“

Autorem *Knihy o včelách (Liber de apibus)* byl Tomáš z Chantimpré, žák sv. Alberta Velikého, od r. 1217 člen řádu augustiniánských kanovníků.³⁷⁵ Celá kniha je rozdělena na 87 kapitol, zmínky o Matce Boží se však nacházejí pouze na několika málo místech. Arnošt ale tato místa vždy pečlivě opatřil svým komentářem.

Např. ve 42. kapitole uvádí Tomáš z Chantimpré pannu Marii mezi ostatními jinými světci jako příklad ctnostného života, Arnošt se naproti tomu jmenovitě zmiňuje pouze o „*blahoslavené Panně Marii*“.³⁷⁶ Z této zmínky je patrné, že si Arnošt z Pardubic cenil matky Boží nesrovnatelně více než ostatních světců.

Obdobně k 50. kapitole zmíněného spisu pojednávající o vlastnostech včel pražský arcibiskup poznamenává: „*Šťastná Maria pro zvláštní ctnosti, jež mají podobu v životě včel, a proto se přirovnává k včele.*“ Přirovnání vychází z dobového názoru, dle něhož včelám udělila příroda znak všech ctností, zatímco u jiných živočichů je možno objevit tyto ctnosti rozptýleně. Arnošt se tedy kloní k názoru, že v osobě Bohorodičky jsou soustředěny všechny ctnosti a že je proto po Ježíši Kristu nejdokonalejším vzorem svatosti i každé jednotlivé ctnosti zvlášť.

Jako důležitá se jeví kapitola s číslem 56. V ní se hovoří o Mariině panenské neporušenosti a Arnoštova poznámka nás zde upozorňuje na to, že před vyvolením matky Boží, tedy v době starozákonní, nebylo panenství doporučováno.³⁷⁷ O velké vážnosti tohoto stavu svědčí převzaté Arnoštovo tvrzení, že Kristus byl před svým vtělením přísný a teprve v panenském lůně Mariině se stal tichým a pokorným beránkem, který snímá hříchy

³⁷⁵ Arnošt z Pardubic si oblíbil toto dílo jednak proto, že sám byl vnímavým pozorovatelem přírody, jednak proto, že autor se mu zamlouval svými morálními a asketickými aplikacemi na neúnavnou práci a pílí včel. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 212-213.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 234.

³⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 238.

světa.³⁷⁸ Jistě s tímto názorem můžeme polemizovat, vždyť právě úmysl Boha spasit lidstvo a zachránit celý svět od hříchu vedl ke vtělení, tedy právě láska a mírnost vedla Božího Syna k tomu, že se stal člověkem, podobným nám ve všem kromě hříchu.³⁷⁹

Nesmíme zapomínat, z jakých poměrů Arnoštova mariánská spiritualita vyrůstala. V procesu utváření středověkého člověka hrála postava matky Boží nezastupitelnou roli.³⁸⁰ Maria byla ve středověku běžně označována jako královna všech ctností či jako prostřednice.³⁸¹ Navíc je nutno brát v potaz povahové rysy Arnoštiny osobnosti: Byl více nakloněn k praktické činnosti než k teoretickému promýšlení věcí.

Ani zde se proto Arnošt ve svém myšlení nepouští na rovinu spekulace, místo toho se obrací na matku Boží s prosbou: „*Panno, svatá Maria, dej mi opravdové vyznání hříchů!*“ Ukazuje tak, že ze strany člověka je základní podmínkou pro život s Bohem čisté srdce. Tím, že se utíká právě k Marii, dotvrzuje pražský arcibiskup přednostní postavení matky Boží v díle spásy. Zároveň je zde opětovně vyzdvížena příkladnost Mariiných ctností, konkrétně ctnosti čistoty.

Svůj souhlas víry připojuje Arnošt i k pravdě o Mariině nanebevzetí s tělem i duší. V jeho poznámce k 81. části „Knihy o včelách“ výslovně čteme: „*Všecka těla se obrátí v prach s výjimkou těla Kristova a Panny Marie.*“³⁸² Arnošt v tomto ohledu předjímá konečný úsudek všeobecné církve, která dospěla r. 1950 ke slavnostnímu prohlášení této pravdy za článek víry.³⁸³

³⁷⁸ V tomto smyslu ukazuje na Kristovu mírnost mytologický obraz jednorožce, který prý byl ve své divokosti zkrocen právě panenskou čistotou. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 240.

³⁷⁹ Srov. např. Žid 4,15.

³⁸⁰ Její úlohu snad nejlépe pochopil sv. Bonaventura a vyjádřil ji následovně: „Osoba matky stojí nekonečně hluboko pod osobou Syna; když však odstraníš matku, odstraníš i vtělené Slovo.“ Srov. BEINERT, W., PETRI, H. *Handbuch der Marienkunde*, s. 190.

³⁸¹ O rozšíření a správné chápání tohoto titulu vzhledem k Marii se zasloužil ve XII. stol. významný teolog cisterciáckého řádu, sv. Bernard z Clairvaux. Srov. tamtéž, s. 168.

³⁸² Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 248.

³⁸³ Už sv. Albert Veliký, aby doložil tuto pravdu, shromáždil různé argumenty, které se opírají o Písmo, tradované výroky, liturgii, teologickou vědu a nakonec uzavírá: „Z těchto i mnoha dalších dokladů a autorit jasně plyne, že blažená Matka Boží byla s duší i tělem povýšena nad kůry andělů.“

Na pokračující úlohu matky Boží v životě církve pak odkazuje ve stejné kapitole poznámka o Mariině přímluvě. Je zde zmíněno, že na základě přímluv svatých a především panny Marie byly vysvobozeny některé duše z očištění a došlo k mnoha obrácením. Jak ještě uvidíme, Arnošt sám nám v tomto směru má co říci.

3.3.3 Spisek *De gaudio et pulchritudine celestis patriae*

Stejný styl vyjadřování, jaký se objevuje v Arnoštových poznámkách k „Apiariu,“ můžeme nalézt v jeho glosách k dalšímu dílu. To nese název *O radosti a kráse nebeské vlasti* a první pražský arcibiskup zde projevuje svou úctu k Matce Boží krátkými modlitbami a předsevzetími. Tak říká např.: „...almužny chci udíleti a blahoslavenou Pannu často pozdravím, kéž se slzami přicházím ke zpovědi a od d'ábla jsem vysvobozen skrze Marii.“³⁸⁴

Je nade vší pochybnost, že podobně jako sv. Irenej i pražský arcibiskup vnímá matku Boží jako tu, na níž se vyplnil Boží příslib v ráji.³⁸⁵ I další Arnoštova slova se ubírají tímto směrem: „Abych se uvaroval hříchu, potupy a zármutku, uteku se k Marii, d'ábly nechci zaklínati a Marii, jež mně tak věrně přispěla ku pomoci, budu vždy uctívati.“³⁸⁶

O jakém přispění zde arcibiskup mluví? Pro porozumění se musíme vrátit k zázračnému vidění, jež Arnošt prožil jako malý chlapec v Kladsku. Jednou se při zpěvu Magnificat nebo následující antifony (snad *Salve Regina*) podíval na sošku (obraz) madony na oltáři a viděl, že panna Maria od něho hněvivě odvrátila tvář. Polekaný chlapec začal madonu prosit, aby na něho opět pohlédla, a když viděl, že ta neochotně tvář k němu obrací, stručně poděkoval a s ostatními chlapci z kostela odešel. O tomto svém

Věříme, že je to naprosto jisté.“ Srov. „Munificentissimus Deus,“ čl. 30. In POSPÍŠIL, C. V. *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, s. 56.

³⁸⁴ VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 254.

³⁸⁵ Maria je působením Boží milosti takovou bytostí, jakou chtěl Bůh z člověka od počátku mít; zlý duch si ji nikdy nepodmanil. I tak je možno chápat slova o nepřátelství v Gn 3,15.

³⁸⁶ VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 254.

vidění neřekl tehdejší žák kladské farní školy johanitů nikomu, ale po letech – již jako arcibiskup – celou příhodu vypsál a vylíčil, přičemž si toto znamení vyložil jako výzvu ke změně stylu svého života.³⁸⁷

Z uvedeného úryvku je zřejmé, že Arnošt z Pardubic připisoval Marii své duchovní obrození. To dokládají i další jeho poznámky, v nichž si umiňuje, že bude z úcty k matce Boží neustále šeptat Ave Maria,³⁸⁸ že bude horlivý při mariánských hodinkách³⁸⁹ nebo že se bude ke cti panny Marie v sobotu postit.³⁹⁰ Opět v jiné poznámce říká: „*Obraz Panny Marie chci zdobiti.*“³⁹¹ Jak jsme viděli, pražský arcibiskup skutečně objednával mnohá umělecká díla, především ta s mariánskou tematikou. Jeho mariánská úcta byla tedy žitá, Arnošt se jí snažil uvádět do praktického života. Tím nám ukazuje, že přínosem může být pouze taková víra a mariánská úcta, která uchová spojení hlásané pravdy s praxí. Ortodoxie a ortopraxe se musejí perichoreticky prostupovat i v oblasti mariologie.³⁹²

Mariánská úcta, jak ji vnímal a prožíval Arnošt z Pardubic, nebyla v ničem na překážku jeho úctě eucharistické: „*Žádná hrůza mne nemá brániti, abych se nepřiblížil k tělu Kristovu a toto uctivě a zbožně nepožíval a aspoň jeden Otčenáš se Zdrávas ke cti Těla Kristova se nepomodlil...*“³⁹³

Modlitbou Zdrávas Maria bylo tedy možné uctívat eucharistického Krista a první pražský arcibiskup tento způsob často realizoval. Spojení úcty k matce Boží s onou prokazovanou Ježíši Kristu, Božimu Synu také dokumentují všechna zobrazení, která jsou Arnoštovi připisována, ať už se jedná o obrazy madony s dítětem, dvoustranný kříž s Kristem a Marií či jiná díla. Úcta, kterou náš autor Bohorodiče projevovat, nebyla nijak izolována

³⁸⁷ Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, s. 234-235.

³⁸⁸ „...nebudu-li moci nic jiného říkat ani se ničemu naučiti, pak ať aspoň v myšlenkách podržím ono květnaté a zlaté Ave Maria.“ VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 255.

³⁸⁹ Ty představovaly tzv. dodatkové oficium, jež bylo používáno v cisterciáckém a kartuziánském řádu a proniklo i do římského officia. Četné rukopisy ze XIV. a XV. stol. ukazují, že toto mariánské oficium spolu s hodinkami za zemřelé vytvořilo zvláštní druh laického breviáře. Srov. tamtéž, s. 579-580, pozn. 48.

³⁹⁰ „Jako němý budu mlčeti a z úcty k Marii na nebe vzaté budu se postiti.“ Tamtéž, s. 255.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Hermeneutika mystéria*, s. 128.

³⁹³ VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 255.

od úcty ke Kristu, Bohu.³⁹⁴ Naopak, důležitým aspektem mariánské úcty Arnošta z Pardubic bylo její napojení na hlavní zdroj křesťanské víry a zbožnosti, na osobu Vykupitele Ježíš Krista.³⁹⁵

3.3.4 Žaltář *Mariale Arnesti*

Arnoštu z Pardubic byl po dlouhou dobu připisován i soubor mariánských rozjímání a úvah, tzv. *Mariale Arnesti*. Jedná se o jakýsi žaltář, který ve 150 rozjímáních opěvuje matku Boží a nabízí výklad jejích jmen. Celý soubor připravil k tisku r. 1651 Bohuslav Balbín. Právě on označil Arnošta za autora zmíněného díla.³⁹⁶ Tím se také vysvětluje, proč v nejstarších životopisech prvního pražského arcibiskupa³⁹⁷ nenacházíme o *Mariale Arnesti* žádné zmínky.

Proti mínění, že Arnošt z Pardubic sepsal žaltář mariánských rozjímání a že tak učinil v příbramském hradu před sochou panny Marie uctívané dnes na Svaté Hoře,³⁹⁸ nebyla z katolické strany vznášena dlouhou dobu žádná vážnější námitka.³⁹⁹ Balbín přitom uvádí i pádné argumenty mluvící v neprospěch Arnoštova autorství zmíněného *Mariale*.⁴⁰⁰ Zároveň však ponechává na čtenáři, aby se přiklonil k mínění, které je mu bližší.

³⁹⁴ Když se arcibiskup ve vzpomínkách vrací ke svému Vidění, které prožil jako mladý chlapec v kladské škole, poznamenává, že madona od něj tehdy hněvivě odvrátila tvář, zatímco dítě Ježíš, které držela na ruce, se i nadále na něj laskavě dívalo. Proto také Arnošt prosí Boha, aby směl spatřit Ježíše v podobě dítěte. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 254.

³⁹⁵ Na rovině věroučné přiřadil mariologii ke christologii jako první sv. Albert Veliký někdy kolem r. 1280. Tím byla potvrzena i legitimita takové mariánské úcty a zbožnosti, která neodděluje osobu matky Boží od Vykupitele. Srov. BEINERT, W., PETRI, H. *Handbuch der Marienkunde*, s. 168.

³⁹⁶ Opakovaně tak učinil r. 1664, kdy vydal Arnoštův oslavný životopis Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 519.

³⁹⁷ První dva životopisy byly sepsány krátce po Arnoštově smrti. Počátkem XVI. stol. vznikl životopis třetí, kanonizační, a to z pera Valentína Krautwalda. Srov. HLEDÍKOVÁ, Z. *Osobnost Arnošta z Pardubic*. In *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost – okruh – svědectví. Postać – środowisko – dziedzictwo*, s. 23 n.

³⁹⁸ Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 538.

³⁹⁹ V českém překladu a výtahu ze zmíněného žaltáře z r. 1912 jsou všechna mariánská rozjímání připisována právě Arnoštu z Pardubic. Srov. HLAČÍK, J. *Mariale parvum*, s. 3.

⁴⁰⁰ Autor tohoto díla např. užívá francouzských názvů a doporučuje krásu pařížské mariánské svatyně před jinými francouzskými svatyněmi. Srov. VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, s. 547.

Arnoštovo autorství zmíněného spisu dnes již neobhajujeme.⁴⁰¹ Jedná se nicméně o dílo pocházející z doby, v níž pražský arcibiskup žil, a Arnošt s ním zřejmě byl obeznámen.

Autor vyhledává paralely mezi postavou matky Boží a četnými přírodními výtvary a úkazy, jako je např. světlo, obloha, strom, oliva, růže, beránek a mnohé další, nechybí ani spojitost s motivy jako kniha, tvrz, klášter, svícen, kadidlo, nalezneme i porovnání s prvky odkazujícími na roli člověka, např. matka, královna, paní. Pro porovnání zde uvádíme část rozjímání, v němž je panna Maria přirovnávána ke včele:

Ó blahoslavená, obdivuhodná včeličko, cudná, pokorná a skromná, poslušná, krásná a moudrá, kteráž jsi ve svém klidném Nazaretě plodnou se stala! Ježíše, jenž jest nad med sladší, jsi počala, Ježíše, jehož svíce velikonoční s pěti ranami zobrazuje, utvořila jsi nám z vosku svého svatého těla, Ježíše dala jsi nám, světlo duší našich, kteréž jsi nám jako apis mater – mateřsky se starající včela a královna porodila!⁴⁰²

Už z tohoto krátkého úryvku můžeme vidět, že pro autora mariánského žaltáře je charakteristický květnatý styl a užívání bohatých metafor a příměrů, narozdíl od Arnošta, který je vždy skromný a věcný. Spis *Mariale Arnesti* si však zaslouhuje pozornost jako jeden z inspiračních zdrojů mariánské úcty a nauky doby 2. poloviny XIV. stol.⁴⁰³

⁴⁰¹ Pro úplnost dodejme, že Václav Chaloupecký ani Jan Vyskočil ve svých monografiích již nevěnují této otázce žádnou pozornost. Podobně ani v nejnovějších dílech, pojednávajících o životě a díle prvního pražského arcibiskupa (sborník o Arnoštu z Pardubic z r. 2005, monografie Zdeňky Hledíkové z r. 2008), žádné úvahy o možném Arnoštově autorství spisu *Mariale Arnesti* již nenalezneme.

⁴⁰² HLAČÍK, J. *Mariale parvum*, s. 88.

⁴⁰³ Skutečným autorem tohoto spisu byl florentský minorita Servas Sanctus de Faenza. Srov. HUBER, K. A. heslo Ernst v. Pardubitz. In *Marienlexikon II*, s. 392.

3.4 Dílčí hodnocení Arnoštiny mariologie

První pražský arcibiskup byl obeznámen se všemi projevy tehdejšího mariánského kultu: jednak zde byla modlitba mariánských hodin, o jejíž rozšíření se zasloužil císař Karel IV., dále připomeňme různé skladby, určené ke zpěvu či recitaci a odrážející mariánskou tematiku doby 2. poloviny XIV. stol., v neposlední řadě též k šíření mariánského fenoménu přispěla různá umělecká díla s mariánskými motivy. Proto nepřekvapí, že Arnošt sám nacházel v úctě k Bohorodičce důležitý podnět ke své činnosti a zároveň orientaci pro celoživotní směřování. Jeho úcta k matce Boží byla dobově podmíněná a přitom hluboce osobní.

Můžeme konstatovat, že písemné zmínky Arnošta z Pardubic o Marii z Nazareta představují jakousi implicitní mariologii. Vesměs se jedná o krátké poznámky, směřující k praktickému náboženskému životu. Tyto poznámky zároveň dávají tušit, že první pražský arcibiskup byl mužem ryzí katolické víry a že jeho mariánský profil může být inspirací pro rozvoj mariánské úcty a zbožnosti i v naší době.

Pro křesťana dnešní doby může být inspirativní právě přehlednost a praktičnost, s jakou Arnošt k jednotlivým tajemstvím Bohorodičky přistupoval. Život a dílo prvního pražského arcibiskupa totiž odkazuje daleko víc ke konkrétní náboženské zkušenosti a z ní vyrůstajícímu jednání než ke spekulativní teologii. Jak jsme již připomenuli, ortodoxii a ortopraxi není možné od sebe oddělovat ani v oblasti mariologie.

4 MARIOLOGIE JANA Z JENŠTEJNA

V našem dalším pojednání postoupíme v časovém sledu dopředu jen o několik málo roků. Pozornost budeme totiž věnovat postavě třetího pražského arcibiskupa, Jana z Jenštejna. Ten usedl na svatovojtěšský stolec 15 let po smrti Arnošta z Pardubic.⁴⁰⁴

Celou kapitolu zahájíme tím, že se seznámíme se základními daty Jenštejnova života. Ústřední část našeho pojednání věnujeme rozboru mariologie třetího pražského arcibiskupa. V závěru se pokusíme mariánský profil tohoto našeho autora shrnout a vyhodnotit.

4.1 Život Jana z Jenštejna

Jan z Jenštejna byl potomkem starého šlechtického rodu pánů z Vlašimi.⁴⁰⁵ Narodil se dne 7. prosince 1350, o svátku sv. Jana, apoštola a evangelisty.⁴⁰⁶ Jak sám později vzpomíná, jeho rodina byla dobře situovaná.⁴⁰⁷ Mladému Janovi se už od dětství dostalo té nejlepší výchovy a vzdělání, které ho předurčovala pro skvělou dvorskou kariéru.⁴⁰⁸

Poté, co se vzdělal ve svobodných uměních na artistické fakultě vysokého učení Karlova, odešel Jan z Jenštejna na studia do ciziny. V letech 1369 - 1373 pobýval postupně na univerzitách v Itálii a ve

⁴⁰⁴ Budeme se tedy pohybovat v době 2. poloviny XIV. stol., jež byla na projevy mariánského kultu bohatá, jak plyne z předchozího líčení.

⁴⁰⁵ Tento rod byl v době Janova narození už po několik generací v královských službách: Jenštejnův děd, Jan z Kamenice, byl za vlády Jana Lucemburského písařem dvorských desk; jeho otec, Pavel z Jenštejna, byl zase předním ministrem Karla IV. Jenštejnův strýc Michal zemřel, když doprovázel císaře při jeho druhé římské jízdě, druhý strýc Jan zvaný Očko vystřídal Arnošta v úřadu pražského arcibiskupa. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b, s. 330. Srov. též KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 221.

⁴⁰⁶ Srov. BITNAR, V. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*, s. 5.

⁴⁰⁷ „*Erant gloria et divitiae in domo patris mei.*“ HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „*Jenštejn 1977*“, s. 115.

⁴⁰⁸ Např. svůj mimořádný literární talent mohl Jenštejn rozvinout především v blízkosti olomouckého biskupa a královského kancléře Jana ze Středy. Srov. MEDEK, V. *Osudy moravské církve do konce 14. věku*. I. díl, s. 157.

Francii.⁴⁰⁹ Dne 5. ledna 1371 byl Jenštejn jmenován kanovníkem pražské katedrály spolu s prebendou.⁴¹⁰ Se velkým západem se věnoval univerzitním studiím, zabýval se však i záležitostmi ryze světskými „*chtěje být v cvičeních vojenských a v službách dvorských spíše první než poslední...*“⁴¹¹

Po návratu z ciziny byl r. 1375 Jan z Jenštejna jmenován míšeňským biskupem. Jan Očko z Vlašimi se po svém jmenování kardinálem, prvním českým vůbec,⁴¹² vzdal arcibiskupského úřadu ve prospěch svého synovce a ten se stal brzy vedoucí osobností českého politického a církevního života.⁴¹³ Císař Karel IV. jej navíc pověřil ještě před svou smrtí, snad už r. 1376 úřadem kancléře Václava IV.⁴¹⁴ Při všech těchto povinnostech se ale Jan nijak nezříkal ani světských požitků a radovánek.⁴¹⁵

Jenštejn si dobře uvědomoval, že krize církve je zapříčiněna do značné míry papežským rozkošem. Proto se v prvních letech svého arcibiskupského úřadu věnoval více záležitostem celocírkevním a politickým⁴¹⁶ než správě arcidiecéze.⁴¹⁷ Jako pražský arcibiskup podporoval mariánský a eucharistický kult. Tím vycházel vstříc svému příteli, pařížskému mistru Matěji z Janova v jeho snaze o častější přijímání laiků.⁴¹⁸

⁴⁰⁹ Zvláště ve Francii si získal svými znalostmi v teologii a kanonickém právu záhy takové uznání, že sám francouzský král Karel V. jej opakovaně vybízel, aby se ucházel o hodnost profesora na pařížské univerzitě. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 221.

⁴¹⁰ Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 298.

⁴¹¹ Sám Jenštejn dosvědčuje, že asi dvanáct let strávil prostopášně a zhýrale, čehož později hořce litoval. Srov. tamtéž, s. 295.

⁴¹² Bylo to dne 17. srpna 1378. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 121.

⁴¹³ K intronizaci nového pražského arcibiskupa došlo 19. března 1379. Srov. BITNAR, V. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*, s. 11.

⁴¹⁴ Srov. HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „*Jenštejn 1977*“, s. 117. Srov. též JENŠTEJN, J. *De fugiendo saeculo (libellus secundus)*. In SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 50 (číslování příloh).

⁴¹⁵ J. Kadlec o Jenštejnovi píše, že už jako míšeňský biskup „*hleděl si více vrchů a hájů než chrámů, více dvorních radovánek než liturgie*“. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 222.

⁴¹⁶ Tak např. v r. 1379 na říšském sněmu ve Frankfurtu byl Jenštejn hlavním obráncem Urbana VI. a jeho nároků proti francouzskému řečníku, svému bývalému učiteli Janu de Bournazel. Francouzského krále nazývá pražský arcibiskup Nabuchodonosorem. Srov. HOLINKA, R. *Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI.*, s. 33.

⁴¹⁷ Přesto ihned po nástupu na arcibiskupský stolec vyhlásil Jenštejn všeobecnou vizitaci. Sám tvrdil, že k provedení podobné kontroly nedošlo od dob Arnošta z Pardubic, tedy téměř dvacet let. Srov. POLC, J. V. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 174.

⁴¹⁸ Jenštejn sice podporoval mariánskou úctu a úctu ke svatým, ale stejně jako Matěj z Janova i on si uvědomoval, že to nesmí být náhražka za přijímání eucharistie. Vždyť on sám po léta

V roce 1380 nastal v Jenštejnově životě zlom. Jako kancléř doprovázel krále Václava IV. na cestách po Německu. Zde těžce onemocněl, ale i po překonání vážného zdravotního stavu zůstala Janova osobnost trvale narušena a strach ze smrti jej už nikdy zcela neopustil.⁴¹⁹ Horlivost jeho obrácení posílila i tragická smrt magdeburského arcibiskupa Ludvíka.⁴²⁰ Jenštejn se od té doby začal vzdalovat hluku královské i své vlastní dvorní společnosti. Více začal rozmlouvat se svým zповědňíkem a kaplanem⁴²¹ o cestách spásy a věnovat se intenzivnímu životu modlitby.

Třetí pražský arcibiskup se snažil zamezit rozkladu církevní autority a čelit úpadku kléru i laiků.⁴²² Zároveň střežil svobodu a práva církve v otázce církevního majetku. Tím se dostal do sporu s králem Václavem IV.⁴²³ Tento spor přerostl až v osobní nevraživost a nepřátelství.⁴²⁴ Po skončení Milostivého léta,⁴²⁵ jehož se arcibiskup na jaře r. 1390 osobně zúčastnil s početnou skupinou poutníků, se Václav IV. obrátil na Bonifáce IX.⁴²⁶ s žádostí o prodloužení možnosti získat odpustky, patrně však bez

z eucharistie duchovně žil a – jak sám dosvědčuje – bez jejího denního přijímání se nemohl obejít. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 223.

⁴¹⁹ Srov. tamtéž, s. 300. Nevíme s určitostí, o jakou nemoc se jednalo, protože jako mor byly tehdy označovány všechny vážné infekční nemoci.

⁴²⁰ Tento arcibiskup, o málo starší než Jenštejn, pořádal na konci masopustu 1381 slavnostní ples, na němž tančil v úzkém světském obleku. Při planém poplachu došlo v taneční síni ke zmatku, během něhož spadl s jakousi dívkou z výše a oba se zabili. Srov. tamtéž.

⁴²¹ Za své důvěrníky si arcibiskup Jan vyvolil augustiniánské kanovníky roudnického kláštera, konkrétně probošty Mikuláše a Matěje a zejména převora Petra Klarifikátora. (Ten později z rozkazu Olbrama ze Škvorce napsal Jenštejnův životopis.) Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 222-223.

⁴²² Jenštejn svolával každoročně diecézní synody, s jejichž pomocí v jeho statutech vycházela důležitá nařízení pro církevní život. Na synodách promlouvali vynikající kazatelé z univerzitního prostředí, např. Matouš z Krakova, Štěpán z Kolína nebo Vojtěch Raňkův z Ježova. Nejednou se arcibiskup sám ujal slova, aby vystupoval „*proti pýše, lakotě, rozmařilosti a jiným zlořádům*“. Srov. MEDEK, J. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 123.

⁴²³ Napjatá situace vyvrcholila 20. března 1393, kdy byl na králův rozkaz utopen Jenštejnův generální vikář Jan z Pomuku. Srov. POLC, J. V. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 236.

⁴²⁴ V r. 1384 Václav IV. zbavil Jenštejna hodnosti královského kancléře. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 123.

⁴²⁵ Bylo vyhlášeno v dubnu r. 1389 za pontifikátu Urbana VI. a skončilo 25. prosince roku následujícího. V Římě tehdy přítomnému roudnickému převoru Mikulášovi papež řekl: „Řekni arcibiskupovi, že kdyby nebyl ustanovil svátek Navštívení, nebyl bych ustanovil ani Svátý rok. Ať se za mě modlí k Bohu.“ Srov. POLC, J. V. *Svaté roky*, s. 25-29.

⁴²⁶ Ten nastoupil na papežský stolec po Urbanu VI. a ve své velkomyslnosti slavení místních Svátých roků povoloval. Srov. tamtéž, s. 29.

vědomí Jenštejna.⁴²⁷ Nejbolestnější pro arcibiskupa bylo, že zůstal v celém zápase s králem až na malou hrstku prelátů sám.⁴²⁸ Rozhodným krokem byla z Jenštejnovy strany jeho cesta do Říma, kterou nastoupil dne 23. dubna r. 1393 s cílem předat do rukou papeže obžalovací spis proti králi Václavovi.⁴²⁹ Situace Bonifáce IX. nebyla však taková, že by mohl vyloučit krále z církve a uvalit na celou českou zemi interdikt.⁴³⁰

Jenštejn se tedy vrátil z Itálie s nepořízenou. Jeho spor s králem pozbyl naděje na urovnání. V roce 1395 navíc vypukl mezi arcibiskupem a panovníkem nový konflikt, tentokrát ohledně církevního majetku. Král dal zabavit všechny arcibiskupské statky.⁴³¹ Za této situace se rozhodl Jenštejn rezignovat na svůj úřad. Se svolením papeže vysvětil dne 2. července 1396 svého synovce Olbrama ze Škvorce na pražského biskupa.⁴³² Sám se pak stáhl do ústraní, na svůj hrad Helfenburg na Litoměřicku. Roku 1399 se vydal Jan z Jenštejna znovu do Říma, kde žil v klášteře sv. Praxedy.⁴³³ Ve věčném městě také dne 17. června roku 1400 skonal.⁴³⁴

⁴²⁷ Pražský jubilejní rok měl trvat od 16. března do 14. září 1393. Horlivost krále a jemu oddaných duchovních pro získání tak významných odpustků pro Čechy nepřekvapuje, neboť značná část vybraných peněz nakonec uvízla v královské pokladně. Srov. POLC, J. V. *Svaté roky*, s. 29-30.

⁴²⁸ Arcibiskupovi nebyla nakloněna svatovítská ani vyšehradská kapitula. V povýšení mladičkého Jenštejna spatřovali kanovníci nepotismus arcibiskupa Jana Očka. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 124.

⁴²⁹ Setkáme se v něm mimo jiné s líčením násilné smrti Jana Nepomuckého. Žaloba obsahuje i konkrétní návrh trestního řízení proti Václavovi IV. a jeho oblíbencům. Kromě exkomunikace a soudu před římskou kurií požadoval Jenštejn, aby provinilcům z řad duchovních byla odejmuta všechna obročí a církevní hodnosti. Dále by měli být donuceni k náhradě hmotných škod. Srov. POLC, J. V. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 253-258.

⁴³⁰ Václav byl totiž jako římský král mocnou oporou papeže proti francouzskému vzdoropapeži. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 126.

⁴³¹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 229.

⁴³² Tento kandidát byl totiž přijatelný i pro krále Václava IV. Srov. POLC, J. V. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 265.

⁴³³ Zde napsal Jenštejn svůj vlastní životopis. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 126.

⁴³⁴ Stalo se tak nedlouho poté, co zde byl vyznamenán hodností latinského alexandrijského patriarchy. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 243.

4.2 Tajemství matky Páně v díle Jana z Jenštejna

Již při líčení životních osudů Jana z Jenštejna jsme konstatovali, že pastorační činnost třetího pražského arcibiskupa, především od r. 1380 v sobě zahrnovala i podporu mariánského kultu. V následujících odstavcích se pokusíme toto tvrzení více rozvinout a prakticky doložit.

4.2.1 Svátek Mariina navštívení a okolnosti jeho vzniku

Za jeden z nejvýznamnějších Jenštejnových počínů vůbec je dodnes považováno ustanovení svátku Navštívení Panny Marie. Jak k němu došlo? V některých svých spisech se Jan z Jenštejna zabýval rozdělením soudobé církve.⁴³⁵ Papežské schisma totiž rozkládalo evropskou společnost a ve svých důsledcích značně komplikovalo i politickou situaci. Toto schisma vnitřně rozleptávalo i církve: nejen že se kvůli němu stupňovala ctižádost a prospěchářství jednotlivých feudálů i duchovních, ale také mnoho věřících upadalo do malomyslnosti.⁴³⁶

V této situaci se stal Jan z Jenštejna nesmlouvavým zastáncem římského papeže.⁴³⁷ Ve své snaze o znovusjednocení církve byl přesvědčen, že uskutečnění tohoto úkolu není v lidských silách. Právě z toho důvodu adresoval papeži žádost o schválení a rozšíření svátku Navštívení na celou církev. V žádosti uvádí, že chtěl „*zvýšenou úctou Panny Marie vyprosit odstranění schismatu, sjednocení všech křesťanů, vpravdě křesťanskou vládu nad světem...*“⁴³⁸

⁴³⁵ Byly to např. spisy *De potestate clavium* a *De veritate Urbani*.

⁴³⁶ Srov. <http://www.karmel.cz/casopis/00-2/clanek4.php> [vloženo 12.1.2010, cit. 8.8.2011].

⁴³⁷ Jenštejna nezviklala v tomto postoji liknavost Václava IV. ani vzdor mnoha duchovních, kteří stáli na straně vzdoropapeže Klimenta VII. Usiloval o poslušnost vůči papeži Urbanu VI., i když se mu z Říma nedostávalo vždy vděku. Srov. tamtéž.

⁴³⁸ Srov. HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „*Jenštejn 1977*“, s. 124.

Svátek byl nejprve prosazen na synodě v Praze dne 16. června 1386,⁴³⁹ a to i přes odpor některých mistrů.⁴⁴⁰ Pro celou církev byl tento svátek schválen písemně v r. 1390,⁴⁴¹ za pontifikátu Bonifáce XI. Z ustavujícího dekretu uvádíme:

Cultum marianum augeri novorum festorum institutione non solum licet, sed etiam decet, quoniam de sanctitate Mariae dubitari nemo potest; festum in votis fidelium erat ac suum fundamentum e s. Lucae evangelio sumit nec non theologiae iurisque magistris consentientibus promulgatur. Si episcopo in propria dioecesi festa sanctorum inducere licet, eo magis festa Mariae ab eo inferri possunt.⁴⁴²

Arcibiskup byl ve svých snahách podpořen i příslibem samotné Matky Boží, podle něhož, jak Jenštejn pevně věřil, mu mělo zavedení tohoto svátku přispět k zasloužení si věčného života.⁴⁴³ Když se pak koncem dubna r. 1389 dozvěděl, že slavení svátku Navštívení Panny Marie bylo rozšířeno na celou církev, v závěru jednoho svého kázání v katedrále propukl v nadšené díky Bohu a matce Boží, jako by tento okamžik považoval za vyvrcholení svého života. Mimo jiné při této příležitosti řekl: „*Sufficiat michi, tolle animam meam! Non mihi, domine, auri et argenti in mensa molles, non regna mundi, non denique preter te et genetricem tuam celum et terra et universa creata sufficiunt...*“⁴⁴⁴

⁴³⁹ Bylo to tedy ve stejném roce, kdy je poprvé v Praze doložena modlitba Anděl Páně. Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 148.

⁴⁴⁰ Mezi ně patřil na prvním místě Vojtěch Raňkův z Ježova, kanovník svatovítské kapituly. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 303-304.

⁴⁴¹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 225.

⁴⁴² POLC, J. *De origine festi Visitationis B. M. V.*, s. 45.

⁴⁴³ Tento příslib arcibiskupovi tlumočila nějaká žena, kterou potkal o velikonočích r. 1386 v Praze. Setkání popisuje Jenštejn ve spise *Miracula beatae Mariae Visitationis, Miraculum primum* následovně: „*Quadam autem nocte in visione speciosissimam atque clarissimam ymaginem Virginis gloriose suo, quo iacebat, vidit astantem cubilo, que sibi dixit: Vade ad episcopum huius loci et dic ei quod sit stabilis in suo proposito quod proponit, ut festum, videlicet quando Elizabeth visitavi, celebrare instituat, nam tempore suo debet hoc ipsum in ecclesia Dei sublimari, quia in omnibus, prout decet, festis reverenter veneror preterquam in isto. Et sciat se exinde promereri vitam eternam.*“ POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 313 (pozn. 56).

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 313 (pozn. 60).

Svátek byl tedy schválen a rozšířen na celou západní církev, nicméně na překonání papežského schizmatu bylo nutno počkat ještě plných 25 let. Jenštejn se stal obětí věrnosti, s níž se vrhl do boje za církevní jednotu. Jeho pád byl ovšem důsledkem i toho, že si obnovu církevní jednoty nedokázal představit jinak než přemožením všech nepřátel papeže Urbana VI.⁴⁴⁵ Přesto nás může třetí pražský arcibiskup, pro jehož životní osudy v něm někteří autoři vidí „českého Tomáše Becketa,⁴⁴⁶ obohatit svým duchovním dědictvím i po šesti staletích. Zavedení svátku Navštívení Panny Marie je mimo jiné názorným dokladem Jenštejnovy hluboké mariánské úcty.

4.2.2 Další témata z mariánské činnosti třetího pražského arcibiskupa

Krom svátku Mariina navštívení zavedl Jenštejn v pražské diecézi oficiální slavení svátku Panny Marie Sněžné.⁴⁴⁷ Za důkaz pravé mariánské úcty Jenštejnovy nám však neméně slouží i fakt, že tato úcta nebyla ani v nejmenším na překážku snaze pražského arcibiskupa o oživení úcty k eucharistickému Kristu.⁴⁴⁸ Jedná se o tendenci, kterou jsme mohli pozorovat již v případě Arnošta z Pardubic.

Když král Václav IV. přesídlil z hradu do tzv. králova dvoru na Starém Městě pražském, pečoval Jenštejn hlavně o výzdobu a dostavbu pražské katedrály. Na dva závěrečné pilíře v chóru katedrály nechal umístit sochy Krista a panny Marie nanebevzaté. Katedrále věnoval se vši pravděpodobností i oltářní obraz Mariina navštívení a známý obraz

⁴⁴⁵ Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 65.

⁴⁴⁶ Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 293.

⁴⁴⁷ Zároveň se třetí pražský arcibiskup snažil zvýšit i lesk starších svátků, jako např. *Obětování Panny Marie* nebo svátku *Panny Marie sedmiboletné*. Srov. BITNAR, V. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*, s. 19-21.

⁴⁴⁸ Již na synodě r. 1388 dal Jenštejn vyhlásit, z obav před nehodným přijímáním špatně připravených laiků, aby se spokojili s přijímáním jednou měsíčně. V roce 1391 však dovoluje eucharistii přijímat kdykoliv těm, kdo se vyzpovídají z hříchů, jsou jí hodni a touží po ní. Tím se uzavírá dlouhý boj o denní přijímání laiků. Na něj ovšem po dvaceti letech naváže snaha o přijímání pod obojí způsobou. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 219 n.

Svatovítské madony s vyřezávaným rámem, jenž někteří považují za nejkrásnější mariánský obraz v českém umění do r. 1400 vůbec.⁴⁴⁹ Víme také, že Jan z Jenštejna velmi uctíval milostný obraz *Madony v Roudnici*.⁴⁵⁰ To nás může rovněž upomínat na jeho předchůdce Arnošta z Pardubic, který proslul svou úctou především k obrazu tzv. *Kladské madony*. K Jenštejnově donátorské činnosti je třeba konečně připojit stavební práce na hradě Helfenburku, kde pracovali přední pražští umělci té doby.⁴⁵¹

4.2.3 Mariánské motivy z Jenštejnovy literární činnosti

Bližší pohled na literární činnost Jana z Jenštejna ukazuje, že značná část jeho díla se týká mariologie.⁴⁵² Nejedná se pouze o učené traktáty. Výlučně mariánský charakter mají pouze dva jeho spisy: druhá část jeho obrany svátku Navštívení proti *Apologii* mistra Vojtěcha Raňkova z Ježova (*Duo libelli ad honorem Dei et beatae Mariae Virginis Visitationis*) a jeden z jeho posledních spisů *De laude nominis Mariae*.⁴⁵³

Mariánská tematika třetího pražského arcibiskupa je snad nejvíce rozvinuta v jeho promluvách.⁴⁵⁴ Jenštejn se v nich dotýkal základních tajemství ze života matky Boží, k nimž patří andělské zvěstování, navštívení u Alžběty či Mariino nanebevzetí.

⁴⁴⁹ Srov. HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „Jenštejn 1977“, s. 125-127. Reprodukcí tohoto obrazu viz *Příloha 7* této práce.

⁴⁵⁰ Klášter augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem (založen r. 1333 biskupem Janem IV. z Dražic) se stal výmluvným dokladem svědčícím o propojení hnutí *devotio moderna* s výtvarným uměním. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 116.

⁴⁵¹ Mezi nimi byli Mistr Madony krumlovské, malíř Madony svatovítské, snad také Třeboňský mistr. Srov. HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „Jenštejn 1977“, s. 131.

⁴⁵² Systematický přehled Jenštejnových děl uvádí J. Polc ve svém článku s názvem *Jan Jenštejn*. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 244-248.

⁴⁵³ Srov. tamtéž, s. 280.

⁴⁵⁴ Jenštejnovu homiletické dílo tvoří pět různých skupin: tři kázání „podle nového způsobu“; třináct kázání k duchovním „podle starého způsobu“; šest homilií na slova evangelia sv. Lukáše „Missus est“ (o Zvěstování Panny Marie); deset homilií na svátek Navštívení Panny Marie („Exsurgens Maria“) a konečně čtyři homilie „podle různých evangelistů“, totiž tematické promluvy k různým perikopám Písma (Narození Páně, o boháči a Lazarovi, podobenství o deseti pannách a tajemství Proměnění Páně). Srov. tamtéž, s. 279.

Co se týká přenesení těla Bohorodičky do nebeské slávy, uvádí třetí pražský arcibiskup jako předobraz této události např. biblický údaj, že Mojžíšův hrob je rovněž skryt před zraky lidí. Skutečnost samotného nanebevzetí matky Boží ospravedlňuje poukazem na fakt, že už zde na zemi byla Maria nejčistším příbytkem Ducha svatého:

Quo (Ubi) autem venerabile Spiritus sancti templum illud, id est caro ipsius beatissime virginis Marie, nutu divino et consilio occultatum sit, plus magis elegit sobrietas ecclesie cum pietate nescire quam aliquid frivolum et apocrifum in detinendo tenendo doceret. Sufficiunt enim ei ad sanctitatem et vitam Virginis et matrem (!) Domini commendandam evangelistarum testimonia nec de ea quid ultra necessarium querere putant querere quin necessarium putat.⁴⁵⁵

Oproti mistru Matěji z Janova tedy obhajuje Jenštejn nanebevzetí Bohorodičky i v jeho tělesném aspektu. V jednom svém kázání vyjmenovává ve prospěch tohoto mínění celkem čtyři důvody. Nejprve uvádí starozákonní předpovědi a na tajemství Mariina nanebevzetí vztahuje např. výrok žalmu „*Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae*“, přičemž onen symbol „*arca sanctificationis*“ odkazuje právě na matku Boží.⁴⁵⁶ Dále uvádí svědectví Nového Zákona, k nimž připojuje výroky církve bojující. Pokud např. církev o matce Boží zpívá: „*quem caeli capere non possunt, tuo gremio contulisti*“, pak je ona právem povýšena nad nebesa:

Si ergo haec Virgo visceribus suis caeli et terrae regem digna fuit baiulare, portare quae caeli minime capiebant, quomodo benedictus eius uterus non tam caelo fuit maior, et super omnes caelos sublimior? Si ergo maior caelo, quare non in caelo, vel potius supra caelum?⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 290 (pozn. 28).

⁴⁵⁶ „*In requiem quidem videtur Dominus tunc assurgere quando caelos ascendit, ubi est requies sempiterna; videtur etiam arcam sanctificationis suae simul assumere quando Mariam, vere sanctificationis suae arcam, ad veram requiem in corpore videtur assumpsisse.*“ BALÍČ, C. (ed.) *Testimonia de Assumptione beatae virginis Mariae ex omnibus saeculis. Pars prior.* s. 363.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 363-364.

Jako třetí důvod ve prospěch tohoto tajemství Mariina života předpokládá Jenštejn absenci jakéhokoliv svědectví, že by tělo svaté panny bylo nalezeno v hrobě: „... *quia ergo neque aliter ablata est, quia nullibi legitur; quare ergo magis pie credendum est eam potius assumptam quam ablatam, depræditam vel furatam.*“⁴⁵⁸ Konečně čtvrtým důvodem je mu v této otázce samotná důstojnost, jíž matka Páně zastihuje i Henocha a Eliáše, vzaté na nebesa dle svědectví Písma:

...si Enoch cum corpore raptus est, si Elias in curru igneo in paradysum similiter assumitur, qui expectabat redemptionem in Maria, quomodo ergo omnium prophetarum exemplar Mariam quae vere est verus currus Israel et auriga, non assumeretur? Si ministri et servi, ut quid non et ipsa Domina, mater Dei et dominatoris omnium?⁴⁵⁹

Krom těchto obvyklých témat se Jenštejn zamýšlí i nad tajemstvím počátku Mariina života. Inspirován dominikánskou teologickou školou se přiklání k názoru, že obsahem svátku Početí panny Marie je její posvěcení před narozením.⁴⁶⁰ Východiskem těchto úvah se mu stalo Boží mateřství Marie z Nazareta.⁴⁶¹ Osobu Ježíšovy matky označuje Jenštejn za „*prostřednici milostí*“, nazývá ji rovněž titulem „*matka církve*“ a „*nejvyšší přímluvkyně u Boha*“.⁴⁶² Právě ve slavení Mariina navštívení vidí arcibiskup svátek církevní jednoty: svatá Alžběta, představující církev, zestárlou hříchy světa, má být navštívena a posvěcena matkou Boží, která přináší svého Syna:

⁴⁵⁸ BALIĆ, C. (ed.) *Testimonia de Assumptione beatæ virginis Mariæ ex omnibus sæculis. Pars prior.* s. 364.

⁴⁵⁹ Tamtéž.

⁴⁶⁰ „*Numquid non simul exultabunt nobiscum sancti in gloria, cum et nos, incole terre, semper te laudamus, semper tibi canimus, exurgere te in terris utrimque cupientes, tui nominis festa recensentes et venerantes, quando (ecclesia) tue conceptionis et sanctificationis in utero sacra peragit primordia...*“ POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 291 (pozn. 43).

⁴⁶¹ Tak získala nejvyšší důstojnost po Bohu a stala se matkou celého tvorstva. Srov. POLC, J. V. *Český přínos k odstranění západního rozkolu*. In DVORNÍK, F. (ed.) *Se znamením kříže*, s. 159.

⁴⁶² Jejím úkolem je totiž dle Jenštejna spojovat svaté s Kristem a Bohem: „*Totus ether coruscat et rutilat in unitate sanctorum, qui omnes unum effecti sunt in Christo Iesu per Mariam.*“ Tamtéž.

O virgo, que tante necessitatis vides angustiam melius quam nostro tibi valeat exprimi oraculo, que olim veterane illius Elizabeth famulatura nec mencium asperitate deterrita, nec produccioris vie distancia, nec virginalis pudoris propositi commota periculo alacris invisisti, quid agis etiam nunc? Ubi est tua misericordia toti mundo promulgata et que singulorum necessitatibus invocata festinanter accurris, cur universitatem tocius corporis simul contempnis? ... En ipsa mulier nova mater, videlicet ecclesia, cuius te filium fuisse non ignoras, et magis cognata quam Elizabeth, senectutis pressa defectu non modico lacerata languet periculo.⁴⁶³

I v dalších Jenštejnových spisech se ale setkáme s mariologickými motivy. Např. v díle *De bono mortis* mluví arcibiskup o matce Boží jako mučednici, ačkoliv neprolila svou krev:

...sed nequaquam expertem martirio hunc abnuo, tunc quam plurimi licet minime secti et excruciatu dicantur sine sanguinis effusione, de quorum numero virgo Maria fuit, cuius animam gladius doloris et compassionis pertransivit...⁴⁶⁴

Zmínky o Bohorodičce obsahuje dále i Jenštejnova korespondence. Nacházíme v ní např. následující arcibiskupovo vyjádření k uzdravení ze své nemoci, kdy byl dva měsíce připoután na lůžko. Toto uzdravení v sobotní den, v den zasvěcený matce Boží, přičítal Jenštejn právě Mariině přímluvě:

Pro singulari gaudio, quod te delectare credo, presenti scripto tibi innotesco, quod nuper die sabbati omnipotentis Dei gracia beatequae matris eius Marie febris nos dereliquit... Sed tamen Matris gloriose presidio, cuius tunc dies erat, Omnipotentis misericordia adiuti, qui post virgam correctionis baculum porrigit sue clementis pietatis, dimissa febre corpus debile paulisper iterum ignem naturalis caloris resumpsit...⁴⁶⁵

⁴⁶³ POLC, J. V. Český přínos k odstranění západního rozkolu. In DVORNÍK, F. (ed.) *Se znamením kříže*, s. 160-162.

⁴⁶⁴ TENTÝŽ. V. *Svatý Jan Nepomucký*, s. 419 (pozn. 144).

⁴⁶⁵ POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 310 (pozn. 35).

Samostatnou kapitolu v tomto přehledu by si zasloužila Jenštejnova poezie. Kristovská lyrika, již arcibiskup pěstoval,⁴⁶⁶ vyrůstá z mariánských námětů.⁴⁶⁷ Z jeho mariánských a eucharistických písní a hymnů vyniká zejména kantiléna *Canit epithalamium*, která posloužila jako vzor barokním koledám v XVII. stol. Kantiléna obsahuje ukolébavku matky božskému Jezulátku, z níž uvádíme jednu strofu v překladu V. Bitnara:

Již čas je na odpočinek, / bys v kolébce si dřímal, / tělíčko svinul do plínek, / by
sladký sen tě jímá. / Pokrývám tě pleny, / ty se slituj nad námi, / váží údy,
rozvaž, Synu, / pouta hříchu, lidí vinu. / Skládám tě ladně / jesliček na dně, / tebe,
jenž v své dlani svírá / zem i moře všehomíra.⁴⁶⁸

Jenštejnovy spisy se nám dochovaly v překrásném iluminovaném kodexu,⁴⁶⁹ který je dnes uchovávan v knihovně ve Vatikánu.⁴⁷⁰ Některé z nich byly vydány kriticky,⁴⁷¹ nicméně většina děl na souborné vydání v kritické úpravě teprve čeká.⁴⁷²

⁴⁶⁶ V sekvenci *Eia laete cantica* opěvuje velebnou hostii takto: „*Sancta Eucharistia / corda tua gratia / fulci mire: / Salutaris hostia / fac coelorum ostia / introire.*“ A Kristovu prolitou krev slaví následovně: „*Ave pascha sacrum, / sanguinis lavacrum, / manna, nectar rite / tu coelestis vitae. / Imber sacri roris, / tui nos cruoris / mundet intus foris / almīs iungat choris.*“ BITNAR, V. *Eucharistik české gotiky*, s. 488.

⁴⁶⁷ Sem by se dala zařadit slavná kantiléna *Mittitur archangelus fidelis*, jež opěvuje tajemství Mariina zvěstování, a dále officium *O Narození Pána našeho*. Srov. TENTÝŽ. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*, s. 23-24.

⁴⁶⁸ TENTÝŽ. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*, s. 24.

⁴⁶⁹ Dle Homolky je v tomto kodexu naprosto zřejmá souvislost mezi Jenštejnovými traktáty na jedné straně a miniaturami, jimiž je kodex vyzdoben, na straně druhé. V tom se projevuje hluboká jednota Jenštejna arcibiskupa, teologa, spisovatele, politika a donátora. Srov. HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „*Jenštejn 1977*“, s. 129.

⁴⁷⁰ Celkem 31 Jenštejnových homiletických, liturgických polemických, apologických i teologických spisů je chováno v této knihovně pod číslem 1122. Srov. BUBEN, M. M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 151.

⁴⁷¹ Z dosavadních pokusů uvedme např. disertační práci R. E. Weltsche s názvem *Archbishop John of Jenstein (1348-1400). Papalism, Humanism and Reform in Pre-Hussite Prague* z r. 1968; text vatikánského sborníku vydaný J. Kadlecem (*L'oeuvre homilétique de Jean de Jenštejn*) v r. 1963 či Sedlákovy vydání traktátu *De consideratione et de lacrymis militantis Ecclesiae* z r. 1915. Rovněž v přílohách k dílu *M. Jan Hus* uvádí Sedlák některé Jenštejnovy spisy. Traktát *Quod nemo laeditur a se ipso* vydal kriticky J. Horák v r. 1985. Srov. POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*, s. 244-253.

⁴⁷² Srov. tamtéž, s. 314 (pozn. 66). Především Jenštejnovým kázáním bylo věnováno málo pozornosti. Na některá z nich upozornil A. Neumann ve svém díle *Z kázání arcibiskupa Jana z Jenštejna* (1935). Rovněž C. Balič uvádí ve svém dvousvazkovém díle *Testimonia de Assumpione beatae Virginis Mariae ex omnibus saeculis* (1948) dlouhé citace ze tří Jenštejnových kázání na toto téma. Srov. tamtéž, s. 281 a 288 (pozn. 2).

4.3 Vyhodnocení Jenštejnovy mariologie

Mariánská úcta a nauka Jana z Jenštejna byla živá a inspirující. Z uvedeného přehledu jeho činnosti pastorační, literární i kazatelské jasně vysvítá, že třetí pražský arcibiskup byl horlivým mariánským ctitelem. Podobně jako Arnošt i on hledal u matky Boží pomoc a přímluvu.

Z mariánské tematiky, jak se rozvíjela v době 2. poloviny XIV. stol., není u Jana z Jenštejna nic opomenuto. Třetí pražský arcibiskup předkládal lidu k věření všechny důležité pravdy, jež církev ohledně Bohorodičky považovala za jisté. Patřily k nim přednostně pravda o Mariině panenství a jejím Božím mateřství. Marii z Nazareta nazývá náš autor i mučednicí, a to pro její účast na Kristově vykupitelském díle. Tento postoj odkazuje na tehdy rozšířený kult bolestí Bohorodičky. Ve svých promluvách Jenštejn obhazuje rovněž výsadu Mariina nanebevzetí, a to i v jejím tělesném aspektu.

V souvislosti se svatostí Ježíšovy matky se náš autor přiklání k názoru, že Maria se stala už na zemi nejčistším příbytkem Ducha svatého. Učení o neposkvrněném početí Jenštejn sice neobhazuje, nicméně se vyjadřuje ve prospěch posvěcení nazaretské panny ještě před jejím narozením. Určitým vrcholem mariánské úcty třetího pražského arcibiskupa bylo zavedení svátku Mariina navštívení, biblického a v jistém smyslu „ekumenického“, neboť dle arcibiskupa samého měl právě tento svátek přispět k sjednocení rozpolcené církve.⁴⁷³

Naše pojednání zakončujeme úryvkem modlitby, jejímž autorem je Petr Klarifikátor, převor augustiniánského kláštera v Roudnici a duchovní rádce arcibiskupa Jenštejna. Odráží se v ní výkřik duše trpící schizmatem.

⁴⁷³ Na tuto Jenštejnovu linii v jistém smyslu navázal 2. vatikánský koncil, když učí: „*Všichni věřící v Krista necht' ustavičně přednášejí Matce Boží a Matce lidí své prosby, ab ona, která svými modlitbami pomáhala prvotní církvi, také nyní – když je vyvýšena v nebi nad všechny svaté i anděly – ve společenství všech svatých se přimlouvá u svého Syna, dokud se všechny rodiny národů – ať už mají čest nazývat se křesťanskými, nebo dosud svého Spasitele neznají – nespojí šťastně v míru a svornosti v jeden Boží lid ke slávě nejsvětější a nerozdílné Trojice.*“ LG, čl. 69. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 97.

Tato modlitba je rovněž krásným dokladem unionistických snah v Čechách ve XIV. stol. a poskytuje i nám motivaci pro vlastní snažení o jednotu života, všech slov a skutků:

K tobě se vznáší má modlitba, blažená Panno, neboť hlas tvůj sladčeji zní v srdci Milovaného než v sluchu lidském. K tobě, mocná vládkyně světa, Boží matko, požehnaná rodičko Života, prostřednice lidského pokolení, přímluvkyně za hříšníky, se obrací můj hlas; k tobě, drcen jsa úzkostmi a stíhán neštěstím, se utíkám, k tobě volám: (...) Ty, útěcho ubohých a opuštěných, útočiště hříšníků, povstaň, přítelkyně, spoj úmluvou míru rozdvojené, rozloučené; ty, v níž se spojily v podivuhodnou jednotu tak různé přirozenosti, spoj poutem ryzí lásky naše vůle, úmysly, smysly a názory tak rozdílné. Přijď nám na pomoc!⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ KLARIFIKÁTOR, P. Modlitba za jednotu církve. In DVORNÍK, F. (ed.) *Se znamením kříže*, s. 165-166.

5 TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V DÍLE MISTRA JANA HUSA

Jednou z významných osobností církevního a společenského života našich zemí na přelomu XIV. a XV. stol. byl Jan Hus. Právě mariologické motivy v dostupných dílech tohoto reformátora chceme nyní prezentovat. Nejprve si přiblížíme dobu, jež ovlivnila Husovo smýšlení, a seznámíme se s životním příběhem mistra Jana. Mariánskou tematiku betlémského kazatele se pokusíme přehledně uvést podle jednotlivých tajemství spásy. Takto získaný mariánský profil poté porovnáme s tím, co o matce Boží vyznává katolická církev. Usnadní nám to rozličné tituly a symboly, jež Hus pro označení nazaretské panny používal.

5.1 Charakteristika doby

Kontextem naší analýzy není pouze život mistra Jana Husa, ale rovněž dobový rámec, v němž se životní příběh našeho autora odehrával. Jedná se o dobu XIV. a počátku XV. stol. Život v Českém království, především v Praze, byl tehdy ovlivněn zejména skutečností, že císař Karel IV. učinil z tohoto města jakýsi střed tehdejší vzdělané Evropy. Četné byly styky nejen se zahraničními zeměmi, ale též s papežským stolcem. Od kurie přicházela mnohá privilegia a milosti.⁴⁷⁵ K tomu je třeba přičíst pražskou univerzitu, založenou v roce 1348 v hlavním městě zemí Koruny české.⁴⁷⁶ To vše vedlo k pozvednutí kulturní a vědecké úrovně v Čechách.

⁴⁷⁵ Tak bylo r. 1344 pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství, v témže roce byl položen základní kámen pro stavbu velechrámu sv. Víta. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 93.

⁴⁷⁶ Univerzitní studia teologie probíhala následovně: Prvních 5 let studoval posluchač pod vedením některého z profesorů Písmo a čtyři knihy Sentencí Petra Lombardského. Po jejich uplynutí byl povinen konat po 2 roky exegetické přednášky k některé části Písma. Podmínkou pro konání těchto přednášek bylo přijetí kněžského svěcení. Tím mohl rovněž získat titul „baccalarius cursor“. Dále se posluchač soukromě věnoval ročnímu studiu Sentencí a účastnil se disputací. Následoval

Negativním důsledkem kulturního života však bylo určité uvolnění mravnosti. Sem můžeme zařadit témata jako nadměrný majetek církve,⁴⁷⁷ odpustky a praxe s nimi spojená či stav nižšího duchovenstva, jenž byl v době Husově společensky i finančně dosti nedůstojný.⁴⁷⁸ Nedostatky v církevní správě byly ještě vystupňovány rozkolem, který vznikl r. 1378, po smrti papeže Řehoře XI. Téměř půl roku po volbě Urbana VI. zvolili francouzští kardinálové nového papeže, který přijal jméno Kliment VII. Čechy stály od počátku sporu až do r. 1408 na straně římského papeže.

I samotná velikost říše Karla IV. v sobě nesla zárodky vnitřní krize. Po smrti velkého císaře na sklonku r. 1378 ustrnul hospodářský rozvoj⁴⁷⁹ a začaly narůstat rozpory mezi jednotlivými vrstvami společnosti.⁴⁸⁰ Zápornou roli v tomto dění sehrála i postava nového panovníka, Václava IV.⁴⁸¹

Koncem XIV. stol. se do Prahy dostaly první spisy oxfordského profesora Jana Viklefa. Vedle arcibiskupa Zbyňka z Hasenburga a některých pražských mistrů se proti oxfordskému mistru postavili i pařížští mistři Vojtěch a Janov. Druhá skupina učitelů teologické fakulty v Praze, v níž vynikali Štěpán z Kolína a Stanislav ze Znojma, se již přímo o Viklefovy spisy ve svém učení opírala a s nimi pracovala. V čele třetího okruhu, jenž na Viklefovi závisel úplně, pak stáli univerzitní mistři Jan Hus a Jakoubek ze Stříbra.⁴⁸²

úkol napsat vlastní komentář ke knihám Sentencií, jak bylo tehdy obvyklé, načež získal titul „baccalarius formatus“. Teprve po dalších dvou letech studia proběhla slavnostní promoce a s ní spojené jmenování magistrem teologie. Další setrvání na fakultě pak opravňovala absolventa k užívání profesorského titulu. Srov. SOUSEDÍK, S. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, s. 14.

⁴⁷⁷ Velký majetek, nacházející se v rukou představitelů církevní správy, lákal do duchovního stavu mnoho osob nepovolaných. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 204.

⁴⁷⁸ Tito kněží jsou charakterizováni jako „proletariát, jenž na bohaté faráře, řeholníky a preláty hledí se závistí a málo tajeným hněvem...“ Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 20.

⁴⁷⁹ Svědčí o tom např. pokles výnosu ze stříbrných dolů kutnohorských a devalvace českého groše. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země koruny české*. Svazek V, s. 22.

⁴⁸⁰ Národnostní spor mezi etnickými Čechy a Němci se přiostrčil především v Praze, a to díky tamnímu univerzitnímu prostředí. V zemi propukaly protižidovské pogromy, obyvatelstvo královských měst zase ohrožovaly ničivé nájezdy ozbrojených družin české i moravské šlechty. Srov. tamtéž.

⁴⁸¹ Pro negativní povahové rysy i kvůli špatným rádcům ztratil brzy autoritu v zahraničí i na domácí půdě. Srov. BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV.b. s. 279-298.

⁴⁸² Srov. SEDLÁK, J. M. *J. Hus*, s. 75.

5.2 Život mistra Jana Husa

Jan Hus se narodil asi roku 1370⁴⁸³, a to v obci Husinec.⁴⁸⁴ Pocházel z chudé rodiny. Jeho otec se jmenoval Michael. O své matce sám Hus svědčí, že byla zbožná. Měl nejméně jednoho sourozence, staršího bratra, což se dozvídáme z jeho listu Martinovi z Volyně.⁴⁸⁵

Prvního vzdělání nabyl Jan na farní škole v Prachaticích.⁴⁸⁶ V době studií na pražské univerzitě zakusil mnoho strastí nemajetného studenta. Ty však nedokázaly utlumit jeho touhu stát se knězem, aby, jak sám dosvědčuje, měl „*dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzácen*“⁴⁸⁷. Po ukončení vyšších studií na artistické fakultě r. 1393 spolu s Jakoubkem ze Stříbra úspěšně složil bakalářskou zkoušku. V lednu 1396 se stal mistrem svobodných umění a koncem roku 1398 byl zvolen za examinátora kandidátů bakalářství při zkouškách. Rok nato vystupoval Hus poprvé jako promotor – obhájce závěrečných prací studentů. V roce 1401 byl zvolen děkanem artistické fakulty pražské univerzity.⁴⁸⁸

Důležitější než tato a všechny další funkce bylo však pro Jana Husa kněžské svěcení, které přijal v Praze, a to pravděpodobně 18. prosince r. 1400.⁴⁸⁹ Následujícího roku působil jako kazatel v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském. Od roku 1402 pokračoval v kazatelské činnosti v Betlémské kapli, určené výhradně pro kázání v českém jazyce.⁴⁹⁰

⁴⁸³ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 76. Oproti tomu Novotný řadí narození Jana Husa do roku 1369. Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 1.

⁴⁸⁴ Zatímco Sedlák i Novotný označují za Husovo rodiště bez nejmenších pochyb obec Husinec na vimperském panství, nabízí Kadlec ve svém *Přehledu českých církevních dějin* více možností: Mohlo jít jak o českoněmecké městečko v pošumavském rozhraní, tak i o obec nedaleko Prahy. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 247.

⁴⁸⁵ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 3.

⁴⁸⁶ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*. s. 76. Novotný naproti tomu ve svém díle uvádí v pochybnost skutečnost, že by Hus docházel do prachatické školy, neboť při prachatické faře dle samého Husa farář nesídlil. Hus by tak všechna svá studia nabyl v Praze. Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 5.

⁴⁸⁷ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 247.

⁴⁸⁸ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 65.

⁴⁸⁹ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 83.

⁴⁹⁰ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 44.

Hlavní Husova činnost v této době se ovšem týkala univerzity. Ve studiu teologie dosáhl mistr Jan roku 1404 titulu bakaláře teologie,⁴⁹¹ studia k doktorátu však již nedovedl do konce. Na akademické půdě také došlo k prvnímu odsouzení některých Viklefových článků, ale česká menšinová strana učení oxfordského profesora hájila dále. Když r. 1402 nastoupil nový arcibiskup, Zbyněk z Hasenburga, postavil se na stranu českých mistrů a sám zpočátku hájil Husa, a to i proti stížnostem, které na něj podávali pražští faráři.⁴⁹² V této době se mistr Jan věnoval také literární činnosti a úpravě českého pravopisu, zabýval se rovněž studiem biblických věd.⁴⁹³

V roce 1408 došlo v Husově životě k významnému obratu. Viklefova nauka se u něj projevovala již v plné míře. Došlo také k ochladnutí vztahu mezi ním a arcibiskupem.⁴⁹⁴ Jeden z rozhodujících momentů tohoto obratu přišel, když němečtí mistři odmítli svou účast na celocírkevním shromáždění v Pise, čímž zkřížili politické záměry krále Václava IV. Rozhněvaný panovník z podnětu svých českých rádců přiznal 18. ledna 1409 v Kutné Hoře domácím univerzitním „národu“ tři hlasy proti jednomu společnému hlasu všech cizích profesorů a studentů.⁴⁹⁵ Změnou vnitřních řádů se pražská univerzita plně otevřela proudům usilujícím o reformy církevního a společenského života. Na druhé straně však odchod sedmi až osmi set zahraničních mistrů, bakalářů a studentů výrazně zeslabil mezinárodní význam pražské univerzity. Tito také ihned začali v okolních zemích „bít na poplach“ proti českému kacířství.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 112.

⁴⁹² Roku 1405 byl Hus pražským arcibiskupem ustanoven za synodálního kazatele při kněžských shromážděních. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 249.

⁴⁹³ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *J. Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 180-187.

⁴⁹⁴ Hus se v papežském rozkolu přiklonil na stranu krále. Postavil se tak proti arcibiskupovi, který hájil právoplatně zvoleného papeže Řehoře XII.

⁴⁹⁵ Jednalo se o příslušníky německých národů (saského, bavorského a polského, zastupovaného však převážně Němci), kteří údajně dostali od Karla IV. právo prezentovat univerzitu třemi hlasy v poměru k jednomu hlasu národa českého. Srov. KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*, s. 61.

⁴⁹⁶ ŠMAHEL, F. *České a československé dějiny*. I. díl, s. 42.

Po změně situace na akademické půdě proběhla v říjnu r. 1409 nová volba rektora univerzity a na toto místo byl jednomyslně zvolen Hus.⁴⁹⁷ Jeho kazatelská pověst ve spojení s novým úřadem mu umožnila více ovlivňovat dění ve společnosti a přispěla ke kritice jejích zlořádů. Tím se napětí mezi arcibiskupem a mistrem Janem ještě více přiosťřilo. Zbyněk z Hasenburga vydal rovněž nařízení, aby mu byly odevzdány Viklefovy knihy k prozkoumání. Velké pobouření vyvolalo jejich spálení v arcibiskupském dvoře v červenci 1410.⁴⁹⁸

Široké reformní sdružení v čele s Janem Husem dostalo hlubokou trhlinu na jaře r. 1412, kdy dal král Václav souhlas s prodejem plnomocných odpustků na podporu válečných podniků vzdoropapeže Jana XXIII., na jehož stranu se postavil.⁴⁹⁹ Křiklavé projevy svatokupectví vyvolaly v nábožensky rozjitřených zástupcích Husových stoupců silnou vlnu protestů a pražské ulice se poprvé zaplnily lidovými stoupcí betlémského kazatele.⁵⁰⁰ Smrt tří tovaryšů z července 1412, kteří byli z králova příkazu popraveni pro výstrahu, přinesla hnutí první mučedníky. Mistr Jan se po krátkém váhání rozhodl hájit zásady opravného programu, zatímco jiní přešli k jeho odpůrcům. Tím se „viklefská“ strana rozdělila. Teologická fakulta opět odsoudila 45 Viklefových článků⁵⁰¹ a Václav IV. dal vyhlásit, že kdo toto rozhodnutí nepřijme, bude vypovězen z českého království.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 374. Naproti tomu Neumann prohlašuje, že Husův rektorát v roce 1409 není zcela průkazný. Toto rektorství se údajně týkalo Betlémské kaple, nikoliv univerzity. Srov. NEUMANN, A. *Hus dle nejnovější literatury*, s. 31.

⁴⁹⁸ Srov. NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 402.

⁴⁹⁹ Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 231-232.

⁵⁰⁰ Hus se však již neobracel pouze proti prodávání odpustků, ale i proti tomu, že by papež mohl udělovat odpustky vůbec.

⁵⁰¹ Již v Anglii bylo z Viklefových spisů vybráno 24 nejnebezpečnějších výroků, které r. 1403 v Praze doplnil slezský německý mistr Jan Hübner o dalších 21. Vzniklo tak proslulých 45 článků, jež se staly předmětem polemik a odsuzování. Srov. KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*, s. 41.

⁵⁰² Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 281-282.

Zostřené církevní tresty⁵⁰³ donutily Husa přesídlit na venkov⁵⁰⁴, kde od podzimu roku 1412 mimo jiné sepsal pojednání *O církvi a Knížky o svatokupectví*. Na konec roku 1414 byl svolán z iniciativy císaře Zikmunda do Kostnice koncil, který měl znovu sjednotit rozpolcenou církev.⁵⁰⁵ Zikmund chtěl v Kostnici dořešit i otázku českého kacířství, a proto Husovo pozvání ke koncilu doprovodil zárukou bezpečné cesty a svobodného pobytu, tzv. glejtem.⁵⁰⁶ Mistr Jan nabídku přijal a dorazil do Kostnice dne 3. listopadu 1414, zbaven klatby a s možností pohybu. Už za měsíc byl však zatčen a směl pobývat jen v dominikánském klášteře.⁵⁰⁷

Při prvních vyšetřováních bylo Janu Husovi předloženo 45 článků Viklefova učení. Na to Hus reagoval tvrzením, že výslovně neobhajoval žádný z nich.⁵⁰⁸ Zkoumání však odhalilo, že ve spisech mistra Jana je přítomno nejméně 39 těchto článků.⁵⁰⁹ V oné době se také Hus dozvěděl, že ani v případě odvolání se nebude moci vrátit do vlasti.⁵¹⁰ Když pak měl po měsíci podepsat své odvolání, odmítl to učinit.⁵¹¹ Proto byl v kostnickém katedrálním chrámu prohlášen za zatvrzelého kacíře a vyloučen z církve. Důsledkem toho bylo, ve shodě s tehdy platnými zákony německé říše, odsouzení k trestu smrti upálením. Rozsudek byl na mistru Janovi vykonán bezodkladně, tj. dne 6. července 1415.⁵¹²

⁵⁰³ Vedle klateb arcibiskupa Zbyňka zde sehrála závažnou úlohu církevní klatba, kterou v únoru roku 1411 vynesl nad Husem kardinál Collone, a to pro nedostavení se k papežskému soudu. Srov. KEJŘ, J. *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, s. 23.

⁵⁰⁴ Jednalo se o pobyt na hradu Kozím na Tábořsku a hradu Krakovec na Křivoklátsku.

⁵⁰⁵ Volba papeže, kterou vykonal koncil v italské Pise r. 1409, totiž vedla ve svém důsledku ke zhoršení celkové situace, neboť oba dříve zvolení nástupci v Petrově úřadu odmítli odstoupit.

⁵⁰⁶ Srov. NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus. život a učení*. I. díl, 2. část, s. 345.

⁵⁰⁷ Srov. SEDLÁK, J. *M. Jan Hus*, s. 316-320. Císař Zikmund kvůli záruce, kterou Husovi dal, nejdříve protestoval, ale později na ní netrval, aby se nezdálo, že ochraňuje kacíře. Tamtéž, s. 358.

⁵⁰⁸ Pouze o deseti zásadách prohlásil, že by v určitém smyslu mohly být pravdivé, v ostatních případech jeho odpověď zněla: „*Nec tenui nec teneo*.“ Srov. tamtéž, s. 320-321.

⁵⁰⁹ Na straně žaloby zkoumající Husovy spisy stáli čeští mistři Štěpán Pálec a Michal de Causis a také kancléř pařížské univerzity Jan Gerson. Srov. LENZ, A. *Učení Mistra Jana Husi*, s. 248-275. Naopak kardinálové Petr z Ailly a Francisco Zabarella, stejně jako i cařihradský patriarcha Jan se spíše snažili nalézt v Husově situaci nějaké východisko. Srov. SEDLÁK, J. *M. Jan Hus*, s. 315.

⁵¹⁰ Zbytek života by Hus v tomto případě strávil v nějakém klášteře v jižním Německu. Srov. NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus, život a učení*. I. díl, 2. část, s. 428-429.

⁵¹¹ Srov. KEJŘ, J. *Husův proces*, s. 173.

⁵¹² Srov. SEDLÁK, J. *M. Jan Hus*, s. 350-352.

5.3 Tajemství Mariina života v díle mistra Jana Husa

V následujících odstavcích obrátíme svou pozornost k hodnocení postavy Matky Boží, jak se s ním můžeme setkat v díle mistra Jana Husa. V tomto skripturistickém pohledu budeme vycházet ze spisů nové kritické edice.⁵¹³ Zastavíme se u těch tajemství víry, jež náš autor s osobou Marie z Nazareta spojoval, a přiblížíme si, jak ve svém díle k mariánské úctě vyzýval.

5.3.1 Počátek Mariina života

Život začíná dle nauky církve okamžikem početí. S tím se zdá být ve shodě i Husovo tvrzení, že „*den početí Panny Marie se stal počátkem našeho vykoupení a nové milosti.*“⁵¹⁴ Srovnání Marie a Evy tak hovoří jednoznačně v Mariin prospěch, neboť Eva dle Husa stála na počátku našeho odsouzení, zkažení a viny: „*Protože člověčenství zhřešilo v Adamovi a Evě, musilo člověčenství trpěti a zadostiučiniti v synu božím a v jeho matce.*“⁵¹⁵

Náš autor tedy představuje nazaretskou dívku jako osobu, která od počátku své existence stála ve službě Božím tajemstvím. Ve svých výkladech na III. knihu *Sentencí Petra Lombardského* pokládá za věrohodné, že Maria byla pannou již od spojení své duše s tělem. Nepochybuje o tom, že Bůh, který z ní přijal tělo, ji také posvětil, pokud se tohoto posvěcení dostalo i jiným (Jeremiáš, Jan Křtitel). Husova pokora se

⁵¹³ Vzhledem k tomu, že kritická edice Husových spisů *Magistri Johannis Hus Opera omnia* (pro přehlednost budeme zkracovat MJHO) nebyla doposud vydána komplexně, budeme při svém exkurzu využívat i Husových děl, jak je zpracovali V. Flajšhans, V. Kybal a V. Novotný, popř. další editoři. O tom, jak byla Husova díla vydávána v průběhu času, viz URBAN, F. *Maria z Nazareta a její význam v díle M. Jana Husa a M. Jana Rokycany*, s. 17-20.

⁵¹⁴ Srov. De Annunciacione B. Virginis. In FLAJŠHANS, V. *Sermones de sanctis*, s. 24. Termínem *početí* ovšem označuje náš autor událost Mariina posvěcení v mateřském lůně, podobně jako mnozí jiní autoři v jeho době. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 68.

⁵¹⁵ Srov. KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 3. část, s. 181, 186-187.

ukazuje v tom, že otázku, zda byla nazaretská dívka počata v hříchu či bez něj, svěřuje jakožto tajemnou pravdu samému Bohu:

Quando autem et quam cito sanctificata est, ipse scit, qui eam sanctificavit. Sed credibile est, quod cito post unionem anime, sed non ante, ipsam sanctificavit. [...] Sed pia mens sistens in occulto Dei mysterio comittensque veritatem absconditam humiliter ipsi Domino, non se illicite agitans, expectabit revelacionem Domini nostri Jesu Christi.⁵¹⁶

Na tomto místě si dovolujeme připomenout nauku východní církve o katharsis, tj. „předočištění“ Bohorodičky. Ta vychází z názoru Řehoře Naziánského, podle něhož byl Kristus počat z panny „předočištěné Duchem svatým na duši i na těle“. Později byl tento pojem rozvíjen ve smyslu posvěcení nebo pozvednutí dívky z Nazareta do božské sféry. Právě na základě těchto výkladů dospívají teologové XIV. stol. k velmi dobře podložené tezi o novém daru milosti. Z této teze pak vychází i zde citovaná nauka mistra Jana o Mariině posvěcení.⁵¹⁷

V jednom kázání proneseném na svátek Mariina narození betlémský kazatel uvádí, že Maria pocházela z královského a kněžského rodu. Pod vlivem sv. Jeronýma se přiklání k tvrzení, že její narození bylo zvěstováno Jáchymovi a Anně od anděla. Pokud máme svátek Mariina narození slavit důstojně, pak to dle Husa znamená napodobovat ctnosti matky Boží.⁵¹⁸ Hlavním smyslem tohoto tajemství pak je otevřít se pokání jakožto

⁵¹⁶ FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. III*, dist. III, 4.

⁵¹⁷ Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 178.

⁵¹⁸ „*Qui ergo humilitatem, castitatem et paupertatem Virginis gloriose cordialiter amplectitur, ille nativitatem Virginis Marie digne celebrabit cum iocunditate.*“ *Liber generacionis Jesu Cristi, filii David*. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 400.

nabízené Boží milosti.⁵¹⁹ Můžeme to udělat tím spíš, že postava matky Boží zahajuje zcela novou etapu lidských dějin.⁵²⁰

5.3.2 Maria a Josef

Významné místo v životě Marie z Nazareta zaujímá postava jejího snoubence, sv. Josefa. Již samotná jeho přítomnost byla dle Husa důležitá, aby se zabránilo domněnce některých lidí, že se Maria dopustila smilstva nebo cizoložství.⁵²¹ Jeho úloha v Mariině vyvolení se zřetelně ukazuje také tím, že „*Jozef byl její strážný a pomocný v práci při děťátku, když jest s ním utíkala do Ejipta.*“⁵²²

Vroucí vztah Josefův k Marii je doložen skrze jeho víru, kterou náš reformátor opěvuje slovy sv. Jana Zlatoústého:

Magis credebat Yoseph castitati eius quam utero eius, plus gracie quam nature. Conceptionem manifeste videbat et fornicacionem suspirari non poterat. Possibilius credebat matrem sine viro esse quam Mariam posse peccare.⁵²³

Zasnoubení Marie a Josefa odkazuje na daleko širší zásnuby: Hus je totiž přirovnává k Ježíšovým zásnubám s církví. Jako *tertium comparationis*

⁵¹⁹ Hus připomíná, že pozemské narození si církev připomíná pouze u Jana Křtitele, panny Marie a Ježíše Krista, a to pokaždé s jiným duchovním rozměrem: „...tres alias natiuitates spirituales: cum Johanne namque in aqua, cum Maria in penitentia, cum Cristo in gloria renascimur.“ *Liber generacionis Jesu Cristi, filii David*. In MJHO. Postilla adumbrata, s. 400.

⁵²⁰ V Mariině jedinečném mateřském vztahu ke vtělenému Slovu je zahrnut i onen mateřský vztah ke všem věřícím a ke všem stvořeným k obrazu jejího Syna. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Maria – mateřská tvář Boha*, s. 37.

⁵²¹ Mezi Marií a Josefem existovalo dle Husa manželství ve svatosti, které bylo ustanoveno pro trojí dobro: pro potomstvo, víru a svátost. Pouze k tělesnému spojení nedošlo. Krom toho jsou zde uváděny zvláštní důvody (*causas speciales*) tohoto manželství, např. skutečnost, že panna Maria byla takto ukryta před d'áblem a že sv. Josef byl svědkem její čistoty a chránil svou manželku, aby nebyla odsouzena jako cizoložnice. Srov. FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. IV*, dist. XXX, 1.

⁵²² Srov. Na den Zvěstování Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 132.

⁵²³ In vigilia natiuitatis Cristi. (VII) In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 63.

mu slouží práce se dřevem, kdy oba dva, tedy Josef coby dělník i Ježíš z Nazareta skrze „práci“ na dřevě kříže, naplňovali Boží plán spásy.⁵²⁴

5.3.3 Andělské zvěstování

V kázání na svátek Zvěstování Panny Marie rozebírá mistr Jan biblické poselství, zaznamenané v evangeliu sv. Lukáše.⁵²⁵ V poslání anděla k panně vidí spolu se svatým Jeronýmem znamení nebeského života. O panenství pak prohlašuje, že „v svém vypsání slove sestra andělská a lože trojice svaté“.⁵²⁶ Rozlišuje přitom dvojí panenství, „tělesné a srdečné“, můžeme říci duchovní. Tělesné panenství dle něj spočívá v „celosti těla“, svého završení však dochází až ve druhém stupni, v panenství duchovním, neboť „tělo nebývá porušeno, jediné z přivolení duše“. Vzorem duchovního panenství je našemu autorovi právě matka Boží.⁵²⁷

Husův pohled na Mariino panenství je v souladu s naukou církve. Je třeba dodat, že tato pravda zahrnuje nejen nauku o panenství před porodem a po porodu, ale její integrální součástí je i aspekt „virginitas in partu“.⁵²⁸ Dle výkladu církve pak tkví podstata všech tří dogmatických aspektů Mariina panenství právě v oblasti ducha, v biblickém smyslu slova „v srdci“.⁵²⁹

⁵²⁴ „...*Maria desponsata erat fabro lignario, quoniam et Cristus sponsus ecclesie omnem salutem hominum et omne opus suum per lignum crucis fuerat operaturus.*“ In vigilia nativitatis Cristi. (VII) In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 66-67.

⁵²⁵ Srov. Lk 1,26-38.

⁵²⁶ Na den Zvěstování Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 132.

⁵²⁷ „*Taká panna první v zákoně novém byla jest panna Maria, o níž toto evangelium mluví. A první paníc její milý syn, pán Kristus, jenž panenství jest miloval a jeho potvrdil skutkem i řečí a po nich jiní panici a panny svaté...*“ Tamtéž. O tom, že stálý úmysl tělesné neporušenosti u Krista ani u jeho Matky nikdy nescházel, mluví Hus i jinde. Srov. FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. IV*, dist. XXXIII, 7.

⁵²⁸ „*Slušelo se, aby ta, která si při porodu zachovala neporušenost svého panenství, rovněž uchovala své tělo po smrti bez jakéhokoli porušení.*“ Munificentissimus Deus, čl. 21. In POSPÍŠIL, C. V. *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, s. 52.

⁵²⁹ Panenství při porodu, nemá-li to být pouhé slovo, znamená úplné panenství tělem i duší. Srov. LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*, s. 184-185.

V dalším výkladu Hus líčí Mariiny rozpaky,⁵³⁰ vyvolané andělovou nabídkou. Překonat je má nazaretské dívce s pomocí nalezené milosti.⁵³¹ Na andělovo poselství nereaguje Maria pasivním přijetím, ale klade otázku, jak se Boží nabídka uskuteční.⁵³² Mistr Jan dokazuje z položené otázky, že Maria byla skutečně pannou: „...*neb by byla v úmyslu měla, že muže pozná tělesně, netázala by se anjela, kterak to početí bude, vědouc, že tělesným a přirozeným během ženě od muže početí není nepodobné.*“

Nebeský posel dívce ukazuje, že Boží moc zná odpověď na všechny otázky a dotvrzuje pravdivost svých slov příkladem Alžběty. Maria mu uvěřila, načež ihned přijala jeho poselství.⁵³³ Důležitá je zde ctnost pokory, na níž Hus rovněž upozorňuje výrokem sv. Augustina: „*Maria, ač se jest pro čistotu Bohu zlíbila, však pro pokoru matkou Boží jest zvolená; neb by jeho prvé v srdci pokoru neměla, nikoli by jeho v životě nenosila.*“

V závěru svého výkladu podává betlémský kazatel duchovní ponaučení a staví Marii za vzor všem křesťanům: „*Žádá-li kdo, aby v radosti nebeské byl, a býti svatým, budiž najprvé zde matkou boží.*“ Dospět k cíli našeho života, tj. počít v sobě a porodit Krista totiž člověk může pouze stejnou cestou, jako tomu bylo u nazaretské dívky.⁵³⁴

⁵³⁰ Tyto rozpaky odkazují v případě nazaretské panny na tři křesťanské ctnosti: skromnost, stydlivost a opatrnost. Opět je použit výrok sv. Jeronýma: „*Bud' řeč panny stydlivá, skrovná a řídká a bud' i ona v chodu i v skutku stydlivá.*“ Na den zvěstování Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 133.

⁵³¹ Jedná se o milost, kterou lidstvo ztratilo v Adamovi a Evě: „...*jako skrze ženu stal se počátek hněvu božího, též zase skrze ženu a pannu stalo se navrácení k boží milosti.*“ Tamtéž.

⁵³² Dle sv. Ambrože bylo Mariino tázání zcela legitimní, neboť „*četla ono písmo Izaiáše proroka: Aj panna počne a porodí syna. Protož věřila jest, že se má státi, ale kterak se má státi, toho nečetla.*“ Tamtéž, s. 134.

⁵³³ „*A tak, když jest ta slova řekla: ‚Staň se mi vedlé slova tvého‘, ihned z moci boží počat jest a narodil se v životě jejím plný a pravý buoh a člověk.*“ Tamtéž, s. 135.

⁵³⁴ Na této cestě vypočítává náš autor těchto pět orientačních bodů: dispozice k přijetí anděla, skrze něhož nastává osvětlení rozumu; stav náboženské zkroušenosti, na nějž ukazuje samo Mariino jméno (hořkost odvozená ze slova *mara*); soustředěnost pro vnímání Božího hlasu, který promlouvá skrze Písmo (zde vychází Hus z tradice, podle níž přišel k Marii archanděl Gabriel ve chvíli, kdy četla knihu proroka Izaiáše); přítomnost ve městě Nazaret (což znamená květ a symbolizuje stav čistého srdce) a konečně být ve svém svědomí pannou, tj. rozhodnutí zvolit raději smrt než dobrovolně spáchat těžký hřích. Srov. tamtéž.

5.3.4 Tajemství vtělení

Již jsme poznamenali, že s mariánskou tematikou se můžeme setkat v knihách *Sentencí Petra Lombardského*. Tento spis představoval v Husově době základní materiál pro studium teologie a každý, kdo chtěl dosáhnout magisterský titul v tomto oboru, musel vypracovat vlastní komentář k *Sentencím*.⁵³⁵ Nejinak tomu bylo u našeho reformátora. Hus ve svém komentáři dává mariologické výpovědi do souvislosti s tajemstvím vtělení,⁵³⁶ což je opět v souladu se zdravou tradicí církve i s učením II. vatikánského koncilu.⁵³⁷

Náš autor se např. staví proti manicheismu, který učí, že Kristus přijal pouze zdánlivé tělo a že duši v tomto těle nahrazovalo božství. Odmítá též učení Apollinariovo, dle něž měl Kristus pouze vegetativní a sensitivní duši, v níž chyběla racionální složka. Tělo Kristovo dle této nauky nemělo svůj počátek v Marii, ale zrodilo se ze Slova.⁵³⁸

Po vzoru Petra Lombardského se náš reformátor přiklání k tvrzení, že Duch svatý byl „efficientní příčinou“ Bohočlověka, zatímco Kristovo zrození z panny Marie ukazuje na „materiální příčinu“ v tom smyslu, že krev Mariina byla materií, z níž bylo nejsvětější tělo Kristovo učiněno.⁵³⁹ Proto také mistr Jan přiznává Marii titul Bohorodička.⁵⁴⁰

Co se týká Ježíšovy lidské přirozenosti, vychází Hus z Viklefovy nauky. Rozlišuje totiž mezi abstraktním pojmem lidství a mezi konkrétním člověkem. Slovo přijalo z panny Marie lidství, nikoliv však osobu člověka. Z toho vyvozuje, že nelze přesně říci, zda se lidská přirozenost zrodila

⁵³⁵ Srov. SOUSEDÍK, S. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, s. 14.

⁵³⁶ Rozvíjí především distinkce I, II, III, IV, V a VIII ze III. knihy *Sentencí*. Oproti tomu IV. kniha tohoto díla dává mariánskou tematiku do souvislosti ke svátostem církve.

⁵³⁷ Srov. především LG, čl. 55-63. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 90-94.

⁵³⁸ Srov. FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. III*, dist. II., 4.

⁵³⁹ Rozdíl je zde patrný již při použití různých předložek: „de“ Spiritu sancto, „ex“ Maria Virgine. Srov. tamtéž, dist. IV, 4.

⁵⁴⁰ „...poněvadž jest příčinou Boha Krista podle lidství, nikoliv ovšem příčinou božství sama.“ Počátek výkladu na třetí knihu *Sentencí*, dist. IV, 5. In FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. *Mistra Jana Husi Sebrané spisy. III*.

z panny Marie, neboť „*rození jest vlastností osoby, nikoliv přirozenosti*“.⁵⁴¹ V každém případě se ale Hus odvolává na Lombardovo učení, podle něhož se v Ježíši Kristu setkává dvojí narození: věčné od Otce a časné od matky, podobně jako je v něm dvojí přirozenost, božská a lidská.⁵⁴²

Husovo učení o Slovu, vtěleném do čisté panny, je tak plně ve shodě s katolickou naukou, jak se prezentovala ve středověku. Betlémský kazatel tuto nauku v celé šíři předkládal svým posluchačům a ve svých promluvách se také stavěl proti jejím odpůrcům.⁵⁴³

5.3.5 Mariina návštěva u Alžběty

Svátek Navštívení Panny Marie se slavil v Čechách poprvé dne 28. dubna roku 1387.⁵⁴⁴ Základem pro jeho ustavení se stala biblická událost, kterou zachytil ve svém evangeliu sv. Lukáš⁵⁴⁵ a z níž vycházel ve svých výkladech i Hus.

V jednom svém kázání k tomuto svátku upozorňuje náš autor na skutečnost, že matka Boží se vydala k Alžbětě ihned poté, co se dozvěděla od anděla o jejím požehnaném stavu.⁵⁴⁶ Betlémský kazatel poukazuje na fakt, že Maria, ježto byla naplněna milostí, nezdržovala se v údolí pozemských věcí, ale spěchala do hor, jak o tom mluví i sv. Ambrož: „*Kam jinam, boha jsouc plná, jedne k výsosti nebeské panna měla jest jíti s chvátáním.*”

⁵⁴¹ Srov. FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. III*, dist. V., 3.

⁵⁴² „...*unam habet eternam a Patre, et aliam temporalem a matre, propter quas dicitur bis natus: secundum primam dicitur natus eternaliter et iuxta secundam dicitur natus temporaliter.*” Tamtéž, dist. VIII, 6.

⁵⁴³ „*Valentinus primo erravit dicens, quod Cristus habuit corpus non de Virgine, sed de celo assumptum, id est de celesti materia in Virginem missum. Secundo Appollinaris dixit, quod Verbum in corpus fuit conversum, et sic corpus Cristi non de carne Virginis sumptum et Verbo unitum. Unde exposuit Verbum caro factum est, id est in carnem conversum, sicut aqua vinum factum Joh. 2°...*” In tertia missa Nativitatis Cristi. Ewangelium. In MJHO. *Leccionarium bipartitum. Pars hiemalis*, s. 141-142.

⁵⁴⁴ Zavedl ho pražský arcibiskup Jan z Jenštejna a na jeho naléhání rozšířil r. 1389 papež Urban VI. slavení tohoto svátku pro celou církev.

⁵⁴⁵ Srov. Lk 1,39-56.

⁵⁴⁶ Na den Navštívení Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 138.

Za jednu z hlavních příčin Mariina chvátání pokládá mistr Jan, inspirován opět milánským arcibiskupem, ctnost pokory.⁵⁴⁷ Pokoru je možno spatřovat nejen v tom, že nazaretská panna k Alžbětě přišla, ale také že pozdravila. Pokoru, k níž vybízí své posluchače, přitom náš reformátor definuje jako „*zřízenou milost držeti se řádu svého*“:

...je třeba pilnosti a rozumu, aby člověk uměl držeti prostředek a nevyvinul na stranu. A v tom řádu pokory byl jest svrchovaně pán Kristus a po něm jeho milá matka, nad jiné svatě důstojná, jsouc u větším řádu milosti; a kdo by po nich najzřízeněji stál v svém řádu, ten by byl nejpokornější a tak i najdůstojnější.⁵⁴⁸

Důstojnost matky Boží a její vyvýšení nad jiné ženy prosvítá dle Husa i z pozdravu Alžběty, která označuje Marii za „*najšťastnější a najblahoslavenější nade všechny ženy*“ právě proto, že je panna i matka.

Sepětí mezi tělesným a duchovním aspektem člověka potvrzuje betlémský kazatel tím, že si klade rétorickou otázku, odkud Alžběta věděla o Mariině početí. Odpovídá, že sám Duch svatý způsobil, aby porozuměla „*plesání svého nemluvňátka v životě jejím, jež poznalo pána svého a matku jeho*“. Ukazuje též na souvislost mezi tělesným hlasem panny Marie a duchovní mocí, jež vstoupila do Alžbětina srdce.

I chvalozpěv *Magnificat* poskytuje látku pro vyzdvižení ctnosti pokory. Tak např. k výroku „*sesadil mocné z trůnu*“ Hus poznamenává, že tento trůn nezůstal prázdný. Bůh na něj posadil pokorné, především Ježíše Krista, nejpokornějšího z lidí: „*...potom také povýšena jest k té stolici panna Maria, a to pro svou pokoru, jakož tuto dí: Vzezřel na pokoru dívky*

⁵⁴⁷ „...jsouci králového rodu panna a máte boží zvolená, královna nebe i země, a však se neliknovala posloužiti starší přítelkyni své při její práci.“ Jako další důvod Mariina chvátání je uvedena radost, kterou nazaretská panna prožívala z početí Alžběty, neboť tak Bůh sejmul z života její příbuzné hanbu. Srov. Na den Navštívení Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 138.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 140.

své.⁵⁴⁹ Mistr Jan ctnost pokory nejen opěvuje, nýbrž vyzývá i k jejímu praktikování a tím k následování Ježíše, Marie, apoštolů a všech svatých.⁵⁵⁰

5.3.6 Narození Páně

Ve vánočních promluvách Jan Hus označuje Marii za nebeskou královnu, a to v souvislosti s jejím Synem, Králem všech králů.⁵⁵¹ Srovnává Lukášovu zprávu o narození Páně s jinými místy v Písmu a přibližuje prostému lidu jednotlivé události, které provázely Ježíšův příchod na svět. Např. o zavnutí do plenek prohlašuje následující:

Pro velikú chudobu rúchmi a plénkami vetchými obinula mlád'átko sama svýma rukama. Neměla panna Maria dievek posluhujících k svému porodu; neb těch nenie potrebie, jedno pro bolest a núz té, ješto rodí. A ta bolest ani núze neměla jest miesta v panně Mariji, jenž porodila jest s velkú radostí a kocháním.⁵⁵²

Jindy náš autor osvětluje tajemství Ježíšova narození, když je po vzoru sv. Augustina přirovnává k průchodu paprsku světla skrze sklo.⁵⁵³ Vánoční tajemství dále mistr Jan zasazuje do širších souvislostí, když ve svých *Výkladech* rozjímá o dvojím Kristově rození: „*Jiné jest rozenie pána Ježíše od otce a jiné od Marie panny; neb prvé jest věčné bez mateře, druhé*

⁵⁴⁹ Na den Navštívení Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 142.

⁵⁵⁰ Pokora je v křesťanství pojímána jako klíčový pojem po stránce teologické i antropologické. Pokorný člověk je schopen ztratit a dát k dispozici sám sebe „bez strachu, co se s námi stane, ale zároveň ve slepé důvěře, že každý projev božské činnosti jako takový je k naší spáse jen prospěšný.“ Srov. ZIEGENAUS, A. heslo Demut Mariens, oddíl Dogmatik. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon II*, s. 167-169.

⁵⁵¹ Kázanie na božie narozenie prvnie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 73.

⁵⁵² Kázanie na prvé mši. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 79.

⁵⁵³ „*Peperit filium sine pudore, sine dolore, sine apercione loci pudoris. Augustinus dicit, quia speculum non rumpit radius solis, integritatem Virginis ingressus aut egressus viciare non potuit divinitatis. Unde Petrus Manducator: Sol vitrum penetrat; penetratur, non violatur, nec virga flora, nec Virgo puerpera prole. Et hic multi temerarie discuciunt, per quod membrum peperit, quod ego michi cupio cum Deo nunc absconditum pro merito reservari.*“ In *nativitate Cristi in prima missa. Ewangelium*. In MJHO. *Leccionarium bipartitum. Pars hiemale*, s. 116.

*jest časné z matere bez tělesného otce.*⁵⁵⁴ Právě skrze početí a narození Božího Syna je Maria povznesena nad jiné panny.⁵⁵⁵

5.3.7 Očišťování panny Marie

I promluvy na Hromnice obsahují mnoho myšlenek svědčících o mariánské úctě Jana Husa. Betlémský kazatel klade Bohorodičku za vzor církvi, „*neb matky božie čištění bylo jest figura celé cirkve svaté, kterak se má čistiti i všeliká duše*“.⁵⁵⁶ Náš reformátor vyvozuje, že jako Marii skončily dny očišťování, tak i církev bude zbavena vši poskvrny hříchu. Vyzývá přitom věřící ke statečnému jednání a k životu v chudobě po Mariině vzoru: „*Holubice jest pták sprostný a znamenává, že kdož jest života sprostného a upřiemého, že obcovanie jeho jest svaté před bohem i před lidmi; ten obětuje s pannú Marií dvě holúbátek pánu bohu.*“⁵⁵⁷

Maria je tedy představena jako předobraz církve a vzor, který máme mít před sebou, chceme-li následovat Krista. Nestojí nad Božím Synem, ale spíše na něj ukazuje. Stejně jako Bohorodička musela vykonat rituální očistu,⁵⁵⁸ bude i církev, jak vyvozuje Hus na základě Izaijášova proroctví, po svém očištění nazvána „*městem spravedlivého a věrného*“.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Druhé Věři v buoh a výklad na ně. Kapitola 28. In MJHO. *Výklady*, s. 108.

⁵⁵⁵ „*Tehdy ihned moci všie trojice svaté plný byl člověk i buoh, že duše s tělem a obé to s božstvím bylo, jest i bude na věky, pravý buoh a pravý člověk. A tiem jest všechny panny Maria přěsáhla. Že jsúci pannú boha porodila.*“ Výklad na vieru. Kapitola 11. In *Tentýž*, s. 77-78.

⁵⁵⁶ Počíná se kázanie na hromnice. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 118.

⁵⁵⁷ Jan Hus se zamýšlí i nad tím, jaký význam má obětování hrdliček, které mohly být podle zákona obětovány místo holoubat: „*Hrdličky za zpievanie mají lkánie. A ti obětuji hrdličky, kteříž lkánie mají na své hřiechy a v pokořie se a v duchu ponižuji. Než že má býti dvě holúbátek a dvě hrdličátek, v tom se ukazuje svazek milosti a lásky. A by to obětovanie pocházělo z svazku milosti a lásky ku pánu bohu, také máme obětovati oběti dvě hrdličátek, to jest lkánie dvoje: jedno, že jsme zlé skutky činili, a druhé, že jsme dobrých skutkův nečinili.*“ Počíná se kázanie na hromnice. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 122.

⁵⁵⁸ V jiné řeči vztahující se k Mariinu očišťování Hus obrací pozornost na předpisy mojžišského zákona. Poukazuje na fakt, že očišťovací předpisy se vztahují pouze na ženy, které porodily po předchozím přijetí semene (suscepto semine), takže Marie se vlastně netýkají. Srov. *Postquam completi sunt dies purgationis Marie*. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 551.

⁵⁵⁹ Srov. Iz 69,12.

Betlémský kazatel se vypořádává dále s otázkou, jaký byl vztah mezi Bohorodičkou a Simeonem⁵⁶⁰: „*Jest totu také znamenati potrebie, že Maria, jsúci před bohem hodnějšie než kněz Simeon, a však jest se nepletla v úřad kněžský.*“ Z toho plyne pro všechny křesťany, že mají následovat své vlastní povolání a neposuzovat věci, které jim nepřísluší.

V jiné promluvě k tomuto biblickému svátku náš reformátor opět poukazuje na Mariino panenství.⁵⁶¹ V prorokyni Anně vidí předobraz matky Boží: „*...neb ona znamenala jest stav panny Marie, jenž jest před oddáním s Jozefem byla jako Anna, po oddání byla pravá Jozefova manželka, ač jest nikdy k skutku nemienila, a po smrti Jozefově byla jest vdova.*“

Při rozboru Simeonových slov o meči bolesti vyzvedává mistr Jan trojí Mariinu zásluhu: navzdory skutečnosti ukřižování uchovala víru církve v Ježíšovo zmrtvýchvstání. Od Origena přejímá Hus názor, že pro bolesti, které vytrpěla v posledních hodinách Ježíšova pozemského života, přispěla Matka Boží k odpuštění skrytých hříchů Izraele. Konečně tato bolest dle našeho autora umocnila svědectví, jež apoštolé později zaznamenali.⁵⁶²

5.3.8 Maria – přímluvkyně

Jako přímluvkyni představuje Jan Hus Marii z Nazareta v rozboru prvního zázraku Kristova v Káni galilejské.⁵⁶³ Betlémský kazatel vysvětluje, proč Spasitel nazývá svou matku ženou: „*Protož ani jemu, ani mateři ještě nebyla k tomu divu přístupná hodina, nazývá ji ženú, jako cizí, a ne svú; neb neměl jest od nie toho, aby poznal hodinu, v kterou má ten div učiniti.*“ Vysoce je hodnocena Mariina důvěra v Boží pomoc, z níž vychází i mateřská touha jejího srdce pomoci tam, kde je toho třeba:

⁵⁶⁰ Počíná se kázanie na hromnice. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 123.

⁵⁶¹ „*Kto by se nedivil, že anjel zvestoval, moc božie způsobila, duch svatý navštívil, panna uvěřila, věru počala, panna jsúc porodila, pannú ostala a boha porodila?*“ Prvá neděle po narození Kristovu. In MJHO. *Česká nedělní postila*, s. 82.

⁵⁶² Srov. tamtéž, s. 83.

⁵⁶³ Třetí neděle po narození Kristovu. In *Tentýž*, s. 90-92.

Neb ona znala jest plnú věrú, že Kristus jest všemohúci a vševědúci a že všecky věci, kteréž činí, ty činí velmi právě. Protož poručivši v své mysli vešken skutek a příčiny jeho k vůli k tomu skutku, mající za to, že, bude-li hodné, tehdy nedostatek vína opraví, řekla jest sluhám: Což kolivěk die vám, číňte!

Hus vyzývá své posluchače, aby se vždy řídili radou matky Boží, protože ta směřuje k plnění Božích přikázání. Na prosbě za svatebčany pak dokládá, že titul „*mater pietatis*“⁵⁶⁴ Marii právem náleží.

Ke stejnému biblickému místu se náš reformátor vrací ještě v jiné promluvě. V ní vybízí své posluchače k aktivní účasti na oné svatební hostině, právě ve společenství s Marií, matkou Ježíšovou a s jeho apoštoly: „*Convive harum nupciarum Iesus cum Maria matre, id est spes salutis et amaritudo conpuncionis, et discipuli eius, id est disciplina bone conversacionis, panis nupciarum caro Cristi, vinum sanquis eius...*“⁵⁶⁵

5.3.9 Mariino nanebevzetí

Perikopa, která byla čítávána na den nanebevzetí panny Marie, má rovněž základ v evangeliu sv. Lukáše. Biblický autor v ní popisuje návštěvu Ježíše u Marie a Marty.⁵⁶⁶ Událost tohoto evangelia, jak sám Hus říká, se nedotýká ve svém „*tělesném*“ výkladu panny Marie v žádném aspektu. Je proto nutné užít analogie, „*neboť rozum vyžší toho evangelium vešken chýlí se k životu jejímu*“ (tj. Mariinu).⁵⁶⁷

Betlémský kazatel nejprve ukazuje, jak sloužily Pánu Ježíši Marta a Marie a obě tyto služby srovnává: „*Marta sloužila jemu tělesně, připravujíc*

⁵⁶⁴ „*Dixit Mater Jesu, pietate mota, quia mater pietatis, forte plus desiderans divine potencie manifestacionem, quam defectus nupciarum supplecionem. Unde nihil petit, sed solum defectum insinuat, sciens, quod amanti sufficit solum insinuare necessitatem.*“ Dominica prima post octavam Epifanie. Evangelium. In MJHO. *Leccionarium bipartitum. Pars hiemale*, s. 240.

⁵⁶⁵ Srov. Dominica prima post octavam Epifanie. (XIV) In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 88.

⁵⁶⁶ Srov. Lk 10,38-42.

⁵⁶⁷ Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 144.

potřebu tělesnou, Maria duchovně, krmíc jeho, svolujíc se s volí jeho, poslouchajíc řeči jeho, jenž jest vzáctnější krmě pánu bohu než tělesná.“

Panna Maria pak vykonávala oba tyto úřady, tělesný i duchovní, a to mnohem plněji. To je důvod, proč právě v tomto evangeliu obrací mistr Jan pozornost na ni a proč vidí v obou Lazarových sestřích předobraz matky Boží. Nejdříve srovnává nazaretskou pannu s Martou a zastavuje se u samotného domku, do něhož Marta Ježíše přijala:

Hrádek, do něhož jest vešel Ježíš, podle latinské řeči slove castellum; vykládá se čisté lilium a znamená pannu Mariji. Než ne toliko hrádek, ale hrad nedobytý podle písma muože řečena býti, jsouci ohražená zdí pevné čistoty a příkopem srdečné pokory. A jest jako čisté lilium, jenž jest květ bílý a vonný; neb život její bílý jest ctností převýšené čistoty a vonný ctností svrchované pokory.⁵⁶⁸

Sestru Marty a Lazara, Marii ztotožňuje náš reformátor s Máří Magdalenou a její jméno vykládá jako „*vystřežení, totiž od hříchu*“. Tím je dána také základní podobnost s Ježíšovou matkou, která „*sama z milosti zvláště se vystřáhla i také jiné svým zasloužením a příkladným životem vystřáhá*.“ Jiným rysem, jímž může Marie z Betánie poukazovat na matku Boží, je dle Husa naslouchání Božímu slovu: „*neb ona mající plnou víru o vtělení syna svého, pilně a věrně poslouchala jest a zachovávala všech těch věcí, kteréž jsou se dály při něm, rozjímající je na svém srdci*.“

Při porovnávání obou těchto cest, tj. života tělesného a duchovního, upozorňuje náš autor nejprve na obtíže prvního způsobu života, jak to i sám Kristus připomněl Martě. Hus upřednostňuje život duchovní, neboť ten jistě vede k naplnění záměru získat nejlepší úděl.⁵⁶⁹

Stejnou biblickou událost rozebírá betlémský kazatel v promluvě s názvem „*In die assumptionis*“. Spolu se sv. Bernardem např. líčí důsledky Mariina oslavení a systematicky vypočítává dvanáct jejích

⁵⁶⁸ Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 144.

⁵⁶⁹ Je nade vši pochybnost, že Marie z Nazareta si vyvolila ten nejlepší úděl a že její odměna v nebi je veliká.

privilegií: první čtyři se týkají těla (*fuit virginitatis primiceria, sine corrupcione fecunda, sine gravedine grvida et sine dolore puerpera*), další čtveřice se vztahuje k její mysli (*devocio humilitatis, reverencia pudoris, magnitudo credulitatis, martirium cordis*) a poslední čtyři privilegia se týkají Mariina posvěcení (*sanctificata in utero, salutata ab angelo, obumbrata Spiritu sancto et inpregnata Dei Filio*).⁵⁷⁰

Najdeme zde i pohled na nanebevzetí, jak jej náš reformátor převzal od Viklefa. „Doctor evangelicus“ vyjmenovává tři základní skutečnosti, kterých je třeba se přidržovat, abychom správně nahlíželi na toto tajemství víry, totiž že svatá Boží rodička prošla skutečností tělesné smrti, že je blaženější nad všechny svaté a těší se větší slávě u Boha a konečně že svým věrným je příznivě nakloněna. Proto jí také Viklef přiznává titul „*refugium peccatorum*“.⁵⁷¹ Mistr Jan vyjadřuje s oxfordským učencem víru v sílu Mariiny přimluvy a přiznává jí velkou zásluhu na vykoupení lidstva.⁵⁷²

5.3.10 Další události Mariina života

Jak vroucně smýšlel Jan Hus o matce Boží, dosvědčuje jeho úvaha o pastýřích z Betléma, kteří našli narozeného Mesiáše. Náš autor zde ztotožňuje postavu Bohorodičky s moudrostí, o níž praví kniha Přísloví: „*Qui me invenerit, inveniet vitam*.“ Vyzývá posluchače, aby přistupovali k Bohorodičce se slovy sv. Alžběty: „*Invenisti gratiam apud Dominum*.“ Říká rovněž, že Krista je možné nalézt v jeslích s Marií a Josefem, tzn. nalézt jej s čistým srdcem a spravedlivým životem vůči bližním v jeslích pokory a laskavé chudoby.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Počet privilegií odkazuje na počet dvanácti hvězd, jak je uvádí 12. kapitola Apokalypsy. Srov. In die assumptionis. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 369 n.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 372.

⁵⁷² „*Ipsa enim fuit quodammodo causa incarnationis et passionis Christi, et per consequens totius salvationis omnium salvandorum*.“ Tamtéž, s. 373.

⁵⁷³ Srov. In nativitate Cristi in secunda missa. Ewangelium. In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 125-126.

V jiném rozboru této biblické události staví betlémský kazatel svým posluchačům před oči matku Boží, jak zachovávala v srdci vše, co vyprávěli pastýři. Slovy sv. Jeronýma odpovídá na otázku, jaký z tohoto zachovávání měla církev užitek:

Maria po vstúpení syna svého ostala za chvíli nemalú na zemi s apoštolý, aby šíře je naučila o slovu vteleném, o němž byla plněji naučena od ducha svatého. A všecko byla čeledně spatřila i s tím se obierala: protož mohla jest lépe vypraviti.⁵⁷⁴

Bohorodička tedy i zde ukazuje na svého Syna. Jí zcela právem náleží titul *hvězda mořská*, jak potvrzuje mistr Jan i v promluvě na křest Páně: „*Kto nás přivede k tomu králi Kristovi? Jistě ni žádný jiný, jediné hvězda skvúcie, to jest drahá panna Maria. O níž zajisté zpívá cierkev svatá: Zdráva, hvězdo mořská, matko božie slavná, zčástná bráno nebeská!*“⁵⁷⁵

Hus neodmítá ani chválu matky Boží, jak zazněla od jedné ženy ze zástupu.⁵⁷⁶ Spíš ukazuje, že tato žena daleko předčila všechny náboženské vůdce Izraele i apoštolý. Mariinu velikost pak rekapituluje a dochází k závěru, že Bohorodička se stala po svém synu první prostřednicí spásy:

Ipsa namque humilius, devotius et fervencius suscipiens verbum vite angelo annunciante concepit, portavit, genuit et ubere nutritiv. Deum hominem et demum verbum eius in corde suo conferens ipsum super omnes apostolos

⁵⁷⁴ Sv. Jeroným totiž říká, že lépe a přesněji vypravujeme o tom, co jsme poznali, čili s čím jsme udělali svou osobní zkušenost, s kým jsme něco společného prožili. Je nepochybné, že měl-li někdo spoustu zážitků a životních zkušeností s osobou Božího Syna, byla to na prvním místě Maria. Srov. Kázání na druhé mši den Božího narození. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 91.

⁵⁷⁵ Se sv. Bernardem Hus povzbuzuje své posluchače k následování této hvězdy: „*Hýbaj-liť tebu vody všeliké pýchy, všeliké světské neřádné žádosti, všelikého utrhanie a neb neřádného popúzenie, vzhľadni na hvězdu mořskú, povolajž na Marii! Neotcházěj ot tvých úst ani ot tvého srdce! Aby obdržal její spomoc, neopúšťěj příkladu jejieho svatého obecenstvie. Jie následuje nezablúdiš. Jie prosě nezúfávaj! Na ni mysle nepoblúdiš. Když tě ona drží svú pomoci, nepadneš. Když tě ona brání, nestrachuj se! Když tě ona vede, neustaneš. Její pomoci přijdeš k životu věčnému. A tak sám toho v sobě dojdeš, žeť hodně a správně slove Maria, totiž hvězda mořská.*“ Kázanie na božie křstění. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 113-114.

⁵⁷⁶ Srov. Lk 11,27.

implevit efficacius, propter quod beatam dicunt eam omnes generaciones. Unde et facta est post filium primum medium humano generi ad salvandum.⁵⁷⁷

Ani v kázání při Ježíšově nanebevstoupení neopomíjí náš reformátor zmínit se o Kristově panenské matce. V různých „přechodech“ Božího Syna má totiž Maria nezastupitelné místo, jak Hus dokládá slovy sv. Ambrože: „*Saltu Cristus venit in hunc mundum, apud Patrem erat, in Virginem venit et ex Virgine in presepe saliit, descendit in Jordanem, ascendit in crucem, descendit in tumulum, perrexit ad montem, ascendit in celum.*“⁵⁷⁸

5.4 Husova mariánská tematika

Jak jsme se mohli přesvědčit, obsahuje literární činnost Jana Husa množství myšlenek s mariánskými motivy. V následujících odstavcích se pokusíme o systematicko-teologický pohled na Husovu mariologii. Nejprve si přiblížíme, které pravdy mistr Jan o matce Boží vyznával. Pozastavíme se též u morálního aspektu mariologie tohoto autora. Určitým vyvrcholením naší dosavadní snahy bude krátká analýza mariologických titulů a symbolů, jimiž se mariánská tematika našeho reformátora ještě více prohlubuje.

5.4.1 Věřoučný aspekt Husovy mariologie

Věřoučný obsah mariánské úcty Jana Husa se nám ukazuje především v jeho kázáních. Tematické okruhy, týkající se jednotlivých otázek mariánské nauky, je však možno nalézt i v dalších spisech našeho reformátora. Můžeme odvodit tyto základní pravdy: Maria je ustavičnou

⁵⁷⁷ Contra predicatorem Plznensem. In MJHO. *Polemica*, s. 126-127.

⁵⁷⁸ In ascensione Domini (XLV). In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 237.

pannou⁵⁷⁹ a zároveň matkou Božího Syna.⁵⁸⁰ Mistr Jan se přiklání k nauce církve i v tom aspektu, že Maria byla vzata s tělem i duší do nebeské slávy,⁵⁸¹ jak o tom hovoří dogma o jejím nanebevzetí.⁵⁸²

V jeho spisech se sice neobjevuje učení o neposkvrněném početí Panny Marie⁵⁸³, to však plně odpovídá době, v níž Hus žil. Na tomto místě je vhodné poznamenat, že betlémský kazatel mluví o Mariině svatosti.⁵⁸⁴ Byla to právě radikální svatost této ženy, která se stala základem pro vyhlášení dogmatu o neposkvrněném početí.⁵⁸⁵

Náš autor srovnává též Marii z Nazareta s církví, kterou pojímá jakožto Kristovu snoubenku. Bohorodička v ní zaujímá přední místo, avšak církev samotnou nahradit nemůže.⁵⁸⁶ Pro celou církev však zůstává matka Boží vzorem víry a zbožnosti.⁵⁸⁷

⁵⁷⁹ Souhrnně Hus vyjadřuje svůj vztah k Marii např. takto: „*Tunc non credis in beatam virginem Mariam? Non credo. - Quare non credis in eam? Quia ipsa est creatura Dei et non creator... - Qualiter tunc credis de beata virgine Maria? Ego credo, quia ante partum et in partu et post partum mansit virgo inviolata et incontaminata, et quod precepit consultive, debemus implere. - Quid consuluit? Ut filio suo unigenito obediamus...*“ Tractatus de fide catholica. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 536.

⁵⁸⁰ „*Dnes pravda z země vyšla jest, Kristus z života Panny Marie narodil se jest... Jistě biele jediný Otcí, kterýž jednorozený jest mateři. A on učiněn v mateři, jenž sobě máteř učinil, věčný s Otcem, dnešní z mateře, po mateři; z mateře učiněn jest, kterýž přede všemi z Otce narodil se jest, bez kteréhož Otec nikdy nebyl jest, bez kteréhož máteř nikdy nebyla jest.*“ Lekci z téhož kázanie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 82-83.

⁵⁸¹ „*Dnešní lidé uctívají plášť Panny Marie více než Tělo Kristovo, a proto Kristus skryl tělo Mariino i svoje našemu tělesnému zraku.*“ KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 3. část, s. 251. Srov. též Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 146 nebo In die assumptionis. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 364-372.

⁵⁸² To bylo slavnostně vyhlášeno 1. 11. 1950 apoštolskou konstitucí Pia XII. *Munificentissimus Deus*. Srov. *Munificentissimus Deus*, čl. 44. In POSPÍŠIL, C. V. *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, s. 63-64.

⁵⁸³ Hus sám se neodvažuje rozhodnout, zda byla Maria počata v hříchu či bez něj. Ponechává tuto skutečnost jakožto tajemnou pravdu samému Bohu. Srov. FLAJŠHANS, V. *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. III*, dist. III, 4.

⁵⁸⁴ V *Betlémských kázáních* Hus praví: „*Kristus se zove nejkrásnějším člověkem jak ze strany Otcovy, tak i ze strany matčiny, neboť Maria byla nejsvětější z žen, již žádná jiná nebyla podobná.*“ KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 3. část, s. 181.

⁵⁸⁵ Srov. *Ineffabilis Deus*, čl. 23. In POSPÍŠIL, C. V. *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*, s. 40.

⁵⁸⁶ „*...cierkev svatá, jenž jest choť Kristova zalíbená, jeho krvi vykúpená, jenž v súdný den bude konečně vyčištěna, tak že bude bez vrásky hriecha smrteľného i bez poškrvny hriecha všedného i bez každého nedostatka tělesného v každém svém údě – ta žena, jenž také slove panna, pro to, že tak ostane s Kristem na věky čistá, jest dostojnější nežli velebná matka božie, bez niež nenie komu z nás spasenie.*“ O šesti bluidech. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 273-274.

⁵⁸⁷ O tom svědčí např. její srovnání s Dvanácti: „*Mater Christi dignior omnibus Christi apostolis. Nam ipsa humilior, devocius, fervencius quam apostoli suscipiens verbum dei angelo annunciante, concepit, portavit, genuit et nutrit deum hominem et sine peccato verbum eius, dum predicavit in*

Mezi zajímavé aspekty Husovy mariologie patří poměr mariologie a pneumatologie, pochopitelně v náznaku (např. *Výklad III. knihy Sentenci*).⁵⁸⁸ Dále se k hlubší analýze nabízí relationalita Maria – žena. Téma panenství a ženství obecně se v Husově tvorbě nalézají a zasluhovalo by si samostatné zpracování.

Jan Hus často vystupoval i v prostředí, které nebylo tak senzitivní k Panně Marii a stavělo se k ní opatrnicky.⁵⁸⁹ Tím můžeme vysvětlit i jeho „neutrální postoj“⁵⁹⁰ vůči zavedení svátku Navštívení Panny Marie.⁵⁹¹ Náš autor se také obhájí proti obviněním, že popírá přímluvu svatých, mezi nimiž zaujímá Bohorodička první místo. Mnozí protivníci mu vytýkali, že se staví proti dogmatu o ustavičném panenství Mariině. Hus však na mnoha místech ve svém rozsáhlém díle nazývá Marii pannou a její panenství potvrzuje.⁵⁹²

Pokud jde o rehabilitaci Husova učení a jeho příklon k některým Viklefovým zásadám, zůstane v katolické církvi kritický odstup od některých teologických omylů našeho reformátora. Existují autoři, kteří se snažili nebo snaží vysvětlit Husovo učení co možná nejpříjemnějším způsobem, např. Paul de Vooght⁵⁹³ či Antonín Bruodin⁵⁹⁴. Zůstává však pravdou, že Hus nechtěl zakládat novou církev. Naopak, až do poslední chvíle se pokládal za katolického kněze a ještě i před smrtí na hranici se

corde suo super omnes apostolos conferens, sc. Verbum, super omnes implevit efficacius et utilius et intimius et plenius.“ Erat Iesus eiciens demonium et illud erat mutum. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 125.

⁵⁸⁸ O rozvoj tohoto vztahu se později zasloužil především Ludvík Maria Grignion z Montfortu. Znovu bylo pak toto téma zdůrazněno na II. vatikánském koncilu (např. LG, čl. 56) a dále vydáním apoštolské exhortace Pavla VI. *Marialis cultus* (především čl. 26 a 27).

⁵⁸⁹ Páleč se zmiňuje, že ve večerních promluvách a v hovorech při stole mluvil Hus často neopatrně a pohoršlivě. Uvádí potupné výroky stoupenců Husových o úctě obrazů a ostatků, např.: „Závoj P. Marie je jako každá jiná plachta...“ Pálčův spis proti Husovu traktátu „de ecclesia“. In *Miscellanea husitica Ioannis Sedláka*, s. 173.

⁵⁹⁰ Hus doslova říká: „festum...Marie Elyzabeth visitationis...est modernum, nostris ewis et temporibus institutum.“ Srov. NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část, s. 6.

⁵⁹¹ Srov. PAZOUŘEK, M. O významu mariánské úcty M. J. Husa pro ekumenismus. In *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, s. 171.

⁵⁹² Srov. např. Katechismus. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 325.

⁵⁹³ Srov. SOUSEDÍK, S. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, s. 37.

⁵⁹⁴ Srov. TENTÝŽ. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, s. 220.

modlil.⁵⁹⁵ Nauka o matce Boží i mariánská úcta mistra Jana mohou napomoci i spravedlivějšímu vnímání této tragické osobnosti našich dějin.

5.4.2 Morální aspekt Husovy mariologie

Vedle výkladu dogmatických pravd vštěpuje Hus lidu mariánskou úctu i tím, že hovoří o *plnosti zvláštní výsadní milosti*, kterou nazaretská panna měla. Přitom zůstává pravdou, že *jedinečná plnost milosti* byla pouze v Ježíši Kristu.⁵⁹⁶ Náš autor hovoří o pokoře⁵⁹⁷ matky Boží, jakož i o čistotě, která ji zdobila.⁵⁹⁸

Husova mariánská úcta prosvítá již z výpovědi, která je datována do počátků jeho kněžského působení.⁵⁹⁹ O důstojnosti Bohorodičky vypovídá také již zmíněná rétorika proti kněžím⁶⁰⁰ a papeži.⁶⁰¹ Mariinu velikost se snaží betlémský kazatel přiblížit lidu ve svých promluvách, jež se často vyznačují moralizujícími prvky.

I ve výkladu desatera se náš reformátor dotýká mariánské problematiky, a to na dvou místech: Při výkladu prvního přikázání rozlišuje

⁵⁹⁵ Cestou na popraviště údajně zpíval mariánskou píseň *Christi virgo dilectissima virtutum* a úryvky z breviáře se modlil až do svého skonu. Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 351-352.

⁵⁹⁶ KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 3. část, s. 171.

⁵⁹⁷ „Protož syn boží v pokoře čisté panny vtělil se jest; neb jakož Kristus nemohl jest pyšný býti, tak nemož nižádný pokornější býti, než jest on.“ Čtenie druhé na posvěcenie kostelnie. In MJHO. *Česká nedělní postila*, s. 455-456.

⁵⁹⁸ „Benedicta Maria, quia Virgo sancta corpore et spiritu...“ NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 2. část, s. 479. Srov. též Bratřím a sestrám v Čechách. In RYBA, B. *Sto listů M. Jana Husi*, s. 161.

⁵⁹⁹ „Et ut transire possemus a peccato, invocemus auxilium eius salutantes eam. Ego miser, quomodo laudabo virginem gloriosam, que est maior omni laude? Nullus eam sufficienter laudare potest, quam salutavit angelus, quam reverenter Filius Dei audivit, cui se commisit spiritus sanctus, quam totus admiratur mundus. Ad ipsam igitur cum timore et reverentia debemus accendere et ipsam laudare. Si isti non sunt digni, quomodo peccatores digni erunt? Et tamen nec iusti nec peccatores a laude cessare debent. Est igitur in ea omnis gratia Patris et Filii et Spiritus sancti, in ea gratia permanens quad ipsam, in ea gratia effluens quad nos.“ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 88.

⁶⁰⁰ Např. ve svém díle *Výklad na vieru* se mistr Jan staví proti rétorice kněží, kteří se domnívají, že při proměňování vynikají nad pannu Marii v tom, že ona zrodila Krista pouze jedenkrát, zatímco oni jej svátostným úkonem přivádějí na svět kdykoliv. Srov. *Výklad na vieru*. Kapitola 9. In MJHO. *Výklady*, s. 75.

⁶⁰¹ Na Kostnickém koncilu bylo prokázáno, že Hus vyjádřil srovnání mezi papežem a Marií takto: „Nejdůstojnější žena, totiž Matka Spasitelova, jest důstojnější po Kristu kteréhokoliv papeže.“ Srov. KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 2. část, s. 275.

kult dluie a latrie a říká, že existuje dvojí naděje – ve spásu a v přimluvu.⁶⁰² Při rozboru čtvrtého přikázání Hus zdůrazňuje, že poslušností vůči Marii a Josefovi plnil Ježíš zákon. Nabádá přitom nejen k úctě rodičovské, ale zvláště také k uctívání matky Boží.⁶⁰³

Názor, že Maria je *reparatrix* (napravitelka) lidského pokolení a že bez její přimlavy není možné zachránit žádného hříšníka, sice u Husa prokázat explicitně nemůžeme, nicméně do kontextu zde prezentované mariánské tematiky zapadá a pro úplnost jej také zmiňujeme.⁶⁰⁴

Velikost matky Boží je patrná též z korespondence mistra Jana. Tak v listě *Mistru Křišťanovi z Prachatic* čteme, že Maria ztělesňuje „*částecnou církev bojující ve víře a lásce, jež více zmohla než všichni apoštolé*“, a jak náš autor dodává, „*tudíž více než všichni nynější preláti s papežem*“⁶⁰⁵. V závěru listu *Pražanům* můžeme nalézt zmínku o Mariině čistotě,⁶⁰⁶ v listu nějakým bekyním zase Hus píše, že zásluhou matky Boží „*jest panictvo a panenství v Kristovi ... povýšeno nad vdovství i manželství*.“⁶⁰⁷

I řeči pronesené na univerzitě nám poskytují důkaz o tom, že Hus byl mariánským ctitelem. Své přednášky začínal modlitbou,⁶⁰⁸ Marii často označoval jako pannu⁶⁰⁹ a přibližoval ji posluchačům i při výkladech teologických pravd. Se sv. Augustinem např. žasne nad velikostí kněžství a

⁶⁰² „*Naději ve spásu jest klásti toliko v Bohu, ježto pouze Bohu kaníme se klaněním, které se zove 'latria'. Ale naději v přimluvu jest klásti ve stvoření, jako jest zejména člověčenství Kristovo a Panna Maria, matka Kristova, a ostatní svatí na nebi nebo na zemi...*“ Srov. FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. I, s. 109-110.

⁶⁰³ „*Jest v Panně té moc dosáhnouti naší spásy. Proto pje církev: 'Vyslyš nás, neb tebe syn ctí, nic ti neupíraje.'* ...*v této matce jest čistota lásky, ježto jest matkou všech věřících křesťanů, na znamení čehož Kristus, umíraje na kříži, matku svou nám v osobě Janově doporučil, řka: 'Hle, matka tvá.'*“ Srov. tamtéž, s. 119.

⁶⁰⁴ *Contra predicatorem Plznensem*. In MJHO. *Polemica*, s. 127.

⁶⁰⁵ *Mistru Křišťanovi z Prachatic*. In RYBA, B. *Sto listů M. Jana Husi*, s. 114. Srov. též list č. 60. In NOVOTNÝ, V. *Mistra Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 166.

⁶⁰⁶ „*...bud'te pánu bohu poručeni, milosrdnému pánu Ježíšovi, bohu pravému, synu čisté panny Marie.*“ Pannám společně žijícím. In RYBA, B. *Sto listů M. Jana Husi*, s. 101.

⁶⁰⁷ Srov. KYBAL, V. *M. Jan Hus, život a učení*. II. díl, 2. část, s. 420.

⁶⁰⁸ K modlitbě vybízí např. takto: „*Salutantes Virginem gloriosam dicendo: Ave Maria.*“ *Beati oculi*. In M. J. HUS. *Univerzitní promluvy*, s. 179.

⁶⁰⁹ Srov. např. *Spiritum nolite extinguere*, s. 147; *Dixit Martha ad Iesum*, s. 157; *Si quid indiget sapiencia*, s. 200. Vše In M. J. HUS. *Univerzitní promluvy*.

srovnává je s panenským lůnem.⁶¹⁰ Odkaz na Bohorodičku se nachází i v závěru Husova univerzitního spisu *Quodlibet*: „*Sit post Deum benedicta intemerata Virgo castissima, Mater Domini Iesu Cristi!*“⁶¹¹

Mariánská úcta se odráží konečně i v básnické činnosti našeho reformátora.⁶¹² Nejvíce mariánských motivů se nalézají v Husem přepracované duchovní písni *Jezukriste, šedrý kněze*, jež patří k našim nejstarším písňovým skladbám vůbec.⁶¹³

Naši dosavadní práci můžeme uzavřít tvrzením, že mariánská tematika netvoří v kázáních Jana Husa téma klíčové. Navíc pokud se náš autor o matce Boží zmiňuje, nečiní tak bez vztahu k jejímu Synu.⁶¹⁴ Toto téma bylo důležité spíše pro jeho spiritualitu křesťana a katolického kněze. Právě proto můžeme v díle betlémského kazatele nalézt mnoho mariánských myšlenek.

5.4.3 Tituly a symboly

Literární a duchovní aspekt Husovy mariologie se odráží v titulech, které náš autor nazaretské dívce připisuje. K nejčastějším patří: *panna, matka, Bohorodička, královna, žena*.

⁶¹⁰ „*O veneranda sacerdotum dignitas, inter quorum manus Dei Filius velud in utero Virginis incarnatum. Id est ille in manibus, qui in utero Virginis est incarnatus.*“ Vos estis sal terre. In M. J. HUS. *Univerzitní promluvy*, s. 116.

⁶¹¹ RYBA, B. *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, s. 218.

⁶¹² Hus básně sám psal, některé přepracoval, jako např. báseň *Návštěv nás, Kriste žádúci*: „*Bože, jenžs trojice svatá,/ i Maria, panno čistá,/ a všechna říše nebeská, /pomozte zvláště od světa.*“ Původní modlitba „*Navčev nás, Kriste žádúci*“. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 563.

⁶¹³ „*Svatá Máří, buože máti, ty nám ráčíž spomáhati, daj nám tvého syna znáti. Kyrieleison! / Svatá Máří, přistup k súdu, všichni světi k svému lidu, dřeve, nežli dušě zbudu. Kyrieleison! / Pro tvé muky i bolesti a tvé matky pět žalostí, zbav nás smutka, daj radosti. Kyrieleison! / Svatá Máří, jdi před námi, prosiec syna svého za ny, za ny, za hříšné křestany. Kyrieleison!*“ Starší podoba písně „*Jesukriste, šedrý kněze*“. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 565-567.

⁶¹⁴ Často Hus uvádí nějaký mariánský titul pouze na rozvinutí christologických výpovědí: „*...per Dominum Jesum Cristum, Deum eternum, hominem verum, filium Virginis, redemptorem humani generis, regnantem cum Patre in unitate sancti Spiritus in secula seculorum.*“ Si quis diligit me, sermonem meum servabit. (L) In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 267.

Mistr Jan představuje Marii především jako *pannu*.⁶¹⁵ Hájí tedy nejstarší mariánský titul vůbec, čímž se hlásí k učení Chalcedonského koncilu.⁶¹⁶ Vysvětlení, v čem panenství spočívá, i chválu tohoto stavu můžeme nalézt např. v jednom z jeho listů.⁶¹⁷

Tím však náš reformátor vůbec nepopírá, že by Maria nebyla *matkou*. Naopak zdůrazňuje výjimečnost jejího mateřství. Odvolává se na sv. Augustina a říká: „*Maria, ač se jest pro čistotu Bohu zlíbila, však pro pokoru matkou Boží jest zvolená; neb by jeho prvé v srdci pokoru neměla, nikoli by jeho v životě nenosila.*“⁶¹⁸ Užívání tohoto titulu potvrzují i různé invokace jako např. *mater misericordiae*⁶¹⁹ či *mater pietatis*.⁶²⁰

Ve svém díle mistr Jan pro matku Boží užívá i biblický titul *žena*.⁶²¹ Mariino mateřství je u něj nutně spjato s ústředním tajemstvím křesťanské víry, s vtělením Božího Syna. S tím také souvisí titul *Bohorodička*,⁶²² který dle našeho reformátora Ježíšově matce právem náleží.⁶²³

Hus označuje Marii titulem *královna*⁶²⁴, popř. *nebeská královna* či *svatá královna*⁶²⁵. Činí tak v souvislosti s jejím Synem, Králem všech králů. Ve svých kázáních představuje dále matku Boží jako *pomocnici* a *ochránkyni* (*procuratrix*), objevuje se i označení *prostřednice* (*mediatrix*).

⁶¹⁵ „*Credo, quia ante partum et in partu et post partum mansit virgo inviolata et incontaminata.*“ Tractatus de fide catholica. In MJHO. *Drobné spisy české*, s. 53.

⁶¹⁶ Srov. DS 300 n.

⁶¹⁷ „*Teologickým důvodem panenství jest v podstatě zachování vůle od tělesného porušení po příkladu Krista nebo Marie Panny, kteří nikdy nepřivoli k tělesné libosti.*“ Pannám společně žijícím. In RYBA, B. *Sto listů M. Jana Husi*, s. 100-101.

⁶¹⁸ Na den zvěstování Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 135.

⁶¹⁹ In die assumptionis. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 372.

⁶²⁰ Viz Dominica prima post octavam Epifanie. Evangelium. In MJHO. *Leccionarium bipartitum. Pars hiemale*, s. 240.

⁶²¹ Srov. Třetí neděle po narození Kristovu. In MJHO. *Česká nedělní postila*, s. 92.

⁶²² Tento titul byl potvrzen na Efeském koncilu r. 431. Srov. DS 251-252.

⁶²³ Ve Výkladu Sentencí k tomu Hus poznamenává, že Maria „*jest příčinou Boha podle lidství, nikoliv ovšem příčinou božství sama.*“ Počátek výkladu na třetí knihu Sentencí. In FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. *Mistra Jana Husi sebrané spisy. III*, dist. IV, 5.

⁶²⁴ Tento titul odkazuje na tajemství Mariina nanebevzetí: „*Sicut enim Filius suus est simpliciter rex totius curie superiorum civium, sic et ipsa est quodammodo regina. Unde ex titulo gratie, nature superaddite, angelicam superavit dignitatem. Utrum autem sit assumpta cum corpore, est pium credere et non inconsulte diffinire.*“ In die assumptionis. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 371-372.

⁶²⁵ Řeč na zvěstování matky božie a přiššie našeho milého Jezukrista (muzejní rukopis). In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 221.

Prostřednictvím Krista v díle spásy tím ovšem není nijak oslabeno.⁶²⁶

Co se týká spolupráce panny Marie na Kristově vykupitelském díle, užívá betlémský kazatel např. následující přirovnání: „*Přemohl ďábel člověka na dřevě, přemohl zase syn boží ďábla na dřevě. Eva hleděla na dřevo vesele a líbezně, Maria stála u kříže žalostivě a bolestně.*“⁶²⁷ Vysvítají nám zde antitetické paralely Kristus – Adam a Maria – Eva, což má svůj základ v učení sv. Pavla a posléze sv. Ireneje.⁶²⁸ Odtud také můžeme vycházet při rozvoji nauky ohledně duchovního mateřství Marie z Nazareta. V souvislosti s relativně nedávnou diskusí o titulu *corredemptrix* je vhodné poznamenat, že náš reformátor tento výraz ve svém díle nemá. Platí pro něj tedy zdravá zásada, že jediným Vykupitelem je Ježíš Kristus.

Kromě titulů užívá betlémský kazatel pro označení Bohorodičky velké množství symbolů. Skrze ně se duchovní aspekt Husovy mariologie ještě více prohlubuje. Je to především titul *hvězda mořská*, který náš autor převzal do svých kázání od sv. Bernarda z Clairvaux.⁶²⁹ Objevuje se i název *ianua regni celestis patriae*⁶³⁰ nebo podobný symbol *porta celi*.⁶³¹

Náš autor přirovnává matku Boží k *domku* (hrádku), do nějž Marta přijala Ježíše, když přišel do Betanie.⁶³² Etymologicky slovo „*castellum*“ vykládá jako „*čisté lilium*“ a nachází podobnost mezi Marií a liliovým květem.⁶³³ V matce Boží vidí dokonce předobraz církve.⁶³⁴

⁶²⁶ „(Maria)... *facta est post suum filium primum medium humano generi ad salvandum.*“ NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus, život a učení*. I. díl, 2. část, s. 479.

⁶²⁷ Jiné kázání na 13. neděli po svatě Trojici. In MJHO. *Česká nedělní postila*, s. 670.

⁶²⁸ Srov. POSPÍŠIL, C.V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*,⁴ s. 235.

⁶²⁹ Tak Mistr Jan v jednom kázání volá: „*Ale kto nás přivede k tomu králi Kristovi? Jistě ni žádný jiný, jediné hvězda skvúcie, tj. drahá panna Maria. O níž zajisté zpívá církev svatá: Zdráva hvězdo mořská, matko božie slavná, zčasná bráno nebeská.*“ Kázanie na božie křstěnie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 113.

⁶³⁰ In die Johannis evangeliste. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 617.

⁶³¹ „*Ipsa siquidem reparatrix generis humani et porta celi, quia genetrix Dei facta est et angelorum domina, sine cuius suffragio impossibile est salvari aliquem peccatorem.*“ Contra predicatorem Plznensem. In MJHO. *Polemica*, s. 127.

⁶³² Srov. Evangelium na den na nebe vzetí Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 144.

⁶³³ „*Jest jako čisté lilium, jenž jest květ bílý a vonný; neb život její bílý jest ctností převyšene čistoty a vonný ctností svrchované pokory.*“ Srov. tamtéž, s. 144.

⁶³⁴ „*...matky božie čištění bylo jest figura celé cirkve svaté, kterak se má čistiti i všeliká duše.*“ Počiná se kázanie na hromnice. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 118. Srov. též In vigilia nativitatis Cristi. (VII) In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 3.

Mezi symboly, jimiž betlémský kazatel Marii označuje, nalezneme i takové, které spíše odkazují na osobu a činnost Ducha svatého. Matka Boží je přirovnávána k *hořícímu keři na poušti*⁶³⁵, je označena jako *světlo, které nás převádí od východu našeho mládí k západu zralosti do domu chleba svatých písem*⁶³⁶, je ztotožněna s *moudrostí*.⁶³⁷ Nechybí ani invokace z loretánských litaní *schrána Ducha svatého*⁶³⁸, *refugium peccatorum*⁶³⁹, *fons misericordiae* či méně obvyklé spojení *thesaurus graciae*.⁶⁴⁰

Samotné Mariino jméno vysvětluje mistr Jan dvojím způsobem. Vychází z hebrejského slova „*mara*“, které poukazuje na náboženskou zkroušenost,⁶⁴¹ jinde překládá toto jméno termínem „*illuminata*“ nebo „*illuminatrix*“.⁶⁴² Uvádí také předobrazy matky Boží jako *Sára, Rebeka, Anna, Marie* a *Marta* a další.⁶⁴³

⁶³⁵ Řeč na zvěstování matky božie a příšcie našeho milého Jezukrista (muzejního rukopis). In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 224.

⁶³⁶ NOVOTNÝ, V. M. *Jan Hus, život a učení*. I. díl, 2. část, s. 32 (pozn. 1).

⁶³⁷ „*Beatus qui invenit eam, nam ipse dicit Prov.8°: Qui me invenerit, inveniet vitam.*” In *nativitate Cristi in secunda missa. Ewangelium*. In MJHO. *Leccionarium bipartitum. Pars hiemale*, s. 116.

⁶³⁸ Srov. Řeč na zvěstování matky božie a příšcie našeho milého Jezukrista (muzejní rukopis). In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 224.

⁶³⁹ In *die assumptionis*. In MJHO. *Postilla adumbrata*, s. 372.

⁶⁴⁰ Tento symbol má svůj původ v andělově pozdravu, kdy je Maria nazvána „*gratia plena*“. In *die Johannis evangeliste*. In *Tentýž*, s. 617.

⁶⁴¹ Srov. Na den zvěstování Panny Marie. In MJHO. *Česká sváteční kázání*, s. 135.

⁶⁴² Srov. *Dominica in resurrectione Domini (XXXIII)*. In MJHO. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, s. 174-175.

⁶⁴³ Z mariánských symbolů uvedených v díle V. Flajšhane zasluhuje pozornost především symbol *luny*, kterým Hus jednoznačně vyjadřuje Mariino postavení vůči Kristu. Dále jsou to symboly jako *berla, cedr, cypřiš, palma, oliva, javor, myrha* a další. Matka Boží je velebena pro svou sílu, krásu, pokoru i jiné vlastnosti. Srov. FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. V, s. 254 n.

6 POSTOJE NEJVÝRAZNĚJŠÍCH FRAKČÍ HUSITSKÉHO Hnutí K TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ

V následující kapitole se pokusíme přiblížit, jaké postoje zaujaly k mariánské tematice dvě nejvýraznější strany husitského hnutí. Celou problematiku uvedeme krátkým pohledem do historie. Následný rozbor věroučných otázek uvnitř tohoto hnutí nám umožní oba jeho vlivné proudy ještě více specifikovat. Podíváme se dále, jak husitství přispělo k rozvoji kazatelství, a blíže se zastavíme u husitského zpěvu. Celkovým shrnutím tématu kapitolu zakončíme.

6.1 Husitské strany všeobecně

Husitství nepředstavovalo jednotlý myšlenkový proud. Z různých názorových skupin vynikaly na počátku především tři frakce. K pražské straně (Staré Město pražské) patřily dobře situované vrstvy národa: šlechta, k českému jazyku hlásící se měšťanstvo a inteligence. Přestože ani tato strana nebyla jednotná,⁶⁴⁴ její hlavní oporou zůstala univerzita. Doménou hnutí Jana Želivského se naopak stalo Nové Město pražské.⁶⁴⁵ Toto křídlo mělo mnohem radikálnější požadavky a nespokojovalo se pouze s Husovým odkazem. Kromě toho se v jižních Čechách vlivem valdenského sektářství⁶⁴⁶ vytvořila nesmlouvavá a průbojná skupina, v jejímž čele stanul později Jan Žižka z Trocnova.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ Vůči radikálnější skupině mistra Jakoubka ze Stříbra se zde vytvořilo konzervativnější křídlo, v jehož čele stanul mistr Jan z Příbrami.

⁶⁴⁵ KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 36 n.

⁶⁴⁶ Valdenské obce tvořily podhoubí pro husitská střediska. Např. v jihočeské oblasti se vytvořil Tábor a jiná centra. Srov. KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*, s. 31.

⁶⁴⁷ K těmto třem stranám přibyla později čtvrtá: po svém odchodu z Tábora totiž Jan Žižka vytvořil tzv. východočeský svaz. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 328.

Poté, co se zmocnil vlády v Praze Jiří z Poděbrad a Rokycana byl povolán za správce týnské fary, můžeme v husitské platformě sledovat především dvě rozdílné frakce: stranu pražskou – umírněnou a táborskou – radikální.⁶⁴⁸

6.2 Věroučné rozdíly mezi husitskými frakcemi

Husitská věrouka se rozvíjela až do poloviny XV. stol. především ve dvou odlišných pojetích, pražském a táborském.⁶⁴⁹ Hlavní věroučné rozdíly mezi těmito frakcemi husitského hnutí se nyní pokusíme nastínit.⁶⁵⁰

Určující teologickou autoritou, společnou všem stoupencům kalicha, byla Bible.⁶⁵¹ Z té poznávali praxi Krista a apoštolů. Jako další vzor přijímali shodně i praxi církve v prvních staletích, tedy do r. 313. Rokycana šel ještě dál: odvolával se na velké církevní učitele, na usnesení nejstarších koncilů všeobecné církve i na následnou tradici, pokud tyto – dle jeho mínění – neprotiřečily Písmu svatému. Pro husity táborské orientace ale zůstávali Kristus, apoštolé a prvotní církve autoritami úředními, čistými a svým způsobem jedinými.⁶⁵²

Větší polemiky se vedly mezi zástupci jednotlivých husitských frakcí ohledně svátostí. Širokou platformu pohledů můžeme objevit u svátosti

⁶⁴⁸ Přehledně celou platformu rozličných náboženských proudů a skupin ve společnosti této doby představuje J. Vokoun, a to následujícím schématem: podjednou papežští – podjednou konciliaristé – podobojí pražští konzervativní (Příbramovci) – podobojí pražští umírnění (Jakoubkovci) – podobojí pražští radikální (stoupenci Želivského) – podobojí mimopražští (táborité), z nichž konzervativní (Žižka, sirotci), střed (Mikuláš z Pelhřimova), radikální (Korandovci) – solitér Chelčický – valdenští – pikarti – zahraniční katolíci – zahraniční pravoslavní. Srov. VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 149.

⁶⁴⁹ Příslušníci tzv. východočeského svazu stáli v náboženských otázkách blíže pražskému pojetí, nicméně významnější úlohu ve věroučných sporech nesehráli. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek V, s. 391.

⁶⁵⁰ Za souhrn táborského vyznání víry vděčíme především Mikuláši z Pelhřimova, z pražské strany máme k dispozici zase práce Rokycanovy. Srov. tamtéž, s. 394.

⁶⁵¹ Požadavek svobodného hlásání Božího slova patřil k tzv. *čtyřem artikulům pražským*, k nimž se hlásili příslušníci obou směrů husitského hnutí. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 272.

⁶⁵² Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek V, s. 395.

nejsvětější, u eucharistie: Od pikartů, kteří úctu prokazovanou eucharistií odmítali,⁶⁵³ přes tábořské remanenční stanovisko⁶⁵⁴ zůstala u mnohých vyznavačů kalicha, především u stoupenců mistra Jakoubka ze Stříbra a později mistra Jana Rokycany zachována oficiální nauka katolické církve v Ježíšovu skutečnou přítomnost v eucharistii.⁶⁵⁵

Co se týká ostatních svátostí, zaujímali k nim pražští husité víceméně tradiční postoje. Jan Rokycana důrazně hájil oprávněnost všech svátostí a nechtěl rušit ani zvyklosti, které ke svátostným úkonům byly přidávány pozdější tradicí a neměly výslovnou oporu v Písmu.⁶⁵⁶ Když mu protivníci vytýkali zbabělost a obviňovali jej z prospěchářství, činili tak neprávem. Rokycanovým hlavním posláním bylo totiž pracovat pro jednotu církevního společenství a nejitřit již tak rozkolísané náboženské poměry.⁶⁵⁷

Táborité se naproti tomu s církví rozešli nadobro. Přestali totiž uznávat papežský primát a zřídili si samostatnou církevní organizaci, v níž byl biskup volen kněžími.⁶⁵⁸ Tím se zároveň stal kněžský úřad nezávislým na biskupském svěcení. Obřad svátosti biřmování byl omezen na vzkládání rukou a svátost pomazání nemocných nahradilo nesvátostné mazání. Přestože táborští husité nepopírali prospěšnost dalších svátostí, bez výhrad přijímali vedle eucharistie pouze křest a manželství.⁶⁵⁹

⁶⁵³ Srov. VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 158-159 a 200.

⁶⁵⁴ To zdůrazňuje symbolickou Kristovu přítomnost ve svátostných způsobech. Ve své při s Rokycanou táborští kněží např. prohlašují následující: „*Chléb, který Kristus při poslední večeři vzal a dal jíst svým učedníkům a v jehož hodném přijímání skrze službu věrných kněží zanechal památku na své utrpení, je ve své přirozenosti pravý chléb (...) A proto pravé tělo Kristovo, vzaté z Panny a za nás vydané, má být chápáno ne jako totožné v přirozené totožnosti, nýbrž svátostně, skutečně a pravdivě.*“ Z PELHŘIMOVA, M. *Vyznání a obrana Táborů*, s. 79.

⁶⁵⁵ S eucharistickou úctou dále souvisel způsob slavení bohoslužby: zatímco Táborité odstranili ornáty a mši sloužili v civilním oděvu a bradatí, pražští husité neodmítali ani posvátná roucha, ani zpěv za doprovodu varhan. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 271.

⁶⁵⁶ Ve své Postile se husitský arcibiskup zmiňuje např. o svěcení „mazancuov“ a jiných velikonočních pokrmů nebo o svěcené vodě. Srov. *PJR*. I. díl, s. 743; II. díl, s. 504, 792 aj.

⁶⁵⁷ Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek V, s. 396. Rokycanův postoj obhájuje jeden z našich předních historiků následovně: „*Prostí věřící mohli při náhlé změně pojetí svátostných úkonů propadnout nejistotě, ba panice, co vlastně platí a kudy vede cesta k bohabojnému životu a ke spáse duší.*“ Tamtéž. Srov. též VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 183.

⁶⁵⁸ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 271.

⁶⁵⁹ Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek V, s. 397.

Vysoké mravní požadavky kladla na člověka především kající praxe Táboritů. Za nejúčinnější formu pokání zde bylo pokládáno pokání vnitřní: „...jím se zkroušený člověk vyznává Pánu, a to způsobem smyslům nepostižitelným.“⁶⁶⁰ Dle Mikuláše z Pelhřimova se měl každý člověk konfrontovat se svými činy nejprve sám, s pohledem upřeným na Kristův zákon. Ušní zpověď podle tohoto tábořského kněze nebyla ke spáse bezpodmínečně nutná.⁶⁶¹

Táborité nepřijímali ani nauku o očistci. Ta se v církvi vyjasnila plně až v období vrcholného středověku,⁶⁶² což ale neznamená, že by se o očistném ohni předtím vůbec nemluvilo.⁶⁶³ Shodně s katolickou církví potvrzovali víru v existenci očistce i pražští husitští kněží. Jejím hlásáním totiž posilovali v lidu naději ve spásu a pomáhali překonávat pochybnosti plynoucí z morálních nedostatků života.⁶⁶⁴ Naopak tábořští kněží vycházeli z předpokladu, že Bible se o očistci nezmiňuje. Tím navazovali na starší obdobné stanovisko sekty valdenských a Mikuláše z Drážd'an.⁶⁶⁵ Zároveň ostře kritizovali svatokupecké praktiky některých členů katolické církve.⁶⁶⁶

Rovněž s kultem svatých bývalo ve středověké církvi spojeno vymáhání poplatků.⁶⁶⁷ Táborité se ale stavěli proti vzývání svatých především z ideových důvodů. Jako v případě pokání odmítali i zde jiné prostředníky jako nepotřebné: „*Kristus sám a jediný je v nebi spolehlivý a pravý obhájce a přímlovce (...) a kromě něho není jiného, kdož by z Božího*

⁶⁶⁰ Z PELHŘIMOVA, M. *Vyznání a obrana táborů*, s. 80. Jako druhý stupeň pokání uvádí tento autor osobní vyznání před Bohem nebo před jakýmkoli věřícím bez rozdílu a konečně třetí způsob představuje ušní zpověď. Srov. tamtéž, s. 80-81.

⁶⁶¹ Mikuláš a jeho strana se tímto způsobem obraceli i proti „*svatokupectví a nadřazenosti duchovenstva*“. Srov. tamtéž, s. 83. Tím však opomíjeli psychologické důvody svědčící ve prospěch této svátosti: ne každý totiž mohl za všech okolností unést nároky, jež z tábořského způsobu pokání plynuly. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 397.

⁶⁶² Církev formulovala nauku o očistci zvláště na florentském sněmu (probíhal v letech 1431-1449). Srov. KKC, odst. 1031.

⁶⁶³ Jasně na toto téma promlouvá již papež Řehoř Veliký. Srov. tamtéž.

⁶⁶⁴ Rokycanova promluva na toto téma zní „*Vo očistci znamenaj*“. In *PJR*. II. díl, s. 906-913.

⁶⁶⁵ Tento německý kazatel působil v Praze od r. 1411, za tři roky poté zde s Jakoubkem zaváděl přijímání pod obojí způsobou. Upálen byl v Míšni r. 1417. Srov. <http://www.husitstvi.cz/ro26.php> [cit. 26.9.2011].

⁶⁶⁶ Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 398.

⁶⁶⁷ Kněží totiž ukládali věřícím nejen posty a modlitby, ale i oběti a dary, které pak byly často využívány k osobnímu prospěchu. Srov. tamtéž.

*zvláštního pověření mohl jiné posvěcovat a za ně se přimlouvat.*⁶⁶⁸ Tento jejich postoj se pochopitelně promítl i do vztahu k matce Boží: Vyzývání a modlitbu totiž chápali táborští husité jako poctu, „*kteřá má být prokazována jedině Bohu*“.⁶⁶⁹ Mistr Mikuláš sice na mnoha místech svého díla tituluje Marii jako „*blaženou Pannu,*“ nicméně úctu, jakou jí prokazovala všeobecná církev a též Rokycanův směr, považoval za modloslužbu.⁶⁷⁰

Odmítání kultu svatých v tábořské sféře vedlo též k omezení svátečních dnů prakticky jen na neděle. Jiná byla situace v Praze, kde husitští kněží sice též brojili proti svatokupectví a výstřednostem o nedělích a svátcích (např. proti opilství), samotnou úctu ke svatým však nezavrhovali. Rokycana např. již r. 1427 sjednotil pražské souměstí v oslavách posvícení, když pro ně určil neděli nejbližší svátku sv. Václava. Tímto krokem zůstal husitský arcibiskup zakotven v tradici církve, jež sváteční chvíle z běžného života nevylučovala.⁶⁷¹

6.3 Rozvoj kazatelské činnosti

V následujících odstavcích krátce nahlédneme na fenomén kazatelství v našich zemích. Blíže se zastavíme u postav dvou význačnějších kazatelů doby husitské, Jakoubka ze Stříbra a Jana Želivského. Pokusíme se rovněž zhodnotit, čím husitské hnutí k rozvoji kazatelské činnosti přispělo.

⁶⁶⁸ Z PELHŘIMOVA, M. *Vyznání a obrana táborů*, s. 122.

⁶⁶⁹ Tamtéž, s. 192.

⁶⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 220-228. Na adresu slavení mariánských svátků a budování klášterů, kostelů a oltářů ke cti matky Boží praví Mikuláš následující: „*Avšak kde srdce zakouší tuto tak náramnou pomoc, tam se cele v náklonnosti vydává. Kde totiž slyší o toliké záštitě svatých a zvláště o vyvýšenosti blažené Panny nad anděly a ostatní svaté a o tom, jak mnoho užitků, péče a starostlivosti o hříšníky je v ní soustředěno, bude trvat na stanovisku, že tím není člověk vzdalován od Boha a že nepřenáší na Marii čest, kterou jsme povinni jedinému Bohu, když je nazývána přezádoucí nadějí hříšníků, nebeskou královnou, všemohoucí, milosrdnou a shromažďující všechny bez rozdílu pod ochranu svého pláště. (...) Takto však zvelebovat bytosti stvořené a přičítat jim Boží moc znamená odpadat od Stvořitele a přiklánět srdce spíše k nim než k samému Stvořiteli.*“ Tamtéž, s. 226-227.

⁶⁷¹ Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 398.

6.3.1 Počátky a rozmach kazatelství v našich zemích

O počátcích kazatelství na našem území si můžeme učinit představu jen všeobecně. Nejstarším českým dochovaným rukopisem, obsahujícím různé kazatelské texty, je tzv. *Opatovický homiliář* z 1. poloviny XII. stol. K němu přistupuje tzv. *Homiliář Jindřicha Zdíka*, olomouckého biskupa v letech 1126-1151.⁶⁷²

Větší rozvoj kazatelské činnosti nastal až s příchodem kazatelských řádů, františkánů a dominikánů na naše území. Teprve od poloviny XIV. stol. máme doloženo více rukopisů, na jejichž základě bychom mohli rozvoj kazatelské činnosti v našich zemích postihnout přehledněji. Větší systematičnosti se v této době začalo dostávat i kazatelským sbírkám.⁶⁷³

Tyto sbírky kázání, z nichž bylo možno volně čerpat, usnadňovaly kněžím úlohu při hlásání Božího slova i v dalších obdobích. Navíc díky rozšířenému používání latiny, kterou můžeme v tomto smyslu směle označit za „předchůdce internetu“, byl zajištěn pro celou oblast západoevropské vzdělanosti dostatečný přísun těch nejlepších námětů ke kazatelské činnosti. To se týkalo i mariánské tematiky, především tehdy v církvi slavených svátků s mariánskými náměty.⁶⁷⁴

Kazatelství bylo ve středověku jedinou živou formou řečnického umění v národním jazyce. Pokud byla kázání určena lidu, mohla se dít pouze jazykem lidu, u nás tedy česky.⁶⁷⁵ I mnohá kázání, zachovaná jen v latinských zápisech, byla ve skutečnosti přednášena česky.⁶⁷⁶

V roce 1391 byla zbudována Betlémská kaple, a to zásluhou vlastenců, podporujících českou menšinu na pražské univerzitě. Byla velmi

⁶⁷² Srov. http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm [cit. 10.3.2012].

⁶⁷³ Srov. tamtéž.

⁶⁷⁴ J. Vilikovský podotýká, že v našem prostředí nebylo od prvních křesťanských dob (ani v žádné další době) velké množství duchovních, svědomitě pracujících na myšlenkově samostatných promluvách. Srov. VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*, s. 112-113.

⁶⁷⁵ První takové pokusy máme zaznamenány u Jana Milíče z Kroměříže. Srov. tamtéž, s. 113.

⁶⁷⁶ To platí např. o betlémských kázáních mistra Jana Husa: byla pronášena česky, ovšem dochováno je pouze jejich latinské znění. Srov. tamtéž, s. 111.

prostorná, pojala na 3000 posluchačů⁶⁷⁷ a byla určena výhradně pro kázání v českém jazyce.⁶⁷⁸ K nejvýznamnějším kazatelům zde patřili Štěpán z Kolína (do r. 1402), dále Jan Hus a od r. 1409 (a hlavně pak po Husově upálení) Jakoubek ze Stříbra. Právě osobnosti posledně jmenovaného kazatele věnujeme následující podkapitolu.

6.3.2 Mariánská úcta u Jakoubka ze Stříbra

Jakoubek se narodil nedaleko Stříbra na panství s křižovnickou vrchností. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let XIV. stol. se dostal na studia do Prahy. Roku 1393 se stal bakalářem a o 4 roky později mistrem svobodných umění. Kněžské svěcení přijal v r. 1402.⁶⁷⁹ Svá studia završil osm let poté, kdy složil úspěšně bakalářskou zkoušku v oboru teologie. Na pražské univerzitě ovšem žádný vyšší úřad nikdy nezastával.

Jakoubkovo veřejné působení lze periodizovat do tří fází: v letech 1405-1414 působil jako učenec a kazatel, který se aktivně podílel na reformním hnutí.⁶⁸⁰ Od r. 1414, kdy byl Hus povolán do Kostnice, se Jakoubek horlivě zasazoval za prosazení utrakvismu.⁶⁸¹ Konečně v letech 1420-1429 bojoval dále za utrakvismus a za konstituování české národní církve.⁶⁸² Zemřel 9. srpna 1429 a byl pochován v Betlémské kapli, jeho náhrobek se však nedochoval.⁶⁸³

⁶⁷⁷ Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 95 n.

⁶⁷⁸ Tím byla porušena dosavadní církevní praxe: Jediným oficiálně uznávaným místem pro bohoslužby a kázání byly totiž pouze farní kostely. Srov. KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 25.

⁶⁷⁹ Srov. ZILYNSKÁ, B. Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa. In HALAMA, O., SOUKUP, P. (ed.) *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. s. 14.

⁶⁸⁰ Na kázání tohoto Husova „pomocníka v evangeliu“ v Betlémské kapli i předtím v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském vzpomíná i výše zmíněný Mikuláš z Pelhřimova. Srov. Z PELHŘIMOVA, M. *Vyznání a obrana Táborů*, s. 269.

⁶⁸¹ Právě z jeho podnětu byla v Praze od r. 1414 zaváděna praxe přijímání pod obojí způsobou. Srov. SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 300.

⁶⁸² V r. 1421 byl Jakoubek zvolen za jednoho z prvních čtyř nejvyšších správců utrakvistického duchovenstva. Srov. ZILYNSKÁ, B. Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa. In HALAMA, O., SOUKUP, P. (ed.) *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. s. 32.

⁶⁸³ Srov. MAREK, J. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, s. 27-28.

Mariologie nepatřila k dominantním tématům Jakoubkovým, ovšem tento „pomocník Husův v evangeliu“ úctu k matce Páně a svatým nezavrhoval. Výslovně uznával svátek Narození Panny Marie.⁶⁸⁴ Hlavní důraz Jakoubkův ovšem padal na každodenní přijímání těla Páně, čímž navazoval na eucharistickou nauku mistra Matěje z Janova. Velmi důležitým tématem byla u něj také ušní zpověď, kterou na rozdíl od Táboritů neodmítal. Jakoubek dále výslovně uznával existenci očiště. Základním vzorem mu vedle Bible byla nauka a praxe prvotní církve,⁶⁸⁵ jako ostatně všem husitům bez rozdílu.

6.3.3 Mariánské motivy v kázáních Jana Želivského

Život Jana Želivského coby významné politické osobnosti pro nás začíná v důsledku skoupé mluvy pramenů až v červencové Praze r. 1419 a končí v březnu 1422.⁶⁸⁶ Je to tedy v době, kdy Jan již opustil rodný kraj jihovýchodních Čech⁶⁸⁷ i premonstrátský klášter v Želivě. Do Prahy přišel někdy na přelomu let 1414-1415, nejpozději však koncem r. 1418, pro kteroužto dobu máme doloženou jeho kazatelskou činnost.⁶⁸⁸

Želivský zakotvil v prostředí Nového Města,⁶⁸⁹ kde začal jako kazatel získávat srdce a důvěru svých posluchačů. Všeobecná autorita, jíž se zde těšil, z něj nakonec učinila duchovního a politického vůdce Novoměstských.⁶⁹⁰ Tato jeho úloha se skončila dne 9. března 1422, kdy byl

⁶⁸⁴ Srov. MAREK, J. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, s. 199.

⁶⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 200-201.

⁶⁸⁶ Srov. KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 34.

⁶⁸⁷ Narodil se v 80. či 90. letech XIV. stol. pravděpodobně v Humpolci.

⁶⁸⁸ KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 35-36.

⁶⁸⁹ Jeho souvěrci mu v únoru r. 1419 světili karmelitánský kostel Panny Marie Sněžné, jenž byl v této době nejvýznamnějším kazatelským místem pražských husitů.

⁶⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 36.

Jan spolu s dalšími 12 příslušníky své strany vylákán na staroměstskou radnici a zde s'at.⁶⁹¹

V promluvách „nejlidovějšího kazatele husitské Prahy,“ jak Želivského nazývá např. A. Molnár, nezaujímá mariánská tematika význačné místo. V popředí stojí spíše témata společenského rázu,⁶⁹² která ovšem Jan Želivský převáděl do revoluční praxe.⁶⁹³ Přesto se náš autor o matce Boží na několika místech ve svých kázáních zmiňuje. Svědčí o jejím panenství, když ji nazývá „*beata virgo*“⁶⁹⁴, uvádí ji jako názorný příklad víry⁶⁹⁵ a pokory⁶⁹⁶. Matku Boží staví vedle učedníků shromážděných k modlitbě v předvečer seslání Ducha svatého, čímž ji představuje jako součást těla církve. S tím je konečně v souladu i Želivského pohled na „Apokalyptickou ženu“ ve 12. kapitole knihy Zjevení: „*Draco (...) stetit adhuc et stat fortiter, ut si quem mulier, id est ecclesia, pariat in doctrina ewangelica, ut devoraret, id est atraheret variis modis.*“⁶⁹⁷

⁶⁹¹ Poznat názory vůdce radikálních husitů a obratně je využit umožnil Želivského protivníkům Jakoubek ze Stříbra, jenž stál Janovi kdysi nejbliž ze všech pražských mistrů. Srov. MAREK, J. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, s. 178 n.

⁶⁹² Uved'me např. část jeho promluvy ze dne 14.5.1419: „*Před Božím soudem bude se muset každý vykázat svou spravedlností. Petr zajisté ukáže Judsko, které obrátil, Pavel ukáže pohany, jimž byl věrným farářem, rozuměj Korintské, Galatské, Kolossenské, Soluňské, Filipské a Římány, Ondřej ukáže Achaiu, Jan ukáže Malou Asii, Tomáš Indii a, jak doufám, svatý Jan Hus ukáže Čechy.*“ MOLNÁR, A. (ed.) *Výzva Jana Želivského. Výbor z kázání*, s. 29.

⁶⁹³ Vlivem tohoto kazatele se vytvořilo organizované ohnisko pražského radikálního hnutí, z něhož vyšlehl dne 30. července 1419 plamen, který se rozhořel v revoluční požár. Tímto plamenem byla novoměstské defenestrace, již bychom mohli obrazně označit za proměnu kazatelova slova v čin. Srov. KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 47.

⁶⁹⁴ Dominica Pentecostes. In MOLNÁR, A. (ed.) *Dochovaná kázání Jan Želivského z roku 1419. Díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici*, s. 150.

⁶⁹⁵ V komentáři k listu sv. Petra (1Pt 2,1-10) říká, že tomuto svatému papeži je zajisté třeba více věřit než všem novodobým prelátům a dodává: „*Marie fuit plus credendum quam toti turbe Iudeorum*“. Sabbato. In TENTÝŽ. *Dochovaná kázání Jan Želivského z roku 1419. Díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici*, s. 46.

⁶⁹⁶ „*Quia ad tantum fuit humiliata ad verba angeli, quod dixit: Ecce ancilla Domini quasi diceret: Sub manu Dei fiat michi secundum verbum tuum.*“ Dominica tertia post Trinitatem. In TENTÝŽ. *Dochovaná kázání Jan Želivského z roku 1419. Díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici*, s. 227-228.

⁶⁹⁷ In festo Trinitatis. In TENTÝŽ. *Dochovaná kázání Jan Želivského z roku 1419. Díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici*, s. 190-191.

6.3.4 Stručné vyhodnocení

Husitské kazatelství⁶⁹⁸ věnovalo přednostní pozornost poměru mezi světskou a duchovní mocí, tématu Božího slova a etickému ideálu autentického křesťanského života.⁶⁹⁹

Tato témata se objevují již v díle Husova předchůdce mistra Matěje z Janova. Nalezneme je též v samotných promluvách Husových a o něco později u Jana Želivského, tedy u autorů, které spojoval spíše agitátorský styl kázání. Jakoubek ze Stříbra, pokládáný za nejskvělejšího husitského teologa, naopak důsledně pokračoval v exegetické linii homilie a orientoval se na výklad perikopy jakožto příběhu. Odmítal předkládat lidu teologické otázky a místo toho zaměřoval pozornost svých posluchačů k prakticky žitému křesťanství. Z původní, zajiště bohaté kazatelské činnosti Táboritů se dochovala pouze postila Mikuláše Biskupce.⁷⁰⁰ Těchto několik málo uvedených pramenů z reformního a husitského prostředí nám ovšem bližší a komplexnější uchopení fenoménu kazatelství v době 1. poloviny XV. stol. nedovoluje.⁷⁰¹

Na závěr tohoto souhrnu nezbyvá než znovu zopakovat základní stanovenou linii: všichni kazatelé husitské doby bez rozdílu se dožadovali svobodného přístupu v hlásání Božího slova. S tímto požadavkem se znovu setkáme ještě v poslední kapitole naší práce, kde budeme pojednávat o postavě a díle mistra Jana Rokycany, voleného husitského arcibiskupa.

⁶⁹⁸ Tématice českého husitského kazatelství se věnuje publikace: BARTOŠ, F. M. *Dvě studie o husitských postilách*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1955. 100 s. Pro úplnost zmiňujeme i článek: UHLÍŘ, Z. Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky, s. 57-94. In *Almanach Historyczny 7/2005*. Kielce: Takt, 1999-. ISSN 1642-4530 (článek je dostupný i na internetové adrese http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm).

⁶⁹⁹ Srov. TRÍSKA, J. *Literární a myšlenkové proudy latinsko-českého středověku. Rérotika, etika a symbolika*, s. 20.

⁷⁰⁰ Toto dílo zatím širší veřejnosti zpřístupněno nebylo. Rukopis Mikulášovy postily na evangelia z let 1435-1439, nazvaný *Scriptum super quator evangelia in unum concordata*, je uložen v knihovně Národního muzea v Praze (sign. XIII F 7/1 – XIII F 7/3). Srov. <http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=cs/content/rukopisy-knihovny-narodniho-muzea-strahovske-knihovny> [cit. 10.3.2012].

⁷⁰¹ Srov. http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm [cit. 10.3.2012].

6.4 Husitský zpěv

Pro budoucí vývoj měl velký význam požadavek laického kalicha. Představitelé reformního hnutí v něm spatřovali působivý symbol svých požadavků: zrovnoprávnění laiků s klérem a uznání výlučné autority Bible. Kromě toho rozmach kalicha přivedl k rozkvětu kostelní lidový zpěv.⁷⁰² Právě tématu husitského zpěvu budeme věnovat následující odstavce.

6.4.1 Rozmach zpěvu v době Husově

V době Husově se při určitých příležitostech mohly zpívat pouze tyto čtyři české duchovní písně: *Hospodine, pomiluj ny, Svátý Václave*, velikonoční *Buoh všemohúcí* a božítělovou *Jesu Kriste, ščedry kněže*. Hus rozšířil tento „repertoár“ o předvánoční píseň *Navštiv nás, Kriste žádúci*,⁷⁰³ Jeroným zase o skladby *Desatero* a *Věřím v Boha*.

Zatímco tyto skladby bylo dovoleno zpívat pouze před kázáním, vlivem husitství pronikly zpěvy v národním jazyce i do samotné mše svaté.⁷⁰⁴ Přispělo k tomu velkou měrou zavedení sv. přijímání pod obojí způsobou. Bohoslužba se díky tomu prodloužila a čas přijímání začal být vyplňován českými písněmi o večeři Páně. Autorem velké části zpěvů byl Jakoubkův žák Jan Čapek. Bohoslužba díky tomu značně zlidověla. Rovněž překlad mešních textů do češtiny, pořízený právě Janem Čapkem, sledoval větší užitek účastníků bohoslužeb. V Praze byla přitom česká mše sloužena dlouhou dobu jen v Betlémské kapli. Daleko většího rozšíření se jí však dostalo na venkově.⁷⁰⁵

⁷⁰² Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 265-266.

⁷⁰³ Jistebnický kancionál uvádí v jedné z devíti slok také zmínku o matce Boží: „Bože, jenžs trojice svatá, / i Maria, panno čistá, / i všecka říše nebeská, / pomozte v lásce od světa.“ NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. III. díl, s. 402.

⁷⁰⁴ Nejedlý označuje za pravého a vlastního zakladatele lidové kostelní písně mistra Jana Husa. Srov. tamtéž, s. 17 a dále 52-55.

⁷⁰⁵ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 266.

6.4.2 Jistebnický kancionál a pražští husité

Smrtí Jana Želivského r. 1422 končí doba pražského radikalismu a do popředí se zde dostává konzervativnější křídlo husitského hnutí v čele s mistry Janem z Příbrami⁷⁰⁶ a Křišťanem z Prachatic.⁷⁰⁷ Poté, co v čele pražských husitů stanul mistr Jan Rokycana, věrný následovník Jakoubka ze Stříbra, dochází mezi oběma krajními proudy husitské Prahy k jakémusi narovnání. Všechny tři strany zde přitom koexistují dál a každá z nich rozvíjí svou vlastní liturgii. Nejdůkladněji se nám zachovala liturgie česká, upřednostňovaná před liturgií latinskou především Janem Želivským a jeho přívrženci. Zpěvy této liturgie jsou zaznamenány v *Jistebnickém kancionálu*, který ovšem k bohoslužbě používaly ve své době všechny frakce husitského hnutí, včetně husitů tábořských.⁷⁰⁸

Kancionál můžeme rozdělit na tři části. První z nich obsahuje mešní řád, resp. zpěvy užívané při bohoslužbě, dále zpěvy na neděle a hlavní církevní svátky v pořadí církevního kalendáře a také proměnlivé zpěvy na svátky svatých. Druhá část nám nabízí duchovní písně. Je uvedena následujícími slovy: „*Tuto se počínají piesně božie ... a potom jiné dobré piesně k chvále božie a k cti jeho matce se všemi svatými.*“⁷⁰⁹ Konečně třetí část kancionálu uchovává nešporní a jiné zpěvy, jako např. *Lamentace Jeremiášovy pro velký pátek* či pašije.

O Matce Boží nalezneme nejvíce zmínek právě ve druhé části zmíněného kancionálu. Píseň *Zdráva královno slavnosti* byla známá již v době Husově i svým českým textem.⁷¹⁰ Ten pochází z doby předhusitské,

⁷⁰⁶ Právě tento mistr pražské univerzity obhajoval církevní ritus mše sv. i jiných obřadů a zastával se hry na varhany i vícehlasého zpěvu, u husitů jinak považovaných za marnost. Srov. NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 60 n.

⁷⁰⁷ Husitské synody, konané v letech 1421-1426 za účasti těchto a dalších mistrů, potvrzují úctu k liturgii i k církevní tradici. Srov. tamtéž, s. 75-89.

⁷⁰⁸ Jedná se o jakousi sumu kostelního zpěvu, obsahující vše, co bylo v husitském kostele pro zpěv zapotřebí. Srov. TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 124-127.

⁷⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 124.

⁷¹⁰ K dispozici máme i latinské znění této skladby. Která z těchto verzí je starší, nelze ovšem bezpečně určit. Srov. LEHÁR, J. *Česká středověká lyrika*, s. 319.

na což poukazuje v něm užitá mariánská frazeologie. Stačí uvést následující tituly a symboly: „*brána zlatá*,“ „*koruna panenská*,“ „*mořská hvězda světla*,“ „*perla panenská*,“ „*vinice anjelská*,“ „*schrána všie čistoty*“ apod.⁷¹¹ Obdobně to platí i o druhé písni mariánské. Nese označení *Na čest panně, cožť zpieváme*, ovšem modlitba, z níž byl text převzat, původně začínala slovy „*Na čest panně, ktožť se klanie*.“⁷¹² Obě tyto písně zanikly při husitských bouřích, resp. byly vytlačeny novějšími zpěvy. Ani mezi dalšími písněmi ovšem skladby s mariánskými motivy nescházejí.

Na prvním místě ze všech mariánských písní vůbec uvádí *Jistebnický kancionál* skladbu *Od ciesaře nebeského*. Notový zápis písně pochází z r. 1421 od katolického faráře, což svědčí o jejím užívání nejen na straně nekatolické.⁷¹³ V úvodu písně je oslavováno Mariino narození a pojmenování: „*Od ciesaře nebeského / veliká milost dána, / Nebť nám z rodu králového / ctná panna narozena. / Kterátť jest nazvána / jménem Maria, / ještoť jest porodila / Jezu Krista pána / židovského zákona*.“ Následuje líčení andělského navštívení a také Mariiny návštěvy u Alžběty, přičemž setkání matek zde odkazuje na daleko větší význam jejich dítek: „*Tak se spolu pozdravišta / dievka s staralú ženú, / hned svatý Jan v letniem bříše / vstal proti pánu svému, / s velikú pokorú / chválu vzdávaje, / proti němu na své / nohy klekaje / i své ruce spínaje*.“⁷¹⁴

Z vánočních písní užívaných v Praze, především v Betlémské kapli, uvedme dále první sloku písně *Stalať se jest věc divná*, jak ji zachycuje zmíněný kancionál: „*Stala se jest věc divná, / panna syna porodila, / beze všie strasti tělesné, / toť jest divné a nové. / Radujme se, veselme se, / u Betlémě v malém městě, / buoh narodil se*.“⁷¹⁵ Podobně vyznívá i překlad latinského hymnu *Veni redemptor gentium*:

⁷¹¹ Srov. NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 482.

⁷¹² Celý text této modlitby (viz *Příloha 5* této práce) přejímáme z Lehárovovy edice. LEHÁR, J. *Česká středověká lyrika*, s. 154-155.

⁷¹³ Srov. tamtéž, s. 312-313.

⁷¹⁴ NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 329-330.

⁷¹⁵ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. III. díl, s. 177-178.

„Přijď lidský vykupiteli, / oznam porozenie panny, / aj, div se vešken svět tomu, /
taký porod slušie k bohu. // Ne ne z mužského semene, / než skrytého zastienenie
/ slovo božie se vtělilo / a plod v břiše učinilo. // Panna jsúci obtiežena / studu
svého neztratila, / v ctnostech se lép upevňuje, / buoh se v břich její vtěluje.“⁷¹⁶

Maria je tedy v *Jistebnickém kancionálu* shodně s předchozí tradicí označována jako panna. Toto její panenství není porušeno ani při porodu jednorozeného Božího Syna,⁷¹⁷ ani později.⁷¹⁸ Tím je dán prostor i pro vzývání matky Boží jako neposkvrněné a čisté královny, jež svou přímluvou pamatuje na své děti:

Zdráva královno slavnosti, / očištění naše zlosti, / ciesařovno nebeská, / ochotně
řeč anjelská / tebe pozdravila. // O Maria, květov květ, / opatř tento smutný svět /
poruč nás svému synu, / ať nám otpustí vinu, / matko milostivá. // Uvediš ny
v bydla tvá, / neb jsi dievka nebeská, / a v anjelskej radosti / zbav ny hříšné
žalosti, / přej nám své milosti.⁷¹⁹

Mariánské prvky dále objevíme v koledách. Jedna z nich, nazvaná *O Maria, panno milá*, mluví o narození Kristově, příchodu tří králů, ukrutnosti Herodově a útěku do Egypta. Končí pak prosbou k Bohorodičce, ke svatým všeobecně i k svatým dětem betlémským, úkladně zavražděným od krále Heroda:

O Maria, panno milá, / byť nám byla milost dána, / prosíš za ny svého syna. //
Prostež také všickni světi / a vy spolu, svaté děti, / jenž ste již od světa vzeti. //

⁷¹⁶ NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 164.

⁷¹⁷ V jiné vánoční písni se zpívá: „*Maria jej porodila, / v jesličky ho položila, / čistou pannú zuostala.*“ A ještě jiná píseň s vánoční tematikou uvádí: „*Přišel nám den veselý / beze všeho smutka, / narodil se syn boží / z čistého živótko. / Porodivši děťátko / poče kolébatí, / jsúc tak čistá děvice / byla bohu máti. / Chvalmež my svatú Máři, / jež jest boží materi. / Bohem jest zvolena, / svatým duchem počela, / v radosti porodila / Jezu Krista pána.*“ Tamtéž, s. 284 a 295.

⁷¹⁸ Víru husitů v ustavičné panenství Mariino, resp. v aspekt Mariina panenství po porodu, dokládá i jedna strofa písně *Stalať se jest věc divná*: „*Daj nám pokoj a zdravie / a všem hříechóm odpuštění, / Marie jediný synu, / daj milost, odpusť vinu.*“ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. III. díl, s. 428.

⁷¹⁹ Tamtéž, s. 417-418.

Bychom se zde hriečov báli, / zlému duchu odolali, / potom s bohem kralovali.⁷²⁰

Většina těchto písní existovala ve své době v českém i latinském provedení.⁷²¹ Jinak je tomu s písní *Divná milost božie*. Ta se totiž k žádné latinské písni mariánské nepřipíná. Je tudíž textově nejsamostatnější mariánskou písní husitskou vůbec. Z toho důvodu ji zde uvádíme celou:

První dvě sloky hovoří o jedinečné Boží milosti, nabídnuté nazaretské panně, totiž o milosti Božího mateřství: „*Divná milost božie / nade všeco zbožie / nám hriešným vydána / ot nebeského pána, / Maria, panno čistá. // Zvolenas ot počátka, / aby byla matka / krále nebeského, / bez poznánie mužského / porodilas Jezu Krista.*“ V dalších strofách je Maria žádána o přímluvu v boji s hříchem, především pak v hodině smrti:

3. O panno jediná, / pros za ny svého syna! / O panno předrahá, / zbaviž nás zlého vraha / od ďábla přelstivého! 4. My k tobě voláme, / neb silně úfáme / že můžeš pomoci / svého syna mocí / ot ohně pekelného. 5. Tys hriešných naděje, / o tom písmo píše, / žes prvá po Bohu, / to jistě řeci mohu, / matko přezádúcie. 6. Když přijde hodina, / popros za ny syna, / dřiev než budem mřieti, / ať nám ráčí popřieti / skrušenie dobrého.

Závěrečná, sedmá sloka ukazuje, jak má být tato milost obrácení, získaná Mariinou přímluvou, přivedena k uskutečnění: „*Potom svaté spovědi, / a hriečov ať nás zbaví, / ať dá svaté pokánie, / pokrm těla svatého / i napitie krve jeho. Amen.*“⁷²² Kult mariánský tak vyúsťuje do kultu eucharistického. Opět názorně vidíme, že mariánská úcta nemá od Krista oddalovat, nýbrž k Němu přivádět a Jeho oslavovat.⁷²³

⁷²⁰ NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 491.

⁷²¹ Tak např. Z. Nejedlý uvádí, že píseň *Z ustavenie zákona panna Maria*, zpívaná na Hromnice, vznikla dle latinské písně z doby Husovy s názvem *Ex legis observantia*. Srov. TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 497.

⁷²² TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 332-333.

⁷²³ V pozdějším vydání Jistebnického kancionálu se objevují ještě další sloky, v nichž je Matka Boží přirovnávána ke starozákonním ženám jako Eva, Judit či Ester. Srov. tamtéž, s. 333.

Z velikonočního okruhu připomeňme především sekvenci *Stabat mater dolorosa*, jež byla v době Husově opatřena novým nápěvem českého původu.⁷²⁴ Dále nalezneme v *Jistebnickém kancionálu* tento text pro zpěv jitřní antifony v pašijovém týdnu: „*O Maria, rodice milostivá, ty pro naše nešlechtnosti syna mrúcieho jsi viděla. Proto, milý Jesu Kriste, smiluj se nad námi.*“⁷²⁵ Konečně uveďme jednu sloku lamentací zpívaných na Bílou sobotu: „*Když se to všechno skona, / Maria žalostivě vstona, / na svůj život úpějící, / své svaté ruce lámající, / řkúc: Mój synu přezmilitky, / komu mě chceš ostaviti?*“⁷²⁶

Vánoční a velikonoční Kristovo tajemství nejplněji zasahují Mariinu osobu a její život. Proto je možno mariánské motivy nalézt nejvíce v textech oslavujících právě tyto význačné etapy Božího plánu spásy.

Jinak se objevují zmínky o matce Boží pouze v rámci duchovních písní, užívaných při mši sv. Tak např. šestá sloka písně *Ve jméno božie počněme*, pocházející od kněze Jana Čapka, sděluje o Marii z Nazareta následující: „*Počnúc od milosti plné, / od anděla pozdravené: / vyvolená, požehnaná, / pokorná blahoslavená, / dievka božie, panna čistá, / z cierkve svaté jedna jistá / a matka božie Maria.*“⁷²⁷ I svatodušní píseň *Dnes hodú tak přesvatého* upevňovala ve věřících naději v přímluvu Bohorodičky, a to těmito slovy: „*A ty panno, božie matko, / pro tvé milostivé děťátko / nakloň k nám milostivě uši, / jenž jsi královna nebeské říši, / uslyš Maria smutné.*“⁷²⁸

Samostatné písně ke cti Bohorodičky v *Jistebnickém kancionálu* nenalezneme. Jedinou výjimku představuje píseň *Maria panno, splozená z rodu královského*, užívaná při svátku Mariina narození, z níž uvádíme:

⁷²⁴ Srov. NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. III. díl, s. 240.

⁷²⁵ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 364.

⁷²⁶ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 153.

⁷²⁷ Tamtéž, s. 191-192.

⁷²⁸ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 434.

Také viera otce tvého patriarchy svrchovaného všeckna jest v tobě. Ale co my ti to vyčítamy nadarmo? Neb tvój syn milý všecky převýšil jest tyto i všecky po všem světě. Nás sebrané v tobě tento den zachovaj panno v světlo světa, v němž ty narozena, aby porodila nebeské světlo.⁷²⁹

6.4.3 Liturgie a zpěv u husitů tábořské orientace

Velký význam pro tábořské husitství měl již zmíněný Jakoubek ze Stříbra, který vytvořil nejradiálněji úpravy mešní obřadu a liturgie, včetně liturgického zpěvu.⁷³⁰ Právě tento husitský teolog polemizoval s Tomášem Akvinským, resp. s jeho názorem o obrazech (a tím i s tehdejší církevní tradicí).⁷³¹ Tábořité ovšem z kostelů neodstraňovali pouze obrazy. Ničeny byly vůbec všechny umělecké předměty, vnímané jako zbytečně okázalé: sochy, varhany, ozdobné oltáře, ornáty, knihy, liturgické zpěvníky a další kulturní prvky.⁷³²

Jak jsme mohli vidět, pražská strana si pro určité dny či období v liturgickém roce podržela zvláštní liturgické zpěvy. Naproti tomu písně tábořských husitů byly vesměs jen obecné, tedy mohly se zpívat po celý rok.⁷³³ Na dokreslení tohoto tvrzení postačí, když porovnáme rozličné písně o pokání a spasení. U strany pražské se v nich alespoň nějaká zmínka o matce Boží vyskytuje,⁷³⁴ u tábořských husitů tyto motivy zcela scházejí a písně se soustřeďují na motivy spásy, pokání a boje s hříchem.⁷³⁵ Podobně

⁷²⁹ NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 47. Jen dodejme, že tato píseň u husitů nikdy velké obliby nedošla, takže záhy zapadla. Znovu se objevuje až v Rozenplutově kancionálu r. 1601. Srov. TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 243.

⁷³⁰ Srov. TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. IV. díl, s. 132 n.

⁷³¹ Jakoubek výslovně praví: „Zákon Kristův mlčí o tom, že by křesťané měli mít v kostelích obrazy, proto kdo se obrazů zastává, činí tak bez pevné půdy Kristova evangelia.“ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. IV. díl, s. 108.

⁷³² Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 271.

⁷³³ Srov. NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. V. díl, s. 460.

⁷³⁴ Druhá sloka písně *Králi slavný, Kriste dobrý* zní následovně: „Ó královno nebeská, jenžs boha porodila, jsúc jeho dcera, daj nám prosícím své modlenie, bychom svatými měšťany byli na nebi, pravú lásku spolu zde na cestě skrze tě, Maria, majíce, potom v světě vlasti přebývající v boží chvále.“ TENTÝŽ. *Dějiny husitského zpěvu*. VI. díl, s. 209.

⁷³⁵ Tamtéž, s. 202-207.

to platí i o písních opěvujících svátost oltářní: u pražských husitů nalezneme např. odkaz na Ježíšovo lidství vzaté z „*matičky čisté*“, zatímco Táboritě tyto souvislosti naprosto pomíjejí.

Co se slavení bohoslužby týká, tábořským husitům nebyla milá ani úvodní část mše sv., zvaná dnes jako všeobecné vyznání hříchů, mimo jiné proto, že se její text obracel na pannu Marii a svaté. Mariánských modliteb táborští husité vůbec neužívali.⁷³⁶ Rovněž zamítli mariánské mše i mše ke cti jednotlivých svatých, neboť mši je dle jejich názoru možno sloužit pouze ke cti Boží.⁷³⁷

Jediný výslovný odkaz na Marii z Nazareta je možno u tábořských husitů nalézt v souvislosti s prvním Ježíšovým zázrakem. Jedná se o výzvu Matky Boží, adresovanou služebníkům na svatební hostině:

Co Kristus nařídil, nelze bez hříchu měniti, neboť bůh sám vydal Kristu svědectví: toto jest syn můj milý, v němž se mi zalíbilo, jej slyšte! A Maria radila sluhům při svatbě v Káni Galilejské: cokoli vám řekne, učíňte!⁷³⁸

6.5 Dílčí závěr

Mohli jsme již několikrát zaznamenat, že husitské hnutí se vyznačovalo velkou horlivostí pro dodržování Božího zákona a snahou o mravní očistu národa.⁷³⁹ Avšak tyto původní ideje byly už v případě samotného Husa i dalších českých reformátorů poznenáhlu konfrontovány s vlastní lidskou přirozeností, poznamenanou hříchem.

Jsme tak svědky zajímavého vývoje: Jako určitá výslednice opravných snah husitského hnutí se prosazuje „*chiliastická myšlenka*

⁷³⁶ Srov. NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu*. IV. díl, s. 215.

⁷³⁷ Srov. tamtéž, s. 197.

⁷³⁸ Tamtéž, s. 208.

⁷³⁹ Stačí zde připomenout tzv. čtyři artikuly pražské, tedy shrnutí husitských požadavků. Především čtvrtý z nich mluví o trestání veřejných hříchů a odstranění veřejného pohoršení.

křesťanského obecnství“. K jejím projevům patřila i horská shromáždění a touha navrátit se k původní jednoduchosti Kristova evangelia. Ovšem, jak praví J. Kadlec, postupně se i v Táboře „ustavila tuhá hierarchie společenská i církevní a vymáhala si úctu v plném rozsahu středověkého světonázoru“.⁷⁴⁰

Většina husitů přitom byla ochotna – po odstranění zlořádů – vrátit se do církve. Táborité ji však pokládali za zcela zkaženou, a proto se o ni přestali zajímat.⁷⁴¹ Právě v tomto smyslu můžeme nahlížet i na mariánskou tematiku v husitském hnutí: Čím víc se husitské frakce vzdalovaly od katolické církve, tím více také slábla jejich mariánská dimenze.⁷⁴² Potřeba a užitečnost mariánského kultu se ztrácela a jako nadbytečná byla opouštěna.⁷⁴³

Na doplnění zde můžeme uvést názor evangelického faráře J. Vokouna, podle něhož „v protireformační epoše se z mariánské úcty na Západě stal znak římskokatolické identity a naopak v protestantismu se znakem identity stal antimariánský afekt“.⁷⁴⁴ Ovšem ve skutečnosti Maria nemá od Krista oddalovat, nýbrž k Němu přivádět a na Něj ukazovat. Tuto zásadu jsme v naší práci již několikrát zmínili a nezbyvá než i zde ji zopakovat.

⁷⁴⁰ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 272.

⁷⁴¹ Srov. tamtéž.

⁷⁴² Husovi předchůdci a současníci, spjatí s pražskou teologickou fakultou, byli ještě více méně zakotvení v tradici všeobecné církve. Na to potvrzují např. i dvě nejvýznamnější díla „husitského kronikáře,“ mistra Vavřince z Březové (nar. r. 1370). Jeho *Husitská kronika* uvádí v souvislosti s mariánským fenoménem především některé mariánské svátky jako způsob datace popisovaných událostí. Konkrétně se objevují následující: *Očišťování* (2.2.), *Zvěstování* (25.3.), *Nanebevzetí* (15.8.), *Narození* (8.9.) a také *Početí* (8.12.) *blahoslavené Panny*. Stejně tak v incipitu jeho druhého díla, tzv. *Písň o vítězství u Domažlic*, se objeví mimo jiné následující formulace: „*In anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo in vigilia Assumptionis gloriose semperque virginis ac Dei genitricis Marie.*“ Další mariánské motivy bychom zde hledali marně. Srov. BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, s. 11-304.

⁷⁴³ Podobně i v dostupných edicích *Starých letopisů českých*, jež zachycují události z let 1346-1509 (tzv. *Křižovnický rukopis*), popř. z let 1378-1471 (tzv. *Vratislavský rukopis*) se setkáme s mariánskými motivy pouze při určování času (svátky) nebo místa (kostely a kláštery). Negativní poznámka se týká tábořských kněží, kteří „*Zdráva, Maria bránili říekati*“ a „*...svatých apoštoluov hoduov, Panny Marie, jiných svatých nedali sú pamatovati a světiti řkúce, že toho třeba nenie.*“ Srov. *Staré letopisy české*, tzv. *Vratislavský rukopis*, s. 28.

⁷⁴⁴ VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 263.

7 TAJEMSTVÍ MATKY PÁNĚ V MYŠLENKOVÉM ODKAZU MISTRA JANA ROKYCANY

Již v předchozí kapitole jsme si ukázali, že husitství nepředstavovalo jednolitý myšlenkový proud. V následujících oddílech chceme více proniknout do mariologie voleného husitského arcibiskupa, mistra Jana Rokycany. Ten zajisté nepatřil k husitským radikálům, mnohé požadavky husitského hnutí ovšem považoval za oprávněné.

Podobně jako v kapitole věnované Husovi i zde nejprve nastíníme dobový kontext. Základní údaje o životě husitského arcibiskupa rozšíříme o hodnocení osobnosti Jana Rokycany. Při následné analýze mariánských myšlenek našeho autora budeme vycházet především z jeho *Postily*. Naše bádání uzavřeme tím, že dosažené výsledky porovnáme se soudobou mariologickou naukou katolické církve, jako v případě Husovy mariánské tematiky. V připojeném exkurzu se ještě zastavíme u osobnosti Petra Chelčického a jeho stoupenců, s nimiž husitského arcibiskupa spojovalo po dlouhou dobu duchovní pouto.

7.1 Charakteristika doby

Po Husově odsouzení se napětí v českých zemích ještě víc přiostrilo.⁷⁴⁵ Správcem Betlémské kaple se stal mistr Jakoubek ze Stříbra. Tento obhájce kalicha byl zejména v počátku svého působení (od r. 1405) mnohem radikálnější než Hus. Krom jiného se dožadoval zrušení světského

⁷⁴⁵ Svůj nesouhlas s řešením husovské otázky vyjádřilo na půl tisíce pánů a zemanů z různých koutů Čech a Moravy, když tito přivěsili své pečeti ke stížnosti, zaslané do Kostnice necelé dva měsíce po Husově skonu. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 265.

panování kněžstva.⁷⁴⁶ Tento požadavek se setkal s porozuměním u mnoha šlechtických rodů, jejichž předkové kdysi na církevních statcích hospodařili.⁷⁴⁷

Po náhlém skonu Václava IV. (16. 8. 1419) se v našich zemích nenašla žádná autorita, schopná zabránit vznikající revoluci.⁷⁴⁸ Církev, do jejíhož čela byl v Kostnici zvolen nový papež Martin V. (1417-1431), husitské požadavky ostře odmítla. Změnu poměrů tím ale nevyvolala, spíše naopak. Král Zikmund si zase činil nárok na dědictví po smrti Václavově a v husitském novotářství spatřoval překážku své vlády. Proto také usiloval o vojenskou likvidaci celého hnutí.⁷⁴⁹ Husitské války trvaly asi 15 let a byly zaměřeny proti Zikmundovi, který na potlačení revolučních sil sezval vojska z různých koutů Evropy.⁷⁵⁰ Právě porážka radikálních husitů v bitvě u Lipan r. 1434 vynesla mistra Jana Rokycanu do popředí dalších událostí.

7.2 Život a působení Jana Rokycany

Jan z Rokycan, zvaný též Rokycana, se narodil někdy v 90. letech XIV. stol.⁷⁵¹ Byl synem chudého kováře⁷⁵² z rokycanského předměstí. Dle pozdějších zpráv měl také sestru.⁷⁵³ Základní vzdělání nabyt v rokycanském klášteře řeholních kanovníků sv. Augustina. Před dovršením 20. roku svého života augustiniánský klášter opustil a vydal se do Prahy. Zde až do r. 1412

⁷⁴⁶ Duchovenstvo se mělo vzdát majetku ve prospěch světské vlády, aby byla odstraněna roztržka dvojpapežství. Protože se však pravděpodobně k tomuto kroku samo neodhodlá, požadoval Jakoubek, aby světská moc duchovenstvu majetek zabavila a užila jej k obecnému prospěchu. Kněžím měla být zabezpečena pouze strava a oděv. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 90.

⁷⁴⁷ Příležitost zvrátit stávající poměry ve svůj prospěch si pochopitelně mnozí příslušníci šlechty nechtěli nechat ujít. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 267.

⁷⁴⁸ Již po r. 1415 začaly u nás vystupovat na veřejnost všechny náboženské skupiny, působící dosud ve skrytosti. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 197.

⁷⁴⁹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 268.

⁷⁵⁰ Proti husitům bylo vyhlášeno celkem 5 křížových výprav. Vojska krále a císaře Zikmunda však nedosáhla vítězství v žádné z nich. Srov. DORAZIL, O. *Světové dějiny v kostce*, s. 175-177.

⁷⁵¹ Přesný údaj Rokycanova narození není znám. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 197.

⁷⁵² Proto také pozdější Rokycanova pečeť obsahuje dva symboly: hvězdu a kovářskou podkovu. Srov. OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI, heslo Rokycana, s. 915.

⁷⁵³ Ta se později provdala, snad vlivem Rokycanovým, za chudého šlechtice a stala se matkou zakladatele Jednoty bratrské, bratra Řehoře. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 181.

naslouchal kázáním mistra Jana Husa v Betlémské kapli.⁷⁵⁴ Když pak byl Hus donucen opustit Prahu, stal se mladý student věrným posluchačem Jakoubka ze Stříbra, horlivého stoupence kalicha.⁷⁵⁵

Po tragické Husově popravě v Kostnici byl Rokycana přijat za člena studentského ústavu, jehož správcem byl právě mistr Jakoubek.⁷⁵⁶ Ocitl se tak v samém duchovním ústředí reformního úsilí, jež se mělo brzy rozvinout v celé své síle. V září r. 1415 získal Jan titul bakaláře svobodných umění a ještě na jaře r. 1418 byl jakožto přední husitský teolog pozván k závěrečným jednáním kostnického koncilu.⁷⁵⁷

Stále sílící nepokoje⁷⁵⁸ vyústily v této době do četných revolučních srážek.⁷⁵⁹ Král se po marných pokusech o nějaký smír s husity odhodlal potlačit celé jejich hnutí zbraní.⁷⁶⁰ Obtíže těchto jednání byly umocněny skutečností, že husitství nepředstavovalo jednolité myšlenkový proud. Zároveň je třeba říci, že i Zikmund nesl na nezdarech jednání s husity vinu.⁷⁶¹

Rokycana sám byl nepřitelem tábořského radikalismu.⁷⁶² Byl přítomen hádkám s tábořskými kněžími na hradě Konopišti v r. 1423. I proti

⁷⁵⁴ Rokycana zřejmě zažil již památný červnový den 1410, kdy papež vydal rozhodnutí tento chrám zavřít. Celé shromáždění zde přísahalo betlémskému mistrovi věrnost a pomoc. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 181.

⁷⁵⁵ M. Jakoubek byl, zejména v prvních letech veřejné činnosti, mnohem radikálnější než Hus. Ten např. v otázce podávání sv. přijímání pod obojí nesouhlasil s Jakoubkem, že je tato praktika nutná pro spásu, i když ji připouštěl za dovolenou a užitečnou. Srov. SEDLÁK, J. M. *J. Hus*, s. 305.

⁷⁵⁶ Tím došlo mezi těmito dvěma muži k důvěrnému sblížení. Rokycana pokládal Jakoubka za svého druhého otce. Srov. OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI, heslo Rokycana.

⁷⁵⁷ Než však stačil na jednání dorazit, nově zvolený papež Martin V. koncil ukončil (22. 4. 1418). Srov. FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 175.

⁷⁵⁸ Jenom během měsíce srpna r. 1419 byl v Praze vypálen „kartouzský klášter“, vyloupen „kostel blahoslavené Panny Na louži“ a rozbořen karmelitánský klášter „Na písku“. Srov. Z BŘEZOVÉ, V. Husitská kronika, kap. 19. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, s. 33.

⁷⁵⁹ K první srážce husitů s oddíly Zikmundova vojska došlo hned 4. listopadu 1419. Následkem toho byla vypálena Malá Strana. Pražští husité byli nuceni uzavřít příměří s prozatímní vládou a husitští radikálové Prahu houfně opouštěli. Jejich střediskem se v západních Čechách stala Plzeň, na jihu země Písek. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 221-223.

⁷⁶⁰ Již v polovině února r. 1420 vyslal Zikmund poselství k papeži Martinovi V. do Florencie. Ten vydal listinu vyhlašující křižácké tažení proti kacířským Čechům. Srov. tamtéž, s. 229.

⁷⁶¹ V květnu r. 1420 se zástupci pražských měst odebrali ke králi do Kutné Hory s prosbou o uznání kalicha. Zikmund však nedovedl ocenit oběť, kdy se Praha odvracela od radikálů typu Želivského, a věřil spíše v pokoření hlavního města království vojenskou silou. Proto jejich žádost zamítl. Srov. KROFTA, K. *Žižka a husitská revoluce*, s. 109-110.

⁷⁶² Již r. 1422 se účastnil pletich proti Janovi Želivskému. Srov. KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*, s. 270.

Žižkovi bouřil Pražany, takže mu byla dávána vina za porážku pražských vojsk u Malešova. Když však táhl Žižka proti Praze (v září 1424), byl to právě Rokycana, kdo se zasloužil svými přímluvami o příměří mezi zneprátenými husitskými stranami.⁷⁶³

Již zde můžeme vidět dva základní rysy, typické pro osobnost našeho autora. Jednak se ukazuje, že Rokycana měl smysl pro pořádek a že nebyl lhostejný k aktuálním problémům ve společnosti, k tomu, čím žilo jeho okolí. Zároveň můžeme ocenit diplomatické schopnosti našeho reformátora, především jeho snahu vytvářet smír, jít zlatou střední cestou a vyhýbat se krajnímu řešení problémů. Tato snaha zůstane pro Rokycanu určující i v dalších letech jeho působení.

Zřejmě r. 1422 byl Jan Rokycana vysvěcen na kněze.⁷⁶⁴ O pět let později byl již správcem fary při jednom z nejvýznamnějších pražských kostelů, při Týnském chrámu. Pozornost na sebe upoutal náš reformátor i při tzv. pražském převratu.⁷⁶⁵ Od Jakoubka také postupně přejímal vůdčí autoritu v pražské straně⁷⁶⁶ a po jeho smrti dne 9. srpna 1429 se stává vůdcem této strany. Při diskusích v Basileji stál v čele husitské delegace a jeho moc ještě vzrostla po bitvě u Lipan r. 1434.⁷⁶⁷

Univerzita existovala ve 20. letech XIV. stol. spíše formálně⁷⁶⁸ a svou činnost obnovovala postupně. V r. 1430 dosáhl Rokycana titulu mistra

⁷⁶³ Současně zde bylo rozhodnuto o společném tažení husitů na Moravu pod Žižkovým velením proti Albrechtu II. Rakouskému, jenž byl Zikmundovým zetěm. Srov. KEJŘ, J. *Husité*, s. 170.

⁷⁶⁴ Světitelem byl arcibiskup Konrád z Vechty. Pro jeho nemoc nemohly být zachovány všechny předpisy kanonického práva, protože byla později Rokycanovi platnost tohoto svěcení upírána. Srov. OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI, heslo Rokycana.

⁷⁶⁵ Litevský kníže Zikmund Korybutovič (synovec knížete Vitolda, jehož si část husitů přála za nového panovníka) se chtěl zmocnit Prahy. Jeho kontakty s katolickou šlechtou však vyvolaly neklid lidu a byl to právě Rokycana, který mobilizoval pozornost obyvatel a přispěl k vyhoštění Korybutoviče z Prahy. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 316-320.

⁷⁶⁶ Již koncem r. 1427 byl Rokycana zvolen za nejvyššího představitele duchovenstva podobojí. Arcibiskup Konrád z Vechty uznal Rokycanu r. 1429 za svého generálního vikáře a po Konrádově smrti v listopadu 1431 se stal Jan nejvyšším správcem husitského duchovenstva. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 183.

⁷⁶⁷ Porážka radikálních husitů totiž zbavila Rokycanovu stranu na domácí půdě mocného soupeře. Srov. URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 1. část, s. 97.

⁷⁶⁸ Na univerzitní půdě totiž získali převahu Husovi stoupenci z nejpočetnější fakulty artistické. Když tito začali r. 1416 oslavovat Jana Husa jako mučedníka, kostnický koncil činnost univerzity zastavil. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 265. Všechny tituly,

svobodných umění a o pět let později se stal jako hlava pražských husitů rektorem Karlovy univerzity.⁷⁶⁹ Dne 21. října 1435 byl Jan zvolen za arcibiskupa.⁷⁷⁰ Řím však tuto volbu nikdy neuznal.⁷⁷¹ Zemský sněm proto zvolil r. 1437 zvláštního administrátora pro utrakvistickou stranu, mistra Křišťana z Prachatic. Rokycana odešel do Hradce Králové, kde jedenáct let řídil utrakvistickou církev ve východních Čechách.⁷⁷²

K utlumení husitské revoluce mělo přispět i přijetí Zikmunda za českého panovníka.⁷⁷³ Tento čin ovšem vyvolal odpor husitských reformátorů. Ani katolická, ani kališnická strana nebyla s to v této době na sebe strhnout rozhodující vliv. Zásadní zlom přišel až 2. září 1448, kdy se Prahy násilím zmocnil vůdce sjednocených kališnických krajů Jiří z Poděbrad,⁷⁷⁴ který okamžitě povolal Rokycanu zpět do Prahy.⁷⁷⁵ Ten se opět ujal správy týnské fary.⁷⁷⁶

Je známo, že základní tendencí Jiřího z Poděbrad i Jana Rokycany bylo dosáhnout smíru s církví na základě zvláštností, zakotvených v kompaktátech. Římská kurie však chtěla pravý opak: odstranění těchto výjimek jako překážek pravé jednoty.⁷⁷⁷

získané pak na suspendované univerzitě, postrádaly ovšem z hlediska církevního práva platnost. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 545-546.

⁷⁶⁹ Podruhé bude zvolen do rektorské funkce r. 1459. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 213.

⁷⁷⁰ Volbu provedl český sněm se Zikmundovým svolením. Oprávněn k ní ovšem nebyl ani sněm, ani král, ale pouze příslušná katedrální kapitula. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 184.

⁷⁷¹ Rozhodným hájením husitských požadavků vzbudil Jan nelibost kurie. Veškerá jeho snaha o smír s církví byla pak vykládána jako jeho osobní touha po arcibiskupské hodnosti. Tamtéž, s. 185.

⁷⁷² Již r. 1440 byl ale od českých stavů znovu uznán za arcibiskupa a o rok později svolal synodu do Kutné Hory, která sehrála rozhodující vliv ve sjednocování strany podobojí. Srov. KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 228.

⁷⁷³ Za českého krále byl Zikmund přijat na zasedání českého sněmu v Jihlavě dne 5. 7. 1436. Srov. DORAZIL, O. *Světové dějiny v kostce*, s. 177.

⁷⁷⁴ Srov. ŠMAHEL, F. *Husitské Čechy*, s. 455.

⁷⁷⁵ Jan Rokycana byl r. 1441 na čáslavském sněmu prohlášen za nejvyššího úředníka v duchovní správě ve spojených krajích. Horská synoda konaná téhož roku upevnila moc jeho strany. Srov. URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 1. část, s. 768-788.

⁷⁷⁶ Srov. ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VI, s. 99.

⁷⁷⁷ To ovšem už nebylo možné, protože kompaktáta znamenala pro člověka XV. stol. daleko víc, než se jeví dnešnímu pozorovateli. Proto také mise papežských legátů u nás skončily nezdarem. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 153.

Když se r. 1452 stal Rokycana hlavou utrakvistického kněžstva,⁷⁷⁸ vykonával svoji pravomoc společně s dvacetičlenným sborem duchovních a mistrů.⁷⁷⁹ Jan nebyl vysvěcen na biskupa, takže nemohl světit kněze. Jeho uznání za arcibiskupa by z pohledu utrakvistů situaci vyřešilo. Proto se už r. 1450, po neúspěšném Rokycanově pokusu vstoupit do osobního kontaktu s římskou kurií,⁷⁸⁰ ozvaly v Praze hlasy obrátit se ve sporných otázkách na Cařihrad. Ani tato snaha však nevedla ke kýženému cíli.⁷⁸¹

Ke konci června 1454 Rokycana svolal synodu, na níž utužil kázeň kněžstva. Ustanovil „ředitele“, aby dohlíželi na faráře a děkany, což byla obdoba úřadu arcijáhna v katolické církvi.⁷⁸² Papež Kalixt III. (1455-1458) dokonce navázal s Rokycanou písemný styk, neboť si přál smír s Čechy.⁷⁸³

Dne 2. března r. 1458, po krátkém panování Ladislava Pohrobka, zvolil sněm českých stavů jednomyslně za českého krále Jiřího z Poděbrad.⁷⁸⁴ Zpočátku byl novému králi příznivě nakloněn i Řím.⁷⁸⁵ Když ale prohlásil papež Pius II. kompaktáta za neplatná (31. března 1462),⁷⁸⁶ ocitl se král Jiří i kališnické kněžstvo v čele s Rokycanou z pohledu katolické církve bez právní základny.⁷⁸⁷ Z utrakvistů se stali rozkolníci a

⁷⁷⁸ K tomu došlo, když Jiří z Poděbrad dobyl Tábor. Rokycana se tak ocitl na vrcholu své životní dráhy. Jako duchovní správce strany podobojí ustanovoval duchovní správce ke kostelům této strany, vykonával soudní pravomoc nad duchovenstvem a rozhodoval i spory v manželských záležitostech. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 188.

⁷⁷⁹ Tak např. v žádosti adresované cařihradské církvi se představitelé českého utrakvismu společně označují jako „*administratores in spiritualibus archiepiscopalis Pragensis sede vacante cum clero sibi subjecto*“. URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 3. část, s. 821.

⁷⁸⁰ Jan si dopisoval s papežem Mikulášem V. K němu se i vydal koncem r. 1449, ale pro úklady ze strany Němců se musel vrátit. Srov. OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI, heslo Rokycana.

⁷⁸¹ I některé hlasy z Cařihradu totiž hodnotily Čechy jako kacíře, novotáře, převrátilce a bezbožníky. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 154.

⁷⁸² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 296-297.

⁷⁸³ Papež sice nepomýšlel na to, aby uznal Rokycanu za pražského arcibiskupa, uvažovalo se však vážně o kardinálském biretu, pokud Rokycana opustí Čechy. S tím ovšem Jan nesouhlasil. Vyjednávání pak pokračovala i za dalšího papeže (Pius II.), ovšem vždy ztroskotala na rozdílných představách zúčastněných stran. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 194-195.

⁷⁸⁴ Díky svým politickým schopnostem, kdy musel brát neustálý ohled na zájmy a práva menšin, byl už v říjnu 1452 přijat za řádného správce Království českého i katolickou opozicí. Srov. ŠMAHEL, F. *Husitské Čechy*, s. 455.

⁷⁸⁵ Mimo jiné také proto, že se Jiřík před korunovací zavázal uherským biskupům (Rokycana neměl právo vykonat korunovační obřad) tajnou přísahou, že bude hájit zájmy papežského stolce. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 212.

⁷⁸⁶ Srov. ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VI, s. 202.

⁷⁸⁷ Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 155-156.

český král se nyní rozhodně postavil na obranu kalicha.⁷⁸⁸ Celá situace vyvrcholila, když nový papež Pavel II. uvalil r. 1466 na krále klatbu a vyhlásil proti němu křížovou výpravu.⁷⁸⁹

Ve stejném roce se na týnské faře objevil kněz Havel, aby Rokycanovi pomáhal v duchovní správě.⁷⁹⁰ Po boku našeho reformátora v posledním desetiletí jeho života stál také mistr Václav Koranda mladší.⁷⁹¹ Rokycanovo zdraví podlomila nejen nemoc, ale též názorový rozchod s Jednotou bratrskou.⁷⁹² Volený husitský arcibiskup zemřel 22. února 1471.

Pro úplnost dodejme, že poměry v zemi byly dále neutěšené. Proti králi byla vyhlášena r. 1468⁷⁹³ další klatba, načež se Jiří z Poděbrad – podobně jako kdysi Hus – odvolal od papeže k budoucímu koncilu. Další vyhocení situace nastalo, když se vytvořila Jednota zelenohorská. V ní seskupení páni české katolické šlechty⁷⁹⁴ se obrátili na jaře r. 1469 na uherského krále Matyáše Korvína. Ten vypravil proti českému panovníkovi silné vojsko, nicméně žádná strana na sebe nedokázala strhnout rozhodující vliv. Celá situace spěla k mírovým jednáním, král Jiří však dne 22. března r. 1471 zemřel.⁷⁹⁵ Bylo mu teprve 51 let a Rokycanu přežil o pouhý měsíc.⁷⁹⁶

⁷⁸⁸ Papež začal bouřit proti Jiřímu z Poděbrad jeho vlastní poddané. V důsledku toho vznikla r. 1465 Jednota Zelenohorská, proti níž hledal král oporu především ve straně podobojí. Rokycana mu v tom horlivě pomáhal. Jezdil po celém kraji a povzbuzoval lid ke stálosti v protivenstvích. Srov. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 195-196.

⁷⁸⁹ Srov. ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VI, s. 239 n.

⁷⁹⁰ Rokycana se začal zadržávat v řeči. Proto byl nucen vzdát se kazatelské činnosti, nicméně svá kázání dále diktoval. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 214.

⁷⁹¹ Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 308-309.

⁷⁹² Srov. KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 237.

⁷⁹³ Tato klatba se vztahovala nejen na krále Jiřího, ale i na jeho syna Viktorina a také na Rokycanu. Srov. KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 234.

⁷⁹⁴ Podpora této skupině přicházela především od nově zvoleného administrátora pražské arcidiecéze (r. 1462) Hilaria, který se jakožto bývalý utrakvista stal vášnivým odpůrcem krále Jiřího. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 303. Srov. ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VI, s. 198.

⁷⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 270-272.

⁷⁹⁶ Snad nejvýmluvněji pro spolupráci těchto dvou velikánů husitské myšlenky svědčí fakt, že Jan dal v 60. letech XV. stol. postavit na štítu Týnského chrámu Jiříkovu sochu s mečem a pod ní vyrýt veliký pozlacený kalich s heslem: „Pravda Boží zvítězí“. Srov. MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 157. Socha krále Jiřího i heslo byly zničeny po bitvě na Bílé hoře, stejně jako Rokycanův náhrobek uvnitř chrámu. Srov. BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*, s. 217.

7.3 Hodnocení Rokycanovy osobnosti

Mistr Jan Rokycana patřil zejména ve 2. třetině XV. stol. k předním činitelům politického a kulturního dění v českých zemích.⁷⁹⁷ Především za vlády Jiřího z Poděbrad ovlivňoval život v Praze a jejím širokém okolí. Svým žákům zanechal skvělý vzor statečného života. Čím ale může osobnost tohoto reformátora oslovit moderního člověka?

Již bylo uvedeno, že Jan Rokycana měl smysl pro pořádek a všemožně se snažil zasazovat o mír. Stále hledal střední cestu, kde by se mohli sejít přívrženci různých stran. Pro svou důslednost a umírněnost však byl vystaven četným útokům z obou stran, katolické i radikální husitské.⁷⁹⁸ Právě neporozumění snaze našeho autora o stabilitu poměrů zapříčinilo vznik tradice o jeho dvojakosti a nestálosti. Události životního příběhu mistra Jana z Rokycan však žádné závažnější nestálosti nevykazují.⁷⁹⁹

Volený husitský arcibiskup svou otevřeností představuje také výzvu pro český ekumenismus. Inspirující mohou být pro nás jeho snahy vést dialog na různých úrovních, uvnitř husitství⁸⁰⁰ i navenek.⁸⁰¹ Dnes zcela jistě budeme mít pro Rokycanovo směřování daleko větší pochopení než v době,

⁷⁹⁷ „Vzdělaný muž, učený theolog, dokonalý mistr, při tom však lidově citící, proto u lidu tak oblíbený. Z jeho lidovosti vyrůstalo umění kazatelské, v němž nemohl s ním u nás závodit v té době nikdo.“ OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI, heslo Rokycana.

⁷⁹⁸ Rokycanova touha po míru se jeví i v tom, že ze zásady neodmítal mír s církví. Cítil, že boj jednou musí přestat, že se musí nalézt modus vivendi obou stran. Proto se horlivě zasazoval o uskutečnění kompaktát. Touha po míru se ukazuje i na jeho snahách po svém potvrzení za arcibiskupa: chtěl sloužit církvi s mocí, jež by byla zárukou míru, zejména aby mohl světit kněze strany podobojí. Srov. tamtéž.

⁷⁹⁹ To můžeme demonstrovat i na jeho vztahu s Jednotou bratrskou. Prvním vyznavačům Jednoty nešlo o náboženské hádky ani o dogmata, nýbrž o vnitřní umravňení. Proto Rokycana Bratry podporoval. Laický ráz však v Jednotě počal brzo mizet, zbytky starého táborství a zejména kněžství do ní opět zanesli teologické spory. Jednota začala jednat o svátosti oltářní, r. 1467 si zvolila i své vlastní kněze. Postupně se z ní stávala náboženská sekta. Teprve nyní se Rokycana s Bratřími rozešel, což však není důkazem nějaké vrtkavosti, nýbrž právě jeho důslednosti. Srov. tamtéž.

⁸⁰⁰ Vrcholem vnitrohusitského dialogu byla společná cesta do Basileje. Dne 16. prosince 1432 vyrazilo z Domažlic poselstvo, v němž byly zastoupeny všechny směry husitství – z teologů pražské strany Jan Rokycana a Martin Lupáč, z táboritů Mikuláš z Pelhřimova a Markolt ze Zbraslavic, za sirotky Petr Payne a Oldřich ze Znojma. Srov. ČORNEJ, P. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek V, s. 568.

⁸⁰¹ Poslové Basilejského koncilu naznačili r. 1433 Rokycanovi, že dohoda s církví je možná, ale ne s extrémním křídlem.

kdy se v církvi prosazovala uniformistická ekleziologie. Jan Rokycana smýšlel otevřeně, tj. katolicky. Dělat z něj protestanta je anachronismus.⁸⁰²

Z hlediska dnešního pojetí katolicismu nám tedy může být osobnost Jana Rokycany blízká a sympatická, především pro směr, jímž se tento reformátor ubíral. Proto se nabízí otázka rehabilitace této tragické a nedoceněné postavy našich dějin ze strany katolické církve.⁸⁰³

7.4 Mariánská tematika v Rokycanových spisech

Z Rokycanových spisů toho zatím není pro širokou veřejnost k dispozici mnoho. I naše práce bude vycházet především z dosud uveřejněných pramenů. To bude představovat limit naší analýzy, podobně jako při zkoumání mariánských motivů v díle mistra Jana Husa. V tomto oddíle se blíže seznámíme s *Postilou*⁸⁰⁴ husitského arcibiskupa. Nejdříve se zastavíme u její první části, zvané *Postila česká*, na níž v následujících odstavcích navážeme několika sondami do *Postily sváteční*. Dále poukážeme na dodatky, které bývají k *Postile* našeho reformátora připojovány, a nahlédneme do Rokycanových listů.

7.4.1 Postila česká

⁸⁰² „Ačkoli Rokycana upřímně a jistě z hlubokého přesvědčení stál o smír s církví, přece rozhodným hájením husitských požadavků vzbudil nelibost římské kurie. V jejich očích, ba lze říci v očích celého katolického světa se stal právě v době jednání o kompaktátech hlavním představitelem husitské nepoddajnosti, českého kacířství.“ KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 227. Bylo to dáno i asymetrií postojů, kdy jedna strana dialogu se přela o věroučné otázky, druhá usilovala primárně o podrobení nekonformní strany. Srov. VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 181.

⁸⁰³ „Jakkoli to bude znít paradoxně, nejbliže Rokycanovu husitství stojí římskokatolická církev, třebaže emocionálně je mu vzdálená a na rozdíl od ostatních partnerů ekumenického dialogu nemá ani v nejmenším v úmyslu považovat se za jeho legitimního pokračovatele.“ Tamtéž, s. 223.

⁸⁰⁴ Celý název tohoto díla zní *Postila Jana Rokycany* (dále jen PJR). *Postila* vyšla nákladem Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV. r. 1928.

Tato část postily husitského arcibiskupa zahrnuje různá kázání v průběhu církevního roku, počínaje od adventu. I když se zde nevyskytuje žádná tematická homilie věnovaná Bohorodičce, v mnoha promluvách můžeme objevit myšlenky s mariánskými motivy. Zde předkládáme některé z nich.

Zmínky o matce Boží nalezneme již v kázání *První neděle v advent*, kde Rokycana ukazuje, jaká milost byla lidstvu skrze Spasitele nabídnuta. Náš reformátor přitom propojuje vánoční a velikonoční tajemství, a to skrze Mariinu osobu. Její úloha totiž neskončila při vtělení, jak dokládá Rokycana biblickým veršem z Písně písni: „*Milý muoj snapek myrry mně a odpočívati bude v mých prsech.*“ Tím totiž převádí pozornost od motivu kojící madony (*Lactans*)⁸⁰⁵ k pohledu na Marii stojící pod křížem:

...nazřím tam, an pláče, kvielí v jesličkách, an malým pokrmem krmen. Jak se zpívá na vánoce: ‘Parvo lacte pastus’, prý ‘maličkým mlékem krmen’, nebo ona, drahá dievka, maličko toho pokrmu měla, neb chudička byla; nebylo co jísti, aby mohlo hojně pokrmu mieti. (...) pohleď na jeho vopuštění, ano jej všichni vopustili a prchli od něho, jediná máť žalostivá s ním zuostala.⁸⁰⁶

V další adventní promluvě představuje mistr Jan tajemství vtělení jako nové stvoření, jako větší zázrak než bylo stvoření světa.⁸⁰⁷ Uvádí Jeremiášovu předpověď vtělení⁸⁰⁸ a vztahuje ji na Marii: „*Žena, to jest Panna Maria, obklíčila muže, měvši zavřena v svém životě našeho milého Pána Ježíše. A dí, že obklíčí ‘muže’; nedí, by ‘dítě’ neb ‘pachole’, ale muže pro jeho dokonalost.*“

Matka Boží přitom nemá větší moc než Kristus, jak by se mohlo zdát z uvedeného výrazu „*obklíčila*“. Na tuto skutečnost poukazuje náš

⁸⁰⁵ Srov. MORSBACH, P. heslo *Lactans*. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon III*, s. 701-702.

⁸⁰⁶ První neděle v advent. In *PJR*. I. díl, s. 18-19.

⁸⁰⁷ Srov. Neděle druhá v advent. In *PJR*. I. díl, s. 29.

⁸⁰⁸ Srov. Jer 31,22.

reformátor i rozbořem slov Písma ohledně druhého Kristova příchodu: „*Tehdy, když se žádný nebude moci přimluvíti aniž čích proseb přijme; né, by to mohlo býti, že by Panna Maria klekla plačíc krvavými slzami, proséc za tě se všemi svatými, nic by to platno nebylo.*“⁸⁰⁹

Následovat Marii tedy znamená pokorně a pravdivě sloužit Bohu. Pravá úcta k panně Marii se dle husitského arcibiskupa projevuje především změnou smýšlení. Vykonat pouze vnější skutek nestačí:

Bude se mnohý chlubití řka: ‘Á, já slaužím matce božie, té drahé Panně Mariji.’ a bude zlý, neřádná, neřádný, cizoložnice, cizoložník, opilec, ožralec, lájce, kostkář, přestúpce prikázanie božieho, Ježíše znovu křížuje, rány jeho svými hříechy obnovuje, v kaut Ježíše zavrže – a Panně Mariji, matce jeho, slauží?⁸¹⁰

Rovněž ve vánočních kázáních náš autor rozvíjí mariánskou tematiku. Dává ji vždy do souvislosti s naukou o Kristu. Tak např. na slovech anděla Josefovi, aby se nebál přijmout svou manželku Marii k sobě, přibližuje skutečnost dvojího Kristova narození, věčného a tělesného.⁸¹¹ Při představení Ježíše v chrámě zase poznamenává, že Simeonovo proroctví o meči bolesti se na Marii naplnilo, když stála pod Kristovým křížem a že i ona byla zahrnuta do vykupitelské oběti Božího Syna:

...nebo jeho duše, drahého Pána, a jejie duše, drahé panny, byla jest jako jedna duše a tělo jeho bylo z jejieho těla; ...a což jest on trpěl na svém těle, to jest ona trpěla na duši a všecko čila, což jest on trpěl, jako by ona trpěla sama. A to jest jie mauky přidalo, neb jest ona věděla, že i za ni trpí, i měla proto velikau bolest;

⁸⁰⁹ Srov. Neděle druhá v advent. In *PJR*. I. díl, s. 55-56.

⁸¹⁰ Pravá mariánská úcta nikdy nejde mimo Krista: „*Každý jinam hledí, ješto se řiedko člověk nahodí, aby právě k Ježíšovi hleděl: onen k tomu svatému, ona k této svaté, ješto ani Panna Maria ani svatý Petr ani Pavel sám z sebe té moci nemá, aby komu mohl jediný hříech odpustiti aneb jedinau duši spasiti – žádný té moci nemá!*“ Neděle čtvrtá v advent. In *PJR*. I. díl, s. 102-103.

⁸¹¹ Srov. Na hod slavný narození Pána Krista. In *PJR*. I. díl, s. 125.

nebo by ť on, drahý Pán, také za ni netrpěl, nikoli by ona byla nemohla do nebe přijít, ač ť jest ona byla svatá nad svaté.⁸¹²

V rozboru biblické scény nalezení Páně v chrámu dává husitský arcibiskup Bohorodičku za vzor matkám, jak mají postupovat při výchově dětí. Říká, že Josef i Maria vzali s sebou Ježíše do Jeruzaléma, aby jej hned v mládí vedli ke službě Boží. Podobně každý otec i matka jsou vázáni vést děti k tomu, aby Boha milovaly a poslouchaly.⁸¹³

Při výkladu perikopy o kananejské ženě, která přišla za Ježíšem s prosbou, aby uzdravil její dceru, neopomene náš autor zdůraznit, že přímluva panny Marie se plně projevuje pouze u toho, kdo ctí jejího Syna. Náš reformátor i zde implicitně hájí zásadu, že pravá mariánská úcta nikdy není odtržena od Ježíše Krista.⁸¹⁴

Jaký vztah měla nazaretská panna k Božímu slovu? Na tuto otázku odpovídá Rokycana následovně: „...*duše člověka má býti jako schrána anebo nějaká almara, aby v nie skládala a schovávala slova božie, aby je každého času přemietala, jakožto činila drahá Panna Maria.*“⁸¹⁵ Náš autor se přiklání také k výroku sv. Augustina, podle něhož je matka Boží více blahoslavená pro svůj postoj naslouchání Božímu slovu a jeho uchovávání v srdci než pro skutečnost, že Slovo se v ní stalo tělem.

O osobní touze Jana Rokycany spatřit nebeskou královnu svědčí i tato pobídka: „*Běda mně, budu-li já zbaven té radosti nebeské! Ba uzřím-li já tu drahú Pannu Mariji?*“⁸¹⁶ V odpověď na tuto otázku vyzývá náš reformátor k pokornému životu z víry. Inspirací k němu může být právě

⁸¹² Neděle mezi ochtábem Božieho narozenie. In *PJR*. I. díl, s. 162.

⁸¹³ Tamtéž, s. 175.

⁸¹⁴ Srov. Neděle druhá v postě. In *PJR*. I. díl., s. 451-452.

⁸¹⁵ Neděle druhá v devítiník. In *PJR*. I. díl, s. 342.

⁸¹⁶ Neděle čtvrtá v postě. In *PJR*. I. díl, s. 515.

víra Mariina, protože ta svou velikostí zastínila víru všech, kdo hledali důkaz o Ježíšově zmrtvýchvstání u prázdného hrobu.⁸¹⁷

V rozboru perikopy o emauzských učednících se husitský arcibiskup zastavuje u osoby neznámého poutníka. Na Kristovo putování se ovšem dívá z širšího hlediska, takže rozlišuje trojí pout': vtělení (*z nejvyššího nebe do břicha Panny Marie*), narození (*z břicha Panny Marie na tento svět*) a konečně ukřižování (*z tohoto světa na kříž*).⁸¹⁸ Nabízí se zároveň otázka, zda náš autor znal soteriologickou nauku středověkých mistrů, např. učení sv. Bonaventury o christologicko-soteriologickém kruhu milosti.⁸¹⁹

Náš reformátor vyjadřuje své přesvědčení, že Maria není nositelkou spásy. Přitom nechce zlehčovat velikost zásluh Bohorodičky, vyjadřuje pouze starobylou zásadu, že Maria by byla ničím bez Krista: „...onať jest byla zaslúžení velikého, nad jiné svaté, avšak by ona nikdy nepřišla do nebe pro to samo své zaslúžení, byť jí nepřispělo zaslúžení Pána Ježíše.“⁸²⁰

V jiné velikonoční promluvě nalezneme vysvětlení, proč byla Maria přítomná ve večeřadle: „*Také i Panna Maria, ačkoli byla plna milosti, však se pro to s apoštoly modlila a s jinými věrnými, aby milý Syn její v ní ještě víc daruov svých rozmnožil a přispořil.*“⁸²¹ Dodejme, že v žádném ze svatodušních kázání se náš autor výslovně o Matce Boží nezmiňuje.

Poslední zmínka o Marii v *Postile české* se nachází v jednom kázání během roku. Náš autor rozvádí Ježíšovo podobenství o svatební hostině. Na otázku, o jakou svatbu se jednalo, dává Rokycana odpověď, v níž se zároveň dozvídáme, jakou úlohu zde matka Boží sehrála:

⁸¹⁷ „*Jako o Panně Mariji se nečte, by ona ho hledala, neb jest měla víru o jeho z mrtvých vstání, nebo v ní samé zachována byla víra; ale tyto ženy neměly jsú víry, protože je trestal anjel řka: 'I co hledáte mrtvého mezi živými?'*“ Hodu velikonočního. Kázání I. In *PJR*. I. díl, s. 621-622.

⁸¹⁸ Srov. V pondělí. In *PJR*. I. díl, s. 671.

⁸¹⁹ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Soteriologie a teologie kříže Bonaventury z Bagnoregia*, s. 47-50.

⁸²⁰ Neděle křížových dnuov aneb prositelná. In *PJR*. I. díl, s. 805-806. Tuto pravdu ještě více podtrhují následující slova: „*Věz o tom, nepřestaneš-li toho zlého, že ti Panna Maria, důstojná královna anjelská, za Jidášem zrádcem do horaucího pekla pomůže!*“ Neděle osmnáctá po svaté Trojici. In *PJR*. II. díl, s. 530.

⁸²¹ Neděle v uochtáb Božího vstúpení. In *PJR*. I. díl, s. 848.

Tehdáž, když jest Buoh Otec drahý poslal Syna svého, aby se pro nás vtělil a s naším člověčenstvím spojil; nebo on Syn boží milý jako ženich a člověčenství naše jako nevěsta, s tím se jest on spojil jako ženich s nevěstú na loži – totiž v životě drahé Panny Marie. Nebo její život byl jest jako luože, jakož se zpievá na den narozenie božieho: ‘Ej, jakožto ženich z lože svého pochází!’⁸²²

7.4.2 Postila sváteční

V následující podkapitole soustředíme svůj pohled na některé Rokycanovy promluvy k významným svátkům církevního roku, v nichž se postava Marie z Nazareta objevuje častěji. Naše analýza bude vycházet z druhé části postily našeho reformátora, která nese název *Postila sváteční*.⁸²³ V tomto oddíle ponecháváme v původním znění nejen ortografii, ale i vlastní nadpisy homilií našeho autora.

7.4.2.1 Na den Vtělení Pána Ježíše Krista

V tomto kázání Rokycana vychází od andělova pozdravu nazaretské panny. Lidé dle něj hřeší proti tomuto pozdravu dvojitým způsobem: Jednak tím, že nenásledují ty, kdo takto Marii zdravili, totiž anděla, Alžbětu a církev, jednak páchají hřích úplným odmítáním andělského pozdravení. Svě posluchače proto náš reformátor vybízí k nápravě.⁸²⁴

Anděla, jenž Marii pozdravil, mají všichni následovat především čistým způsobem života: „*Chceš-li jí vděčně a sobě užitečně říci: ‘Zdráva*

⁸²² Neděle XX. po svatě Trojici. In. *PJR*. II. díl, s. 574.

⁸²³ Celý oddíl je uveden nadpisem *Počínají se kázání o svátcích*. In *PJR*. II. díl, s. 723- 897.

⁸²⁴ „*Nebo, má-li t' člověk to pozdravení činiti, musí t' se k tomu zpuosobiti, ať by ona, drahá dievka, to od něho přijala a aby jemu to k odplatě přišlo; nebo, ktož t' ji tak pozdravuje, (...) veliké za to odplaty dojdú, nebo po Pánu Ježíšovi jest ona naděje naše, jakož se zpívá: ‘Ave spes nostra’ a také jest najmilostivějšíe po svém milém Synu.*“ Tamtéž, s. 746-747.

s', plná milosti', hlediž, aby anjela následoval v čistotě, aby byl čistý tělem i duší a všech poškrvn hřícha se varoval.“ Volený husitský arcibiskup se rozhorleně obrací proti těm, kdo odmítají Bohorodičku zdravit podle andělova příkladu. Tento pozdrav totiž vzešel od Nejsvětější Trojice. Proto nemá být nikým z tvorů opomíjen:

Církev svatá toho potvrdila, světi doktorové, Anselmus, Bernart a jiní, jsauc plni Ducha svatého, velmi jsau ctili tu drahú Pannu a mnoho k její cti a chvále složili, a tobě pak ujímati tomu? Čertuov ť jest to duch v tobě, nic jiného! Syn její milý, náš Pán Ježíš, tak jie ráčil poctiti, že jie ráčil povýšiti nade všecky kuory anjelské, jakož se o tom zpievá v cierkvi svaté, – a tobě pak tupiti?

Promluva pokračuje rozbořem první části modlitby *Zdravas Maria*. Rokycana upozorňuje na fakt, že zlý duch tuto modlitbu nenávidí: „*Zdravas*“, latinsky „*Ave*“ (tj. sine ve), totiž znamená „bez bídy“, zatímco ďábel přebývá v ustavičné bídě. Kromě toho až do okamžiku vtělení, resp. do andělova pozdravu se žádný člověk nemohl vymanit z moci zlého ducha, takže každým tímto pozdravem podle našeho autora člověk zlého ducha přímo mučí. Rovněž je zlým duchům zatěžko slyšet oslovení „*Maria*“, protože toto jméno přidala k andělovu pozdravu církev, Kristova snoubenka: *Zlému duchu „jest to velmi těžko, že jest on, milý Pán, tak se ráčil s lidmi spojití a lidské pokolenie sobě za milú chot vzieti“.*⁸²⁵

Co se týká samotného zvěstování, vypočítává Rokycana pět osob, které v něm sehrály významnou roli: Poselství vyšlo od Boha Otce, byl jím sám jeho jednorozený Syn, jednatelem tohoto poselství byl pak Duch svatý. Poselství bylo svěřeno andělu Gabrielovi a svůj cíl konečně našlo v osobě panny Marie. Ta ovšem byla dle našeho autora důstojnější a větší než onen archanděl. Právě chválou Matky Boží náš autor celou promluvu zakončuje:

⁸²⁵ Na den Vtělení Pána Ježíše Krista. In *PJR*. II. díl, s. 751-752. V podobném duchu Rokycana osvětluje další slova této modlitby: Slova „*milosti plná*“ jej naplňují velkou radostí, neboť ukončují nešťastný úděl celého lidského pokolení. Oslovením „*Požehnaná ty mezi ženami*“ odkazuje náš autor zvláště na protoevangelium a invokaci „*Požehnaný plod břicha tvého*“ představuje Ježíše jako toho, kdo přišel na svět „*bez prvorozeného hřícha*“. Tamtéž.

To ť se jest dalo a jednalo v této drahé Panně Mariji. Protož ty, bídný, hanebný člověče, ještě smíš říci: ‘Žena jako jiná žena!’ Ba, divně ť jest požeňnána a povýšena nade všecky ženy, ana duostojenstvím svým i anjely přesáhla! Protož poděkujme i této drahé Panně Mariji, královně nebeské, z toho jednání a puosobení o naše spasení.⁸²⁶

7.4.2.2 *Na den Navštívení matky boží*

Promluvu líčící Mariinu návštěvu u Alžběty⁸²⁷ opět husitský arcibiskup zahajuje připomínkou andělského poselství. Právě toto poselství Marii inspirovalo k odchodu z Nazareta. Náš autor zdůrazňuje, že matka Boží se vydala na cestu po modlitbě: *„...nebo tak se o ní čte, že se jest prvě pomodlila, než co kdy činiti počala.“* Rokycana nenechává nikoho na pochybách, že pravým důvodem oné návštěvy byla ochota ke službě: *„Proto tam šla, aby poslúžila té své přietelkyni, staré babce Alžbětě, a aby pokoru okázala, mladší k starší šla. A zdali ť jest jim neposlúžila, ano z jejího přístí Alžběta naplněna Duchem svatým, Jan též...“*⁸²⁸

Po pozdravu Alžběty pronáší Maria svůj chvalozpěv „Magnificat“. I na jeho rozboru Rokycana ukazuje, proč je Maria z Nazareta blahoslavená. Z různých privilegií a ctností totiž Bůh na tvorech nejvíc oceňuje pokoru:

‘Neb ť jest shlédli na pokoru dívky své. Aj, zajisté z toho blahoslavenú mě dějí všickni národové!’ Ké jest řekla: ‘Vzhléd’ na mé panenství neb na mé náboženství neb na mé modlitby nebo na mú převýšenú lásku, jíž sem Boha

⁸²⁶ Na den Vtělení Pána Ježíše Krista. In *PJR*. II. díl, s. 766.

⁸²⁷ Na den Navštívení matky boží. In *PJR*. II. díl, s. 814-826.

⁸²⁸ Co znamenalo naplnění Duchem svatým u Alžběty, ukazuje náš reformátor na poznání, jakého se této Mariině příbuzné dostalo: *„Minulé poznala, když jest ku panně řekla: ‘Blahoslavená, jenž jsi uvěřila’; druhé, poznala přítomné věci, že jest jí nazvala matkú Pána svého a že Jan se rozveselil v životě jejíem; budúci poznala, když řekla: ‘Nebo dokonány budú ty věci, které jsú tobě povědíny ode Pána’.“* Tamtéž, s. 818-820.

milovala, nebo na mé posty nebo nač na jiného?’ Ale řekla: ‘Vzhléd’ na pokoru dievky své.’ Neb žádní skutkové dobří nemohú se líbit Bohu bez pokory.

V závěru kázání Rokycana rozvádí výpověď svatopisce, že Maria zůstala u Alžběty asi tři měsíce a pak se vrátila domů. Obě ženy nejprve přirovnává ke vzácným štěpům nesoucím výborné ovoce, přičemž plod Mariina života je podle něj nesrovnatelně vzácnější.⁸²⁹ Dále konstatuje, že Zachariáš i Alžběta byli spravedliví. Proto také s nimi nazaretská dívka zůstala. Jako projev spravedlnosti vnímá náš reformátor i skutečnost, že před narozením Jana Křtitele se Maria vrátila domů.⁸³⁰ V samém závěru promluvy apeluje na kvalitu mravního života svých posluchačů: *„Dajž nám všem, milý Bože, účastnu býti těchto drahých osob, abychom, jich zde následující, potom se s nimi šťastně shledali v nebeské radosti! Amen.“*

7.4.2.3 *O nanebevzetí Panny důstojné Marie*

Promluvu na svátek Mariina nanebevzetí zahajuje Rokycana rétorickou otázkou, proč zůstala Maria po smrti svého Syna na zemi tak dlouho (údajně čtrnáct let), zatímco lotr na kříži vešel do ráje ještě týž den, kdy Ježíš zemřel. Odpovídá poukazem na čtyři skutečnosti:

Maria se jednak stala útěchou a útočištěm pro apoštoly, které Kristus zanechal ve světě. Jim také připomněla některé skutečnosti z Ježíšova života, především sv. Lukáš od ní čerpal pro své evangelium. Jako třetí důvod jejího setrvání na zemi náš autor uvádí zvětšení zásluh a odměny matky Boží. Konečně přítomnost Bohorodičky uprostřed učedníků představuje výzvu k následování: *„Čtvrté proto jest jí ráčil nechati, pro*

⁸²⁹ „Pán Ježíš počat jest nad veškeren běh přirozený, nebo Duchu svatého jedním z čisté krve Panny Marije to tělo zjednáno a zpuosobeno jest v životě jejím.“ Na den Navštívení matky boží. In *PJR*. II. díl, s. 822.

⁸³⁰ „Když již tato bába stará Alžběta měla skóro poroditi svatého Jana, tehdy ona, drahá Panna, šla zase do Nazareta. Nechtěla tu při porodu býti, neb t' není slušné pannám tu bývati.“ Tamtéž.

*příklad dobrý jiným, aby křesťané, hledíce na ni, dobrý příklad brali, neb jest ona byla všecka svata, všecka ctna, všemi ctnostmi ozdobena, a nižádná poškrvna není na ní nalezena.*⁸³¹

Kdy došlo k nanebevzetí nazaretské panny? Rokycana uvádí, že Maria dosáhla věku 72 let. Když pak měla odejít z tohoto světa, sešli se u ní všichni apoštolové. Zároveň „*sám drahý Ježíš, Syn její milý, vyšel jí vstříc s množstvím svatých anjeluov.*“ Tím Bůh podal důkaz o své spravedlnosti: sám vyšel, aby do věčné slávy přijal tu, která „*jej míle přijala v svú schránu života svého a jemu ráda, míle posluhovala*“. Husitský arcibiskup tvrdí, že při nanebevzetí Bohorodičky byla nebesa naplněna neznámou libou vůní, což dokládá slovy soudobé mariánské písně: „*Ej, já jako ruože v Jericho, jako mirra, jako skořice, já jako balsám, jenž jest věc drahá a velmi vonná, ba, já jako lilium vydala sem chutnau vůni.*“

Počínaje od Adama a Evy vyjmenovává Rokycana celou řadu osob, jejichž duše přišly uvítat matku Ježíšovu v nebeské radosti. Tak např. o největším izraelském králi náš autor říká: „*Ej, tu David mnohem více plésal než ono někdy před archú.*“ O dalších obyvatelích nebeského Jeruzaléma zase praví:

...všickni světí jinú a jinú písen zpívali, patriarchy jinú, proroci jinú, a tak všickni kuorové anjelští: serafínové jinú, cherubínové jinú, dominaciones, potestates jinú písen, truoni, virtutes, anjelé, archanjelé, každý kuor jinú a jinú písen zpievali.⁸³²

Poté se promluva soustřeďuje na rozbor biblického textu, jak jej církve na tento svátek předkládá.⁸³³ Podobně jako Hus přirovnává i Rokycana Marii k domu, do něhož vstoupil Ježíš, když přišel do Betanie.⁸³⁴

⁸³¹ O Nanebevzetí Panny důstojné Marie. In PJR. II. díl, s. 844-845.

⁸³² Tamtéž, s. 846.

⁸³³ Srov. Lk 10,38-42.

⁸³⁴ „...*hradové bývají okopáni příkopy a zdmi; tak t' jest tato drahá Panna byla okopána příkopem hluboké pokory, jímž jest se byla dobře ohradila ode vsí pýchy, ode vsie marný chlíby, ješto tú pokorú velmi se jest dobře zalíbila Pánu Bohu.*“ Tamtéž, s. 847.

V závěru první části⁸³⁵ tohoto kázání husitský arcibiskup odpovídá na otázku, co máme dělat v den nanebevzetí matky Boží:

Máme se radovati v jejím dobrém a z toho, že se ona za nás přimlouvá dnešní den před milým Bohem. Druhé, máme z toho děkovati milému Bohu, co jest nám ráčil dobrého zjednati skrze tuto drahú pannu. A třetí, máme žádati na milém Bohu, aby nám ráčil dáti účastnu býti jejího zaslúžení a ráčil nám dáti tu přijíti, kdež se ona raduje s svým milým Synem.⁸³⁶

7.4.2.4 *Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání*

V *Postile* našeho autora je uvedeno i jiné kázání na svátek Mariina nanebevzetí. Hned v jeho úvodu povzbuzuje Rokycana k radosti, protože z příchodu nazaretské Panny do nebeské vlasti se raduje trojjediný Bůh:

Buoh Otec raduje se v ní jako v své milé dceři. Buoh Syn raduje se v ní jako v své milé mateři. Raduje se také v té drahé děvce Buoh Duch svatý jakožto v svém zvoleném stánku, jehož jest posvětil, a v ní rád, míle obýval. Ej, radujme se s radujícími, milí křesťané.⁸³⁷

Náš reformátor mluví i zde o zvláštní vůni, kterou byla nebesa naplněna při Mariině nanebevzetí, tentokrát však uvádí výrok sv. Pavla: „*My jsme dobrá vůně Kristova.*“⁸³⁸ Rokycana také ukazuje, že apoštol národů není větší než královna apoštolů: „*Poněvadž svatý Pavel, menší svatý, jest vůně chutná, nadto ta drahá Panna jest chutná vůně!*“

⁸³⁵ Druhá část tohoto kázání má silně mravoučný obsah a žádné výslovné zmínky o Matce Páně neobsahuje. Srov. O Nanebevzetí Panny důstojné Marie. In *PJR*. II. díl, s. 848-858.

⁸³⁶ Tamtéž, s. 848.

⁸³⁷ Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání. In *PJR*. II. díl, s. 859.

⁸³⁸ Srov. 2Kor 2,15.

I zde zaznívá myšlenka o Boží spravedlnosti: Ježíš přijal svou matku k sobě do nebe i proto, že ona jej přijala do svého života. Dává zároveň křesťanům radu, jak toto přijímání Krista realizovat – jednat buď po vzoru Marty, která Ježíši poskytla pohostinství, nebo dle příkladu samotné matky Boží, která jej přijala „*do domu srdce svého*“.⁸³⁹

Rokycana vedle sebe také klade Martu a její sestru Marii, resp. dva způsoby života, které tyto sestry představují. V Martě se odráží „*pracovitý život*“, v němž náš autor po vzoru Bedy ctihod. zdůrazňuje skutky tělesného milosrdenství, Marie naproti tomu odkazuje na „*život bohomyšlný*“. Životní příběh Bohorodičky dle husitského arcibiskupa vykazuje podobnost spíše s oním druhým způsobem života. V závěru promluvy náš autor vyzývá k následování Marie, která si vybrala nejlepší úděl.

7.4.2.5 Na den Narození Panny Marie

Na svátek Mariina narození Rokycana připomíná všem křesťanům, jaký postoj mají zaujímat k osobě matky Boží. Dá se vyjádřit třemi slovesy: chválit, milovat a ctít.

Mariina chvála má základ v jejím Božím mateřství: „*Jakož skrze Evu někdy bylo upadlo všechno pokolení lidské v hněv veliký boží, již zase skrze tuto drahú Pannu k tomu dobrému jest navráceno, že skrze jejího Syna milého smíření jsme s bohem Otcem nebeským.*“⁸⁴⁰ Náš autor vztahuje na Bohorodičku slova protoevangelia o rozdrčení hlavy nepřítele lidí a prohlašuje, že takové ženy „*nenie aniž bylo ani bude na nebi ani na zemi, jako jest tato drahá Panna Maria*“. Proč máme Marii milovat, ukazuje dále:

...ona náramnú milost k nám má a žádného nenie svatého po Pánu Ježíšovi; on ť jest najmilostivější, ale ona ihned po něm jest najmilostivějšíe, neb ona žádá

⁸³⁹ Srov. Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání. In *PJR*. II. díl, s. 862.

⁸⁴⁰ Srov. Na den Narození Panny Marie. In *PJR*. II. díl, s. 871.

náramně velmi spasení našeho a oroduje za nás (...) ana se starala na svadbě, když se vína nedostalo, přimlúvala se z té milosti, řkúc: ‘Synu, vína nemají’.

Co se týká mariánské úcty, husitský arcibiskup praví: „*Máme ji ctíti tú ctí, kteráž na ni sluší – proto vždy jejího Syna více; a toho hleděti máme, abychom na ni nevzkládali, což na Boha sluší.*“ Důvodem této úcty je opět její mateřství: „*On drahý Pán, Syn boží milý, ráčil býti synem jejím; z toho my bohda budeme synové boží.*“ Úcta k Bohorodičce se pak nejvíce projevívá tím, že plníme její vůli. Na otázku, co je její vůlí, odpovídá biblickým citátem: „*Co ť vám koli rozkáže muoj syn, to učíte!*“ Stejně jako v kázání *Na den Vtělení Pána Ježíše Krista*, i zde Rokycana upozorňuje na nesprávné projevy mariánské úcty⁸⁴¹ a koriguje projevy této úcty pohledem na Krista:

To máš ty dvoje lidi: jedni, že více ctie Pannu Mariji, zkládajíce to na ni, co na samého Boha slušie, a druzí, ješto sobě nevázie, než pravie: ‘Žena jako jiná žena.’ Dajž nám, milý Bože, v prostředek uhoditi, kterýž by se tobě líbil a tvé milé matce! Ale nikterakž nemuožeš lépe chváliti a uctiti tu drahú Pannu, jediné plně přikázanie božie a poddánú býti zákonu božiemu.⁸⁴²

Další pasáže Rokycanova kázání přibližují Ježíšův rodokmen. Autor zmiňuje předpověď narození Spasitele z panny a vypočítává mnohé skutky Božího milosrdenství v dějinách spásy. O matce Boží pak v této souvislosti říká, že byla pokorná, čistá a nad jiné vynikala dalšími ctnostmi, ale že i ona potřebovala být vykoupena. Husitský arcibiskup sice neužívá pojmu předvykoupení, nicméně jeho úvaha tento pojem intuitivně předpokládá.⁸⁴³

⁸⁴¹ „*Milostiva ť jest, ale komu, hádaj! Mnedle, byl-li jest kto včira, ješto se jest postil k matce boží, a nevzal by drahně, aby ten puost zrušil? Ale bylo-li jest, že jest zlál nešlechetně jako pes aneb že jest frejoval neb jiné neřády vedl – a vždy mní, že dobře stojie a že to od nich bude přijato. Divná slepota!*“ Na den Narození Panny Marie. In *PJR*. II. díl, s. 875.

⁸⁴² Tamtéž, s. 876.

⁸⁴³ „*Avšak by ona z toho nikoli nedosáhla spasení, ale že přispělo milosrdenství boží; nebo by jie to bylo dosti k spasení, byl by za ni netrpěl drahý Pán. Ale že nemohlo stačiti, i za ni ráčil trpěti těžké a hrozné múky milý Pán.*“ Tamtéž, s. 880.

V závěru se Rokycana ještě jednou obrací k matce Boží a prosí ji o přímluvu. Zároveň vyzývá své posluchače k vděčnosti: „...*poděkujme jí z toho, co ť jest ona nám k našemu spasení poslaužila, pracující s naším milým Pánem a jemu míle, ráda posluhující. Amen.*“

7.4.2.6 Na hod Obětování Pána Ježíše do chrámu kázanie

V poslední promluvě uvedené v *Postile* Jana Rokycany nacházíme výklad biblické události popisující Ježíšovo představení v chrámu. Autor se zastavuje především u Mariiny oběti (pár hrdliček nebo holoubat), kterou při této příležitosti přinesla. Zdůrazňuje vnitřní úkon obětujícího člověka.

Náš reformátor zároveň připomíná, že tato oběť byla přinesena podle zákona. Tak dává Marii za vzor všem, kdo chtějí sloužit Bohu. Má-li nějaký skutek člověku prospět ke spáse, ať už oběť, modlitba, almužna či jiné dobro, musí to být vykonáno podle Božího zákona.

Na otázku, jaká modlitba je Bohu milá, Rokycana odpovídá, že tato modlitba se musí vyznačovat vroucností a horlivostí ducha a zároveň že ji člověk má přednášet „*s dobrú myslí, rád, míle, radostně a vesele, jakož to Panna Maria učinila*“.⁸⁴⁴ Samotnou oběť Bohorodičky náš autor vyzdvihuje jako příklad pro naše oběti a modlitby. Názorně vysvětluje, co symbolizuje onen pár hrdliček a holoubat:

...jakož ti ptáčkové, holaubkové a hrdličky, mají křídla pozdvižena k létání, to nám naučenie, abychom my vždy mysl měli pozdviženu k nebeským, božským věcem, aby se duše naše zdvíhaly a vznášely tam vzhuoru žádostí a túžebností. Nebo to ť jest povaha volených božích, že ť oni tam vždy myslé, tam milují, tam tauzie a tam vždy žádají býti; a to činí pravá viera a milost.⁸⁴⁵

⁸⁴⁴ Srov. Na hod Obětování Pána Ježíše do chrámu kázanie. In *PJR*. II. díl, s. 887.

⁸⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 890-891.

7.4.3 Mariánské motivy v dalších Rokycanových spisech

K Rokycanově *Postile* bývají připojovány některé přídavky.⁸⁴⁶ V nich můžeme také objevit drobné zmínky o matce Boží. Je to např. místo, kde autor podává výklad Mariina jména:

...když Josef šel s Marijí do Bethlema, potom utiekal do Ejipta, z Ejipta zase do Židovstva, tito sau trie byli v tovařiství: Ježíš, Spasitel a čisté svědomie; Maria, jenž se vykládá hořkost; a Jozef, prísposenie. Protož, když ty chceš boží milost mieti a před Erodese utéci, hľad' tovařistva toho, aby měl hořkost na minulé hřiechy, čisté svědomie a prísposenie ctností.⁸⁴⁷

Co se týká Rokycanových komentářů na jednotlivé biblické knihy, dostupné jsou zatím pouze některé pasáže z výkladů na Lukášovo a Janovo evangelium.⁸⁴⁸ Tak např. slovo Spasitele o nutnosti opustit vše pro Boží království⁸⁴⁹ vztahuje náš autor na matku Ježíšovu následovně: „*Jako Marie slyšiec od anděla, že v Alžbětě siemě milosti božie, šla tam k nie, též apoštolé opustili všecky věci a šli po něm.*“⁸⁵⁰ O něco dále zase osvětluje posluchačům smysl titulu *Syn člověka* a říká: „*...to miení drahé Panny Marie. Neb byl jest on náramně ušlechtilého přirozenie, neb on jest byl od věčnosti u Boha Otce vedlé božstvie; a že jest to tělo v životě drahé panny Duchem svatým stvořeno, i bylo náramně ušlechtilé.*“

V Janově evangeliu se Mariina postava výslovně objevuje pouze dvakrát: v líčení události prvního Ježíšova zázraku, tj. na svatbě v Káně

⁸⁴⁶ Jedná se o následující krátké spisky: *Povahy spasencuov a zatracencuov, Vo očistci znamenaj a Naučení spasitedlná z zákona božího*. K poslednímu jmenovanému spisu bývala řazena i *Píseň o večěři Páně*. Srov. Přídavky připojované k Rokycanově Postille. In *PJR*. II. díl, s. 901-970.

⁸⁴⁷ Naučení spasitedlná z zákona božího. In *PJR*. II. díl, s. 916-917.

⁸⁴⁸ Tyto pasáže byly otištěny r. 1949 zásluhou F. Šimka v díle nazvaném *M. Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*.

⁸⁴⁹ Srov. Lk 18,28-34.

⁸⁵⁰ Z výkladu na evangelium sv. Lukáše. In ŠIMEK, F. *M. Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 111-112.

galilejské a dále jako *mater dolorosa, máťe žalostivá*⁸⁵¹ pod Kristovým křížem.⁸⁵² Rokycana se ve svém komentáři k Janovu evangeliu pochvalně zmiňuje o Bohorodičce několikrát, a to při rozboru prvního z obou těchto míst.⁸⁵³ Uvádí např. dva důvody, proč šla Maria na svatbu:

O matce jeho nechte se, by ona pozvána byla, než šla, jako ono někdy k Alžbětě přítelkyni šla, aby jí posloužila; též tuto šla na svatbu, aby jim posloužila jako přátelóm. I nešla ona pro hodovanie, ale pro posluzenie. A druhé, že ona, súci čistá panna, ráčila býti na svatbě, tiem dala naučenie, aby žádným panenstvom manželstvie nebylo opomietáno.⁸⁵⁴

Prosba za svatebčany představuje pro husitského arcibiskupa důkaz lásky, víry i naděje matky Boží.⁸⁵⁵ Nad odpovědí, které se Marii na její prosbu dostalo, se pak zamýšlí hlouběji. Inspirován církevními otci a dalšími duchovními autory ukazuje, že Ježíšova odpověď nebyla unáhlená. Naopak Marii i jiným zde bylo podáno patřičné poučení.

Z biblického textu husitský arcibiskup nejprve vyvozuje, že Maria prosila jako matka, tzn. že se obrátila na Ježíše jako na svého syna. Mohla dojít vyslyšení pouze na základě této lidské roviny? Rokycana odpovídá rozbohem Ježíšových slov „Ženo, co mě a tobě?“ Jako by řekl: „*Co sem z tebe vzal, toť bude ukydáno, ubito a psotě a biedě poddáno, ale což mám od věčnosti, tiem já budu divy činiti.*“⁸⁵⁶ Objevujeme zde zdravou zásadu, že totiž přístup ke Kristu je možný jedině skrze víru. Celou tuto rozpravu

⁸⁵¹ Srov. První neděle v advent. In *PJR*. I. díl, s. 19.

⁸⁵² Srov. FINKENZELLER, J. heslo Schmerzensmutter. oddíl Einführung. In BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*, s. 28-29.

⁸⁵³ Vzhledem k tomu, že je Rokycanův komentář na Janovo evangelium neúplný (dochovalo se pouze 17 prvních kapitol), zůstane naše analýza i do budoucna neúplná. Srov. URBAN, F. *Maria z Nazareta a její význam v díle M. Jana Husa a M. Jana Rokycany*, s. 116-117.

⁸⁵⁴ Srov. Z výkladu na evangelium sv. Jana. In ŠIMEK, F. *M. Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 111-112.

⁸⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 146-147.

⁸⁵⁶ Podobně také Rokycana vysvětluje, proč zde Ježíš nepoužívá oslovení „matko“. Jako by říkal: „*nemám toho z tebe, čímž budu divy a moc okazovati*“. Tamtéž, s. 148.

naš reformátor uzavírá konstatováním, že Ježíš prosbu své matky splnil, protože „ona byla žena přesvatá a přátelé byli chudi a div bylo potrebie“.⁸⁵⁷

Další myšlenky z Rokycanova *Výkladu na evangelium sv. Jana* zaznamenal F. Šimek v jiné své práci.⁸⁵⁸ Dozvídáme se zde např., proč dle našeho autora není možné vzdávat Marii stejnou poctu jako jejímu Synovi:

P. Maria nenie dárce milosti, ale jest ozduobce a pomocnice milosti; ale on (Kristus) jinak, neb jest hlava všech jiných. A jakož od hlavy všem údóm hnutie, též i nám zde i anjelóm v nebi oplývá milost od něho. Neboť ač v ní byl Bůh, ale z ní nebyl Bůh, nýbrž jen člověčenství.⁸⁵⁹

Ve stejném díle je zaznamenán i tento pohled našeho reformátora na tajemství vtělení: „*Kterak se stalo vtělení, to žádný neví, ani P. Marie se to nedověděla, aniž kdo móż vymysliť, ani jazyk vymluviti, až jeliž tam v nebi opatříme*”; nám nezbyvá než slepě věřiti, že Slovo tělem učiněno.“⁸⁶⁰ Husitský arcibiskup osvětluje svým posluchačům i význam nedělního dne, když po vzoru sv. Augustina říká: „*Jako P. Maria povýšena nade všechny ženy, tak neděle jest svátek nade všechny svátky, nad Božie narozenie i nad jiné svátky*.“⁸⁶¹

Z Rokycanových listů, obsahujících mariánské motivy, je možno uvést především *List proti Pikhartóm*.⁸⁶² V něm náš autor hájí jednak

⁸⁵⁷ Z výkladu na evangelium sv. Jana. In ŠIMEK, F. M. *Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 148.

⁸⁵⁸ Jedná se o knihu *Učení M. Jana Rokycany*, kterou vydala Česká akademie věd a umění r. 1938.

⁸⁵⁹ ŠIMEK, F. *Učení M. Jana Rokycany*, s. 77.

⁸⁶⁰ Tamtéž, s. 105.

⁸⁶¹ Tamtéž, s. 153.

⁸⁶² Výrazem Pikharti jsou zde míněni následovníci Petra Chelčického, jimž byl Rokycana duchovním rádcem. Dochovaly se minimálně tři listy určené Bratřím. Srov. BARTOŠ, F. M. *Sbirka pramenů k poznání literárního života československého. Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama a M. Petra Payna*, s. 37, 43-44.

Mariino panenství, jednak propojuje Ježíšovo tělo přijaté z Marie s eucharistií:

...k tomu vás napomínám, abyste věřili a drželi, že u velebné svátosti jest celý Kristus, pravý Bůh a pravý člověk, v svém vlastním přirození a podstatě, kterou jest vzal z Panny Marie, jenž na kříži visal a sedí na pravici Boha Otce v nebi. Ta víra základ má, kde jest řekl P. Ježíš: 'Vezměte a jezte, toť jest tělo mé, kteréž za vás zrazeno bude.' A že to tělo jest zrazeno, kteréž jest z Panny Marie vzato, protože toť jest v svátosti velebné.⁸⁶³

Listy, které psal Rokycana Českým bratřím, se nám většinou nezachovaly.⁸⁶⁴ Nicméně z odpovědí Bratří můžeme vidět, že husitský arcibiskup zjevně kladl této skupině křesťanů na srdce, aby zachovali neporušenou víru.⁸⁶⁵ Nutno dodat, že článek víry o vtělení Božího Syna nutně předpokládal jako své doplnění mariologické výpovědi o panenství Bohorodičky i jejím Božím mateřství.

7.5 Souhrnné hodnocení Rokycanovy mariologie

Stejně jako jiní reformátoři i Rokycana byl silně mariánsky založený. Obhájit toto tvrzení bude úkolem následujících odstavců. Pokusíme se shrnout mariánskou tematiku našeho autora. Zastavíme se především u dogmatických a morálních akcentů tvorby husitského arcibiskupa, jak jsme je poznali především z jeho promluv.

⁸⁶³ List proti Pikhartóm. In ŠIMEK, F. M. *Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 213-214. Srov. též List mistra Rokycány proti Pikhartom. In BIDLO, J. *AJB*. Svazek I, s. 489 (dokumentární část).

⁸⁶⁴ Vedle výše zmíněného *Listu proti Pikhartom* se dochoval pouze list adresovaný P. Chelčickému. Viz Psání mistra Jana Rokycána Petrovi Chelčickému. In BIDLO, J. *AJB*. Svazek II, s. 255-262 (dokumentární část).

⁸⁶⁵ Srov. Čtvrtý list k Mistru Rokycanovi. In BIDLO, J. *AJB*. Svazek I, s. 16 a 22 (dokumentární část). Obdobně i Šestý list k Mistru Rokycanovi. Tamtéž, s. 66.

7.5.1 Dogmatické důrazy v Rokycanově mariologii

Rokycana často opakuje svým posluchačům hlavní křesťanské pravdy, které souvisí s osobou Marie z Nazareta.⁸⁶⁶ Základní pravdu představuje skutečnost vtělení.⁸⁶⁷ Dobově podmíněný je názor našeho reformátora, že lidská přirozenost Ježíše Krista byla od okamžiku svého vtělení vybavena veškerou moudrostí, rozumností a dalšími dary.⁸⁶⁸

Se skutečností vtělení souvisí pravda o Mariině Božím mateřství, které však nijak neumenšuje panenství Bohorodičky: „*Pán Ježíš počat jest nad veškeren běh přirozený, nebo Ducha svatého jedním z čisté krve Panny Marije to tělo zjednáno a zpuosobeno jest v životě jejím.*“⁸⁶⁹ Náš autor přitom rozlišuje dvojí Kristovo zrození, podobně jako mistr Jan Hus.⁸⁷⁰

Když se Rokycana zmiňuje o Marii, téměř vždy ji označuje titulem panna.⁸⁷¹ Právě pro své panenství je spojena s Kristem, jak dokládá následující úvaha: „*jeho duše, drahého Pána, a její duše, drahé panny, byla jest jako jedna duše a tělo jeho bylo z jejího těla; ... a což jest on trpěl na svém těle, to jest ona trpěla na duši a všecko čila, což jest on trpěl, jako*

⁸⁶⁶ Vzhledem k tomu, že Rokycana byl dlouhé roky kazatelem v Týnském chrámu zasvěceném Matce Boží, lze si snadno představit, že se v jeho kázáních často objevovaly mariánské motivy.

⁸⁶⁷ Husitský arcibiskup říká doslova, že Kristus „*se jest vtělil v život Panny Marie drahé a přišel na tento svět pro nás hříšné, aby nám pomohl*“. První neděle v advent. In *PJR*. I. díl, s. 9. Na jiném místě: „*...jest to naše pravá pravda z zákona božieho a jest naše viera, že se jest Pán Ježíš narodil z Panny Marie.*“ Neděle osmá po svatě Trojici. In *PJR*. II. díl, s. 301-302.

⁸⁶⁸ Okamžikem vtělení dle našeho autora „*ihned pojednů celý člověk a pravý Buoh jest, tak maudrý, rozumný, všeho umění plný, jako dnes sedě na nebi*“. Na hod slavný narození Pána Krista. In *PJR*. I. díl, s. 125. Tento názor dnes již teologie neobhájí. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*,⁴s. 261 n.

⁸⁶⁹ Na den Navštívení matky Boží. In *PJR*. II. díl, s. 822.

⁸⁷⁰ „*Najprvé pohled' a podívaj se tomu jeho zrození božskému, jenž se rodí od věčnosti, Buoh z Boha, světlo z světla a mocí toho jeho zrození každý živočich jest živ a má život v tomto světě... tuť o tom nesluší mnoho mysliti, ale až tam budeme, tož lépe spatříme! Druhé, nahlédněme k jeho rození tělesnému, že ten Buoh všemohaucí, věčný, nesmírný, tak se ráčil velmi ponížiti, pokořiti a dítětem jednoho dne býti, abychom my mocí té jeho malosti rostli v dokonalého muže k věčné slávě.*“ Na hod slavný narození Pána Krista. In *PJR*. I. díl, s. 123-124.

⁸⁷¹ Tak nacházíme následující spojení: *drahá Panna Maria, drahá Panna, svatá Panna, duostojná Panna, velebná Panna, čistá Panna Maria* a další.

by ona trpěla sama“.⁸⁷² Dle Rokycany nebylo panenství nazaretské dívky porušeno ani porodem Božího Syna: „*Nebo jako paprslek pochodí od slunce bez zkažení slunečného, tak P. Kristus narodil se bez poškrvnění panenstvie P. Marie.*“⁸⁷³

Volený husitský arcibiskup vícekrát mluví o jediném prostřednictví Ježíše Krista.⁸⁷⁴ I tím se ukazuje, že dával mariánské úctě ve svém životě správné místo. Maria Krista nezastiňuje, spíše nám může být nápomocna v jeho nalezení.⁸⁷⁵

Významná je pro našeho reformátora i pravda o Mariině svatosti.⁸⁷⁶ Rokycana si byl vědom toho, že svatost matky Boží nestojí samostatně, ale že má svůj počátek ve svatosti Kristově. I Maria potřebovala vykoupení.⁸⁷⁷

S Mariinou svatostí souvisí dále moc její přimluvy.⁸⁷⁸ Tato přimluva je však dle našeho autora účinná pouze tehdy, když se snažíme o bezúhonný život.⁸⁷⁹ Že matka Boží zastává významné místo v církvi, je pro husitského arcibiskupa nade vší pochybnost: „...ona náramnú milost k nám má a žádného nenie svatého po Pánu Ježíšovi; on t' jest najmilostivější, ale ona

⁸⁷² Neděle mezi ochtábem Božieho narozenie. In *PJR*. I. díl, s. 162. Obdobně říká: „...jest to naše pravá pravda z zákona božieho a jest naše viera, že se jest Pán Ježíš narodil z Panny Marie.“ Neděle osmá po svaté Trojici. In *PJR*. II. díl, s. 301-302.

⁸⁷³ ŠIMEK, F. *Učení M. Jana Rokycany*, s. 105.

⁸⁷⁴ Píše např.: „žádný svatý nenabyl svatosti aniž nabude, ani svatý Petr ani Panna Maria, jediné skrze Ježíše Krista, neb jest on právě řebřík mezi Bohem Otcem a mezi námi, lidmi hříšnými...“ Neděle dvanáctá po svaté Trojici. In *PJR*. II. díl, s. 392. Obdobné myšlenky se objevují i v kázání nazvaném Neděle křížových dnuov aneb prositelná. In *PJR*. I. díl, s. 806.

⁸⁷⁵ „Volení boží, ač druhdy potratie milost božie, ale vždy ještě jiná milost boží v nich zůstává, že želejí, pláčí, lkají a rauče zase hledie najíti milost boží; jako Panna Maria hledala, též oni pracují o to, usilují, mútie se.“ Neděle mezi ochtábem Božieho křtěnie kázanie. In *PJR*. I. díl, s. 182.

⁸⁷⁶ „Neb tento drahý mistr, Duch svatý, přišed a oddělil, co bylo najčistší v této Panně přesvaté, a z té krve stvořil jest nové, čisté tělo oka mžení a spojil se jest s božstvím, jakož jest jedné ona svolila řkúci: ‘Staň se mi vedlé slova tvého!’“ Na den Vtělení Pána Ježíše Krista. In *PJR*. II. díl, s. 765.

⁸⁷⁷ „...ona t' jest byla zaslúžení velikého, nad jiné svaté, avšak by ona nikdy nepřišla do nebe pro to samo své zaslúžení, by t' jí nepřispělo zaslúžení Pána Ježíše.“ Neděle křížových dnuov aneb prositelná. In *PJR*. I. díl, s. 805-806.

⁸⁷⁸ Rokycana v kázání na svátek Mariina nanebevzetí citoval např. tuto mešní modlitbu: „*Milý Bože, odpusť hříchy svým sluhám! Ale, že z našich skutkuov tobě se libiti nemužeme, orodováním rodičky Syna tvého milého, Panny Marie, dajž, abychom spaseni byli!*“ Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání. In *PJR*. II. díl, s. 860.

⁸⁷⁹ „...žádný není účasten zaslúžení svatých ani přimluvy Panny Marie ani jiných, nebude-li sám dobrý, aby najméně zlého zuostal, a což muože dobrého činil.“ Neděle IXX. po svaté Trojici. In *PJR*. II. díl, s. 561.

*ihned po něm jest najmilostivějšíe, neb ona žádá náramně velmi spasení našeho a oroduje za nás“.*⁸⁸⁰ Byla to právě Ježíšova matka, kdo přiblížil evangelistům mnohé aspekty z tajemství života Božího Syna. I tento fakt potvrzuje skutečnost, že Maria a církev patří k sobě.

Konečně pravda o nanebevzetí Bohorodičky je doložena v mnoha titulech, jež náš autor matce Boží připisuje. Nejčastěji se vyskytují tyto: *důstojná královna anjelská, paní anjelská a královna nebeská*. Vedle promluv ke svátku Mariina nanebevzetí⁸⁸¹ se v Rokycanových spisech objevuje celá škála krátkých zmínek potvrzujících tuto pravdu víry. Tak se náš reformátor ptá sám sebe: *„Běda mně, budu-li já zbaven té radosti nebeské! Ba, uzřím-li já tu drahú Pannu Mariji?“*⁸⁸² Jinde zase konstatuje: *„Panna Maria by byla nikoli nepřišla do nebe pro to samo své zaslúžení.“*⁸⁸³ Cesta do nebe, k matce Boží, není pro nikoho uzavřena, ovšem jít po ní znamená konat pokání: *„...bývalá cizoložnice se bude radovati z čistoty P. Marie, jen když se kála.“*⁸⁸⁴ Tělesný aspekt Mariina nanebevzetí ovšem Rokycana jednoznačně nepotvrzuje.

7.5.2 Morální důrazy v Rokycanově mariologii

Co Rokycana vyznával o Marii, se ukazuje nejen v dogmatických pravdách, jež hájil, ale také v mravních kvalitách, které matce Boží připisoval. Husitský arcibiskup své posluchače často upozorňoval na Mariiny ctnosti, jako byla její víra, naděje a láska, dále pak pokora, chudoba, čistota, poslušnost, spravedlnost, důvěra a trpělivost. Náš reformátor přitom zdůrazňoval dynamický prvek ctností. V kázání na

⁸⁸⁰ Srov. Na den Narození Panny Marie. In *PJR*. II. díl, s. 871.

⁸⁸¹ O Nanebevzetí Panny důstojné Marie. In *PJR*. II. díl, s. 844-858; Na den Vzetí do nebes Panny Marie kázání. In *PJR*. II. díl, s. 859-869.

⁸⁸² Neděle čtvrtá v postě. In *PJR*. I. díl, s. 515.

⁸⁸³ Neděle křížových dnou aneb prosidedlná. In *PJR*. I. díl, s. 806.

⁸⁸⁴ ŠIMEK, F. *Učení M. Jana Rokycany*, s. 271.

seslání Ducha svatého např. říká: „*Také i Panna Maria, ačkoli byla plna milosti, však se pro to s apoštoly modlila a s jinými věrnými, aby milý Syn její v ní ještě víc daruov svých rozmnožil a přispořil.*“⁸⁸⁵

Husitský arcibiskup doporučuje utíkat se k Marii o přímluvu, právem však říká, že Bohorodičce nepřísluší nejvyšší kult.⁸⁸⁶ Tím si můžeme vysvětlit i náležitou opatrnost našeho autora k úctě ostatků a obrazů svatých. Mistr Jan nechtěl, aby se před nimi klekalo, nekleká-li se ani před pannou Marií, ježto je pouhým tvorem Božím. Z toho mu vznikaly u odpůrců pomluvy, že je proti svátkům vůbec a že by si přál vrátit se k dobám, kdy se světila pouze neděle, nebo že dával spalovat bohoslužebné nářadí z chrámů i obrazy svatých.⁸⁸⁷

Především ženám představoval Rokycana Bohorodičku jako vzor panny a matky. Tak např. pokoru Marie z Nazareta dává za vzor všem pannám: „*Velmi jest potrebná čistota ku poznání Pána Boha, ale ctnostmi ozdobená, pokorau a jinými ctnostmi. Neb i Panna Maria nejvíce pokorau přitáhla Pána Ježíše v svůj život.*“⁸⁸⁸ Jako vzornou matku líčí husitský arcibiskup Marii při Ježíšově první pouti do Jeruzaléma.⁸⁸⁹ Manželkám zase ukazuje, proč byla Maria na svatbě, když říká: „*...tiem dala naučenie, aby*

⁸⁸⁵ Neděle v uochtáb Božího vstúpení. In *PJR*. I. díl, s. 848.

⁸⁸⁶ „*Než ani Panně Marii, která jest povýšena nad ostatními ženami i anděly, nepřísluší úcta boží, a v žádném jménu, ani v jejím, nelze dojíti spásy bez zásluhy Kristovy. Kristus sám je k spasení 'nejpostačitelnější' a svatí mají jen účast na plnosti jeho moci, nemohouce sami vlastními zásluhami nikoho spasiti.*“ Srov. URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 3. část, s. 719-720.

⁸⁸⁷ Proto neměly být ostatky vystavovány, nýbrž podle rozkazu papeže Inocence chovány v truhlách na místech poctivých; avšak děje se naopak: „*... těmito svátostmi, kostmi svatých, loví kněží, vystavujíce je ven...*“ V tomto smyslu byly mu ostatky „*temnotami a podvody, jinak k uměním kněžským k vytahání peněz a k prodávání*“. Rokycana zabraňoval v přístupu k ostatkům, takže při utrakvistických procesích se nenosily, podobně jako ani obrazy svatých ne. Srov. tamtéž.

⁸⁸⁸ Srov. Naučení spasitedlná z zákona božího. In *PJR*. II. díl, s. 929.

⁸⁸⁹ „*Nezostavili jeho po sobě, ale měli o něm péči, aby ihned z mládí uvedli na službu boží. Toto věz, že každý otec i každá máť zavázáni sau z viery vésti své děti jedno k tomu, aby Boha milovaly, a druhé, aby poslouchaly jeho a bály se; a jestliže sami neumějí, aneb nemohú, ale aby jim zjednali lidi maudré a rozumné a bojící se Boha, aby jimi byli zpravováni.*“ Neděle mezi ochtábem Božieho křtění. In *PJR*. I. díl, s. 175.

žádným panenstvím manželstvie nebylo opomietáno.“⁸⁹⁰ Při Ježíšově nalezení povzbuzuje ženy, aby po Mariině vzoru „své muže v čest měly“.⁸⁹¹

Nás všechny pak může oslovit způsob, jakým nazaretská dívka naslouchala Božimu slovu. Inspirující je rovněž Mariina odvaha a věrnost, jak Rokycana ukazuje ve chvíli Kristova ukřižování: „...pohled' na jeho vopuštění, ano jej všichni vopustili a prchli od něho, jediná máť žalostivá s ním zuostala.“⁸⁹² Z toho vyplývá jednoznačný závěr, totiž že pravé následování Bohorodičky je vždy spojeno s následováním Ježíše Krista.⁸⁹³

Matku Boží vnímal husitský arcibiskup jako osobu dialogu. Maria nemá smysl sama v sobě, ale je zde kvůli Kristu a také kvůli jeho věrným. Rokycana se o kontakt s církví opakovaně snažil. Bránil se úplné roztržce s církví, naopak pro její jednotu pracoval.⁸⁹⁴

O snaze našeho autora hledat u Bohorodičky pomoc na cestě smíření s církví svědčí i jeho vystoupení při zakončení basilejského sněmu. Jan Rokycana zde pronesl řeč, v jejímž závěru „vyzval všechny shromážděné, aby s ním vzývali o pomoc Pannu Marii. Všichni Čechové i Otcové poklekli a zbožně se pomodlili Zdravas Maria.“⁸⁹⁵

⁸⁹⁰ Z výkladu na evangelium sv. Jana. In ŠIMEK, F. M. *Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 145.

⁸⁹¹ Neděle mezi ochtábem Božieho křtěnie kázanie. In *PJR*. I. díl, s. 188.

⁸⁹² První neděle v advent. In *PJR*. I. díl, s. 19.

⁸⁹³ „Bude lájce nectný, kostkár, cizoložník, a velikú nádeji má v Panně Marii a v svatých, posty vede i púti – a Ježíše křižuje svým nectným životem!“ Z výkladu na evangelium sv. Jana. In ŠIMEK, F. M. *Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a z listů*, s. 171.

⁸⁹⁴ Jeho zápas o jednotu nebyl přitom jen ad extra, ale směřoval též ad intra. Srov. tamtéž, s. 223.

⁸⁹⁵ KRCHNÁK, A. *Čechové na basilejském sněmu*, s. 225-227.

EXKURZ: CHELČICKÝ A JEDNOTA BRATRSKÁ

Již bylo konstatováno, že Jan Rokycana nebyl přítelem náboženského radikalismu. O tom svědčí i jeho vztah k Petru Chelčickému a jeho stoupencům, kteří jsou zpočátku nazýváni pouze jako „*bratři*“, popř. „*bratři Chelčičtí*“.⁸⁹⁶ V následujících odstavcích se proto ještě zastavíme u osoby Petra Chelčického. Připomeneme reformní myšlenky duchovního boje této osobnosti našich dějin a zmíníme se o Petrově *Postile*. Téma uzavřeme krátkou zmínkou o Chelčického následovnicích, s nimiž Rokycana udržoval písemný kontakt až do své smrti.⁸⁹⁷

1 Osobnost Petra Chelčického

Na začátek tohoto našeho pojednání předesíláme, že označení Petr Chelčický je pseudonym. Přesto je v naší práci též užíváme. Tento jihočeský písmák a myslitel se narodil někdy kolem r. 1380, pravděpodobně ve vsi Záhorčí u Chelčic.⁸⁹⁸ Byl to zřejmě svobodný sedlák nebo drobný zeman, který větší část svého života strávil v Chelčicích u Vodňan. První historicky doloženou informací o Chelčického životě byla jeho návštěva Prahy v r. 1410, a to s cílem přispět k nápravě společnosti. Nevíme sice, zda se Petr osobně znal s Janem Husem, poznal však mnohé z jeho přívrženců, např. Martina z Volyně či Jakoubka ze Stříbra. Díky nim se také obeznámil s názory Jana Viklefa.⁸⁹⁹ Zemřel někdy v polovině XV. stol.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ Srov. GOLL, J. *Chelčický a jednota v XV. století*, s. 65.

⁸⁹⁷ Srov. KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 237.

⁸⁹⁸ Srov. BOUBÍN, J. *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, s. 15 n.

⁸⁹⁹ Srov. <http://ireferaty.lidovky.cz/100/1361/Chelcicky-Petr> [vloženo 12.1.2006, cit. 20.12.2011].

⁹⁰⁰ V bratrských pramenech k době mezi roky 1455 a 1457 se nachází krátká zmínka, že Rokycanovi posluchači „s Petrem Chelčickým mluvili a písma jeho četli“. Srov. GOLL, J. *Chelčický a jednota v XV. století*, s. 66.

Svémi východisky o nutnosti nápravy církve byl tento vzdělaný laik blízký táboritům. Ovšem jeho pojetí, jak reformu církve uskutečňovat, se od onoho táborského diametrálně odlišovalo. Petr odmítal válku v jakémkoliv podobě a zasazoval se jen o duchovní boj.⁹⁰¹ Za nejvýše hodnotný skutek pro člověka pokládal tělesnou práci a byl přesvědčen, že by se jí měl zabývat každý. Kritizoval pohodlný život bohatých měšťanů, odmítal výhody duchovenstva a šlechty, které vyplývaly pouze z jejich společenského postavení.⁹⁰² V zásadě se stavěl proti společenské nerovnosti jako jevu odporujícímu Kristovu zákonu. Nesouhlasil též s vyšším vzděláním, v němž viděl jednu z příčin prohlubování společenských rozdílů.⁹⁰³

K velké názorové vyhraněnosti tohoto autora a k nekompromisnímu uplatňování dosažených stanovisek přispěla do značné míry i skutečnost, že Petr Chelčický žil v atmosféře očekávání brzkého příchodu konce světa.⁹⁰⁴ Tato okolnost zapříčinila nejedno napětí ve společnosti a jejím prizmatem je nutno hodnotit i soudobé revoluční nálady. Naproti tomu základní tezí celého Petrova myšlení je nenásilí. To podle něho představuje jakousi esenci evangelia. Náš autor se rozešel jak s oficiální katolickou církví, tak se všemi ostatními, včetně táboritů, protože dle něj nedodržovali tento základní princip evangelijní spravedlnosti.⁹⁰⁵

Náš myslitel napsal i ostrou repliku proti Rokycanovi.⁹⁰⁶ Přesto ani poté nepřestal Jan Rokycana své posluchače na Chelčického odkazovat. S mnoha přísnými zásadami Petrovými se srovnával anebo se k nim klonil,

⁹⁰¹ V tomto svém názoru byl ještě utvrzen, když patnáctiletý boj radikálních husitů nakonec skončil porážkou.

⁹⁰² Srov. KEJŘ, J. *Husité*, s. 240.

⁹⁰³ Viz <http://ireferaty.lidovky.cz/100/1361/Chelcicky-Petr> [vloženo 12.1.2006, cit. 20.12.2011].

⁹⁰⁴ Chiliasmus, tedy víra v budoucí tisíciletou říši Boží na zemi, v níž věřící budou žít pod vládou Kristovou v dokonalé pozemské blaženosti, se objevoval v církvi různých dobách a podobách. V naší vlasti se první stopy chiliasmu objevují v r. 1420, když proti husitskému hnutí vznikla silná reakce doma a v zahraničí se připravovalo křížové tažení do Čech. Srov. OTTO, O. *Ottův slovník naučný*. Svazek XII, heslo Chiliasmus.

⁹⁰⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V. František z Assisi a problematika míru. In *Salve* 3/05, s. 54.

⁹⁰⁶ Jednalo se o odpověď na Rokycanův list napsaný někdy v r. 1433. Srov. BARTOŠ, F. M. *Sbírka pramenů k poznání literárního života československého. Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama a M. Petra Payna*, s. 24-25.

jako třeba v otázce církevní kázně. na druhou stranu uskutečnění těchto všeobecných zásad v praxi bylo podle husitského arcibiskupa nemožné.⁹⁰⁷

Pro ideu nenásilí můžeme Petra Chelčického zařadit do stejné linie spolu s dalšími osobnostmi, jejichž věhlas překračuje hranice křesťanství. Patřil by sem nejen sv. František z Assisi, ale i Mahátma Gándhí, jenž proslul právě důslednou aplikací pravidla nenásilí.⁹⁰⁸

2 Chelčického Postila

K dílům, z nichž prosvítá zmíněná tematika duchovního boje, patří *Postila* našeho autora.⁹⁰⁹ V ní rovněž nalezneme zmínky o Marii, matce Ježíšově. Právě jim nyní budeme věnovat pozornost. Ortografii zmíněného díla přitom i zde ponecháme v původní podobě.

Nejvíce mariánských motivů nalezneme v Petrových komentářích k vánočním událostem, jako např. tuto zmínku: „*A že syn božij, wtieliw se w život panny Marye duchem swatym, narodil se gest z nij iako ten den, a to w chudobie.*“⁹¹⁰ Tajemství Božího narození zároveň dalo našemu autorovi příležitost vyzdvihnout ctnosti Bohorodičky:

A že Jozeff s pannu Marygi ssli su ku prziznani do Betlema z przikazani Ciersazovu; w tom nam cżtenie gich pokoru a poslussenstwie na prziekład oznamuge, że oni gsuce swietij a dokonali, byli su poddani pohanu, przed bohem

⁹⁰⁷ Srov. GOLL, J. *Chelčický a jednota v XV. století*, s. 66.

⁹⁰⁸ Přes Tolstoj, který Petra Chelčického proslavil a jehož myšlením byl tento ruský spisovatel přímo očarován, a dále přes Gándhího, inspiroval Chelčický také Martina L. Kinga. Ten bojoval v šedesátých letech XX. stol. nenásilnou cestou za zrovnoprávnění barevných obyvatel USA. Srov. POSPÍŠIL, C. V. František z Assisi a problematika míru. In *Salve* 3/05, s. 56.

⁹⁰⁹ *Postila*, jakožto soubor různých vzdělávacích textů na náboženská témata, byla ve středověku dílem osob duchovních, především kazatelů. Jako v případě Tomáše ze Štítného, i u Chelčického se jednalo spíše o výjimku, že autorem tohoto literárního žánru byl laik. Srov. BOUBÍN, J. *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, s. 106.

⁹¹⁰ Na den Božieho Narozenie. In *Petra Chelčického Postilla*. I. díl, s. 59. Podobně i na jiných místech: Prwnij Nediele Po Welikonocy. In TENTÝŽ, s. 379; Cżtwrta Nediele Po Welikonocy. In TENTÝŽ, s. 402; Na den Swate Trogicze. In *Petra Chelčického Postilla*. II. díl, s. 79; Nediele Dwaczata po Swate Trogicy. In TENTÝŽ, s. 330.

zawrženemu. Neb poniewadź su se naywiece pro swu pokoru libili bohu, chtieli su wssudy tu pokoru wkazati, netoliko k Bohu, ale y k lidem zlym.⁹¹¹

Při rozboru úryvku Lukášova ewangelia o klanění pastýřů neopomene Chelčický zdůraznit, že nazaretská panna ve svém srdci uchovávala vše, co pastýři vyprávěli: „*Miela gest srdcze dobre, gesto se hodilo w niem chowati slowa prawdy; zwlasstie w tu chwieli, když se gest narodil z nij a dietietem byl.*“⁹¹²

Co se pak týká samotného Mariina jména, nalezneme u našeho autora dvojí možnost výkladu: Podle smyslu Písma se toto jméno může překládat jako „*oswiecena, yasnost swietla božihó w sobie magici*“, čímž pojmenování Ježíšovy matky odkazuje na Boží slávu, anebo může být toto jméno interpretováno jako „*horzka*“, k čemuž Petr poznamenává, že Bohorodička musela znát „*horzkosti tohoto swieta, aby gij omrzal, aby od niego nebyla zklamana a wuole boži pro niey neztratila*“.⁹¹³

Simeonova řeči o meči bolesti zase našemu mysliteli posloužila k tomu, aby svým posluchačům ukázal, jak spolupracovala matka Boží na Ježíšově díle spásy: „*A tak se w skutku stalo, že, przistogeczy geho bolestem, nesla gest s nim krziž, a mecž tiežky prossel gest dussi gegij.*“ K rozjímání o Ježíšově kalvárské oběti pak povzbuzoval všechny, kdo chtěli být pravými matkami Kristovými, tj. duchovně jej rodit, a upřímně jej milovat.⁹¹⁴

Podobně když Petr Chelčický komentoval perikopu o nalezení dvanáctiletého Ježíše v chrámě, dal tím křesťanům matku Kristovu za vzor, kterým se mohou řídit při nápravě svého života:

Toto hledanie matky pana geżisse bylo gest hodne k nalezeni, neb gest bylo horzke a pilne, že se gest nemohla wpokojiti ani odpoczínuti, ani sna ocżima dati,

⁹¹¹ Na den Božieho Narozenie. In *Petra Chelčického Postilla*. I. díl, s. 62.

⁹¹² Prwnie Nediele po Božim Narozenie. In *TENTÝŽ*, s. 80.

⁹¹³ Srov. tamtéž, s. 82-83.

⁹¹⁴ Srov. tamtéž, s. 89.

neb gi k tomu sama milost horzjicy pudila, a, dokudž geho nenalezla, dotud wždy truchlost srdce gegieho obtiežowala gi. (...) Protož, kterak geho hledati budem po mnohem ztraceni, nebude-li w nas tak mnoho milowani, pilnosti a horliwe snažnosti yako w geho matcze?⁹¹⁵

Další zmínky o Marii z Nazareta objevíme v Chelčického výkladu prvního Kristova zázraku na svatbě v Káni Galilejské. Zde se náš autor zastavuje u oslovení, kterým Ježíš zareagoval na prosbu své matky za svatebčany, a dokazuje, že tímto oslovením nebylo zpochybněno ani Mariino panenství, ani její mateřství:

O gegijm panenstwij nicz rzeczy nechtiel yako o wiecey tayne a od lidij neprizyate w tu chwili. Ani chtiel rzeczi ‚matko‘, kdež pochlebenstwie prziležij, gehož gest k nij nepožíwal tu ani ginde yako człowiek duchowni k człowieku duchownimu.⁹¹⁶

Správné místo mariánské úcty Chelčický ukazuje i následujícím rozbořem Mariiných slov ke služebníkům na zmíněné svatbě. Polemizuje totiž s dobově rozšířeným názorem, že pouhá přímluva Bohorodičky je pro spásu hříšníka dostačující:

Ale tutot gest odporne, by ktery hrziessnik miel spasenie pro gegij przimluwy nebo pro czij pro gine. Poniewadź ne przimluwy polożeny su k zyskani spasenie, ale wiera Gežiše krysta w zachowawani przikazanj geho. A poniewadź tak a w tom zaleži spasenie, tehdy milosti a przimluwy, gessto matce pañe Antykryst pro zysk swoy przidawa, powyssuje gij nad Krysta, negsud prawe, a czijm wiece gich ssirzi, tiem wiece lež rozmnozuge skrze nie a oklamawa sladku rzeczij ty, kterziž su se wždy przywykli lžij pasti.⁹¹⁷

⁹¹⁵ Druhá neděle po Božím Narození. In *Petra Chelčického Postilla*. I. díl, s. 106.

⁹¹⁶ Svůj výklad v této věci Chelčický doplňuje následovně: „*Prawdu powiediel; neb gest przirozenim byla žena. Ale, czoż bylo k okrase te ženy yako panna a matka, toho w slowijch nechal, acž to obe na nij w prawdie milowal.*“ Trzetij neděle po Božím Narození. In TENTÝŽ, s. 121.

⁹¹⁷ Tamtéž, s. 124. Podobně i na jiném místě říká o některých křesťanech, že „*wiece wierzij nalezi milost w matky krystowy, w swateho Petra a w ginych swatych než u syna božieho*“. Neděle Gedenmeczytma Po Swate Trojicy. In *Petra Chelčického Postilla*. II. díl, s. 354.

Z těchto a dalších zmínek *Postily* můžeme jednoznačně doložit, že Petr Chelčický vnímal Marii jako osobu neodmyslitelně spjatou s Božím plánem spásy v Ježíši Kristu. Náš myslitel obhajoval panenství i mateřství Bohorodičky, vnímal též Mariinu úlohu při Kristově vykupitelské oběti. Navíc se obracel proti nesprávné mariánské úctě, která povyšovala osobu matky nad osobu jejího Syna. Naopak pokoru, lásku a horlivost nazaretské panny doporučoval Petr svým stoupencům k následování nad jiné.

3 Jednota bratrská

Myšlenky a ideje Petra Chelčického se staly impulzem duchovní obrody nejprve pro okruh jeho stoupenců. Ti se na jaře r. 1458 usadili ve vsi Kunvald u Žamberka, která náležela k panství Jiřího z Poděbrad. Tato skupina, jejímž neformálním vůdcem byl Rokycanův synovec Řehoř, udržovala kontakty s několika dalšími obdobnými spolky v Čechách a své příznivce měla i v Praze, např. mezi univerzitními studenty.⁹¹⁸

S učením a spisy Petra Chelčického byl obeznámen i Jan Rokycana, který na ně zpočátku sám odkazoval své žáky. Duchovním rádcem Jednoty bratrské neprestal být husitský arcibiskup ani po r. 1461, kdy král Jiří začal Bratry pronásledovat.⁹¹⁹ Teprve r. 1467, když se tato skupina odtrhla jak od církve obecné, tak od strany podobojí, se Rokycana veřejně od Bratří distancoval.⁹²⁰ Přesto s nimi zůstal v kontaktu až do své smrti.⁹²¹

⁹¹⁸ Srov. ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VI, s. 190-191.

⁹¹⁹ Některými svými postoji totiž Bratři připomínali valdenské a husity tábořské orientace. Král Jiří se obával, že tato „nová sekta“ by mohla narušovat pořádek v zemi. Srov. tamtéž. Navíc chtěl svým zákrokem přesvědčit papeže o dobré vůli a snad také dosáhnout na něm potvrzení kompaktát. Srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl, s. 298-299.

⁹²⁰ Rokycana vytýkal Bratřím, že „*se odtrhli ode všeho kněžstva, že sami volili laiky na kněžství a biskupství*“, a měl jim za zlé, že „*odpírají klaněti se tělu božímu ve svátosti oltářní*“. KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*, s. 202. Srov. též BIDLO, J. *AJB*. Svazek I., s. 65 (popisná část).

⁹²¹ Sami Bratři v listě sepsaném hned po Rokycanově smrti svědčí o něm, „*že i králi mluvil, aby jim milostiv byl*“. Srov. KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*, s. 237.

I přes tuto roztržku se snažili Bratři ve své názorové orientaci dále vycházet z biblického poselství. Z Písma také čerpali mariánské inspirace pro slavení liturgie. Proto také nalezneme v nejstarším tištěném zpěvníku Jednoty bratrské z r. 1636, zvaném *Cithara sanctorum* překvapivě mnoho mariánských motivů.⁹²² Ve prospěch našeho tvrzení mluví i oddíl Bratrského vyznání víry z r. 1535, týkající se matky Boží, který zde pro úplnost uvádíme v nezkrácené podobě:

Obzvláště pak o Panně Marii učí věřiti a vyznávatí, že jest dcerka rodu královského, z domu a čeledi Davida krále, služebníka Božího, a že jest od Boha Otce vyvolená, požehnaná, Duchem svatým mimo jiné navštívená a posvěcená; kteráž zvláštní milosti Boží v tom došla, aby byla pravá matka syna Božího, Pána Jezukrista, z níž on přirození naše přijíti ráčil, Panna čistá před porodem, při porodu i po porodu vždy zůstávající, Synem svým nejmilejším a Synem Boha živého, skrze smrt a vylití krve přesvaté jeho draze vykoupená, Duchem svatým skrze víru oučastnice jeho učiněná a posvěcená, cnostmi svatými a skutky dobrými ozdobená, nad jiné blahoslavená, a tak věčného života dědička jistá. Jakož pak i památky její některé ku poctivosti a k chvále Boží slaví, písničky pobožné o ní zpívají, ty věci veliké, kteréž jí Bůh nad jiné učiníti ráčil, milosti a s potěšením k svému posilnění připomínají, z spasení svého se přitom radují a toho velice vděčni jsouce, blahoslavenou ji se všemi národy křesťanskými býti vyznávají; z toho zevšeho Boha chválí, v životě svatém a v skutcích dobrých jí podle možnosti své věrně následují, rozkaz její v poslušenství Krista Pána skutečně zachovávají a s ní vždycky v nebi býti žádají. A to vše činí podle naučení Písem Svatých.⁹²³

V závěru jen připomeňme, že v XVIII. stol. obnovená a v naší vlasti i v zahraničí dnes působící Jednota bratrská si v letošním roce připomíná 555. výročí od svého původního založení.⁹²⁴ Na oficiálním webu této církve ovšem nenalezneme o matce Ježíšově žádnou výslovnou zmínku. I zde se

⁹²² Analýzu mariánských prvků tohoto kancionálu i srovnání s evangelickým zpěvníkem z r. 1541, zvaným Rohův kancionál, podává J. Vokoun ve svém již zmiňovaném díle. Srov. VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*, s. 266-276.

⁹²³ PROCHÁZKA, J. (ed.) *Konfessí Bratrská*, artikul XVII. o svatých a poctě jejich, odst. 4.

⁹²⁴ Srov. <http://www.jbcr.info/> [vloženo 3.3.2012, cit. 6.3.2012].

ukazuje, že mezi ideály reformátorů a jejich dědičkou v pozdějších obdobích existuje určitá propast. Snažit se ji překlenout je úkol a výzva pro křesťany současnosti i nastupujících generací.⁹²⁵

⁹²⁵ „Ve svatých se objasňuje, že ten, kdo směřuje k Bohu, se nevzdaluje lidem, nýbrž se jim stává opravdu blízký. Na nikom jiném to nevidíme lépe než na Marii. Slovo Ukřižovaného – adresované učedníku Janovi a jeho prostřednictvím všem Ježíšovým učedníkům: ‘To je tvá matka’ (Jan 19,27) – se v každé nové generaci stává novým způsobem pravdivé. Maria se totiž opravdu stala Matkou všech věřících.“ *Deus caritas est*, čl. 42.

ZÁVĚR

V práci *Sondy do české středověké mariologie. Mariologie Arnošta z Pardubic, Jana z Jenštejna, Jana Husa a Jana Rokycany* jsme prokázali přítomnost mariánského fenoménu v zemích Koruny české již od počátku jejich christianizace. Právě z důvodu masivnosti mariánské tematiky je uvedená práce spíše pozváním do světa, který nám může být poněkud vzdálen. Je to svět prosycený vírou a zbožností, naplněný snahou o záchranu duše své i svých bližních a touhou vymanit se z osidel tohoto světa. Tento svět zároveň prostupují intriky, boje a lidská zvůle.

I když jsme mnohé řekli v dílčích závěrech, zdá se být vhodné na tomto místě shrnout některé výsledky našeho zkoumání. Projevy úcty k matce Páně nalezneme již u prvních svědků víry v naší vlasti, resp. v legendách, jež o těchto svědcích pojednávají. Tak bývá křesťanská mise soluňských bratří Cyrila a Metoděje spojována s udělením křtu knížeti Bořivojovi a jeho manželce Ludmile a dále s věnováním mariánského obrazu⁹²⁶ knížecímu páru. Podle jiné legendy tento obrázek nosil u sebe kníže Václav, jehož babička Ludmila vychovala v křesťanské víře.

Stopy mariánské úcty nalezneme i v legendách zpracovávajících svatovojtěšské náměty. Zde je Maria z Nazareta představena jako mocná ochránkyně a označena titulem *hvězda mořská*. Z legend této doby a dále z Kosmovy *Kroniky české* můžeme vyčíst, že o růst a podporu mariánské zbožnosti se velkou měrou zasloužil řád benediktinů, který do našich zemí uvedl právě druhý pražský biskup.

Ve všech dochovaných památkách z doby počátku christianizace našich zemí, ať už se jedná o památky písemné či umělecké povahy, můžeme zaznamenat přítomnost mariánského fenoménu a také skutečnost, že tento fenomén stojí zcela ve službě hlásání křesťanské radostné zvěsti.

⁹²⁶ Restaurovaný reliéf tohoto obrazu získal později označení *Palladium země české*.

Maria je představena jako panna a matka, což poukazuje na tajemství Ježíšova vtělení a narození.

O určitém rozšíření mariánských inspirací vypovídají pozdější spisy označované jako mariánské plankty (pláče). Ty reflektují více kult Kristova ukřižování a zaměřují se tak na bolest, kterou Maria prožívala při umučení svého Syna (compassio). V díle zvaném *Pasionál abatyše Kunhuty* se nacházejí dva takovéto plankty.

K prohloubení mariánského fenoménu a jeho reflexi dochází v době scholastiky, zejména pod vlivem zakládaných univerzit. Mnohé pozdější mistry artistické a především teologické fakulty u nás ovlivnil svým životem Jan Milíč z Kroměříže. Tak tomu bylo např. u Matěje z Janova, jehož důraz na biblické poselství nutně vedl ke konfrontaci se soudobým způsobem života církve. Z mariánské tematiky tohoto myslitele zaslouží zmínku jeho postoj k tajemství Mariina nanebevzetí. Pohled na tělesný aspekt nanebevzetí Bohorodičky totiž zůstal u Matěje otevřený, právě s ohledem na výpovědi Písma svatého. Tomáš ze Štítného, rovněž ovlivněný Milíčem, psal jako první o teologických otázkách ryze česky a právě jemu vděčíme za mnohé odborné pojmy v českém názvosloví. V práci na poli teologie, tedy i v mariologických otázkách se Tomáš vždy řídil učením církve a nic nechtěl rozhodovat bez ní.

Spekulativní způsob myšlení daleko více převažoval u Vojtěcha Raňkova z Ježova. Ten studoval na pařížské Sorboně a pod vlivem tohoto prostředí se klonil spíše k negativnímu pohledu na tehdy diskutovanou otázku Mariina neposkvrněného početí, i když k definitivnímu rozhodnutí nedospěl.⁹²⁷ Vojtěch nesouhlasil ani s arcibiskupem Jenštejnem v otázce zavedení svátku *Navštívení Panny Marie*.

⁹²⁷ V této souvislosti je třeba připomenout, že již Basilejský koncil usiloval o dogmatizaci této otázky, nicméně prohlášení otců nemohlo být z důvodu rozpuštění koncilu uznáno za platné. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Dějiny dogmatu o neposkvrněném početí Matky Páně. Kapitola 4. Spory o toto tajemství ve 14. a 15. století*. Převzato z http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=538 [cit. 31.3.2012].

Je otázkou, nakolik mohou být pro naši dobu podnětné mariánské inspirace pražských arcibiskupů Arnošta z Pardubic⁹²⁸ a Jana z Jenštejna⁹²⁹. Spíše než o mariologické inspirace se totiž jedná v díle obou těchto pastýřů pražské arcidiecéze o svědectví, jak byla v době vrcholné scholastiky prožívána a Božimu lidu vštěpována křesťanská víra a její mariánský aspekt.

Přítomnost mariánského fenoménu jsme mohli zaznamenat i v nauce a svědectví mistrů pražské teologické fakulty Jana Husa⁹³⁰ a Jana Rokycany⁹³¹. I když se jednalo o reformátory, nemůžeme z jejich díla mariánský aspekt vyloučit. Konstatujeme, že jejich mariánská úcta byla pravověrná. Nabízí se otázka, zda by se příslušníci reformovaných církví, hlásící se dnes k postavám Husa a Rokycany, neměli více znát i k jejich odkazu na poli mariánské nauky a úcty.

Je třeba zmínit i skutečnost, že mariánská úcta našich autorů byla dobově podmíněná. Sporné mariánské otázky (nanebevzetí, neposkvrněné početí) zůstávaly otevřené v souladu s papežským postojem.⁹³² Naše zkoumání navíc ukázalo, že česká církev ve XIV. a XV. stol. měla od těchto sporů poněkud odstup. Nicméně pro drtivou většinu autorů, jejichž mariánské motivy jsme zde prezentovali, zůstává společné jedno: postava

⁹²⁸ Písemné zmínky Arnošta z Pardubic o matce Boží v jeho spisku „*De gaudio et pulchritudine celestis patriae*“ či jeho poznámky ke knize zvané „*Apiarius*“ představují jakousi implicitní mariologii. Vesměs se jedná o krátké poznámky, směřující k praktickému náboženskému životu. Na mariánskou dimenzi tohoto praktického života odkazují umělecká díla související s osobou prvního pražského arcibiskupa jako např. deskový obraz tzv. Madony kladské nebo sochu Madony s Ježíškem chovajícím ptáčka.

⁹²⁹ Vedle svátku Navštívení Panny Marie Jenštejn v pražské diecézi zavedl oficiální slavení svátku Panny Marie Sněžné. Srov. 4. kapitola této práce.

⁹³⁰ Pravdivost výpovědi, že byl Hus horlivým ctitelem matky Boží, dotvrzuje mariánská antifona, která byla jeho poslední modlitbou před smrtí: „*Přistoupil bířic a hranici zapálil. Hus se ještě v plamenech modlil mariánskou responsoř z breviáře: 'Kriste, Synu Boha živého, smiluj se nade mnou!' A když ještě pokračoval 'jenž jsi se narodil z Marie Panny', vmetl mu vítr plamen do obličje...*“ Srov. FLAJŠHANS, V. M. *Jan Hus*, s. 378.

⁹³¹ Výstižným měřítkem pravověrnosti pro Rokycanovu mariologii zase může být jeho doporučení jít v životě střední cestou, varovat se extrémních pozic: „*To máš ty dvojce lidi: jedni, že více ctie Pannu Mariji, zkládajice to na ni, co na samého Boha slušie, a druzí, ješto sobě nevázie, než pravie: 'Žena jako jiná žena.' Dajž nám, milý Bože, v prostředek uhoditi, kterýž by se tobě líbil a tvé milé matce! Ale nikterakž nemuožeš lépe chváliti a uctiti tu drahú Pannu, jediné plně přikázanie božie a poddánu býti zákonu božiemu.*“ *Na den Narození Panny Marie*. In PJR. II. díl, s. 876.

⁹³² Tak např. tělesný aspekt Mariina nanebevzetí nepotvrzuje výslovně ani Rokycana.

Marie z Nazareta jim představovala určitou záruku, že člověk kráčí bezpečně cestou spásy. Středověcí teologové si byli jasně vědomi, že úcta k matce Páně je neodmyslitelně spojena s úctou prokazovanou jejímu Synu, ba že je potvrzením pravého lidství Ježíše Krista.

Uvědomujeme si rovněž, že naši analýzu by bylo zapotřebí ještě prohloubit. Tak např. v druhé kapitole, kde pojednáváme o reformátorech před Husovým působením, by zcela jistě neměl být opomenut olomoucký biskup Jan ze Středy či univerzitní mistr Štěpán Pálec z Rakovníka. Z myslitelů husitského hnutí by zase vhodné doplnění mariánských inspirací mohlo přinést dílo autorů, jako byli např. Jeroným Pražský, Jakoubek ze Stříbra či Mikuláš Biskupec z Pelhřimova. Navíc je nutno si uvědomit, že ani husitské strany, jak jsme o nich pojednávali, nepředstavovaly jednolitý proud, ale že uvnitř každé z nich bychom našli více názorových a věroučných odstínů. Nepředpokládáme sice, že zde bude k dispozici velké množství nových a podnětných myšlenek, nicméně titul práce *Sondy do české středověké mariologie* nevyklučuje další bádání.

Žádná podobná přehledná práce na poli mariánské úcty a nauky neexistuje. Pokud mají vznikat dějiny české teologie, je třeba jít hlouběji a nezastavovat se pouze u období posledních 200 let. Neděláme si iluze, že mariánský fenomén bude ústřední záležitostí, ale je třeba jej reflektovat a kultivovat. Každopádně platí, že křesťanství v českých zemích mariánskou dimenzi mělo. Ta nevyplňovala centrální prostor křesťanského hlásání, nicméně nebyla ani nepřehlédnutelná, což platí, pro někoho možná překvapivě, i pro postavy mistrů Jana Husa a Jana Rokycany.

Příloha 1

Palladium země české,
konec XIV. stol.

Příloha 2

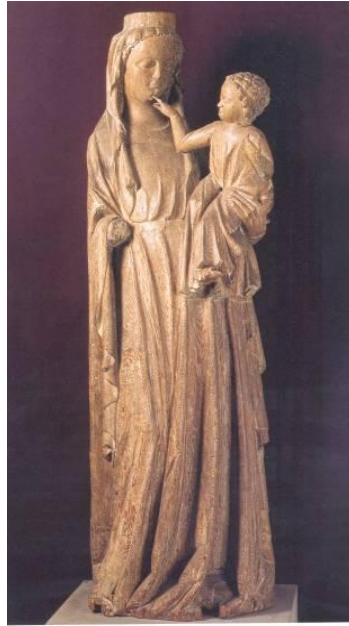
Kamenný reliéf zobrazující Pannu Marii s Ježíškem,
u jejích nohou klečí napravo abatyše Berta,
nalevo abatyše Marie-Mlada
(1200-1228)

Madona z Lomnice u Tišnova,
kolem r. 1220-1250

Tuřanská madona s dítětem,
40.-50. léta XIII. stol.

Madona ze Strakonice,
poslední čtvrtina XIII. stol.

*Brno, katedrála sv. Petra a Pavla; Madona
(poslední čtvrtina 13. století).*

Madona od sv. Petra a Pavla v Brně,
poslední čtvrtina XIII. stol.

Madona z Rudolfova,
poslední čtvrtina XIII. stol.

Madona z Rouchovan,
1. třetina XIV. stol.

Příloha 3

Titulní obraz Pasionálu s abatyší Kunhutou,
lektorem Koldou a písařem Benešem

Illuminace k traktátu O statečném rytíři:
Kristus s Matkou v objetí (list č. 16)

Hierarchie devíti pozemských stavů
 z traktátu O nebeských příbytcích
 (list č. 22)

Příloha 4

Zde uveřejněný text básně *Svaté Maříe z nebes chvála*, jedné z nejstarších českých skladeb s mariánskou tematikou vůbec, je převzat z *Časopisu českého musea*, roč. 1884. Pro přehlednost uvádíme i číslování veršů, označena jsou i vynechaná místa jednoho nebo více veršů (...), závěr básně patrně chybí úplně.

We trogicy wsemohucy boze,
Twa mocz we wsem swyetye moze,
Genzs stworzyl zemy y nebe,
Prossi ya, hrzyessny, tebe,
Neday my uzrzyeti hrzyecha,
Meho posczied w srdczy spiecha;
Neb, buoze, bez rwe spomoczi
Nebudu ya nyczsse moczy
Na czest kralewnye skladaty,
Acz my neracziss mylosti daty.¹⁰
O wsye twarzy stworzity
A wsiech hrziessnych spassity,
Sesly my ducha w srdcze pramen,
Z trona swateho ducha plamen,
Genz by me srdcze roznyetil,
Swu mudrosty czstnu oswyetil.
Zawytay ke mnye swaty duch
V mysl, rozum y w muoy sluch,
Racz my w srdcze to wlozyti,
Bych mohl ya knyhy slozyti,²⁰
Na czest kralewnye nebeskey,
Tey czyessarzewnye andyelskey.
Zawyerne powyedeti smyegi,
Zet knyham toto gmye dyegy:
Swate marzye s nebess chwala;

Boh day nem swu mylost dala!
Chwal gy w swyetye hlas,
Pochwalen bud ten czas,
Kdyz su andyely zpyewaly,
Panny narozeny zwyestowaly;³⁰
Wssyeczka nebessa wznycchu
Zpyewanym, gezz andyeli gmyegyechu.
To geden pohan wydiessse:
Wssyeczka twarz radost gmyegyesse,
Ptaczy sye wesselechu take
Y twarzy wsyelykake.
Ten pohan ty dywy wyda,
Nedolozy sye w tom zyda,
Rozumnye to powyedye.
Gesto ya zawyerne wyedye,⁴⁰
Pohan balaam to powyediel,
Yakz gsem ya u pyssmye wzdyel:
Hwyzda wzenda z yakuba,
Genz wluczy ta swyety oba
w tak u welykey swyetlosti,
Gez zbawy werne zalosty.
Ta zwyetlosty sylnye wzapaly,
Andyelsky gy kor chwaly.
Lewsteyne bud otazan,
Kdyzs takym smyslem kazan,⁵⁰

vkaz nam tu radost
y te hwyezdy czyny, swyetylost.
Podle smysla to powyedye,
yakz ya to naylepe wyedie.
Moy smysl na wyedyenye dawa,
Gez ta hwyezda znamenawa
Krzyestyanstwye wseho utyessenye,
Wsyech hrzyessnych rozhrzyessenye,
Pracznich w nuzy odtucha.
Prossi wzdy swateho ducha,⁶⁰
By hrzyessna srdcie roznyetyl.
We dne w noczy wezdy swyetil.
Ta hwyezda slepe osswyeczige,
Swu mylosty oklyczige,
Przied namy peklo zawyera,
Nam nebessa otwyera.
Rozumye moy smysl tak,
Gez wydomych gest slep zrak,
Ac s prawem magy ty odtuch,
Gym zatworzena smysl, sluch;⁷⁰
Proto dawam na wyedienye,
Znamenay ty me prawenye,
By swe srdcze kazdy otworzyl
A pokornye howorzyl.
Wyez, gezz gest hwyezda tak swyetyla,
Nade wssye andyely zkwetla;
Isayas, prorok swaty,
Swiedczy balaamovsky, prawy:
Z korzene metla wstane,
Pro nyz nam radost wstane,⁸⁰
Kwyet stkwuczy we wssem kwyety,
Genz tento wes swyety osswyety;
To gest ta panna zaduczye,
Maria, z nebess wsemohuczye.
Kterym oswyeczenym,
(...)

To ya sebe lewsten tyezy,
Zawierne czyny ukazy,
Neb smy byly my ztraczeny
A gyz smy naewraczeny;
Ewa ny byla ztratyla,⁹⁰
Maria ny nawratyla.
Andieli z nebess, ta rzissie,
Ima nas towarzissie;
Proto s prawem gest ta wiecz,
Na nyezto stogy wesken swyety,
Skrzye ewu bil nas naw,
Giz bude w nebessiech nas staw.
Rozumyenye teto rzieczy znagy,
Czo pyssmo prawy, znamenagy.
Przebitka rayskeho zbistwie¹⁰⁰
Awe gest nasse czlowiecmstwy.
Posluchayz gescze pylnye toho,
Gescze gmas smysla mnoho:
Tet metly wietsy ron,
K nyey kazdi srdczem ston;
neb ta slechetna matka
w firmamentye tronye wzkwetla,
Te slechetne metly kwyetye,
Po wssiech nebessiech swyetye.
Komuz sie dostabe kwyety,¹¹⁰
Blazye, ez sye narodil na swyety;
Ten bude zbawen temnocy,
Bydle u welykey swyetylosty.
Ta metla gest tak moczna,
Wsyem w horzy, w nuzy spomoczna;
Tu peklo bylo poboyowano,
Nam kralowstwo nebeske dano.
Ktoz w nyey swu nadyegy stawie,
Ten ma y zde y tam zdrowie;
Proto chwalmy narozhenye¹²⁰
Swate marzie y to stworzenye.

Nam bil weliky blud,
Gyz sspassen bude wyerny lyd,
Gyez s prawu wyeru zadagy,
To samy w ruku czyele gmagy.
Teto rzieczy chczy odstupyty,
Czass k snadnyeyssemu przistupity;
Tychto knyh snem gest y snatek,
Blize rzyeczy gest poczatek.
Krale dawydowa rzecz,¹³⁰
z salomonem to ty wyez,
Odkad possel kralow rod,
z neboss swate marzie plod:
yoachym z kalile bil,
Bethlema gest nezbil,
Odtad poyal swatu annu,
Tu blahoslawenu pannu.
Beze wsseho zassuka byla,
Protoz sta wrchnyemu myla;
wssyem sweho sbozye vdawasta¹⁴⁰
pro buoh myle, czoz myewasta;
Na tre dyelechu, dyw sie tomu:
Czest gednu bozyemu domu,
Druhu czest chudym, putnykom,
Pro buoh pyessym y konnykom,
Trzety czyest sobye.
Tak bidlesta, prawy tobye,
Dwaczety let sta bila w kazny,
Przyebiwagycz pro buoh u bazny.
w tych letech plodu neymyegyesta,¹⁵⁰
Proto prosby mnoho czynyesta,
By gye buoh kdy wzplodyl,
By gyma dyetatko nahodyl.
Tak wedyesta w czystoty czass,
Nehrzyessyecz za gedem wlass,
Gesto by slussalo ke smylstwu,
Bez hrzyechu we wssem slechetenstwu.

Modlitby czynyecz, wznossiesta oka,
Trogy sluzbu czynyesta do roka.
S welykym postem y modlytwamy,¹⁶⁰
Mssy, zaprossenym y almuznamy.
To sye w geruzalemye dyegyesse;
Ioachym czynyty gmyegyesse
S swatu annu wrchnyemu
Czyessarzyewy andyelskemu,
yak sye byl slybem wynyl,
Tak gest mnoho let czynyl.
Ioachym zaslyssaw hlassu,
Tehdy sta sye w gyednom czassu,
(...)
Pop owa neuczyny hlupye,¹⁷⁰
K uoltarzy swemu przistupy;
To czynyl mnohokrat ne znowa,
Ez buohu na czest offyerowa.
Pop nad oltarzem stogye,
Powyedye, sye nebogye,
Ioachyma velmi uhany:
(...)
Procz by k uoltarzy przystupil
Blyz, zda by z uma wystupyl?
Ioachyma to zabole
I gyde przycz, sye zapole.¹⁸⁰
Cstnemu sye sta muzy tomu.
Zahanbyw sye, nedogyde domu,
Wzchwata a rzka: zle sye stele!
By sye neduotklo przietelee,
Czoz byesse slyssal nemylosty
Od popa, gyde w zalosty
Na pole hledat pastuch.
Sta gemu mnoho odtuch;
Na poli w tom czassye
Welika hroza sta sye:¹⁹⁰
U welikey gehu zalosty

Pokaza sie andyel w zwyetlosty
Tak welmy welyku krassu
Ioachym sye lecze w tom czassu,
Tomu sye blesktu dywyesse,
Genz na andyelu wydyesse:
Ioachym, sye nebuoy
Buoh uslyssal smutek twoy!
Andyel sem z kralewstwye
Nebeskeho, czyny poslussenstwye.²⁰⁰
Iuzs zalost na srdczy nosyl,
Gyzs seslanu boha prossil,
vslyssans, to buoh wye,
Moy rozum tobye powye.
Dyettetess na bozycy zadal,
Gyz gehu nebudes stradal.
Dawam ya tobye wyedyety,
Marya gest gye wzdyety.
wyez, gez sye z wagy narody
Ta, gez wes swyety wzplydy,²¹⁰
wyez, ne z plemene hrzyessneho,
Ale z ducha swateho.
wyerzymy tomu bezprzyemnye,
w nebessiech bude wycznye,
w gyezu krysta w domu,
Genz mu sluzy, blazye tomu.
I kak sye to bez hrzyecha stane,
Gezcz wyczssy dyw nastane:
Z nye bude syn zaduczy,
Genz bude y nynie wsemohuczy,²²⁰
Z rodu tak slechetneho,
Bez koncye z ducha swateho;
Przyed nymz sye hora wzmyeczy,
Nebessa wssyeczk wazstrzyepeczy,
Gemuz andyeli sluzyeczc, chwale,
Mysly tepe czieszarzycy, krale.
Czyny rzycz tetu rozumyenne,

Dawagy to na znamenye,
Nedyw sye ty welmy tomu:
Iakz poydes zassye domu,²³⁰
Twa tye hospodyny strzyetne,
Wyduczy tye, yakozto gye swetne
Ta, gez u welykem smutcze byla,
Gyz bude gehu zbyla.
To powyediem andiel, zmyzu
Ss oczy, dyeku da hospodynu
Ioachym. gmye radost wele.
Obratyw sye, zassye pogyde,
Tak swu hospodyny nagyde
Ioachym, swu mylu pany,²⁴⁰
W uesely, swatu annu.
I gysta rozlyczowaty sobye
Ten dar cziele, prawy tobye;
Stogyecz, mluwyesta sobye,
K sobye rzycz byesse gyma znama,
Ot andyela zwyestowanye
I ot buoha smylowanye.
Tehdy u wessely przyebywasta;
Chwalu bohu wzdawasta.
Az po tom dluhem czassie²⁵⁰
Ioachymowy sta ssye,
Kdyz sye chtyesse slyb nahodyti,
Marygy sye narodyti,
wyez, gez byl w zorzy czass taky,
Zpiewasse ptak welmy wssaky;
Neb yakzkolywyek mrkne,
Gez sye swyetylo nebleskne,
Tak zwyerzata smutek magy,
Ptaczy wssyczkny swietla zadagy.
Iak brzo poczne swyaty,²⁶⁰
Ptaczstwo umye znamenaty,
Tak wssyczkny swymy hlassy
Ptaczy rzycz zadny czassy.

wyez, kdyz zorzye wchodyla,
Tu sye panna narodyla,
Ta, gez wsemu swietu swyety
Iakzto ruozye w swem kwyety
A yako swyetla dennycie,
K tomu yassna zwyrzynnycie.
Kwyet lylum ten stkwuczy,²⁷⁰
Mezy wssyemy myli, zaduczy,
Nassyeh hrzyechow wssyech zahlazeny,
Dussy nassyeh spassenye;
To gest nasse wssemohuczye,
Mezi pannamy rozye stkwuczye.
Zawyerne powiedyeti zmyegi,
Maria gyey to gmye dyegy.
Zmamenay kazdy mysl mogy,
Tu wypissy wyecz trogy:
Teto rzeczy prwe gest,²⁸⁰
Gezz, prawy, nenyne lest,
u welykey welmy swyetlosty
I u welikey swatosty;
Neb kdyz sye gest narodyla,
Tehdy wes swyet oswyetila;
Druhe wyecz, ez duostoinye,
K tomu y podobnye;
Trzetye sye urodyla moczna,
Neb gest wsyem hrzyessnym spomoczna.
Ten lezy na ney skutek,²⁹⁰
Moz stawyti smutny smutek;
Gyecz wyliczym czwrtwe, pate,
Gegye narozeny swate.
Czwrtwe sye narodyla yassnye,
Nade wssyie panny krassnye;
Pate sye urodyla mylostywa,
wyduczy pracznego zalostywa;
Krzyestianskym zatraczenym boley,
Iakz w neby ta zalost poly.

wyez, ez czyny marya zaduczye,³⁰⁰
Ez, sye nebeska rzyssye smuczye,
Kdyz wydi w dussy zatraczenye.
Krzycz w neby wsse stworzenye,
Wyez, ez sye gye narodyla,
Aby ny pekla zbawyla;
Gyz sye gyey poddadye
I gy w swa srdczye wssadye.
Lewsten ya prawy bezpiecznye,
Ty budu w nebessyech wyecznye,
Gyz po swatey marzy tuzye,³¹⁰
y gyey s prawu wyeru sluzye.
Gyz sye rzyecz dokonawa,
Poczne sye swate marzye chwala.

Maria, ya tye wyernye chwaly,
Dawagye tyelo, dussy w taly;
Marya, dyewycze, tobye,
Przygey mye kralowno k sobye.
Chwaly tye ya w kazdem czassye,
Chwala bud tobye w kazdem czassye.
Chwal marzy zemye, trawa,³²⁰
Chwal gy ptak wsseho swieta.
Chwaly tye, maria, gystye.
Chwal kwytie marygy, listye;
Maria, nebeskeho ruozye,
Tyss moczna lessa y morzye,
Tyz, maria, kwyet, lylum,
Czysta panno conwallyum,
Tyss, maria swyetla rozye,
W nebessyech dopomoz lozye.
Chwal marigy drzyewie, kuorzenye,³³⁰
Chwal gy w swyecie wse stworzenye.
Chwaly tye, zywym srdczem stonye,
Tyss salwyegy, ruty wonye.
Maria, tyss yassna dennycie,

Maria, yasna zwyerzynnychie;
Maria, sluncze stkwuczie,
Maria krasna, zaduczie.
Chwal, marigy wsseczko wdowstwye,
Chwal gy czyste dyewoystwye.
Maria, rozye zwolena,³⁴⁰
Bud dnes w nebessyech pochwalena.
Chwal marigy mocz mebesska,
Chwal marigy rzyssie andyelska.
Maria, balsamowa wuonye,
wzdysy srdczem, slzy ronye,
Maria, czukrowa zadost,
Maria, myessyeczowa swyetlost;
Maria, nassie utyecha,
Maria, nedopusty hrzyecha.
Maria, ty ssy mylostywa,³⁵⁰
Maria, ty ssy lytostywa.
Maria, racz zrak otewrzyeti,
Przyed buohem za mye prossity,
By sie kral nebessky smylowal
A mne w mem zdrowy chowal.
Maria, mozess my spomoczy,
Krzyczy k tobye we dne y w noczy.
Maria, swieta oswyeczenye,
Maria, tyss me utessenye;
Maria tyss ma radost,³⁶⁰
Pochwalena bud twa mylost.
Maria, tyss ma nadyegie,
Chwalym tye, sye poddawagy.
Maria, nebeska korona,
Dostoyrnass w firmamentye throna.
Maria, prossy tebe cziele,
Maria, tyss ma kratochwyle.
Maria, tyss me wessele,
Radosty gest w tobye wele.
W tobye ya nadyegy kladu,³⁷⁰

Maria, day swu radu.
Swogy ruczie k tobye wznossy,
Proto tebe s wyeru prossy,
Maria, racz mye utyessyti,
Mye hrzyesneho uslyssiety.
Neday dussy, tyelu rozdyelenye,
Przyey my zdrowye prodlenye.
Tyss, maria, panna krasna,
nad sluncznu swietlosty yasna;
Tyss, maria, nade wssye panye,³⁸⁰
Tobyey sye wssye twarz klanye.
Maria, tyss ma odtucha,
Boh day, doslo tweho slucha;
Maria, tyss me zdrowye,
Maria, tyss take nowye,
(...)
Maria, tyss zadna swietla,
Nade wssie panny panye zkwetla;
Maria, w nuzy radost,
Maria, w temnosty swyetlost.
Maria, tyss nebeska zarzye,³⁹⁰
(...)
Maria, tys nassye matye,
Strzyezes ny wssye temne hatye.
Maria, tys me vmyenye,
Vczyn ruozye myle usmyenye;
Kdyz przed swym mylym synem stanes,
Wyedye, gez mne nezapomanes.
Maria, tyss kwyet wybrany
A ya sluha twuoy poddany.
Maria, slechetnosty otnoz,
Maria, ya twa podnoz;⁴⁰⁰
Maria, dyewiczie swata,
Drazsis wsseho strziebra, zlata.
K tomuzs drzssy wsseho kamenye,
Maria, wseho stworzenye;

Maria, krassu wibrana,
Nam gye na pomocz dana.
Maria, tyss swieta moczna,
Maria, bud my spomoczna.
Kde gest taka panna wydana,
Maria, tak sy ty slyczna.⁴¹⁰
Maria, tebe ya prossy drzyezye,
Maria, tyss krzyestyanska strazye;
Maria, twe w tronye stadlo,
Maria, wssiech pany zrczadlo.
Pochwalen bud ten czass,
Prziechwalen bud twoy kazdy wlass.
Znamenay, czo chczy powyedyety,
Moz kazdy rad rozumyety,
Gesto sye zda mnye podobno,
Ne wssyem bude to rowno;⁴²⁰
Wsak nemohu rzeczy zbity,
By to lzie mohlo bity,
wssyem wuoda morze czrnydlem
A wssyem nebesa byelpuchem,
To chczy na wiedienye daty,
Gescze by nemohl popsaty.
To prawy beze wssie lsty,
Gescze ma wyecze krassy y czty,

S mylosrdenstwem, cznasty,
K tomu s lytosty, swietlosty⁴³⁰
Czsna maria nebeska,
Ta czyessarzovna andyelska.
Maria wssyem swyetem wladne.
(...)
Gyz czass, bych sye ya stawyl,
Do ssudna dne bych newyprawyl;
Slussyem swogy ruczye wznossity,
Marie s wieru prossity,
By raczyła ny uzdrawyty
y wsseho zleho zbawity,
Abychom pekła nepoznaly⁴⁴⁰
a w nebesa sye dostaly.
To prawy ten lewstensky,
Bud pochwalen kral nebesky;
Czynyl sem ne pro chlubu, lest,
Ale swatey marzy na czest.
Panny, panye, znamenayte,
wsyczkny czstny posluchayte,
ya prossy s wyeru kazdeho,
wssyem swyetskych, duchowneho.⁴⁴⁹
(...)

Příloha 5

Na čest panně

(jedna z nejstarších dochovaných písní českých)

Na čest panně
krožť se klanie
maje v paměti
jejie milost,
otženet' zlost
hřiechu tělesného.
Neboť jest panna
velmi krásná
i móżť spomoci
služě ctnému
i věrnému,
zbaviec všeho zlého.
Služmyž jie
a řkúc k nie:
Panno milostivá,
k toběť volámy,
neboť mámy
v tobě naději.
Uslišiž ny,
shladiž viny,
proséc svého syna.

Milá matko,
to děťátko,
tvé porozenie,
ukažiž je,
ať nám přeje
svého smilování.
Nebť jest na svět
ten drahý květen
skrzě tě přišel,
proto přišel,
aby tam všel
člověk v kralevání
nebeské
radosti,
tu kdež všeho dosti,
jenž on ráčí
bez rozpači
v božie milosti,
kdežto milost
i všěcka ctnost
jest beze všie zlosti.

Ó Maria,
matko milá
přepovýšená,
tys vynesla,
což jest vnesla
na svět prvně žena,
máti nás všech,
poddavši v smiech
své pokolenie,
uslyševši
i příjemši
křivé sľibovánie.
Tys pak ta
předrahá
panna milostivá,
jenž si matkú
tomu děťátku,
božiemu synu,
z niež on vyšed,
na svět přišed,
shladil naši vinu.

Prosiž jeho.
ať by svého
nám smilování
ráčil přieti
a otjieti
již ot nás plakánie.
Abychom zde
v tomto bydle
zlého kochánie
želejíce,
nechajíce,
došli smilování.
Protož ty,
předrahá
panno milostivá,
vzezřiš na ny,
prosiž za ny
jeho milosti,
ať nám ráčí
bydlo dáti
v nebeské radosti.

Příloha 6

Tzv. Kladská madona, po r. 1344.

Klečící postava v levo dole
představuje arcibiskupa
Arnošta z Pardubic.

Příloha 7

Madona svatovítská,
kolem r. 1400.

PRAMENY

Prameny označené hvězdičkou (*) jsou zde uvedeny z úcty k autorům, kteří si zaslouhují naši pozornost, a na doplnění zkoumaného materiálu.

BALIČ, C. (ed.) *Testimonia de Assumptione beatae virginis Mariae ex omnibus saeculis. Pars prior.* Řím: Academia Mariana Internationalis, 1948. 416 s.

BIDLO, J. (ed.) *Akty Jednoty bratrské.* Svazek I. Brno: Historická komise při Matici moravské, 151 s. (popisná část), 704 s. (dokumentární část).

BIDLO, J. (ed.) *Akty Jednoty bratrské.* Svazek II. Brno: Historická komise při Matici moravské, 1923. 96 s. (popisná část), 288 s. (dokumentární část).

BLÁHOVÁ, E. a kol. (ed.) *Staroslověnské legendy českého původu.* Praha: Vyšehrad, 1976, 377 s.

BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic.* Praha: Svoboda, 1979. 427 s.

ČEJKA, M., KRMÍČKOVÁ, H. (ed.) *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra.* Brno: Masarykova univerzita, 2009. 140 s. ISBN 978-80-210-4843-0.*

DUS, J. A., POKORNÝ, P. (ed.) *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy.* I. díl. Praha: Vyšehrad, 2001. 461 s. ISBN 80-7021-406-6.

DUS, J. A., POKORNÝ, P. (ed.) *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy.* II. díl. Praha: Vyšehrad, 2003. 564 s. ISBN 80-7021-593-3.

FLAJŠHANS, V. (ed.) *Spisy M. J. Husi. Sermones de sanctis.* Praha: J. Vilímek, 1907. 108 s.

FLAJŠHANS, V. (ed.) *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. II.* Praha: nakl. Jos. Vilímka, 1905. 500 s. *

FLAJŠHANS, V. (ed.) *Spisy M. J. Husi. Super IV. Sententiarum. III.* Praha: J. Vilímek, 1906. 776 s.

- FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. (ed.) *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. I. Praha: J. Bursík, 1904. 420 s.
- FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. (ed.) *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. III. Praha: J. Vilímek, 1904. 596 s.
- FLAJŠHANS, V., SVOBODA, M. (ed.) *Mistra Jana Husi sebrané spisy*. V. Praha: J. Vilímek, 1904. 594 s.
- FRANTIŠEK PRAŽSKÝ. Kronika. s. 58-169. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV*. Praha: Svoboda, 1987. 655 s.
- HAVRÁNEK, B. a kol. (ed.) *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: ČSAV, 1957. 851 s.
- HLAČÍK, J. (ed.) *Mariale parvum*. Praha: Cyrillo-Methodějské knihkupectví. Gustav Franci, 1912. 204 s.
- HUS, J. *Universitní promluvy*. Praha: SPN, 1958. 245 s.
- JENŠTEJN, J. De fugiendo saeculo (libbelus secundus), s. 49-67 (číslování příloh). In SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1915. 378 s. (přílohy 353 s.).
- KAREL IV. *Literární dílo*. Praha: Vyšehrad, 2000. 133 s. ISBN 80-7021-417-1.
- KAREL IV. Vlastní životopis, s. 14-53. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV*. Praha: Svoboda, 1987. 655 s.
- KLARIFIKÁTOR, P. Modlitba za jednotu církve. s. 165-166. In DVORNÍK, F. (ed.) *Se znamením kříže*. Řím: Křesťanská akademie, 1967. 236 s.
- Kosmova Kronika česká*. Praha: Melantrich, 1950. 227 s.
- KRÁLÍK, O. (ed.) *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969. 224 s.
- Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Svoboda, 1977. 240 s.
- Kronika Zbraslavská*. Praha: Melantrich, 1952. 975 s.
- LEHÁR, J. (ed.) *Česká středověká lyrika*. Praha: Vyšehrad, 1990. 406 s.

Letopis Vincenciův a Jarlochův. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. 282 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Česká nedělní postilla.* Praha: Akademie věd České republiky, 1992. 754 s. ISBN 80-200-0358-4.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Česká sváteční kázání.* Praha: Akademie věd České republiky, 1995. 303 s. ISBN 80-200-0376-2.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Drobné spisy české.* Praha: Academia, 1985. 608 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Leccionarium bipartitum – pars hiemalis.* Praha: Academia, 1988. 512 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Passio Domini Nostri Iesu Christi.* Praha: Academia, 1978. 280 s. *

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Polemica.* Praha: Academia, 1966. 516 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Postilla adumbrata.* Praha: Academia, 1975. 664 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur.* Praha: Academia, 1959. 623 s.

MAGISTRI JOHANNIS HUS OPERA OMNIA. *Výklady.* Praha: Academia, 1975. 714 s.

MARIGNOLA, J. Kronika česká, s. 448-523. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987. 655 s.

MATĚJČEK, A. (ed.) *Pasionál abatyše Kunhuty.* Praha: Jan Štenc, 1922. 17 s. (reprodukce 66 s.).

MOLNÁR, A. (ed.) *Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419. Díl I. Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici.* Praha: ČSAV, 1953. 280 s.

MOLNÁR, A. (ed.) *Výzva Jana Želivského. Výbor z kázání.* Praha: Kalich, 1954. 136 s.

- NEPLACH. Stručné sepsání kroniky římské a české, s. 528-594. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987. 655 s.
- NOVOTNÝ, V. (ed.) *Mistra Jana Husi korespondence a dokumenty.* Praha: Komise pro vydávání pramenů náb. hnutí českého, 1920. 381 s.
- PATERA, A. (ed.) Svaté Maříe s nebes chvála. s. In *ČČM*, roč. 58. Praha: 1884. 566 s.
- PAULY, J., DOUŠA, K. (ed.) *Roráty. Posvátné zpěvy adventní z doby Karla IV.* Praha: Jan Kotík, 1915. 32 s.
- Pokračovatelé Kosmovi.* Praha: Svoboda, 1974. 251 s.
- PROCHÁZKA, J. (ed.) *Konfessí Bratrská, aneb, Počet z víry a učení, i náboženství Bratří Českých.* Praha: Slovanské nakladatelství, 1869. 119 s.
- RYBA, B. (ed.) *Magistri Ioannis Hus Quodlibet. Disputationis de quodlibet Pragae in Facultate Artium Mense Ianuario Anni 1411 habitate Enchiridion.* Praha: Orbis, 1948. 235 s.
- RYBA, B. (ed.) *Sto listů M. Jana Husi.* Praha: Jan Laichter, 1949. 303 s.
- SEDLÁK, J. (ed.) Pálčův spis proti Husovu traktátu "de ecclesia", s. 142-178. In TENTÝŽ. *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák.* Praha: Karolinum, 1996. 564 s. ISBN 80-7184-135-8. *
- SMETÁNKA, E. (ed.) *Petra Chelčického Postilla.* I. díl. V Praze, vydáním a nákladem Comenia, Evanjelické matice Komenského, 1900. 438 s.
- SMETÁNKA, E. (ed.) *Petra Chelčického Postilla.* II. díl. V Praze, vydáním a nákladem Comenia, Evanjelické matice Komenského, 1903. 432 s. (přílohy 102 s.).
- ŠIMEK, F. (ed.) *Postilla Jana Rokycany.* I. díl. Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., 1928. 864 s.
- ŠIMEK, F. (ed.) *Postilla Jana Rokycany.* II. díl. Praha: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., 1929. 1168 s.
- ŠIMEK, F. (ed.) *M. Jan Rokycana, obránce pravdy a zákona Božího. Výbor z kázání, obrany kalicha a listů.* Praha: J. Leichter, 1949. 224 s.

- ŠIMEK, F. (ed.) *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*. Praha: nákladem Historického spolku a společnosti Husova musea, 1937. 179 s.
- ŠIMEK, F., KAŇÁK, M. (ed.) *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. 483 s.
- VILIKOVSKÝ, J. (ed.) Dva plankty svatojiřské, s. 41-47. In TENTÝŽ. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Nakladatelství Universum, 1948. 255 s.
- VILIKOVSKÝ, J. (ed.) *Staročeská lyrika*. Praha: Melantrich, 1940. 206 s.
- Z JANOVA, M. *Výbor z Pravidel Starého a Nového Zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství (edice Blahoslav), 1954. 318 s.
- Z JEŽOVA, V. R. Řeč při pohřbu Karla IV. s. 94-103. In VILIKOVSKÝ, J. (ed.) *Próza z doby Karla IV*. Praha: Sfinx, 1948. 359 s.
- Z KOLDIC, K. *Mystické traktáty*. Praha: OIKOYMENH, 1997. 91 s. ISBN 80-86005-55-0.
- Z PELHŘIMOVA, M. *Vyznání a obrana táborů*. Praha: Academia, 1972. 330 s.
- Z RADENÍNA, P. Kronika česká, s. 272-438. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV*. Praha: Svoboda, 1987. 655 s.
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských: Vydány od univerzity pražské na památku jejího založení před 500 lety / kteréžto vydání dle nejstarších rukopisů kr. veřejné knihovny Pražské způsobeno, životopisem i vysvětlením opatřeno jest od Karla Jaromíra Erbena, archiváře kr. hlavního města Prahy*. Praha: J. Hlavačka, 1852. 354 s.
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Knížky šestery*. Stará říše na Moravě: Marta Florianová, 1937. 136 s (pouze 1. díl). *
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Řeči besední*. Praha: III. třída české akademie císaře Františka Josefa. pro vědy, slovesnost a umění, 1897. 110 s.

- ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Řeči besední*. Brno: Fr. Stejskal, 1901. 284 s. *
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. *Řeči besední*. Praha: Academia, 1992. 218 s. ISBN 80-200-0150-6. *
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. Sborník vyšehradský. Praha: ČSAV. Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury 1, 1960. 415 s. *
- ZE ŠTÍTNÉHO, T. (ed.) Zjevení svaté Brigity, s. 126-135. In VILIKOVSKÝ, J. (ed.) *Próza z doby Karla IV.* Praha: Sfinx, 1948. 359 s.
- Z WEITMILE, B. K. Kronika pražského kostela. s. 176-255. In BLÁHOVÁ, M. (ed.) *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987. 655 s.
- ZE ZNOJMA, S. *De gratia et peccato*. Praha: OIKOYMENH, 1997. 191 s. ISBN 80-86005-57-7.
- ZE ZNOJMA, S. *Sermo Mgr. Stanislai de Znoyma, sacre theologie professoris, contra quinque articulos Wycleff condempnatos*. In Hlídka XXVIII, s. 49-60 (číslování příloh). Brno: papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1911.

POUŽITÁ LITERATURA

BAGIN, A. Účinkovanie sv. Cyrila a Metoda vo svetle historických prameňov a systematických archeologických výskumov, s. 70-76. In POKORNÝ, L. (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. ČKCH, 1987. 198 s.

BARTOŠ, F. M. *Sbírka pramenů k poznání literárního života československého. Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama a M. Petra Payna*. Praha: ČAVU, 1928. 114 s.

BARTOŠ, F. M. *Světcí a kacíři*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, 1949. 334 s.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon I*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag 1988. 672 s. ISBN 3-88096-890-X.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon II*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag 1989. 704 s. ISBN 3-88096-892-6.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon III*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag 1991. 704 s. ISBN 3-88096-893-4.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon IV*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag 1992. 703 s. ISBN 3-88096-894-2.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon V*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag 1993. 704 s. ISBN 3-88096-895-0.

BÄUMER, R., SCHEFFCZYK, L. *Marienlexikon VI*. Institutum marianum Regensburg: EOS Verlag, 1994. 872 s. ISBN 3-88096-896-9.

BEINERT, W., PETRI, H. *Handbuch der Marienkunde*. Regensburg: Pustet, 1984. 1042 s. ISBN 3-7917-0908-9.

BITNAR, V. Eucharistik české gotiky. In „*Na hlubinu*,“ roč. X, č. 8, s. 485-489. Olomouc: vydali profesori bohosloveckého učiliště řádu dominikánů, 1938.

BITNAR, V. *Jan z Jenštejna. Mariánský a eucharistický horlitel české gotiky*. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, 1938. 54 s.

- BLÁHOVÁ, E. a kol. *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha: Vyšehrad, 1976. 399 s. ISBN 33-436-76.
- BLÁHOVÁ, M., FROLÍK, J., PROFANTOVÁ, N. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek I. Praha – Litomyšl: Paseka, 1999. 798 s. ISBN 80-7185-264-3.
- BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.a. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003. 692 s. ISBN 80-7185-264-3.
- BOBKOVÁ, L., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV.b. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003. 581 s. ISBN 80-7185-264-3.
- BOUBÍN, J. *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Praha: Vyšehrad, 2005. 200 s. ISBN 80-7021-654-9.
- BUBEN, M. M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logik, 2000. 411 s. ISBN 80-902811-0-9.
- ČORNEJ, P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek V. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000. 789 s. ISBN 80-7185-264-3.
- ČORNEJ, P., BARTLOVÁ, M. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek VI. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007. 839 s. ISBN 978-80-7185-873-7.
- DENZINGER, H., SCHÖNMETZER, A. *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Editio XXXVI. Řím: Herder, 1976. 954 s. ISBN 84-254-0866-0.
- Deus caritas est*. Praha: Paulínky, 2006. 63 s. ISBN 80-86949-03-6.
- Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. 603 s. ISBN 80-7113-09-3.
- DORAZIL, O. *Světové dějiny v kostce*. Vimperk: Papyrus Vimperk, 1992. 502 s. ISBN 80-901111-1-4.
- Enchiridion odpustků*. Olomouc: MCM, 2000. 95 s. ISBN 80-7266-052-7.
- FAJT, J. (ed.) *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437*. Praha: Academia, 2006. 679 s. ISBN 80-200-1399-7.

- FIALA, Z. *Přemyslovské Čechy*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965. 221 s.
- FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995. 358 s. ISBN 80-7113-1199-9.
- GOFF, J. *Hledání středověku*. Praha: Vyšehrad, 2005. 171 s. ISBN 80-7021-730-8.
- GOLL, J. *Chelčický a jednota v XV. století*. Praha: Historický klub, 1916. 327 s.
- HLEDÍKOVÁ, Z. *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*. Praha: Vyšehrad, 2008. 349 s. ISBN 978-80-7021-911-9.
- HLEDÍKOVÁ, Z. Osobnost Arnošta z Pardubic, s. 23-42. In *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost – okruh – svědectví. Postać – środowisko – dziedzictwo*. Wrocław- Praha – Pardubice: Uniwersytet Wrocławski, Univerzita Karlova v Praze, Univerzita Pardubice, 2005. 280 s. ISBN 80-7308-107-6.
- HOLINKA, R. *Církevní politika arcibiskupa Jana z Jenštejna za pontifikátu Urbana VI*. Bratislava: filosofická fakulta University Komenského, 1933. 147 s.
- HOMOLKA, J. Arcibiskup Jenštejn a výtvarné umění, s. 113-151. In RAK, J., ŽALMAN, J. (ed.) „*Jenštejn 1977*“. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav: Okresní muzeum Praha-východ, 1977. 203 s.
- HRUBÝ, H. *České postilly. Studie literárně a kulturně historická*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1901. 320 s.
- CHALOUPECKÝ, V. *Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský*. Praha: Stopami věků, 1946. 162 s.
- CHALOUPECKÝ, V., RYBA, B. *Středověké legendy prokopské*. Praha: ČSAV, 1953. 285 s.
- KADLEC, J. *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*. Praha: UK, 1969. 97 s.
- KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. I. díl. Praha: Zvon, 1991. 332 s. ISBN 80-7113-004-4.

- KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin*. II. díl. Praha: Zvon, 1991. 281 s. ISBN 80-7113-003-6.
- KALISTA, K. *Karel IV. Jeho duchovní tvář*. Praha: Vyšehrad, 2007. 245 s. ISBN 978-80-7021-873-0.
- KAŇÁK, M. *Milíč z Kroměříže*. Praha: Blahoslav, 1975. 147 s.
- Kancionál. Společný zpěvník českých a moravských diecézí*. Praha: Zvon, 1992. 719 s. ISBN 80-7113-046-X.
- Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.
- KEJŘ, J. *Husité*. Praha: Panorama, 1984. 272 s.
- KEJŘ, J. *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*. Ústí nad Labem: albis international, 1999. 59 s. ISBN 80-86067-24-6.
- KEJŘ, J. *Husův proces*. Praha: Vyšehrad, 2000. 240 s. ISBN 80-7021-387-6.
- KEJŘ, J. *Jan Hus známý i neznámý*. Praha: Univerzita Karlova, 2009. 137 s. ISBN 978-80-246-1643-8.
- KEJŘ, J. *Z počátků české reformace*. Brno: L.Marek, 2006. 271 s. ISBN 80-86263-81-9.
- Kodex kanonického práva*. Praha: Zvon, 1994. 812 s. ISBN 80-7112-082-6.
- KOPIČKOVÁ, B. *Jan Želivský*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-055-X.
- KORUNA, B. *Cisterciáci*. Nákladem farního úřadu v Horním Dvořišti, 1948. 69 s.
- KOTYK, J. *Spor o revizi Husova procesu*. Praha: Vyšehrad, 2001. 159 s. ISBN 80-7021-488-0.
- KRÁLÍK, O. *Od Radima ke Kosmovi. K nejstarším dějinám české vzdělanosti*. Praha: SPN, 1968. 131 s.
- KRÁLÍK, O. *Kosmova kronika a předchozí tradice*. Praha: Vyšehrad, 1976. 270 s.

- KRCHŇÁK, A. *Čechové na Basilejském sněmu*. Svitavy: Trinitas, 1997. 299 s. ISBN 80-86036-01-4.
- KROFTA, K. *Duchovní odkaz husitství*. Praha: Svoboda, 1946. 294 s.
- KROFTA, K. *Listy z náboženských dějin českých*. Praha: Historický klub, 1936. 436 s.
- KROFTA, K. *Žižka a husitská revoluce*. Praha: J. Leichter, 1937. 184 s.
- KUTHAN, J. Arcibiskup Arnošt z Pardubic jako stavebník. s. 175-194. In *Arnošt z Pardubic (1297-1364). Osobnost – okruh – svědectví. Postač – środowisko – dziedzictwo*. Wrocław- Praha – Pardubice: Uniwersytet Wrocławski, Univerzita Karlova v Praze, Univerzita Pardubice, 2005. 280 s. ISBN 80-7308-107-6.
- KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 1. část. Praha: Jan Laichter, 1923. 466 s.
- KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 2. část. Praha: Jan Laichter, 1926. 514 s.
- KYBAL, V. M. *Jan Hus, život a učení*. II. díl, 3. část. Praha: Jan Laichter, 1931. 377 s.
- KYBAL, V. M. *Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení*.² Brno: L. Marek, 2000. 356 s. ISBN 80-86263-05-3.
- LÁŠEK, J. B. – SKALICKÝ, K. (ed.) *Mistr Matěj z Janova ve své a naší době*. Brno: L. Marek, 2002. 137 s. ISBN 80-86263-36-3.
- LAURENTIN, R. *Pojednání o Panně Marii*. Praha: Krystal, 2005. 195 s. ISBN 80-7192-728-7.
- LEHÁR, J. *Nejstarší česká epika*. Praha: Vyšehrad, 1983, 230 s.
- LENZ, A. *Učení Mistra Jana Husi*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1875. 361 s.
- MAREK, J. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích. Studie o Jakoubkově postile z let 1413-1414*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 260 s. ISBN 978-80-7050-593-9.

- Marialis cultus. In *Matka Páně. Památka – Přítomnost – Naděje*, s. 125-166. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. 168 s. ISBN 88-900609-9-9.
- MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: ČKCH, 1982. 375 s.
- MEDEK, V. *Osudy moravské církve do konce 14. věku*. I. díl. Praha: ČKCH, 1971. 193 s.
- MENDELOVÁ, E. Kolda z Koldic a abatyše Kunhuta, s. 198-201. In *TT* 6/1998.
- MERHAUT, L. (ed.) *Lexikon české literatury*. IV. svazek, 1. díl. Praha: Academia, 2008. 1084 s. ISBN 978-80-200-1572-3.
- Mezinárodní sympozium o Mistru Janu Husovi. Řím, Papežská lateránská univerzita 15. – 18. 12. 1999*. Praha: Sekretariát ČBK, 2000. 7 s.
- MPMA. *Matka Páně. Památka-přítomnost-naděje*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. 168 s. ISBN 88-900609-9-9.
- NECHUTOVÁ, J. *Česko-latinská literatura středověku do r. 1300*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 99 s. ISBN: 80-210-1607-8.
- NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu. III*. Praha: ČSAV, 1955. 481 s.
- NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu. IV*. Praha: ČSAV, 1955. 404 s.
- NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu. V*. Praha: ČSAV, 1955. 573 s.
- NEJEDLÝ, Z. *Dějiny husitského zpěvu. VI*. Praha: ČSAV, 1956. 366 s.
- NEUMANN, A. *Hus dle nejnovější literatury*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1931. 68 s.
- NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus, život a učení*. I. díl, 1. část. Praha: Jan Laichter, 1919. 500 s.
- NOVOTNÝ, V. *M. Jan Hus, život a učení*. I. díl, 2. část. Praha: Jan Laichter, 1921. 552 s.
- OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XII. Praha: J. Otto, 1897. 1072 s.
- OTTO, J. *Ottův slovník naučný*. Svazek XXI. Praha: J. Otto, 1904. 1072 s.

- OTÝPKA, K. *Poznámky Arnošta z Pardubic*. Pardubice: Salesiánské dílo, 1941. 33 s.
- PALACKÝ, F. *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*. Praha: B. Kočí, 1908. 1279 s.
- PAZOUREK, M. O významu mariánské úcty M. Jana Husa pro ekumenismus, s. 171-174. In *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*. Praha: ČKA, 1995. 333 s. ISBN 80-85795-17-5.
- POKORNÝ, L. Slovanská liturgie v Čechách. In TENTÝŽ (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. Praha: ČKCH, 1987. 198 s.
- POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*. Praha: Akropolis, 1999. 389 s. ISBN 80-85770-75-X.
- POLC, J. V. *De origine festi visitationis B. M. V.* Řím: Libreria editrice della Pontificia Universita Lateranense, 1967. 157 s.
- POLC, J. V. Český přínos k odstranění západního rozkolu. s. 157-164. In DVORNÍK, F. (ed.) *Se znamením kříže*. Řím: Křesťanská akademie, 1967. 236 s.
- POLC, J. V. Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství. s. 30-57. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J. V. (ed.) *Pražské arcibiskupství 1344-1994: Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha: Zvon, 1994. 380 s. 80-7113-091-5.
- POLC, J. V. *Svaté roky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000. 159 s. ISBN 80-7266-041-1.
- POLC, J. V. *Svatý Jan Nepomucký*. Praha: Zvon, 1993. 449 s. ISBN 80-7113-071-0.
- POSPÍŠIL, C. V. František z Assisi a problematika míru, s. 45-59. In *Salve* 3/05.
- POSPÍŠIL, C. V. *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*.² Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. 294 s. ISBN: 978-80-7195-478-1.

- POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*.⁴ Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 462 s. ISBN: 978-80-7195-394-4.
- POSPÍŠIL, C. V. *Maria – mateřská tvář Boha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. 71 s. ISBN 80-7192-949-2.
- POSPÍŠIL, C. V. Místo mariologie v dějinách, s. 205-207. In *TT* 2000/5 (Lexikon).
- POSPÍŠIL, C. V. *Nanebevzetí Bohorodičky ve světle dokumentů magisteria*. Olomouc: MCM, 2000. 66 s. ISBN 80-7266-061-6.
- POSPÍŠIL, C. V. *Soteriologie a teologie kříže Bonaventury z Bagnoregia*. Brno: L. Marek, 2002. 272 s. ISBN 80-86263-26-6.
- Redemptoris mater*. Praha: Zvon, 1994. 76 s. ISBN 80-7113-116-4.
- SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1915. 378 s. (přílohy 353 s.).
- SCHMAUS, M. *Život milosti a milostiplná*. Řím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1978. 263 s.
- SOUSEDÍK, S. *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*. Praha: Vyšehrad, 1997. 295 s. ISBN 80-7021-145-8.
- SOUSEDÍK, S. *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Praha: Vyšehrad, 1998. 77 s. ISBN 80-7021-245-4.
- SPĚVÁČEK, J. *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*. Praha: Svoboda, 1979. 720 s.
- ŠIMEK, F. *Učení M. Jana Rokycany*. Praha: ČAVU, 1938. 295 s.
- ŠMAHEL, F. *České a československé dějiny*. I. díl. Praha: Fortuna, 1991. 111 s. ISBN 80-85298-26-0.
- ŠMAHEL, F. *Husitské Čechy*. Praha: Lidové noviny, 2001. 758 s. ISBN 80-7106-468-8.
- Tertio millenio adveniente*. Praha: Zvon, 1995. 53 s. ISBN 80-7113-126-1.
- TŘEŠTÍK, D. *Kosmova kronika*. Praha: Academia, 1968. 253 s.

- TŘÍSKA, J. *Literární a myšlenkové proudy latinsko-českého středověku. Rérotika, etika a symbolika*. Praha: Národní knihovna ČR, 2004. 168 s. ISBN 80-7050-442-0.
- URBAN, F. *Maria z Nazareta a její význam v díle M. Jana Husa a M. Jana Rokycany* (licenciátní práce). Olomouc: CMTF, 2007. 127 s.
- URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 1. část. Praha: J. Leichter, 1915. 976 s.
- URBÁNEK, R. *Věk poděbradský*. III. díl, 3. část. Praha: J. Leichter, 1930. 1083 s.
- URBÁNKOVÁ, E. *Klementinské zlomky nejstarších českých legend*. Praha: SPN, 1959. 130 s.
- VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek II. Praha – Litomyšl: Paseka, 2000. 583 s. ISBN 80-7185-264-3.
- VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek III. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. 757 s. ISBN 80-7185-433-6.
- VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963. 203 s.
- VAVŘÍNEK, V. Původnost a historický význam kulturního díla cyrilometodějské mise, s. 136-144. In POKORNÝ, L. (ed.) *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. ČKCH, 1987. 198 s.
- VILIKOVSKÝ, J. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Nakladatelství Universum, 1948. 255 s.
- VOKOUN, J. *Ekumenická metodologie Edmunda Schlinka a její aplikace na českou problematiku*. České Budějovice: Studie Jihočeské fakulty, 2004. 307 s. ISBN 80-7040-743-3.
- VYSKOČIL, J. K. *Arnošt z Pardubic a jeho doba*. Praha: Vyšehrad, 1948. 679 s.
- WERNISCH, M. *Husitství. Raně reformační příběh*. Brno: L. Marek, 2003. 143 s. ISBN 80-86263-40-1.

Z HASENBURGA, V. *Život ctihodného Arnošta, prvního arcibiskupa kostela pražského*. Praha: ČKA, 1994. 58 s. ISBN 80-85795-12-4.

ZESCHICK, J. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*. Praha: Benediktinské arcidiocésie sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007. 207 s. ISBN 978-80-86882-00-0.

ZILYNSKÁ B. Jakoubek ze Stříbra a soudobá duchovní správa, s. 9-48. In HALAMA, O., SOUKUP P. (ed.) *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Praha: Filosofia, 2006. 276 s. ISBN 80-7007-227-X.

JINÉ ZDROJE

http://brno.idnes.cz/turanska-madona-a-navrat-k-trnum-krestanstvi-fnl-/Brno-zpravy.aspx?c=A081027_1074033_brno_dmk

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Klášter_svatého_Jiří_\(Praha\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Klášter_svatého_Jiří_(Praha))

http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm

<http://ireferaty.lidovky.cz/100/1361/Chelcicky-Petr>

<http://www.diecezchc.cz/aktuality/kalendar-akci/3805-svatek-zvestovani-p.-marii---den-kdy-sv.-anezka-prijala-reholni-roucho---prohlidka.html>

<http://www.historickaslechta.cz/palladium-zeme-ceske-id2010110002-18>

<http://www.husitstvi.cz/ro23.php>

<http://www.husitstvi.cz/ro26.php>

<http://www.husitstvi.cz/ro27.php>

<http://www.husitstvi.cz/ro33.php>

<http://www.karmel.cz/casopis/00-2/clanek4.php>

<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/list.php?od=v&start=35&count=1>

<http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=cs/content/rukopisy-knihovny-narodniho-muzea-strahovske-knihovny>

<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/vojtzj.html>

<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=13566>

http://www.radiovaticana.cz/clanek_print.php4?id=12023

http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/863598

http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=555

http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=538

http://www.sfr.cz/stranky/poutnik_detail.aspx?id=571

<http://www.spisovatele.cz/tomas-stitny-ze-stitneho>

http://www.znojemskarotunda.com/naz04m01.htm#Obrazova_priloha#Obrazova_priloha

SEZNAM ZKRATEK

1J	1. list sv. apoštola Jana
1Pt	1. list sv. apoštola Petra
aj.	a jiní, a jiné
AJB	Akty Jednoty bratrské
Apocal.	kniha Zjevení sv. Jana
b.	beata
B. M. V.	Beata Maria Virgo
cit.	citováno
CMTF	Cyrilometodějská teologická fakulta
Cor., Kor	list Korint'anům
ctihod.	ctihodný
č.	číslo
ČAVU	Česká akademie věd a umění
ČČM	Časopis Českého muzea
čes.	český
ČKA	Česká křesťanská akademie
ČKCH	Česká katolická charita
čl.	článek
ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
dist.	distinkce
DS	Denzinger – Schönmetzer
ed.	edice, editor
Gal	list Galat'anům
Gn	kniha Genesis
husit.	husitský
Iz	Izaiáš
J, Joh.	Jan (evangelium)

Jer	Jeremiáš
kán.	kánon
kap., kapit.	kapitola
KKC	Katechismus katolické církve
kol.	kolektiv
kr.	královský
LG	Lumen gentium
Lk, Luc.	Lukáš (evangelium)
M.	mistr
Mag.	Magister
Mat., Mt	Matouš (evangelium)
MCM	Matice cyrilometodějská
MJHO	Magistri Johannis Hus Opera omnia
MPMA	Mezinárodní papežská mariánská akademie
n.	následující
náb.	náboženský
nakl.	nakladatelství
např.	například
Num.	Numeri (čtvrtá kniha Mojžíšova)
P. Maria	Panna Maria
PJR	Postila Jana Rokycany
poč.	počátek
pozn.	poznámka
popř.	popřípadě
prof.	profesor
Prov.	Proverbia (kniha Přísloví)
r.	rok, roku
resp.	respektive
roč.	ročník
S.	sanctus

s.	strana
sc.	scilicet (to jest, to znamená)
sec.	secundum (podle)
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
srov.	srovnej
stol.	století
sv.	svatý
tj.	to jest, to znamená
TT	Teologické texty
tzn.	to znamená
UK	Univerzita Karlova
UR	Unitatis redintegratio
USA	Spojené státy americké
vl.	vlastní
vyd.	vydání
Žid	list Židům

ANOTACE

Disertační práce s názvem *Sondy do české středověké mariologie. Mariologie Arnošta z Pardubic, Jana z Jenštejna, Jana Husa a Jana Rokycany* nabízí analýzu některých projevů mariánské úcty a nauky z doby od počátku christianizace našich zemí až do poloviny XV. stol. Uvedené mariánské inspirace vycházejí ze zkoumání různých pramenů literární a umělecké povahy této epochy, což zároveň vybízí k dalšímu bádání a prohloubení uvedené tematiky.

Po úvodním nasměrování je nejprve věnován prostor pro představení mariánského fenoménu, jak se nacházel v počátcích christianizace našich zemí. Analýza se dále zaměřuje na rozbor některých významnějších spisů doby XIII. a XIV. stol., jejichž autoři jsou označováni souhrnně jako předchůdci či současníci Husovi. K obohacení mariánského fenoménu přispěly i postavy jako např. abatyše Kunhuta nebo císař Karel IV. Jejich přínosu i některým dalším spisům a kronikám této epochy je rovněž věnována pozornost. Určitého vrcholu dosáhl rozvoj mariánské úcty v našich zemích v polovině XIV. stol., jak ukazuje analýza mariologie dvou pastýřů pražské arcidiecéze, arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna.

Husitské hnutí nebylo tak sensitivní v projevech mariánské úcty jako katolická strana. Na to poukazuje šestá kapitola zmíněné práce o jednotlivých stranách tohoto hnutí. Dvěma výrazným osobnostem spojovaným s husitským hnutím, totiž osobě mistra Jana Husa a mistra Jana Rokycany, jakož i jejich mariánské úctě a nauce, jsou věnovány samostatné kapitoly.

Kontextem samotné analýzy není jen prezentování mariologických myšlenek zmiňovaných autorů, ale též líčení životních osudů těchto osobností a nastínění dobového rámce, v němž tyto osoby žily. Autor se

zároveň pokouší o shrnutí mariánské nauky dotyčných osobností a o její komparaci s tím, co o matce Páně vyznává dnešní katolická církev.

Práce je přínosem především na bibliografické rovině. I když analýza není kompletní (mnohé spisy těchto autorů jsou dosud uloženy v různých archivech), lze na jejím základě získat poměrně solidní přehled o učení středověké církve v oblasti mariologie. Mariánská nauka mistra Jana Rokycany může dále napomoci i spravedlivějšímu hodnocení tohoto voleného husitského arcibiskupa ze strany katolické církve. Práce *Sondy do české středověké mariologie. Mariologie Arnošta z Pardubic, Jana z Jenštejna, Jana Husa a Jana Rokycany* potvrdila správnost stanoviska, že mariologii nelze chápat izolovaně, ale že tato teologická disciplína vytváří nutný doplněk christologie a eklesiologie.

Thesis Probes into czech medieval Mariology. Mariology of Arnošt from Pardubice, Jan from Jenštejn, Jan Hus and Jan Rokycana offers an analysis of the Marian veneration and teaching from the beginning of Christianisation in our lands until the middle of 15th century. Such Marian inspirations are based on investigations of various literary and artistic sources of the epoch, this also urges further deeper research of the whole subject.

Firstly it's important to introduce the Marian phenomenon as it appeared when Christianisation of our lands began. The thesis continues by analyzing some of the most important works of 13th and 14th century, whose authors are labelled overall as predecessors and contemporaries of Hus. Other figures contributed to the enrichment of Marian phenomenon too, such as abbess Kunhuta or emperor Karel IV, who are together with other works and chronicles of the era mentioned as well. A certain peak over Marian veneration was reached in the middle of 14th century which shows the analysis of Mariology of two shepherds of the Prague archdiocese, archbishops Arnošt from Pardubice and Jan from Jenštejn.

The hussite movement was not so sensitive to express Marian veneration as the catholic side. The difference of both sides is pointed out in 6th chapter of this thesis. Separate chapters deal with Jan Hus and Jan Rokycana, considerable figures of the hussite movement as well as with their Marian veneration and teaching.

The context of this whole work is not only to present mariological thoughts of mentioned authors but also to portray their life stories together with the scope of the era they lived in. The author of his thesis tries to sum up the Marian veneration of these figures to compare with the Marian veneration of the present-day Catholic church.

The whole work contributes specially to the bibliographic level. Even though the analysis can't be complete (most of the historical works are not yet fully available – stored in deposits), it can lead to comprehension of the teaching of the medieval church in the field of Mariology. The Marian teaching of John Rokycana can also help a more rightful assessment of this voted hussite archbishop by the Catholic church. Thesis *Probes into czech medieval Mariology. Mariology of Arnošt from Pardubice, Jan from Jenštejn, Jan Hus and Jan Rokycana* has confirmed the view, that Mariology can't be understood separately, but that this theological study forms a necessary supplement to Christology and ecclesiology.